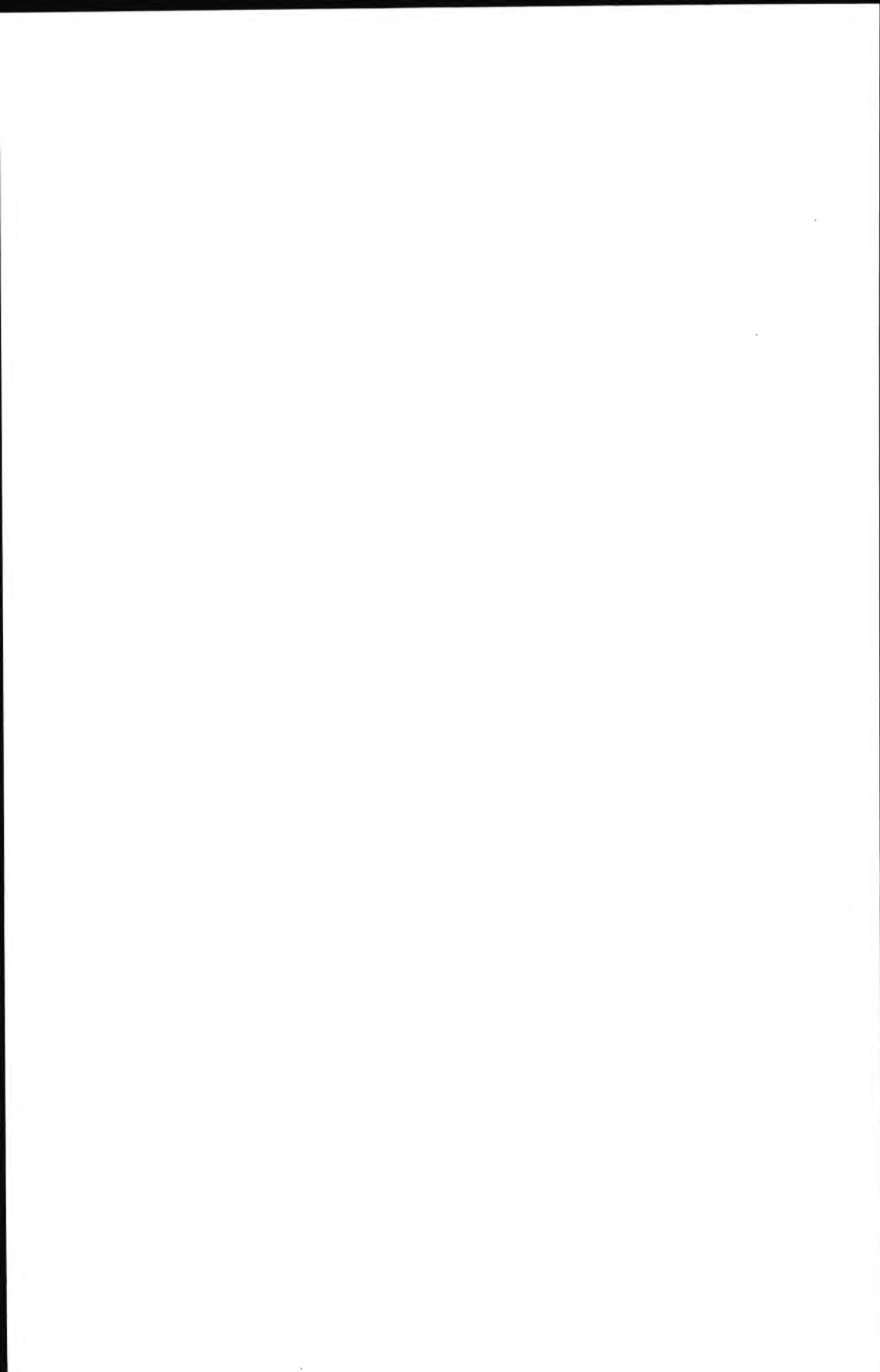

78

**année politique
politiek jaarboek**

L'ANNEE POLITIQUE
1978
POLITIEK JAARBOEK

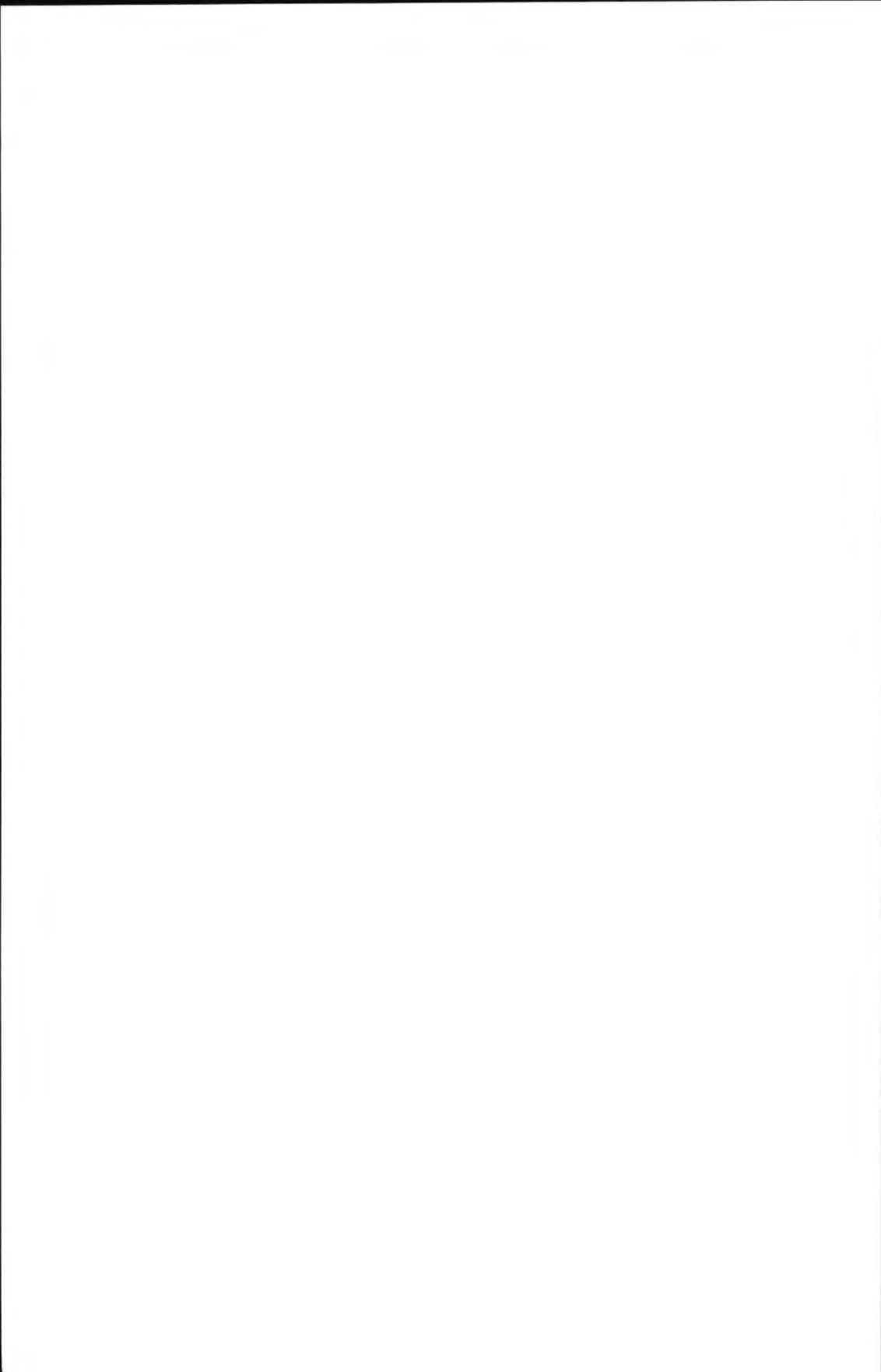
Nouvelle série n° 3 Nieuwe reeks n° 3

Editée par **Res Publica**
Revue de l'Institut belge
de Science Politique

1979, volume XXI, n° 2

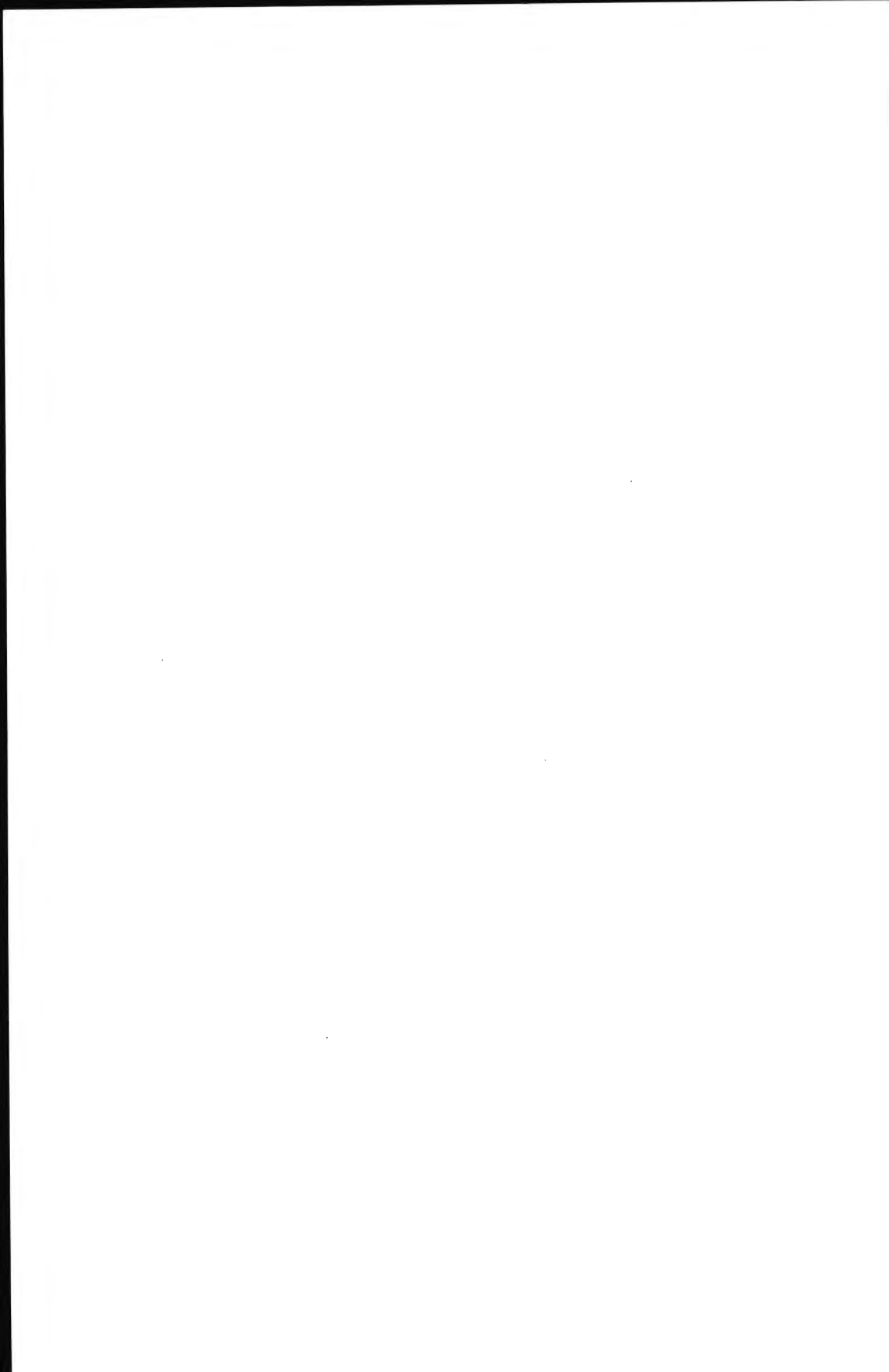
Uitgegeven door **Res Publica**
Tijdschrift van het Belgisch Instituut
voor Wetenschap der Politiek

1979, bundel XXI, n° 2

SOMMAIRE — INHOUD

Overzicht van het Belgisch politiek gebeuren in 1978, door M. DEWEERDT	185-207
Evolution de l'opinion publique en Bel- gique entre les élections d'avril 1977 et celles de décembre 1978, par N. DELRUELLE-VOSSWINKEL	211-227
Ophefmakende falingen in de perswereld, door L. BOONE	229-242
Recente economische ontwikkelingen in Vlaanderen, door G. VAN GHELUWE, C. LISABETH en E. MANGE	247-263
L'année économique en Wallonie : 1978, des perspectives inquiétantes pour l'avenir de l'économie wallonne, par M. QUEVIT	265-277
De politieke krisissen in 1978 : de crisis van het politiek vertrouwen, door M. PLATEL	281-306
Les élections législatives du 17 décem- bre 1978. Analyse des résultats, par W. FRAEYS	309-328
Het gebruik van de voorkeurstem bij de parlementsverkiezingen van 17 decem- ber 1978, door M. DEWEERDT	331-341
Justitiebeleid in de jaren zeventig, door L. HUYSE, L. VAN OUYTRIVE, C. FYNAUT, L. DUPONT en T. PETERS	343-369
De politieke opiniepeilingen in België in 1978, door J. SMITS	371-387
Bibliographie de l'année politique 1978, par W.S. PLAVSIC	389-400
Iconographie de la propagande électo- rale — Iconografie van de verkiezings- propaganda	401-402

Overzicht van het Belgisch politiek gebeuren in 1978

door Mark DEWEERDT,

Licentiaat Politieke en Sociale Wetenschappen.

★

De jaarwisseling vormde geen breuk met de problemen en ontwikkelingen die het najaar 1977 hadden te zien gegeven. Integendeel: de problemen waren hangende en de opties bleven gehandhaafd.

1. Van Egmontpakt naar Stuyvenbergakkoord.

Op 5 januari 1978 hervatte de Stuyvenbergwerkgroep (1), die in september 1977 was belast met het omzetten van het Egmontpakt in ontwerp-wetteksten, zijn werkzaamheden. Toen reeds was het duidelijk geworden dat de Stuyvenbergers van hun oorspronkelijke opdracht waren afgeweken en zij aan een nieuwe, harde onderhandelingsronde toe waren, die in een niet al te beste sfeer verliep. Nog voor de gesprekken werden hernomen, had de tweede-nieuwjaarsdagverklaring van eerste-minister Tindemans voor de BRT-kamera, als zou de door *De Standaard* geformuleerde saucissonage-idee (2) « niet zo kwaad » zijn, bij de koalitiepartners vragen doen rijzen, die door *La Libre Belgique* (4 jan.) aldus werden geformuleerd: « Zoekt dhr. Tindemans tijd te winnen? Is hij ongerust over de evolutie van de Stuyvenbergonderhandelingen, die de Belgische staat dreigen te blokkeren? Heeft hij af te rekenen met een sterk offensief in de CVP? »

(1) De werkgroep bestond uit: eerste-minister Tindemans; de staatssecretarissen voor Hervorming der Instellingen F. de Bondt en J. Hoyaux; W. Martens en P. Dekeersmaeker (CVP); Ch.-F. Nothomb en G. Gramme (PSC); A. Cools en L. Hurez (PSB); K. van Miert en W. Claes (BSP); H. Schiltz en F. van der Elst (VU); A. Spaak en L. Outers (FDF).

(2) *De Standaard* maakte op 28 december 1977 gewag van de mogelijkheid de overgangsfase van de staats Hervorming te beperken tot de uitvoering van grondwetsartikel 107-4 (gewestvorming) en de uitbreiding van de bevoegdheid van de Kultuurraden tot de persoonsgebonden materies. Alle andere Egmontbepalingen (o.m. het inschrijvingsrecht) zouden in de fase van de grondwetsherziening worden uitgevoerd.

Zoals dat met de Egmontgesprekken het geval was geweest, werden de onderhandelingen ook nu weer op een uiterst diskrete wijze gevoerd (3) en werden de grootste knelpunten naar het einde toe verschoven. Het betrof met name : de afbakening, de bevoegdheidsomschrijving en de samenstelling van de organen van de subgewesten ; de waarborgen voor de Vlamingen in Brussel ; het inschrijvingsrecht (waarvoor VU-voorzitter Schiltz op 6 januari het uitschrijvingsrecht als alternatief voorstelde) ; de afbakening van de Egmontwijken ; de kalender voor de uitvoering van de staatshervorming.

In de vroege ochtend van 17 januari werden de besprekingen afgerond. Tot eenieders verbazing maakte de premier op een in de namiddag gehouden perskonferentie slechts enkele punten van het bereikte akkoord bekend, « in afwachting dat volledige teksten worden medegedeeld ». Het waren o.m. :

- aan de Duitse gemeenschapsraad wordt dezelfde dekretele bevoegdheid toegekend als aan de andere gemeenschapsraden ;
- er worden 25 subgewesten opgericht (11 in het Vlaamse en 13 in het Waalse gewest ; de taken van het Brusselse subgewest worden door de organen van het gewest vervuld), die zullen worden belast met uitvoeringstaken. Elk subgewest heeft een raad en uitvoerend bureau. De leden van de raad worden tegelijk met de gemeenteraadsleden verkozen ;
- het inschrijvingsrecht voor de inwoners van de zgn. Egmontgemeenten en (in kaart gebrachte) Egmontwijken dooft in 1998 uit. De kinderen van de titularissen van dit recht, die in de Egmontgemeenten en -wijken wonen, mogen de lagere scholen in de zes faciliteitengemeenten bezoeken ;
- de Nederlandse en Franse gemeenschapscommissies, die in de 19 Brusselse en de 6 randgemeenten worden opgericht, zullen een zelfde gewaarborgd minimum-percentag van kredieten krijgen, dat zal worden verhoogd a rato van het aantal stemmen uitgebracht op de Nederlandstalige, resp. Franstalige lijsten in deze gemeenten ;
- alle maatregelen die geen grondwetsherziening vergen, zullen in het overgangsstelsel gelden.

(3) Naar verluidt had de premier gedreigd met sankties tegen wie informatie doorspeelde aan de pers. Toch maakten sommige kranten gewag van het feit dat Tindemans zich zeer afzijdig hield bij de besluitvorming en slechts « als een notaris » de beslissingen registreerde. In de Franstalige pers werd anderzijds de houding van De Bondt, die poogde sommige Egmontbepalingen in een voor Vlaanderen gunstiger zin om te buigen, op de korrel genomen.

Het uitschrijven van de volledige teksten, waarmee de beide staatssecretarissen voor Hervorming der Instellingen De Bondt en Hoyaux werden belast, duurde een volle maand. Op 17 februari kwamen de Stuyvenberg-onderhandelaars opnieuw bijeen om het zgn. vademecum in tweede lezing goed te keuren. Wat een formaliteit diende te zijn, werd andermaal een regelrechte konfrontatie tussen de twee gemeenschappen, veroorzaakt door het feit dat op het Stuyvenbergpaleis « niet alles steeds op dezelfde wijze begrepen werd », wat tot uiting kwam in o.m. de niet volledig gelijklopende teksten van De Bondt en Hoyaux. Pas in de prille morgen van 22 februari kon de premier mededelen dat « het paard de hindernis heeft genomen ». Het uiteindelijke Stuyvenbergakkoord, dat het Egmontpakt op belangrijke punten wijzigde en aanvulde en nogal wat verschilde van het vademecum (4), werd als bijlage gevoegd bij de regeringsverklaring die eerste-minister Tindemans op 28 februari in het parlement aflegde. De debatten over deze verklaring werden besloten met de goedkeuring van de vertrouwensmotie, op 2 maart door de Kamer van Volksvertegenwoordigers (met 153 stemmen voor, 32 tegen en 10 onthoudingen) en op 9 maart door de Senaat (met 133 stemmen voor, 24 tegen en 4 onthoudingen). In de Kamer werd het gemeenschapspakt verdedigd door de voorzitters van de regeringspartijen. Afgevaardigden uit Vlaams Brabant namen een kritische houding aan tegenover de regeling voor de Franstaligen in het Brusselse randgebied. Van de meerderheidsleden onthielden J. Verroken, L. van den Brande (beide CVP) en G. Schyns (Duitstalige PSC-er) zich en stemden J. Valkeniers en J. Belmans (beide VU) tegen. De RW-fractie, die het Egmontpakt in 1977 had goedgekeurd, onthield zich. In de Senaat eisten de woordvoerders van de meerderheid het amenderingsrecht op. Daar stemden, naast de oppositie, de VU-ers H. Goemans, W. Jorissen en B. Maes tegen. Na de parlementaire goedkeuring begonnen De Bondt en Hoyaux met het opstellen van legistische teksten en verdween de staats Hervormingsproblematiek voor enkele maanden van de frontpagina's van de kranten.

2. Spanningen tussen de meerderheidspartijen.

Het stroeve verloop van de Stuyvenberg- en Wetstraatgesprekken, en ook de latere moeilijkheden binnen de regering, kunnen niet los worden

(4) De tekst van het vademecum werd nooit officieel gepubliceerd. Voor een vergelijking tussen vademecum en Stuyvenbergakkoord, zie: M. PLATEL, *Van Stuyvenberg naar de Wetstraat 16*, in: *Res Publica*, 1978, 3, blz. 447-455. Voor een vergelijking tussen Egmontpakt en Stuyvenbergakkoord, zie: *Het Gemeenschapspakkoord. Een modern België* (1978; uitgegeven door het Staatssecretariaat voor Hervorming der Instellingen).

gezien van de toenemende spanning tussen de koalitiepartners, veroorzaakt door verscheidene incidenten en meningsverschillen die zich tijdens de eerste maanden van 1978 manifesteerden.

Eind januari begonnen CVP en VU felle kritiek uit te oefenen op het beleid van PTT-minister L. Defosset (FDF), die werd beschuldigd van partijpolitieke personeelsaanwervingen en van het op onregelmatige wijze ontlenen van 100 miljoen F begrotingskredieten aan de Sociale Dienst der Posterijen voor de aankoop van een vakantiehôtel in Frankrijk (5). Ook werd hem verweten de in 1974 in het kader van het toenmalige RTT-schandaal uitgesproken schorsing van een aantal bouwkontrakten ongedaan te hebben gemaakt. Deze aantijgingen leidden tot het min of meer gedwongen ontslag van Defossets kabinetschef, H. Delchambre (15 februari). Hoewel de minister op niet alle in het parlement gestelde vragen een afdoend antwoord kon geven, keurde de Kamer op 23 februari de PTT-begroting goed. Een niet onbelangrijke reden daarvoor was de verklaring van het FDF, die in de affaire een poging zag om het gemeenschapspakt te kelderen, dat het niet langer zou deel uitmaken van een regering waaruit zijn minister op « onrechtvaardige wijze » zou worden verwijderd (6).

Op een — ietwat late — nieuwjaarslunch (31 januari) beklagde VU-voorzitter Schiltz zich erover dat de partijleiders te veel beslissingen moesten nemen en drukte hij de wens uit dat de regering voortaan zelf haar verantwoordelijkheid zou opnemen en beter zou worden geleid. Vooral dat laatste viel niet in goede aarde bij de eerste-minister en op 1 februari werd Schiltz op het matje geroepen. Het op het eerste zicht ernstige incident werd door de betrokkenen snel bijgelegd en in de schoenen geschoven van de Belga-berichtgever die Schiltz' woorden niet voldoende nauwkeurig zou hebben weergegeven. Nochtans mag aangenomen worden dat het voorval een versterking van de eerder negatieve houding van Tindemans tegenover de zgn. regionale partijen heeft teweeg gebracht (7).

Begin februari rezen meningsverschillen tussen de BSP en defensie-minister Vanden Boeynants over de aankoop van HAWK-raketten. Het

(5) Deze beschuldigingen werden voor het eerst geformuleerd in *Het Volk* van 26 januari.

(6) Politiek gezien was het incident daarmee grotendeels bijgelegd. In de loop van het jaar brachten VU-Kamerlid L. Vansteenkiste en een aantal kranten (vooral *Het Laatste Nieuws* en *La Libre Belgique*) nieuwe bezwarende feiten aan het licht. Ook stelden het parket en het Hoog Komitee van Toezicht een onderzoek in, dat eind 1978 nog niet was afgesloten.

(7) Het is bekend dat Tindemans in 1977 liever een drieledige regering met kristendemokraten, socialisten en liberalen had gevormd en slechts onder druk van CVP en BSP, de VU en het FDF in de regeringsploeg heeft opgenomen.

BSP-bureau beriep zich op 6 februari op een vroeger regeringsstandpunt (8) en oordeelde dat er geen nieuwe elementen waren die een uitgave van vier miljard F konden verantwoorden. Als gevolg daarvan bleef een beslissing over de aankoop in 1978 uit. Pas op 22 januari 1979 keurde de (uit-tredende) regering de Belgische deelname in het Helip-project goed.

De uitbreiding van de haven van Zeebrugge lokte ook in 1978 betwisting uit. Tijdens het Kamerdebat over de begroting van Openbare Werken (22 februari - 16 maart) oefende een aantal Antwerpse volksvertegenwoordigers kritiek uit op de expansieplannen voor Zeebrugge. Met name spraken zij de vrees uit dat door de uitbouw van de voorhaven, waartoe in 1977 met het oog op de aanvoer van Algerijns aardgas vanaf 1982 was besloten, Zeebrugge een polyvalente diepzeehaven en meteen een lastige konkurrent van Antwerpen zou worden. Ze wezen er op dat de financiering van de werken in Zeebrugge niet mocht geschieden ten koste van Antwerpen en betreurden voorts het uitblijven — ten gevolge van Waals verzet — van de definitieve ondertekening van de waterverdragen met Nederland, die de voor de expansie van Antwerpen noodzakelijke aanleg van het Baalhoekkanaal en de rechtekking van de Bocht van Bath mogelijk moeten maken. Deze protestbeweging, die de buitenparlementaire steun kreeg van de overige partners van het zgn. Antwerps front (stadsbestuur, vakbonden en patronaat), lokte reactie uit bij Westvlaamse parlementsleden en economische kringen, die de inmenging van Antwerpen scherp veroordeelden. Van regeringszijde werd meegedeeld dat Zeebrugge een Europees energiecentrum zal worden en dat de werken slechts de ontvangst van methaantankers beogen. Ook werd gezegd dat er geen konkurrentiegevaar dreigt voor de andere havens en dat elke verdere beslissing over de uitbouw van Zeebrugge het advies van de Nationale Kommissie voor het Havenbeleid (9) vereist. Ten aanzien van de Franstalige bezwaren tegen de hoge kostprijs van de werken verwees de regering naar het in voorbereiding zijnde infrastructuurplan, dat belangrijke investeringen in Wallonië zou omvatten.

Op het kommunautaire vlak kwam er herrie door het besluit (30 maart) van de Schaarbeekse burgemeester R. Nols (FDF) om de pas begonnen

(8) In juli 1974 had de toenmalige regering de aankoop van HAWK-raketten wegens bezuinigingsredenen geweigerd. De aankoop vormt de Belgische bijdrage in het Helip-programma van de NATO.

(9) De Nationale Kommissie voor het Havenbeleid werd opgericht bij K.B. van 3 januari en 13 juni 1978, ter vervanging van de in 1963 opgerichte maar nooit van de grond gekomen Nationale kommissie voor het begunstigen van de havenbelangen. De Kommissie is een adviesorgaan, ressorterend onder het ministerie van Verkeerswezen, en heeft tot taak de diverse aspecten van het nationale havenbeleid te bestuderen. Zij werd op 30 juni 1978 geïnstalleerd en wordt voorgezeten door prof. V. van Rompuy.

bouw van een Nederlandstalige rijkslagereschool in zijn gemeente te laten stilleggen. Nols beriep zich op de verjaring van de in 1974 afgeleverde bouwvergunning, maar onderwijsminister J. Ramaekers was van oordeel dat de gebruikelijke verjaringstermijnen niet gelden voor overheidswerken. Na een gesprek met minister van Binnenlandse Zaken R. Boel, liet Nols weten zich bij een rechterlijke uitspraak neer te leggen en in afwachting daarvan de werken te laten hervatten. Wegens het faillissement van de betrokken aannemer werd de zaak echter van de rol van de rechtbank afgevoerd.

3. Economisch en financieel beleid.

De afronding van de Stuyvenberggesprekken liet de regering toe meer aandacht te besteden aan de economische en financiële toestand. Op 22 februari werd bij het parlement het plan voor een nieuw industrieel beleid ingediend (10), dat in de loop van de maand maart door de Kamers werd besproken en aangenomen. Het plan, dat vanaf het najaar 1977 door minister van Economische Zaken W. Claes (naar wie het wordt genoemd) voorbereid en begin 1978 met de sociale partners besproken was, beoogt de industriële structuren op langere termijn te vernieuwen (11), teneinde de werkloosheid tegen te gaan. De grote opties van het nieuw industrieel beleid zijn o.m. de herstrukturering en modernisering van de traditionele sectoren (staal, textiel), de diversifiëring van de produktie in de richting van fabrikaten en systemen met hoge toegevoegde waarde en belangrijke technologische inhoud, de beperking van de afhankelijkheid van buitenlandse beslissingscentra en de verruiming van de afzetgebieden. Van de vele voorstellen tot realisering van deze doelstellingen werd een aantal nog in 1978 uitgevoerd : de omvorming van de Nationale Investeringsmaatschappij (NIM) tot een industriële holding, waardoor zij kan overgaan tot of deelnemen aan de oprichting van ondernemingen (Wet van 4 augustus) ; de oprichting van het Fonds voor Industriële Vernieuwing, dat de financiering van het nieuw industrieel beleid mogelijk moet maken (K.B. van 15 december) ; de herstelplannen voor de staalindustrie en de textielsector (zie § 9).

Op 14 februari lichtte minister van Financiën G. Geens in een parlementaire regeringsmededeling de resultaten van de begroting voor 1977 toe (een tekort van 75,1 miljard F op de lopende en van 86,6 miljard F op de kapitaalverrichtingen) en stelde hij een bijsturing van het lopende

(10) *Parlementaire Dokumenten, Kamer van Volksvertegenwoordigers*, n° 301.

(11) De ombuiging van de industriële politiek was een van de centrale punten in het regeerprogramma van het kabinet-Tindemans.

budget in het vooruitzicht. Gebleken was immers dat een drastische beperking van de staatsuitgaven noodzakelijk was geworden, om het tekort op de begroting voor 1978, dat groter zou worden dan de voorziene 24 miljard F (lopende verrichtingen), binnen aanvaardbare grenzen te houden. De opstelling van het besnoeiingsplan verliep niet gemakkelijk. Konkrete voorstellen van minister Geens en staatssecretaris voor de Begroting M. Eyskens (beiden CVP) botsten op verzet van de (vooral Franstalige) socialisten, die van geen besparingen wilden weten, wanneer deze niet met structuurhervormingen zouden gepaard gaan. Uiteindelijk bereikten de regeringspartners toch een akkoord, waarvan de krachtlijnen op 12 april aan de Kamers werden meegedeeld. Naast de vermindering van de aangevraagde bijkredieten van 24 tot 12 miljard F, werd een verlaging van sommige werkingsuitgaven en een vermindering van alle begrotingen met 2 % aangekondigd. Voorts zei premier Tindemans dat de toename van de begroting voor 1979 onder de verwachte groei van het BNP zou liggen en dat de regering vóór einde mei een wetsontwerp zou indienen, dat maatregelen zou omvatten om de openbare uitgaven af te remmen en de in de regeringsverklaring van 1977 aangekondigde economische en financiële hervormingen in versneld tempo door te voeren. « Sprekende namens de eensgezinde regering » verklaarde Tindemans tot slot, dat hij niet zou « aarzelen de onvermijdelijke politieke konklusies te trekken uit een situatie die zou ontstaan, wanneer zou blijken dat wij onbekwaam zijn tijdens de twee komende maanden een concreet programma tot herstel van de staatsfinanciën en tot verwezenlijking van de economische en financiële hervormingen ten uitvoer te leggen ». Op 27 en 28 april werd in een aantal sectoren van de openbare dienst (post, RTT, spoorwegen), waar reeds ongenoegen heerste over het uitblijven van een nieuwe kollektieve arbeids-overeenkomst (KAO), gestaakt uit protest tegen de verhoogde bedrijfsvoorheffing op het vakantiegeld (12). Op 3 mei sloten regering en vakbonden een nieuwe KAO voor het overheidsperoneel, die voorzag in o.m. de uitkering van een compensatiepremie van 2000 F. Daarmee keerde de sociale rust weer, maar de kostprijs van de maatregelen (10 miljard F) deed nogal wat twijfels rijzen over het regeringsvoornemen de staatsuitgaven te beperken (13).

(12) De verhoging van de bedrijfsvoorheffing was het gevolg van de anticipatieve inning van de gemeentelijke opcentiemen.

(13) Een andere bepaling van de op 26 mei ondertekende KAO is de invoering per 1 oktober 1979 van de 38-urenweek. Ook deze maatregel beantwoordde niet aan het standpunt van de regering, die zich bij monde van premier Tindemans herhaaldelijk tegen arbeidsduurverkorting verzette. Weliswaar had minister van Tewerkstelling en Arbeid G. Spitaels (PSB) in januari bemiddeld in het dreigend konflikt in de petroleumsektor en de invoering van de 38-urenweek m.i.v. 1 januari 1979 voorgesteld, wat door vakbonden en patroons op 16 januari was aanvaard.

Het tot stand brengen van het geheel van maatregelen voor de sanering van de openbare financiën en economische en financiële structuurhervormingen (dat de Antikrisiswet zou worden) verliep erg moeilijk. Terwijl van kristendemokratische zijde vooral het bevorderen van de werkgelegenheid en de steun aan de kleine en middelgrote ondernemingen (KMO) centraal werd gesteld, legden de socialisten — o.m. in de traditionele 1-meitoespraken — het aksent op de structuurhervormingen. In een gesprek met de Brusselse zondagskrant *Dimanche Presse* (30 april) zei Tindemans de indruk te hebben, dat steeds meer bananenschillen voor de regeringsvoeten worden geworpen. De eerste-minister doelde daarmee op het amnestieprobleem en vooral het abortusvraagstuk, die enige verdeeldheid brachten onder de regeringspartijen (14).

4. De interventie in Zaïre.

Vanaf half mei viel de voorbereiding van de Antikrisiswet volledig stil door de gebeurtenissen in Zaïre, waar in de koperprovincie Shaba een opstand uitbrak, die — meer nog dan die van maart 1977 — het bewind van Mobutu bedreigde. Op 15 mei, toen sprake was van mogelijke Belgische doden, richtte de regering een krisiskomitee op, bestaande uit eerste-minister Tindemans, de vice-premiers Hurez en Vanden Boeynants (tevens minister van Defensie) en de ministers Simonet (Buitenlandse Zaken), Chabert (Verkeer), De Bruyne (Buitenlandse Handel) en Outers (Ontwikkelingssamenwerking), bijgestaan door een aantal legertechnici.

Op 17 mei kwam de situatie in Zaïre ter sprake in de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Minister Simonet zei er o.m. dat werd gedacht aan een evacuatie van de (meer dan 2000) in Shaba verblijvende Belgen, in samenwerking met andere westerse regeringen, maar dat er geen sprake kon zijn van een militaire interventie. Nog diezelfde avond besloot het krisiskomitee enkele para-eenheden in staat van alarm te brengen en Luchtmacht- en Sabenatoestellen vliegensklaar te houden.

Op 18 mei stegen vanop het vliegveld van Melsbroek de leger- en Sabenavliegtuigen op, met ca. 1750 para's aan boord. Zij kwamen op

(14) Een in april gehouden hongerstaking voor amnestie kreeg sympathiebetuigingen van CVP- en VU-prominenten. De overige regeringspartners wezen algemene amnestiërende maatregelen resoluut van de hand. Inzake abortus werd door de socialisten en het FDF een aantal wetsvoorstellen die de depenalisering of het opschorpen van de strafbepalingen beoogden verdedigd. CVP, PSC en VU reageerden afwijzend. *Le Soir* betitelde zijn wekelijks politiek overzicht op 29 april: « L'avortement, piège politique pour la majorité ».

19 mei op de basis Kamina aan. Nadat Franse parachutisten boven Kolwezi waren gedropt (met de bedoeling er de orde te herstellen, wat aan hun interventie een duidelijk militair karakter gaf), gaf de Belgische regering het bevel tot de evacuatie van de Europeanen over te gaan. In de ochtend van 20 mei landden de Belgische para's te Kolwezi. 's Anderendaags kwamen de eerste vluchtelingen te Zaventem aan en reeds op 22 mei was de operatie beëindigd. Het krisiskomitee besliste evenwel, gezien de « periode van onzekerheid », enkele honderden para's in Zaïre te houden, waar ze tot begin juli zouden blijven.

In België zelf lokte de Shaba-operatie van verscheidene zijden kritiek uit. Tijdens de parlementaire debatten over de regeringsverklaring terzake van 22 mei, verweet de liberale oppositie de regering te laattijdig te zijn opgetreden. Anderen (o.m. het Zaïrekomitee) keurden de interventie af en verzetten zich tegen elke vorm van steun aan het Mobutu-regime.

Op de Belgisch-Zaïrese relaties had het hele gebeuren een negatieve invloed. President Mobutu nam op 22 mei minister Simonet op de korrel en hij verbood de Zaïrese diplomaten te Brussel nog langer contact met hem te hebben, zelfs als dat tot een diplomatieke breuk zou leiden. Twee dagen later had Tindemans een onverwachte ontmoeting met Mobutu te Parijs. De Zaïrese president verklaarde achteraf dat de betrekkingen met de Belgische regering goed zijn, behalve wat Henri Simonet betreft. Voor enige opschudding zorgde de verklaring van BSP-voorzitter K. van Miert (23 en 26 juni), dat nog slechts humanitaire steun (voedsel en geneesmiddelen) aan Zaïre verantwoord is en het internationaal hulpplan niet kan worden uitgevoerd, zolang Mobutu aan de macht blijft (15). De Zaïrese president reageerde bijzonder misprijzend en trok kort daarop van leer tegen het feit dat België de aanwezigheid en het openlijk optreden van Zaïrese oppositiegroepen toeliet. Even zag het er naar uit dat de diplomatieke betrekkingen door Kinsjasa zouden worden verbroken, maar door de tussenkomst van de Marokkaanse koning Hassan (aan wie Simonet van 3 tot 5 juli een bezoek bracht) kon dit worden vermeden. Op 31 juli en 1 augustus bracht minister Simonet een bezoek aan Zaïre, waardoor de normalisering van de betrekkingen tussen beide landen werd bewerkstelligd.

(15) De idee een multinationalaal financieel hulpplan voor Zaïre op touw te zetten, werd door Mobutu gelanceerd tijdens een bezoek aan België in juni 1977. Het zou nog duren tot november 1978 vooraleer België en negen andere westerse landen op een te Brussel gehouden internationale konferentie, waaraan ook het IMF, de Wereldbank en de Europese Kommisie deelnamen, het principe van een hulpplan definitief goedkeurden. Een concrete overeenkomst zou in 1979 worden gesloten.

5. Krisis rond de antikrisiswet.

Met de gebeurtenissen in Zaïre kwam er geen rust op het binnenlandse vlak. Vanaf half mei drong het FDF — later daarbij gesteund door de PSB — aan op de koppeling van de wetsontwerpen inzake de Antikrisiswet, resp. de staats hervorming (16). Aan Vlaamse zijde werd daar nogal korzelig op gereageerd.

Eind mei kreeg staatssekretaris De Bondt het aan de stok met PSC-voorzitter Nothomb. Eerstgenoemde had in *La Cité* (27 mei) gepleit voor de kommunautarisering van het onderwijsbeleid en de ontwikkelings-samenwerking. Nothomb reageerde zeer scherp en schreef aan de staatssekretaris dat « si vous n'êtes pas d'accord avec le pacte gouvernemental, il vous est libre de démissionner du gouvernement ». De brief van de PSC-voorzitter was klaarblijkelijk ook bestemd voor andere Vlaamse politici, en met name voor VU-voorzitter Schiltz die een campagne was begonnen om de overheidshulp aan de staalindustrie niet langer nationaal te houden (17).

Een derde knelpunt vormde de Antikrisiswet. Naarmate de inhoud van het wetsontwerp bekend raakte, groeide in de parlamentsfrakties van de meerderheidspartijen het ongenoegen over de aangekondigde volmachten voor de regering en klonk het protest van de diverse belangenorganisaties alsmear luider. Met de kennelijke bedoeling zijn achterban gerust te stellen, maakte G. Debunne, sekretaris-generaal van het ABVV en als dusdanig een van de sociale partners die sedert 12 mei bij de voorbereiding ervan betrokken was, op 6 juni de inhoud van het nog niet volledig op punt staande wetsontwerp bekend. Als gevolg daarvan besloot de regering op 7 juni het overleg met de sociale partners op te schorten, maar twee dagen later werd op deze beslissing teruggekomen.

In de loop van de daaropvolgende dagen nam de spanning in de regering toe. Van socialistische zijde werden bezwaren geopperd tegen de ruime

(16) Op 21 april, toen het bijzonder ministerkomitee voor de staats hervorming werd opgericht, was een akkoord bereikt over de uitvoeringsprocedure van het **gemeenschaps-pakt**. Daarbij was o.m. bepaald dat de bespreking in de Kamerkommissie nog vóór het zomerreces zou beginnen. Het ministerkomitee bestond uit L. Tindemans, F. de Bondt, J. Hoyaux, R. van Elslande, R. Boel, R. Vandekerckhove, L. Hurez, J.-M. Dehousse, P. Vanden Boeynants en L. Outers.

(17) Vermelden wij hier dat het Egmontkomitee in het kader van zijn aktie tegen het Egmontpakt op 23 mei, precies een jaar na de totstandkoming van het pakt, te Brussel een meeting organiseerde waarop werd medegedeeld dat meer dan 70.000 groene protestkaarten werden ondertekend. Anderzijds keurde het kongres van het Algemeen Belgisch Vakverbond (ABVV) op 27 mei een statutenwijziging goed, waarbij de strukturen werden geregionaliseerd door de oprichting van drie « intergewestelijken » (een Vlaamse, een Waalse en een voor Brusel-Halle-Vilvoorde).

volmachten die aan de regering zouden worden toegekend (18). Het FDF en de PSB herhaalden hun eis van de koppeling van de staatshervorming aan de Antikrisiswet en vroegen nu bovendien dat het Egmontwetsontwerp vóór het zomerreces in een van de kamers (of althans in de kommissie) zou zijn goedgekeurd. De kabinetsraad ging op 15 juni om 7.30 uur uiteen op de vaststelling dat over beide punten geen akkoord mogelijk was. Later op de dag bood premier Tindemans het ontslag van de regering aan de koning aan ; de vorst hield zijn antwoord in beraad. De eenzijdige beslissing van Tindemans (die in feite de op 12 april aangekondigde « onvermijdelijke politieke konklusies » trok) werd aangevochten door de regeringspartijen, uitgezonderd de CVP, die haar vertrouwen in de premier bevestigde. Wel pleitte CVP-voorzitter Martens, evenals zijn kollega's, voor het heraanknopen van het gesprek. Nog vanaf 15 juni ontving het staatshoofd de zes partijvoorzitters, alsook de socialistische vice-premier Hurez, en op 16 juni vroeg hij aan Tindemans « een nieuwe inspanning te doen om de crisis op te lossen », gezien « de ernst van de economische en budgettaire toestand, het regionale vraagstuk en ook de internationale situatie ». Reeds de volgende dag kwam een beperkt aantal ministers bijeen om een oplossing te zoeken en het op 18 juni bereikte akkoord werd de 19de door de partijvoorzitters bijgeschaafd en bekrachtigd. Nog op 19 juni deelde het Paleis mede, dat de koning het ontslag van de regering weigerde te aanvaarden.

Het akkoord behelsde volgende punten : de bij volmacht genomen Koninklijke Besluiten betreffende de begroting voor 1978 dienen voor 1 januari 1979 door het parlement te worden bekrachtigd ; deze betreffende de begroting voor 1979 treden eerst in werking wanneer zij voor 31 maart 1979 zijn bekrachtigd ; de overgangsfaze van de staatshervorming treedt op 1 januari 1979 in voege. Om dat laatste mogelijk te maken werd een strak tijdschema opgesteld : indiening van het wetsontwerp bij de Kamer in de eerste week van juli ; goedkeuring van het commissieverslag op 5 september ; goedkeuring van het ontwerp in september ; aanvang van de discussie in de Senaat vanaf 1 oktober.

6. De parlementaire behandeling van en de reacties op de antikrisiswet.

Teneinde de parlementaire werkzaamheden vlotter te laten verlopen, werd het ontwerp van Antikrisiswet in tweeën gesplitst. Het « wetsontwerp

(18) Het betrof vooral het door staatssekretaris Eyskens voorgestelde artikel 86, dat volmachten voorzag om alle nodige maatregelen te nemen om de begrotingen voor 1978 en 1979 uit te voeren.

houdende economische en budgettaire hervormingen » werd bij de Kamer ingediend, waar de bijzondere commissie op 22 juni het onderzoek ervan begon. In de Senaat vatte de bijzondere commissie op 26 juni de bespreking van het « wetsontwerp tot economische heroriëntering » aan. De discussie in openbare vergadering begon op 11, resp. 12 juli. Na de goedkeuring van ieder ontwerp (op 15, resp. 14 juli) werden de teksten naar de andere kamer verstuurd. Op verzoek van de regering werden in deze fase geen amendementen meer aanvaard. Tijdens de debatten stelde de liberale oppositie dat met de Antikrisiswet geen sanering van de openbare financiën mogelijk is en trok zij van leer tegen de aangekondigde structuurhervormingen, waarin zij een groeiende verstaatsing zag. Verscheidene meerderheidsleden tekenden voorbehoud aan tegen de volmachten en vroegen dat de regering daar geen misbruik zou van maken. Na de goedkeuring van de ontwerpen gingen Kamer (26 juli) en Senaat (28 juli) op reces (19).

De Antikrisiswet omvat in feite de Wet van 4 augustus 1978 tot economische heroriëntering en de Wet van 5 Augustus 1978 houdende economische en budgettaire hervormingen. De Wet van 4 aug. 1978 bevat vijf hoofdpunten : het aanmoedigen van de tewerkstelling in de kleine en middelgrote ondernemingen via financiële tegemoetkomingen ; het bevorderen van privé-investeringen door fiskale bepalingen ; het bestrijden van de bedrieglijke praktijken van koppelbazen ; het hervormen van de Nationale Investeringsmaatschappij teneinde het economisch overheidsinitiatief te bevorderen, waartoe tevens wordt voorzien in de oprichting van gewestelijke investeringsmaatschappijen ; gelijke behandeling van mannen en vrouwen ten aanzien van de arbeidsvoorwaarden, de toegang tot het arbeidsproces, de beroepsopleiding en de promotiekansen.

De Wet van 5 augustus 1978 bevat structuurhervormingen in de energiesector (waarbij overheidsparticipatie en -toezicht aan belang winnen). Een vernieuwd Sekretariaat voor Sectorieel Overleg zal instaan voor het rekonversiebeleid en voor een permanente opvolging van de uitvoering van het zgn. nieuw industrieel beleid. Ook wordt de oprichting gepland van een Nationaal Komitee voor Planning en Kontrole van IJzer- en Staalnijverheid. Voorts bepaalt de wet dat de openbare kredietinstellingen als volwaardige banken kunnen optreden en dat in de raad van beheer van de vier grootste privé-banken een regeringsafgevaardigde wordt benoemd.

(19) Wel vergaderde de bijzondere Kamercommissie voor de staatshervorming verder, zoals uit volgende paragraaf blijkt. Aan te stippen valt ook dat de personeelsleden van de Kamer op 13 juli voor enkele uren het werk neerlegden. Daarmee protesteerden zij tegen het feit dat voor hen slechts belegde broodjes waren voorzien, terwijl de mandatarissen een koude schotel kregen voorgezet. De aktie was echter ook bedoeld als protest tegen de moeilijke werkomstandigheden (nacht- en zaterdagzittingen) en de korte voorziene vakantieperiode.

Andere bepalingen beogen de budgettaire toestand te herzien van de ministeries van Nationale Opvoeding en Cultuur, Tewerkstelling en Arbeid (o.m. door een strenger optreden tegen misbruiken van het werkloosheidsstelsel), Sociale Voorzorg en Pensioenen (o.a. door besnoeiing van de hoogste pensioenen bij de ambtenaren in overheidsdienst). De wet bevat ook een aantal volmachten, verleend aan de regering, om maatregelen te treffen ter beperking van de staatsuitgaven.

Als gevolg van de regeringskrisis van oktober kwamen in de loop van 1978 slechts 16 uitvoeringsbesluiten tot stand. De meeste ervan betroffen het sociaal beleid (sociale zekerheid, verplichte ziekte- en invaliditeitsverzekering, arbeidsinspectie, pensioenen en de aanwijzing van ambtenaren die moeten toezien op de gelijkheid tussen man en vrouw), en de tegemoetkomingen aan de KMO. Eveneens in het kader van de Antikrisiswet werden enkele maatregelen betreffende de werkgelegenheid (stages en het bijzonder tijdelijk kader) herzien.

Tijdens de parlementaire debatten werd van diverse zijden tegen de Antikrisiswet gereageerd. De patroonsorganisaties bestreden vooral de structuurhervormingen. Van de zijde van de middenstand werd gezegd dat de steunmaatregelen aan de KMO onvoldoende waren. De vakbondsleiders waarschuwden voor ingrepen in de sociale zekerheid die de belangen van de werknemers en werklozen zouden schaden. Op 29 juni legde het personeel van de openbare kredietinstellingen het werk neer uit protest tegen de gelijkschakeling van zijn statuut met dat van de rijksambtenaren. Eerst nadat de regering had toegezegd het statuut tijdens de actieve loopbaan niet te wijzigen, werd de staking beëindigd (6 juli). De directies van deze instellingen tekenden, door middel van een schrijven van C. de Strycker, gouverneur van de Nationale Bank van België, protest aan tegen de beperking van de hoogste pensioenen (een maatregel die door de parlementsleden unaniem werd goedgekeurd). De pensioenbegrenzing werd ook aangevochten door militairen en rijkswachters (die op 22 juli te Schaarbeek betoogden), magistraten en hoogleraren (die in sommige instellingen een tijdelijke deliberatiestaking hielden). Gealarmeerd door de reacties van het katholiek onderwijs, tekenden de CVP- en PSC-afgevaardigden in de Schoolpakt-kommissie protest aan tegen het artikel van de Antikrisiswet, dat besparingen in de onderwijssector in het vooruitzicht stelde. Het incident werd op 3 juli bijgelegd, nadat de regering had aangekondigd te zullen waken over de evenwichtige spreiding van de bezuinigingen over de beide onderwijsnetten. Ten slotte begon in de herfst het studentenprotest tegen de verhoging van het inschrijvingsgeld voor niet-beursstudenten tot 10.000 F. Deze aktie zou in 1979 worden voortgezet en soms nogal gewelddadige vormen aannemen.

7. Wetsontwerp 461.

Na de junikrisis zette het ministerkomitee voor de staatshervorming zijn werkzaamheden in een versneld tempo voort. Niettegenstaande alle sindsdien afgelegde optimistische verklaringen, ging het komitee in de morgen van 4 juli uiteen op de vaststelling dat voor een aantal problemen geen oplossing kon worden gevonden. Staatssecretaris Persoons liet zich zelfs ontvallen dat « les négociations ont échoué », maar zijn uitspraak werd toegeschreven aan de vermoeidheid. Het overleg werd nog dezelfde dag hervat en omstreeks 21.30 uur opgeschort om een delegatie van het komitee toe te laten de zes partijvoorzitters te ontmoeten. Mogelijke breekpunten waren toen : de een- of tweetaligheid van de leden van de afdeling bevoegdheidskonflikten van de Raad van State ; de beroepsprocedure in Brussel ; de ontslagregeling van de leden van het Brussels uitvoerend orgaan ; de subsidiëring van de gemeenschapscommissies in de zes faciliteitengemeenten door de Franse gemeenschap ; de organisatie van de Brusselse socio-kulturele instellingen.

Na uren lange discussies werd in de late avond van 5 juli een kompromis bereikt en werd het wetsontwerp door alle regeringsleden ondertekend : de Vlaamse regeringspartijen hadden hun eis inzake de tweetaligheid van de leden van de afdeling bevoegdheidskonflikten opgegeven ; de Franse gemeenschap kreeg bevoegdheden in de zes faciliteitengemeenten ; door het ontslag van een lid van de Brusselse regering wegens politieke motieven kan deze nog slechts dringende beslissingen nemen ; voor de overige knelpunten werden ingewikkelde technische oplossingen gevonden. Op 11 juli werd het « wetsontwerp 461 houdende diverse institutionele hervormingen » bij de Kamer ingediend en werd de bijzondere Kamercommissie, belast met het onderzoek ervan, samengesteld. Zij telde 31 leden en werd voorgezeten door CVP-voorzitter W. Martens.

In de marge van de staatshervorming ging nogal wat aandacht naar het wetsontwerp op de organisatie van de Europese verkiezingen, dat op 10, 20 en 25 juli in de openbare vergadering van de Kamer werd besproken en fel werd bekritiseerd door een aantal CVP-ers (vooral J. Verroken) en VU-ers, die het er niet mee eens waren dat het arrondissement Halle-Vilvoorde deel zou uitmaken van de Brusselse kieskring. Ten einde incidenten bij de stemming te voorkomen, werd op 25 juli besloten het ontwerp voor « technische aanpassingen » naar de bevoegde commissie terug te sturen.

De bijzondere Kamercommissie voor het wetsontwerp 461 werd vrij vlug gekonfronteerd met het probleem van de raadpleging van de Raad van State. CVP, PSC en de oppositie waren voorstander van de gewone proce-

dure terzake, maar BSP, PSB, VU en FDF wilden slechts weten van de spoedprocedure, om elke vertraging te voorkomen. Reeds op 11 juli had Kamervoorzitter Leburton de Raad van State gepolst. Op 17 juli liet prof. A. Mast, voorzitter van de Raad, weten dat deze tegen 15 september een globaal advies zou uitbrengen, maar reeds de volgende dag eiste Leburton dat de spoedprocedure zou worden toegepast, d.w.z. dat de Raad van State over telkens drie werkdagen beschikte om vijf deeladviezen te verstrekken.

Deze adviezen, gegeven tussen 26 juli en 7 augustus, waren bijzonder kritisch. De Raad maakte o.m. bezwaar tegen het opnemen in één wettekst van bepalingen die met een gewone, resp. buitengewone meerderheid moeten worden aangenomen en tegen de onnauwkeurige omschrijving van de regionale materies, en hij bestempelde nagenoeg het hele hoofdstuk dat betrekking had op de gemeenschappen, evenals het inschrijvingsrecht, als strijdig met de Grondwet. Reeds op 4 augustus vroeg PSB-voorzitter Cools dat de regering stelling zou nemen ten aanzien van de grondwettelijkheidsbezwaren. Op 5 augustus kwam een ministeriële werkgroep bijeen om het antwoord voor te bereiden, dat op 7 en 8 augustus door de regering werd besproken en — na enig tegenstribbelen van staatssecretaris De Bondt — goedgekeurd, en op 9 augustus door de eerste-minister in de Kamerkommissie werd voorgelezen (20). In de nota beklemtoonde de regering dat zij trouw wenste te blijven aan de Egmont- en Stuyvenbergakkoorden, werden nagenoeg alle opmerkingen van de Raad van State weerlegd en werd voor twee anti-constitutioneel bevonden bepalingen amendering in het vooruitzicht gesteld. Tindemans zei ook dat het uiteindelijk aan het parlement toekomt zich over het grondwettelijkheidsvraagstuk uit te spreken.

Omdat ondertussen duidelijk was geworden dat de geplande datum voor het afsluiten van het onderzoek van het wetsontwerp 461 in eerste lezing (11 augustus) niet kon worden gehaald en toen bovendien bleek dat de kommissieleden en het parlementair personeel tekenen van vermoeidheid begonnen te vertonen, werden de werkzaamheden van de bijzondere Kamerkommissie op 10 augustus opgeschort. Vlak voor het uiteengaan kwam het nog tot een kortsluiting, toen bij de stemming over titel I (artt. 1-72) aan Franstalige zijde verzet rees tegen het art. 26, dat de mogelijkheid van gemeenschappelijke vergaderingen van een gewest- en een gemeenschapsraad inhield (21). De vermoeide Kamerleden gingen dan

(20) Terloops weze hier vermeld dat op 5 augustus de ontwerp-begroting voor 1979 werd aangenomen. Zij voorzag in 1.022,3 miljard F¹ gewone uitgaven en vertoonde een tekort van 80,5 miljard F.

(21) Met name vreesden de Franstaligen dat de Vlaamse Gewest- en de Nederlandse Gemeenschapsraad te Brussel zouden bijeenkomen en op de duur één Vlaams parlement zouden vormen, dat zich ook met Brussel zou bezighouden, waardoor dit laatste zijn statuut van volwaardig derde gewest zou verliezen.

maar zonder de goedkeuring van de eerste titel van wetsontwerp 461 de zon opzoeken...

8. Het ontslag van de regering-Tindemans.

Na het korte reces kwam de Kamerkommissie voor de staatshervorming op 4 september opnieuw bijeen. De voorzitters van de regeringspartijen legden op 6 september het meningsverschil over art. 26 bij: de Franstaligen stemden ermee in dat gewest- en gemeenschapsraad samen mogen vergaderen, maar de Nederlandstalige partijen moesten aanvaarden dat dit niet te Brussel mag gebeuren. Op de kabinetsraad van 8 september weigerden de CVP-regeringsleden dat akkoord echter te aanvaarden. F. de Bondt (naar wie de krisnacht van 8 op 9 september werd genoemd) en R. de Backer dreigden zelfs met ontslag. Uiteindelijk legde de voltallige bewindsploeg zich bij het « voorzittersakkoord » neer en besloot tevens elke door de partijvoorzitters voorgestelde verbetering aan wetsontwerp 461 te aanvaarden.

In een klimaat van groeiend wantrouwen zette de Kamerkommissie daarna haar werkzaamheden voort. Nadat de partijvoorzitters andermaal ter hulp waren geroepen om een aantal hangende problemen te beslechten, keurde de commissie op 22 september het wetsontwerp in eerste en op 26 september in tweede lezing goed (met de oppositie stemde de CVP-er Verroken tegen). Nog op 26 september had een overleg plaats tussen de regering en de zes partijvoorzitters, waarop W. Martens het grondwettelijkheidsprobleem aansneed, dat voor zijn partij nog niet volledig van de baan bleek te zijn. Er werd overeengekomen dat beide delegaties elkaar zouden terugzien om, te zamen met dat probleem, de nog niet opgeloste kwestie van de taalwetgeving in het Brusselse gewest te onderzoeken.

De regeringskrisis van 11 oktober werd ingeluid met de mededeling van de te Malle bijeengekomen CVP-Kamerfractie (3 oktober), dat zij trouw wilde blijven aan het gemeenschapspakt, maar anderzijds ook eiste dat de uitvoering ervan in overeenstemming zou zijn met de Grondwet. Op 6 en 7 oktober namen de CVP-senatoren, die te Houthalen bijeen waren, een analoog standpunt in. Aan Franstalige zijde tilde men bijzonder zwaar aan deze stellingname. Terwijl de Vlaamse socialist en de VU, en in zekere mate ook de PSC (voorzitter Nothomb zou achteraf verklaren dat ook zijn partij konstitutionele bezwaren had), zich tot een gesprek bereid verklaarden, wezen PSB en FDF nieuwe onderhandelingen van de hand. PSB-voorzitter Cools eiste bovendien dat de regering tijdens de parlementaire bespreking van het wetsontwerp 461 bij ieder artikel de vertrouwenskwestie zou stellen. Op 11 oktober maakte CVP-voorzitter

Martens het lijstje met de bezwaren van zijn partij aan de andere voorzitters over. Bij de aanvang van de 's namiddags gehouden Kamerzitting vroegen de partijvoorzitters Cools, Nothomb en Schiltz en FDF-woordvoerder Havelange de schorsing van de vergadering, ten einde de regering toe te laten een duidelijk standpunt ten aanzien van de CVP-bezwaren in te nemen. In een vrij emotionele toespraak kondigde premier Tindemans daarop aan, dat hij aan de koning het ontslag van zijn regering ging aanbieden. Het werd door het staatshoofd onmiddellijk aanvaard.

9. De overgangsregering - Vanden Boeynants.

Op 13 oktober werd P. vanden Boeynants, vice-premier en minister van Landsverdediging in het demissionaire kabinet, tot informateur aangesteld. Zijn poging om de aftredende coalitie te lijmen en de legislatuur te laten voleindigen onder de leiding van CVP-voorzitter Martens, strandde op diens weigering de hem op 17 oktober aangeboden formatieopdracht te aanvaarden. 's Anderendaags werd Vanden Boeynants door de koning aangezocht om zelf een regering te vormen. Hoewel hij bedenktijd vroeg en de opdracht nooit officieel aanvaardde, sloot hij in de nacht van 19 op 20 oktober met de voorzitters van de zes uittredende regeringspartijen een akkoord over de vorming van een tijdelijk overgangskabinet. Gebleken was met name dat over de grondwettelijkheidsproblemen geen overeenstemming mogelijk was, zodat vervroegde verkiezingen onvermijdelijk waren geworden.

De regering werd op 20 oktober beëdigd en bestond, op L. Tindemans na, uit de leden van de ontslagnemende bewindsploeg, die allen hun portefeuille behielden (wel werd eerste-minister Vanden Boeynants als vice-premier vervangen door Justitieminister Van Elslande).

In de korte regeringsverklaring, die hij op 25 oktober in de kamers voorlas, zei de premier dat zijn kabinet een drievoudig doel heeft: de grondwetsherziening voorbereiden, de organisatie van de Europese verkiezingen regelen en een aantal dringende sociale, economische en financiële maatregelen treffen. De regering kreeg op 26 oktober het vertrouwen van de Kamer (met 158 stemmen voor, 28 tegen en 2 onthoudingen) en op 27 oktober van de Senaat (met 128 stemmen voor, 24 tegen en 6 onthoudingen).

In een snel tempo en zonder grote moeilijkheden behandelde het parlement van 31 oktober tot 14 november de voorbereiding van de grondwetsherziening. De Senaat keurde op 9 november de herzieningsverklaring goed. De voorstellen om aan de door de regering opgestelde lijst van voor wijziging vatbare artikelen, het art. 107quater (dat het bestaan van drie

gewesten erkent) toe te voegen en art. 59bis (gemeenschapsbevoegdheden) volledig voor herziening vatbaar te verklaren (de regering had slechts de §§ 1, 5 en 8 in de lijst opgenomen) werden verworpen. De Kamer keurde op 14 november de verklaring goed. Haar voorstel om ook de artt. 60 en 61 te herzien, waardoor ook vrouwen zouden in aanmerking komen voor de troonopvolging, werd nog dezelfde dag door de Senaat afgewezen. De Hoge Vergadering stemde echter wel in met de herziening van art. 117, om het principe van de bezoldiging van lekenkonsulenten, naast de bedienaars van de erediensten, in de Grondwet op te nemen. Door de publikatie van de herzieningsbesluiten in een bijzondere editie van het Belgisch Staatsblad werden de kamers op 15 november van rechtswege ontbonden.

Intussen had het parlement ook een reeks wetsontwerpen aangenomen, o.m. dat betreffende de Europese verkiezingen (22) en het ontwerp van Financierwet, waarbij voorlopige kredieten voor 1979 werden geopend en de belastingschalen en het legerkontingent vastgesteld.

Na de parlementsontbinding nam de regering nog enkele belangrijke economische maatregelen. Op 23 november werd het hulpplan voor de staalnijverheid (het zgn. plan-Claes) definitief vastgelegd. Het zoeken naar steunmaatregelen voor de in een zware crisis verkerende siderurgie was een reeds twee jaar oud probleem, dat het onderwerp had uitgemaakt van talloze gesprekken tussen regering, vakbonden en patronaat. Op het vlak van de herstructurering bepaalt het akkoord o.m. dat de staat, door overname van de schulden, een participatie zal nemen in de staalbedrijven. Inzake de reconversie krijgen de gewestelijke instellingen per sinds 1976 verloren gegane arbeidsplaats 500.000 F, die kan worden aangewend voor onderzoek, aankoop van octrooien of het scheppen van nieuwe arbeidsplaatsen. Het investeringsmoratorium van maart 1977 wordt opgeheven en er wordt een Nationaal Komitee voor Planning en Controle van IJzer- en Staalnijverheid opgericht, waarin de overheid over een vetorecht beschikt en dat o.m. beslist over de investeringsprojecten. Onder druk van de VU-regeringsleden (die even met ontslag hebben bedreigd) besloot de regering gelijkaardige steunmaatregelen te treffen voor de textiel- en de scheepsbouwsector. Het hulpplan voor de textiel werd op 13 december aan de sociale partners voorgelegd. Ook hier wordt per sinds 1 januari 1976 verloren gegane arbeidsplaats een « trekkingsrecht » van 500.000 F voorzien. De kostprijs van de financieringsplannen werd geraamd op 4,5 miljard F per jaar voor de staalsektor, 1 miljard F per jaar voor de textiel-

(22) De in juli naar de Kamerkommissie teruggestuurde tekst (zie § 7) werd op een punt geamendeerd : er werd uitdrukkelijk bepaald dat de wet slechts geldt voor de eerste Europese verkiezingen.

sektor en 1,4 miljard F voor de scheepsbouw, dit telkens gedurende vijf jaar.

10. De wetgevende verkiezingen van 17 december.

De verkiezingscampagne, die een erg kalm verloop kende, werd grotendeels beheerst door de gemeenschappelijke 16-novemberverklaring van de Franstalige regeringspartijen. Het initiatief daartoe werd genomen kort na de vorming van het overgangskabinet-Vanden Boeynants. Op 27 oktober meldde *La Libre Belgique* dat de voorzitters van de drie partijen (PS, PSC en FDF) elkaar reeds hadden gekontakteerd en een redaktiekomitee de verklaring aan het uitschrijven was. De tekst werd pas na de kamerontbinding gepubliceerd. In de verklaring zeggen de drie partijen dat de gemeenschapsdialoog na de verkiezingen moet worden verder gezet en keuren zij de mislukking van Egmont af. De grondwetsherziening en de uitvoeringsbesluiten moeten volgens hen worden goedgekeurd door een meerderheid in elke gemeenschap en in elk gewest, en tevens in overeenstemming zijn met het evenwicht van het Egmontpakt. Voor het geval de Vlaamse partijen van dat pakt zouden afstappen, sommen zij een aantal Franstalige eisen op. Deze betreffen o.m. de invoering van de pariteit in de ministerraad (inclusief de eerste-minister) en onder de staatssecretarissen, de uitbreiding van de regionale bevoegdheden, een herziening van het statuut van de Voerstreek, een bijzondere dotatie voor het Brusselse gewest, invoering van het inschrijvingsrecht in het Brusselse randgebied en van het beginsel « eentaligheid van de ambtenaren — tweetaligheid van de diensten » in de administratie van het Brusselse gewest. De verklaring verwekte heel wat ontstemming in Vlaanderen en werd er ook door de regeringspartijen scherp veroordeeld. De frankofone frontvorming zou een van de factoren zijn, die het formatieberaad in 1979 ernstig hebben bemoeilijkt.

De verkiezingsprogramma's blonken niet uit door originaliteit. De partijen legden vooral de nadruk op de sociaal-ekonomische problemen. Zowel de PVV als de PRLW pleitten voor een drastische belastingvermindering en maakten hun eventuele regeringsdeelname afhankelijk van de aanvaarding van dat belastingprogramma. Aan te stippen valt nog dat de communautaire voorstellen van CVP, BSP en VU nogal afweken van het Egmontpakt.

De verkiezingen vielen zeer gunstig uit voor de PVV, die vijf Kamerzetels won. Ook de KPB (+ 2 ; het betreft de Henegouwse zetels, die in 1977 op het nippertje verloren gingen wegens het niet bereiken van het kworum), de CVP (+ 1, niettegenstaande stemmenverlies), de PSC (+ 1) en het

FDF (+ 1) boekten zetelwinst. Ondanks stemmenverlies kon de PRLW haar zetelaantal behouden. Verliezers waren de BSP (—1), het RW (—1), de PL (—1) en de PS (—3). De VU kwam zwaar gehavend uit de verkiezingen : haar zetelaantal viel van 20 op 14 terug, ingevolge een verlies van 30 % van haar kiezers. Opvallend waren de intrede in de Kamer van twee nieuwe formaties : het Vlaams Blok, een kartellijst van de Vlaamse Volkspartij van Lode Claes en de Vlaams Nationale Partij van Karel Dillen (die verkozen werd), en de anti-belastingpartij UDRT-RAD, die Robert Hendrick naar de Kamer stuurde. Verrassend was ook de verkiezing, ten gevolge van het grillige apparenteringsstelsel, van een Vlaamse kandidaat (Aline Bernaerts) op de PVV-lijst in het Franstalige arrondissement Nijvel. Het feit zou in 1979 voor politieke herrie zorgen. Tenslotte was het grote aantal blanco- en ongeldige stemmen (506.710, een stijging met 75.745) een kenmerk van deze verkiezing.

Daags na de verkiezingen bood eerste-minister Vanden Boeynants zoals gebruikelijk het ontslag van de regering aan de koning aan. Even traditioneel aanvaardde de vorst het ontslag en vroeg hij de premier de lopende zaken af te handelen. Op 21 december werd W. Claes (BSP, uittredend minister van Economische Zaken) met een informatieopdracht belast. Na een eerste verslag te hebben uitgebracht (29 december) zou Claes zijn opdracht na de jaarwisseling verder zetten.

11. De evolutie in de politieke partijen.

Het politieke gebeuren van het jaar 1978 heeft in een aantal partijen diepe sporen nagelaten. Dat geldt in de eerste plaats voor de socialistische partij, die tijdens de oktobercrisis uiteenviel in twee autonome formaties. Sinds de breuk in de Brusselse federatie (1968) was herhaaldelijk gebleken dat de BSP, als laatste van de drie zgn. nationale partijen, haar structuren wilde (en diende) aan te passen aan het bestaan van twee gemeenschappen in het land. Dit was tot uiting gekomen in de invoering van het tweeledig voorzitterschap (1971) en in de statutaire erkenning van de Vlaamse en Waalse Overlegkomitees (1977). Niettemin trad de BSP-PSB in al die jaren met sterke gemeenschapsgeladenheid toch nog als een stevige eenheidspartij naar voren. Dit kon, mede door de tweede-rangspositie die de Vlamingen in de Socialistische Partij traditioneel innamen. De verkiezing van Karel van Miert tot Nederlandstalig medevoorzitter (1977) heeft het splitsingsproces aangezet. Onmiddellijk na zijn verkiezing verklaarde hij de Vlaamse BSP-vleugel een Vlaamsgezind profiel te willen geven en op 11 juni 1978 bepleitte hij op het kongres van de Vlaamse federaties te Mechelen de hervorming van de

partij in konfederale zin. Het voornemen deze herstructurering geleidelijk en langs de statutaire weg door te voeren, werd doorkruist door de problemen inzake de staatshervorming en de daarmee gepaard gaande verwijdering tussen de beide taalvleugels. Terwijl Van Miert front vormde met zijn Vlaamse kollega's Martens en Schiltz, stemde de Franstalige co-voorzitter André Cools zijn beleid af op dat van het FDF. Toen Cools het voorstel van de CVP, om opnieuw te praten over de gerezen constitutionele bezwaren inzake het wetsontwerp 461, radikaal van de hand wees en Van Miert weigerde een zelfde houding aan te nemen, kwam het op het socialistisch Partijbureau van 9 oktober tot een hoog oplopende ruzie. Meteen werd een werkgroep belast met het uitschrijven van nieuwe partijstatuten. Het was dan ook een komplette verrassing, toen Cools op 13 oktober de oprichting van een eigen Franstalige partij aankondigde. Daarop liet Van Miert weten dat ook de Vlaamse socialisten zich autonoom zouden organiseren. Aan Vlaamse kant werd de splitsing vrij gunstig onthaald. Wel hadden o.m. de Jongsocialisten kritiek op de ondemokratische besluitvorming. Aan Franstalige kant werd het uiteengaan van de beide vleugels door verscheidene vooraanstaande partijmensen (Glinne, Leburton) betreurd. De nieuwe partij werd op 26 november te Namen officieel gesticht onder de naam Parti socialiste (PS). De Vlaamse socialisten hebben een stichtingskongres gepland voor 1979.

Eerder op het jaar (3 april) hadden E. Glinne en J. Yerna de oprichting aangekondigd van *Tribunes socialistes*, een Waalse politieke club, die binnen de socialistische beweging de radikale anti-kapitalistische beginselen van het Charter van Quaregnon (1894) en van het ideologisch kongres van 1974 wil propageren en bevorderen. Van hun kant zagen de Vlaamse socialisten in 1978 hun twee partijbladen, *Volksgazet* en *Vooruit*, verdwijnen: *Volksgazet* hield op te verschijnen tengevolge van het faillissement (14 juli) van haar drukkerij en uitgeverij en *Vooruit* werd geïnkorporeerd in de sedert 15 december verschijnende *De Morgen*, die een progressief, niet-partijgebonden dagblad wil zijn en waarvan het beginkapitaal door de Socialistische Gemeenschappelijke Aktie werd verstrekt.

De Volksunie kwam zwaar geslagen uit het Egmontavontuur. Weliswaar kon de partij blijven rekenen op de steun van de overgrote meerderheid van haar kaderleden en steeg haar ledenaantal met ruim 2500, maar bij de parlementsverkiezingen verloor zij zes van de twintig Kamerzetels. Dat verliescijfer stemde overeen met de resultaten van een aantal in 1978 gepubliceerde opiniepeilingen, waaruit bleek dat ca. 30 % van de VU-kiezers tegen het Egmontpakt gekant was. Ook binnen de partij bleef dat pakt betwisting uitlokken. Met belangstelling werd daarom uitgekeken naar de bijeenkomst van de Partijraad op 11 maart 1978, waarop het partij-

bestuur moest worden vernieuwd. In de eerste stembeurt haalde uittredend voorzitter Schiltz 62 stemmen tegenover 32 stemmen voor zijn enige tegenkandidaat, vertegenwoordiger van de anti-Egmontstrekking, J. Valkeniers (er waren zeven onthoudingen). Daar Schiltz niet de vereiste tweederde-meerderheid achter zich had, was een tweede stembeurt nodig. Schiltz werd nu met 70 stemmen tot voorzitter verkozen (Valkeniers kreeg er 26 en er waren vier onthoudingen). De stemming wees er op dat ook in het hoogste partijorgaan het Egmontbeleid op verzet stuitte. Een andere indicatie hiervan was de uitslag van de stemming over een resolutie, waarin het beleid van de partijleiding werd goedgekeurd, op het partijcongres van 20-21 mei : 633 stemmen voor, 246 tegen en 29 onthoudingen. Niettegenstaande dat alles is de VU-leiding het Egmontakkoord hardnekkig blijven verdedigen. Voor enige opschudding zorgde ook de verklaring van politiek directeur T. van Overstraeten na de vergadering van het partijbestuur van 20 maart, waarop voorzitter Schiltz wegens vakantie afwezig was. In die verklaring werd gezegd dat de VU minder de klemtoon ging leggen op de kommunaire problematiek en meer als een « rechtvaardigheidspartij » zou optreden. Deze verklaring werd algemeen geïnterpreteerd als een overwinning van de linkervleugel op de nationalistische fractie. Op 22 maart werd evenwel meegedeeld dat er geen sprake was van een koerswijziging in het VU-beleid en dat de partij in de eerste plaats een Vlaams-nationale formatie zou blijven, maar in afwachting van de parlementaire behandeling van de staats hervorming wel meer aandacht zou schenken aan de sociaal-ekonomische vraagstukken.

Binnen de CVP had voorzitter Martens af te rekenen met een relatief sterke groep tegenstanders van het Egmontpakt (vooral het arrondissement Brussel-Halle-Vilvoorde en de groep rond Verroken), die steun vond in de aktie van het Egmontkomitee (23). Het was erg opvallend dat Martens de enige CVP-er was die begin maart het Stuyvenbergakkoord in het parlement verdedigde en dat de CVP-regeringsleden zich zelden of nooit openlijk ten gunste van het gemeenschapspakt hebben uitgesproken. Herhaaldelijk was er in de pers sprake van drie groepen waartegen Martens moest optornen : de flaminganten (Verroken, De Bondt) voor wie het Egmontpakt te veel Vlaamse toegevingen bevatte ; de unitaristen (Tindemans) die de gewestvorming wilden verhinderen om de dominante positie van de CVP in de Belgische eenheidsstaat te behouden ; de opportunisten, die aanstuurden op verkiezingen om de VU « dodelijk te omhelzen ». Berichten over een machtsstrijd tussen Martens en Tindemans werden

(23) Vermelden wij hier terloops dat het Egmontkomitee op 4 november te Brussel een Staten-Generaal van de Vlaamse verenigingen organiseerde, waarop een geradikaliseerde beginselverklaring over de staats hervorming werd bekendgemaakt.

door de betrokkenen steevast ontkend. Hoe dan ook, het is een feit dat de CVP-voorzitter begin oktober een nederlaag leed, toen de CVP-parlementsleden grondwettelijke bezwaren inriepen om een nieuw gesprek over de staats hervorming te eisen. Zoals bekend lagen deze bezwaren mede ten grondslag aan de oktoberkrisis (zie § 8).

Bij de Franstalige liberalen was een toenadering merkbaar tussen de Waalse PRLW en de Brusselse PL, die was ingegeven door de bezorgdheid over de evolutie van de Brusselse liberalen (in 1965 vormden zij nog de sterkste Brusselse formatie, maar hebben sindsdien heel wat terrein moeten prijsgeven aan het FDF). De PRLW zelf had af te rekenen met een dissidentie. Op 19 november had te Wépion het stichtingskongres plaats van de Parti libéral wallon (PLW), die bestaat uit Waalse liberalen die in 1977 geweigerd hadden toe te treden tot de toen gestichte PRLW (fusie van PLP en afgescheurde RW-ers o.l.v. Perin) en zich aanvankelijk gegroepeerd hadden in de Parti pour la liberté et le progrès wallon (PLPW).

De PSC bleef in 1978 gespaard van de klassieke wrijvingen tussen haar linker- en rechtervleugel (Démocratie chrétienne, resp. CEPIC). De DC startte in april met de publikatie van een tweemaandelijks tijdschrift, *Le cerisier*.

Ten slotte deed zich in de houding van de Kommunistische Partij van België tegenover het Eurokommunisme een langzame kentering voor. Op 21 januari keurde het Centraal Komitee een rapport goed, waarin o.m. werd gezegd dat het begrip Eurokommunisme aan een « positieve realiteit » beantwoordt (in 1977 hadden Van Geyt en Renard geweigerd het begrip te onderschrijven). Wel bleef de KPB zich verzetten tegen een al te hevig anti-Sovjetisme, zoals dat blijkt uit de definitie van het Eurokommunisme door de Spaanse KP.

Hou er rekening mee!

In dit portret van de P.V.V. herkende U zonder twijfel uw verlangens. Hou er rekening mee, als U op 17 december samen met ons wil wakker worden en vooral anderen wil wakker schudden. Toch stelt U zich wellicht nog vragen, die onbeantwoord bleven bij deze eerste kennismaking. Wees gerust. De P.V.V. wil meer, maar wij moeten redelijk blijven. Wij beleven moeilijke tijden en als straks geen bekwame mensen voor een krachtige aanpak zorgen, wordt de toekomst alleen nog somberder. U bent het met ons eens dat er snel moet worden ingegrepen. Daarom stelden wij U nu slechts een urgentieprogramma voor. De nood is groot en als wij samen meer willen verwezenlijken moet hiervoor eerst de nodige ruimte vrijkomen. De P.V.V. meent dat dit kan. Door een kordate en moedige aanpak. Wij vallen daarom graag nog even in herhaling:

- U bent al die belastingen beu: zij moeten verminderen**
- U wil werk, maar U wil tevens loon naar werk: uw koopkracht is onze zorg**
- U wil rechtvaardigheid en zekerheid: dit kan door de sociale uitkeringen eerlijker te verdelen**
- U wil vrij zijn: de overheid is er inderdaad om U te dienen**
- U wil een bloeiend Vlaams gewest: dit kan met een staatsvorming zonder naijver of afgunst**
- U verdient echt beter, steun daarom de P.V.V.**
- Zij is er voor vrije mensen die vooruit willen.**

***U verdient echt beter,
steun daarom de***

***Zij is er voor vrije mensen
die vooruit willen***

Vindt u de politiek een knoeiboel ?

Vlamingen, laat u niet in slaap wiegen ! Prik op 17 december hun ballonnetjes stuk.

En de politiciers "allemaal even rot" ? Dat hoort men meer en meer. En wij kunnen het best begrijpen! Er is veel politiek fatsoen verloren gegaan, vele politiciers zijn totaal ongeloofwaardig geworden.

Neem nu die politiciers die de vorige keer de verkiezingsstrijd ingingen met harde Vlaamse slogans... en nadien de grootste gevers en toegevers werden. Of die eerste-minister die er pas na 16 maanden achter kwam dat het Egmontpakt onaanvaardbaar is voor de Vlamingen. Of die partijen die de afschaffing en de verlaging vragen van belastingen die ze zelf hebben gestemd?...

Politiek fatsoen is er niet meer bij! Ook op andere gebieden: de middenstand wordt de nek omgedraaid door de staatsbureaucratie, de belastingen worden alsmear zwaarder en de staatskas alsmear leger, corruptie en verspilling lopen de spuigaten uit.

Dat heeft allemaal weinig te maken met politieke opvattingen en partijprogramma's: het is veel meer een kwestie van **politiek fatsoen**. Nieuwe mensen, eenvoudige oplossingen, duidelijke afspraken, dat hebben we nodig.

Houdt u zich niet met politiek bezig? Dat is uw goed recht, maar ... de politiek houdt zich met u bezig. Stem daarom deze keer vóór alles voor politiek fatsoen.

Ons mag u op de vingers kijken.

VLAAMS BLOK 7
de enige Vlaamse oppositie

**50% D'IMPOTS
UN
CRIME**

**50%
BELASTING
UW
DOOD**

Artief responsabile: R. Nedrick-DIDOT, Chaise de Escorial 144, 1000 Brussels - Photo L.K.

Evolution de l'opinion publique en Belgique entre les élections d'avril 1977 et celles de décembre 1978

par Nicole DELRUELLE-VOSSWINKEL

Chargée de Cours à l'Université libre de Bruxelles
Administrateur-délégué d'INUSOP-UNIOP

Avertissement au lecteur : remarques méthodologiques.

L'analyse à laquelle nous avons procédé, repose sur différents sondages réalisés par INUSOP-UNIOP durant cette période.

Tous ces sondages n'ont pas fait l'objet de publications. Dans la plupart des cas, l'appartenance politique ne constituait d'ailleurs pas l'objet central de l'investigation mais était considérée dans le plan d'analyse comme une variable indépendante, explicative d'autres attitudes et de comportements.

Bien que ces enquêtes aient porté sur des échantillons indépendants (il ne s'agit donc pas d'un panel), la comparaison des résultats se justifie par le fait que le *mode d'échantillonnage* repose sur le *système des quotas* et que ceux-ci ont été strictement tenus constants au cours de cette période (1).

<i>Date des enquêtes utilisée dans l'analyse</i>	<i>Taille des échantillons</i>
Juin 1977	1.500
Décembre 1977	1.500
Avril 1978	1.500
Juillet 1978	2.933
Septembre-octobre 1978	1.200
Novembre-décembre 1978	1.500

(1) Les fluctuations dues aux erreurs d'échantillonnage peuvent ainsi être réduites au maximum (il y a bien sûr des fluctuations mais à l'intérieur des quotas imposés).

Compte tenu de la faible amplitude des variations de l'opinion et de la taille réduite des sous échantillons par région, nous avons renoncé à procéder à l'examen des fluctuations de l'opinion par région, ce qui limite considérablement la portée des analyses.

*
**

Dans la présente étude, nous avons poursuivi deux buts :

a) suivre l'évolution de l'opinion au cours des différents trimestres ;
mettre *en parallèle* :

1. l'évolution dans *les intentions de vote*,
2. *le climat psychologique général de l'opinion* à l'égard de l'action gouvernementale,
3. *les mouvements de la conjoncture politique et économique* ;

b) analyser *le sens des déplacements de votes* entre avril 1977 et décembre 1978.

Nous voudrions au préalable attirer l'attention du lecteur sur le fait que les divers raisonnements et hypothèses auxquels conduit cette étude, reposent sur des très faibles fluctuations de l'opinion. Il n'y a eu, à aucun moment, de réel renversement de la « carte cognitive » des électeurs à l'égard de leur environnement politique et économique.

« Elections pour rien », a-t-on dit sur le plan politique. Sur le plan de l'analyse sociologique de l'évolution des esprits, il faut bien reconnaître que pas grand-chose ne s'est produit également au cours de cette période, malgré les problèmes politiques et économiques nombreux qui n'ont cessé de s'accumuler.

A. Evolution de l'opinion au cours des différents trimestres.

1. LES FLUCTUATIONS DANS LA FERMETÉ DES INTENSIONS DE VOTE.

Sont repris dans le tableau ci-après la proportion des électeurs déclarant hésiter sur leur choix électoral, au cours de six enquêtes réalisées en 1977-1978.

	Jun 1977	Décembre 1977	Avril 1978	Juillet 1978	Septembre- octobre 1978	Novembre- Décembre 1978
Proportion d'hésitants . .	22,5	30,6	26,8	34,8	25,4	19,6

La proportion d'hésitants fluctue de manière assez grande au cours de cette période.

On constate que le nombre d'hésitants est le plus élevé en juillet 1978. Le débat parlementaire sur la loi anti-crise ne paraît pas être étranger à cette constatation.

La proportion d'hésitants est également assez importante en décembre 1977.

Enfin retenons qu'à une quinzaine de jours de l'élection de décembre 1978, un électeur sur cinq paraissait encore hésiter sur son choix.

2. LES FLUCTUATIONS DES INTENTIONS DE VOTE.

Remarques méthodologiques :

L'importance des non réponses dans toutes les enquêtes politiques (de 15 à 25 %), conduit à poser certaines hypothèses sur le comportement électoral de ceux qui refusent de dévoiler le sens de leurs votes. L'expérience montre en effet qu'ils ne se distribuent pas au hasard dans toutes les familles politiques et que leur distribution varie selon les régions linguistiques. Dans le tableau qui suit, sont indiquées les estimations reposant sur l'hypothèse la plus fréquemment vérifiée. Cette hypothèse consiste à considérer (hypothèse combinée) :

a) que les hésitants, dans chacun des partis, se comporteraient, lors d'élections, comme les électeurs ayant pris une décision (soit de rester fidèle, soit de modifier leurs votes) ;

b) que la répartition des votes de ceux refusant de répondre, peut être estimée sur base des décalages entre chiffres électoraux de 1977 et déclarations sur les votes au cours de ces mêmes élections.

Les chiffres montrent la très grande stabilité du corps électoral pendant cette période. Voyons, par parti, les quelques tendances qui se manifestent cependant :

1. *Le PSC-CVP* : paraît avoir connu un léger déclin en avril 1978. Depuis ce moment, ses voix paraissent avoir progressé de manière continue. Les résultats des élections paraissent légèrement inférieurs (1 %) à ceux prévus en novembre-décembre 1978, soit quinze jours avant l'élection.

2. *Le PSB-BSP* : paraît avoir connu un léger gain en avril 1978. Depuis cette période, il a décliné de manière assez régulière.

3. *Le PRLW-PVV-PL* : leur situation pendant les trois derniers mois avant l'élection, paraissait être restée très stationnaire. Ces partis paraissent

Comparaison de différents sondages
Estimation de la portée électorale des intentions de vote

	Chiffres électoraux de 1977*	Juin 1977	Décembre 1977	Avril 1978	Juillet 1978	Septembre-octobre 1978	Novembre-décembre 1978	Chiffres électoraux Décembre 1978
PSC-CVP	35,9	36,2	37,2	34,9	35,8	36,4	37,4	36,3
PSB-BSP	26,9	26,4	26,2	27,8	26,3	25,2	25,8	25,4
PRLW-PVV-PL	15,6	17,3	15,2	16,0	14,6	16,0	16,0	16,3
FDL-RW	7,2	5,7	8,9	6,9	6,2	6,1	5,9	7,1
VU	10,0	9,4	6,0	8,9	8,9	7,6	7,5	7,3
PC	2,7	2,5	3,5	3,1	3,8	3,7	3,6	3,3
Autres	1,6	2,5	3,0	2,3	4,4	5,0	3,6	4,3

* Calculé sur base d'une répartition des voix du cartel PSB-RW du Luxembourg en 1977, à raison de 80 % pour le PSB et 20 % pour le RW.

sent avoir enregistré une augmentation en juin 1977, après la formation du gouvernement Tindemans, ils ont connu aussi, semble-t-il un léger déclin en juillet 1978.

4. *Le FDF-RW* : Par rapport aux élections de 1977, ces partis semblaient en baisse, à l'exception de décembre 1977 qui avait vu une augmentation des intentions de vote.

Les sondages, depuis avril 1978, les estimaient inférieurs à leur niveau d'avril 1977 et de décembre 1978.

5. *La VU* : Tous les résultats des sondages donnaient ce parti en baisse par rapport aux chiffres électoraux de 1977. Cette baisse paraît avoir été la plus sensible en décembre 1977. Le parti, après un redressement en avril et en juillet 1978, a régulièrement décliné jusqu'en décembre 1978.

6. *Le PC* : Depuis décembre 1977, le PC paraît être en augmentation. Cette augmentation paraissait cependant plus nette en juillet 1978. Le parti a décliné ensuite de manière assez régulière.

3. LES FLUCTUATIONS DANS LE CLIMAT GÉNÉRAL DE L'OPINION À L'ÉGARD DE L'ACTION GOUVERNEMENTALE.

3.1. *L'urgence des problèmes à résoudre*

La question suivante fut posée quatre fois au cours de l'année 1978 : « Quelles sont, selon vous, les priorités qui devraient préoccuper le gouvernement dans son action politique ?

Voulez-vous donner une cote de 1 à 5 à chacun des points suivants (suivait la liste de problèmes) : très urgent : 5 ; assez urgent : 4 ; pas plus que d'autres : 3 ; pas très urgent : 2 ; pas urgent du tout : 1 ».

Le tableau ci-après présente l'ordre des fréquences de citation des problèmes jugés très urgents à résoudre :

Ordre de citation des problèmes jugés d'après leur urgence

Problèmes	Décembre 1977	Avril 1978	Septembre- octobre 1978	Octobre- décembre 1978
Chômage	1	1	1	1
Emploi	2	2	2	2
Lutte contre la hausse des prix	3	3	3	4
Limitations des impôts	4	4	4	3
Développement économique	5	5	5	5
Augmentation des impôts	6	6	6	8
Aide aux handicapés	7	8	7	7
Lutte contre la fraude fiscale	8	7	8	6
Protection de l'environnement	9	10	9	10
Amélioration de la Sécurité sociale	10	11	11	11
Assainissement du Budget	11	9	10	9
Hausse des salaires	12	12	12	12
Amélioration de l'épargne	13	13	13	14
Réalisation accord communautaire	14	14	14	13

On remarquera la très grande stabilité de l'opinion à l'égard des priorités que doit prendre en considération l'action gouvernementale.

Signalons néanmoins :

1. L'émergence, en novembre 1978, de deux problèmes :

- la limitation des impôts (qui passe de la 4e à la 3e position),
- la lutte contre la fraude fiscale (qui passe de la 8e à la 6e position).

2. Deux autres problèmes, mais plus loin dans l'ordre des préoccupations, « avancent » également :

- L'assainissement du budget,
- La réalisation de l'accord communautaire.

3.2. Climat psychologique général à l'égard de l'action gouvernementale en matière économique

Au cours de l'année 1978, des questions ont été posées sur l'action gouvernementale dans les domaines suivants :

- la situation financière personnelle ;

- la sécurité d'emploi personnelle ;
- les prix,
- le chômage,
- la prospérité économique (la marche des affaires)
- l'épargne,
- les impôts,
- les finances de l'Etat.

Ces questions avaient trait :

- 1° à la situation des trois derniers mois ;
- 2° aux expectations concernant la situation à venir.

Sur cette base ont été calculés des *indices* : le principe a été « d'additionner » les réponses d'un même répondant (position sur une échelle).

Dans le tableau qui suit, sont reprises les grandes tendances d'évolution de ces indices d'opinion : calcul de la différence entre la proportion d'indices positifs (visions optimistes) et la proportion d'indices négatifs (visions pessimistes) :

Le tableau (a) reprend les indices globaux (additionnant tous les problèmes).

Le tableau (b) ne reprend que les indices partiels relatifs au chômage.

(a) Indices globaux — Climat psychologique général

	Décembre 1977	Avril 1978	Septembre-octobre 1978	Novembre-décembre 1978
Le pays	-47,7	-32,9	-46,4	-42,5
Bruxelles	-58,4	-62,2	-46,8	-47,9
Flandre	-42,1	-21,8	-46,0	-42,6
Wallonie	-52,5	-38,2	-46,6	-39,4

(b) Indices partiels — Climat psychologique à l'égard du chômage

	Décembre 1977	Avril 1978	Septembre-octobre 1978	Novembre-décembre 1978
Le pays	-67,8	+ 0,7	-25,0	-42,8
Bruxelles	-72,5	-23,3	- 2,4	-23,0
Flandre	-60,9	+ 4,0	-39,8	-59,8
Wallonie	-75,6	+ 3,7	-12,3	-20,6

Le climat psychologique général à l'égard de l'action gouvernementale paraît mauvais, tout au long de l'année 1978.

Il paraît cependant s'être sensiblement amélioré au printemps 1978. Par rapport à cette époque, septembre-octobre a marqué une dégradation

assez nette du climat de l'opinion, suivie, semble-t-il, d'un très léger redressement en novembre-décembre.

On remarquera que le sens des tendances générales est assez identique en Flandre et en Wallonie. Le climat psychologique est cependant meilleur en Flandre jusqu'en automne 1978, époque à partir de laquelle le climat paraît s'être nettement détérioré (en automne, il est devenu plus mauvais qu'en Wallonie).

Cependant tout au cours de l'année 1978, c'est à Bruxelles que le climat psychologique général est le plus mauvais. On notera que, contrairement aux autres régions, le printemps 1978 a marqué une détérioration de ce climat ; l'amélioration a eu lieu plus tard, en septembre-octobre 1978.

L'examen de l'indice partiel relatif aux réactions de l'opinion face aux problèmes de chômage (2), fait mieux apparaître encore les tendances trimestrielles. De tous les indices partiels, c'est celui qui enregistre en effet les fluctuations les plus nettes :

- amélioration très nette au printemps 1978,
 - détérioration sensible et qui se poursuit de manière continue en automne 1978,
 - Flandre et Wallonie qui se différencient assez peu jusqu'en été.
- Par la suite le climat est plus pessimiste en Flandre qu'en Wallonie.
- décalage dans le temps pour Bruxelles : amélioration du climat psychologique jusqu'en septembre-octobre, détérioration par la suite.

4. *Essai d'interprétation des fluctuations dans les intentions de vote.*

Nous avons rapproché le sens des tendances manifestées dans les intentions de vote :

- 1° des événements politiques de l'actualité précédant le moment de l'enquête,
- 2° des mouvements de la conjoncture économique,
- 3° des perceptions relatives à l'action gouvernementale.

Raisonnant sur des fluctuations très faibles des intentions de vote, nous avons pensé qu'il était vain de se livrer à des calculs de corrélations qui eussent pu masquer, sous une apparence de rigueur, le caractère hypothétique de notre démarche.

(2) Indice qui est repris dans l'indice psychologique général.

Moment des enquêtes sur les intentions de vote	Tendances apparaissant au niveau des intentions de vote*	Événements de l'actualité politique au cours des deux derniers mois précédant l'enquête	Mouvement de la conjoncture économique	Perception de la conjoncture politique et économique
Juin 1977	<ul style="list-style-type: none"> ↗ PRLW-PVV ↘ FDF-RW 	<ul style="list-style-type: none"> — aboutissement des négociations gouvernementales — nouveau gouvernement Tindemans II : sociaux-chrétiens, socialistes, FDF et VU 	<p><i>Avril :</i></p> <ul style="list-style-type: none"> — la conjoncture économique s'améliore — diminution du chômage (partiel surtout) — inflation en baisse <p><i>Mal-juin :</i></p> <ul style="list-style-type: none"> — conjoncture économique indécise — le chômage reste inquiétant 	(pas de données comparables)
Décembre 1977	<ul style="list-style-type: none"> ↗ PSC-CVP ↘ tassement du PSB-BSP ↘ PRLW-PVV (retour niveau avril 1977) ↗ FDF-RW ↘ VU 	<p><i>Automne 1977 :</i></p> <ul style="list-style-type: none"> — poursuite de la discussion au Parlement de la loi-programme (dont le Plan Spitaels) — agitation dans les milieux flamands (création : Vlaamse Block) 	<p><i>Octobre-novembre :</i></p> <ul style="list-style-type: none"> — baisse de la courbe conjonctuelle — le chômage continue à augmenter — l'inflation continue à diminuer 	<ul style="list-style-type: none"> — le climat psychologique à l'égard du gouvernement est en général très mauvais — chômage, emploi en tête des préoccupations
Avril 1978	<ul style="list-style-type: none"> ↘ PSC-CVP ↗ PSB-BSP ↘ FDF-RW ↗ VU (mais toujours inférieur au niveau avril 1977) 	<p><i>Janvier-février :</i></p> <ul style="list-style-type: none"> — continuation des négociations au Stuyvenberg. Publication du vademecum et de la communication gouvernementale <p><i>Mars-avril :</i></p> <ul style="list-style-type: none"> — incidents Nois (école flamande) — discussion du Port de Zeebrugge — création des Tribunes socialistes 	<p><i>Janvier-février-mars :</i></p> <ul style="list-style-type: none"> — courbe conjonctuelle en hausse — diminution du chômage — inflation toujours en baisse — secteurs industriels : légère amélioration — M. Geens annonce : pas de nouveaux impôts 	<ul style="list-style-type: none"> — amélioration nette du climat psychologique général à l'égard de l'action gouvernementale — le chômage et l'emploi restent en tête des préoccupations (mais les perceptions s'améliorent très nettement)

Moment des enquêtes sur les intentions de vote	Tendances apparaissant au niveau des intentions de vote*	Evénements de l'actualité politique au cours des deux derniers mois précédant l'enquête	Mouvement de la conjoncture économique	Perception de la conjoncture politique et économique
Juillet 1978	<p>Remarque : le nombre d'électeurs « hésitants » est très important.</p> <p>↗ PSC-CVP (retour au niveau avril 1977)</p> <p>↘ PSB-BSP</p> <p>↘ PRLW-PVV</p> <p>↘ FDF-RW (continue baisse)</p> <p>↗ PC-KP</p>	<p>Mal-juin :</p> <p>— préparation des projets de loi sur la réforme budgétaire et économique (loi anti-crise)</p> <p>→ crise gouvernementale</p> <p>→ démission de M. Tindemans, refusée par le Roi</p>	<p>Dès avril-mai : la reprise n'est pas confirmée</p> <p>Nouvelles détériorations :</p> <p>— la courbe conjoncture redescend nettement</p> <p>— chômage : diminution arrêtée</p> <p>— les exportations diminuent</p> <p>Mal :</p> <p>— le franc est solide</p> <p>— l'inflation est en dessous de 4 %</p>	(pas de données comparables)
Septembre-octobre 1978	<p>↗ PSC-CVP (continue hausse)</p> <p>↘ PSB-BSP (continue baisse)</p> <p>↗ PRLW-PVV</p> <p>↘ VU</p>	<p>Juillet-août :</p> <p>— préparation des textes définitifs de la régionalisation</p> <p>— vote de la loi anti-crise (protestations nombreuses)</p>	<p>— statu quo (courbe conjoncture-chômage)</p> <p>— la tendance inflatoire a légèrement repris</p>	<p>— le climat psychologique général à l'égard du gouvernement se détériore nettement</p> <p>— le chômage et l'emploi restent en tête des préoccupations mais émergence de nouvelles préoccupations</p>
Novembre-décembre 1978	<p>↗ PSC-CVP (continue hausse)</p>	<p>Octobre :</p> <p>— chute du gouvernement Tindemans II (démission de Tindemans acceptée par le Roi)</p> <p>— remous autour de l'avis du Conseil d'Etat sur la constitutionnalité de la Réforme de l'Etat</p> <p>— gouvernement transitoire de Van Den Boeynaents</p> <p>— scission du parti Socialiste</p>	<p>La situation ne s'est pas détériorée mais statu quo (même si certains indices montrent une légère reprise de la conjoncture)</p>	<p>— diminution des impôts</p> <p>— lutte contre la fraude fiscale</p> <p>Secondairement :</p> <p>— assainissement du budget</p> <p>— réalisation de l'accord communautaire</p>
Par rapport à novembre-décembre Les élections de décembre 1978	<p>Léger tassement PSC-CVP (mais reste supérieur niveau 1977)</p> <p>↗ FDF-RW</p>			

* Ne sont pris en considération que les mouvements de plus de 1 %.

Nous nous sommes donc bornés à réunir, dans un tableau synthétique, les faits saillants de la période considérée.

Quelles constatations peut-on tirer de la mise en parallèle de ces divers ordres de faits ?

Le parti socialiste : apparaît comme le parti subissant les influences les plus univoques, les mieux discernables aussi.

Ce parti paraît essentiellement sensible aux fluctuations de la conjoncture économique (reflétées d'ailleurs dans le climat général de l'opinion à l'égard de l'action gouvernementale en matière économique).

— Les élections d'avril 1977 avaient marqué un léger redressement.

— Le printemps 1978, marqué par une amélioration sensible de la conjoncture, se caractérise par une assez nette augmentation des intentions de vote en faveur de ce parti.

Les libéraux : paraissent avoir été assez sensibles au climat de contestation politique à l'égard de l'action gouvernementale.

— Augmentation des votes en juin 1977 (formation du gouvernement Tindemans II).

— Augmentation également en septembre-octobre 1978 (la loi anti-crise).

Pour ce parti cependant, les conclusions qu'on peut tirer sont forcément sommaires : les résultats électoraux ont eu en effet un sens différent au Nord et au Sud du pays.

La VU : Les influences paraissent également assez aisées à décèler : ce parti a été surtout sensible à l'agitation des milieux flamands :

— Diminution des intentions de vote en automne 1977 (création du Vlaams Blok).

— Diminution également au début automne 1978 (préparation des textes définissant la régionalisation).

Le FDF-RW : Les tendances sont cette fois plus disparates. Il s'agit en effet de deux formations politiques distinctes (dont l'une est au gouvernement et l'autre pas...) et il est vraisemblable que les fluctuations n'aient pas joué dans un sens identique.

On remarquera cependant :

— qu'ils diminuent après les négociations gouvernementales (juin 1977),

- qu'ils augmentent en automne 1977 (à l'inverse de la VU), ceci peut également être mis en rapport avec l'agitation des milieux flamands,
- qu'ils diminuent au printemps 1978 : cette tendance peut être mise en rapport avec l'augmentation des socialistes, pendant cette période où la conjoncture s'améliore,
- qu'ils se redressent enfin lors des élections de 1978 (détérioration de la conjoncture économique, diminution des socialistes).

Il semble qu'on puisse faire l'hypothèse qu'une détérioration de la conjoncture :

- affaiblit les socialistes,
- renforce les partis régionalistes francophones.

Parallèlement à cette « contestation économique », dont ils paraissent bénéficier, ces partis paraissent également sensibles à l'agitation des milieux flamands.

Le PSC-CVP : C'est pour ces formations politiques que les tendances paraissent les plus difficiles à interpréter : les intentions de votes augmentent en effet de manière continue excepté au printemps 1978, où ils connaissent une baisse. Subiraient-ils — a contrario — le redressement des socialistes à cette époque suite à l'amélioration de la conjoncture économique ? Cette hypothèse nous paraît hâtive dans la mesure où d'autres influences doivent nécessairement jouer pour rendre compte de l'amélioration continue que connaissent ces partis depuis 1971. De plus, il faudrait reconsidérer le sens de ces tendances par région, car le sens des élections de 1978 n'a pas été le même au Nord et au Sud du pays.

B. Le sens des déplacements de voix 1977-1978.

Le tableau qui suit est extrait d'un sondage effectué du 5 au 19 avril 1979 portant sur 1.863 personnes.

Le mode d'échantillonnage est de type probaliste (sur listes électorales).

Les cases diagonales du tableau correspondent à la proportion des électeurs fidèles par rapport au vote de 1977.

C'est au sein du PSC que la proportion d'électeurs « fidèles » est la plus grande, viennent ensuite, dans l'ordre, le CVP, le PSB, le PVV, le BSP et le FDF.

Puis le PL, le PC-KP, le RW, le VU...

Selon les familles politiques, de 5 à 30 % des électeurs de 1977 paraissent donc avoir modifié le sens de leur vote. En moyenne, pour

Les « pertes » de chaque liste par rapport à 1978

Ont voté en décembre 1978

	PSC	CVP	PS	SP	PRLW	PVV	PL*	FDI	RW	VU	PC-KP	Autres blancs	Sans réponse	Totaux = 100
Votes en 1977** :														
PSC	95,2	—	2,1	—	—	—	—	2,7	—	—	—	—	—	100
CVP	—	91,5	—	,3	—	1,9	—	—	—	2,4	—	2,4	1,6	100
PSB	2,2	—	90,6	1,3	,9	—	,4	—	1,3	—	1,8	—	1,4	100
BSP	—	2,7	1,8	88,5	—	4,4	—	—	—	,9	,9	—	,9	100
PRLW	5,5	—	5,5	—	80,0	—	—	—	3,5	—	3,6	1,8	—	100
PVV	—	3,3	—	3,3	—	90,1	—	—	—	—	—	3,3	—	100
PL*	—	—	—	—	—	—	77,3	18,2	—	—	—	—	4,5	100
FDI	2,6	—	5,3	—	—	—	1,3	88,1	—	—	—	—	2,6	100
RW	7,9	—	7,9	—	—	—	—	—	71,1	—	7,9	0,0	5,3	100
VU	—	16,3	—	1,1	—	4,3	—	—	—	71,7	—	3,3	—	100

* Les données relatives au PL doivent être considérées à titre indicatif, le nombre de cas étant réduits

** Ne sont pas repris dans cette liste les électeurs communistes et ceux des « autres » partis, trop peu représentés pour donner lieu à des tendances significatives.

l'ensemble des électeurs, cette proportion est de 11,5 %, en ne tenant pas compte de ceux refusant de dévoiler leurs votes en 1977, ni de ceux ayant déclaré avoir voté pour d'« autres » listes.

Il s'agit donc d'un pourcentage certainement sous-estimé (le refus de répondre servant souvent à masquer un changement d'orientation).

Le tableau qui suit, nous place dans la perspective des « gains » de chaque parti. Les données sont les mêmes qu'au tableau précédent mais les pourcentages sont ici calculés verticalement.

En se plaçant dans l'optique du *bilan* « gains-pertes » de chaque parti, on peut tirer de l'examen des deux tableaux qui précèdent, les constatations suivantes :

Le PSC :

- perd des voix en faveur du FDF et du PS ;
- gagne des voix en provenance du PS, puis du PRLW, du RW et du FDF.

Le CVP :

- perd des voix en faveur de la VU et du PVV ;
- gagne des voix en provenance de la VU surtout, très subsidiairement du BSP et du PVV.

Le PS :

- perd des voix en faveur du PSC, puis du PC, du RW et du BSP ;
- gagne des voix en provenance du FDF, du RW, du PSC, du PRLW.

Le SP :

- perd des voix en faveur du PVV, ensuite du CVP, puis du PS ;
- gagne des voix en provenance du PS et du PVV.

Le PRLW :

- perd des voix en faveur du PSC et du PS, ensuite du RW ;
- gagne des voix en provenance du PS.

Le PVV :

- perd des voix en faveur du CVP et du BSP ;
- gagne des voix en provenance du CVP, du BSP et de la VU.

Le FDF :

- perd des voix en faveur du PS, ensuite du PSC ;
- gagne des voix en provenance du PSC et du PL.

Les « gains » de chaque liste en 1978

Ont voté en décembre 1978*

	PSC	CVP	PS	SP	PR	PVV	PL**	FDF	RW	VU
Avaient voté en 1977 :										
PSC	90,2	—	1,4	—	—	—	—	5,2	—	—
CVP	—	93,0	—	0,9	—	6,9	—	—	—	11,3
PS	3,2	—	92,3	2,7	4,2	—	4,5	—	9,4	—
SV	—	0,8	0,9	90,9	—	4,9	—	—	—	1,3
PR	1,9	—	1,4	—	91,7	—	—	—	6,3	—
PVV	—	0,8	—	2,7	—	80,4	—	—	—	—
PL	—	—	—	—	—	—	77,3	5,2	—	—
FDF	1,3	—	1,8	—	—	—	4,5	87,0	—	—
RW	1,9	—	1,4	—	—	—	—	—	84,4	—
VU	—	4,1	—	0,9	—	3,9	—	—	—	82,5
PC	—	—	—	0,9	—	—	4,5	—	—	—
Autres	—	—	—	—	4,2	—	9,1	—	—	—
SN	1,3	1,4	0,9	0,9	—	3,9	—	2,6	—	5,0
Totaux = 100	100	100	100	100						

* Ne sont pas repris dans cette liste les électeurs communistes et ceux des « autres » partis, trop peu représentés pour donner lieu à des tendances significatives.

** Les données relatives au PL doivent être considérées à titre indicatif, le nombre de cas étant réduit.

Le RW :

- perd des voix en faveur du PSC, du PS et du PC ;
- gagne des voix en provenance du PS et du PRLW.

La VU :

- perd des voix en faveur du CVP essentiellement, ensuite du PVV ;
- gagne des voix en provenance du CVP.

Certains déplacements de voix sont « symétriques » (les gains et les pertes se font entre mêmes partis), d'autres « asymétriques ». Parmi les déplacements « symétriques », le bilan gain-perte s'équilibre assez rarement.

Le schéma suivant dresse la carte de ces déplacements, carte basée sur les chiffres absolus relatifs aux tableaux qui précèdent :

Déplacements asymétriques : La perte ne paraît pas être compensée par un gain en provenance de ce même parti.

	Le parti bénéficiaire	Le parti déficitaire
PSC-PRLW	PSC	PRLW
PSC-RW	PSC	RW
PS-FDF	PS	FDF
PRLW-RW	RW	PRLW
PVV-VU	PVV	VU

Déplacements symétriques : La perte paraît compensée en tout ou en partie par un gain en provenance de ce même parti.

	Le parti bénéficiaire	Le parti déficitaire
PSC-PS	PSC	PS
PSC-FDF	FDF	PSC
PS-SP*	SP	PS
PS-PRLW	PS	PRLW
PS-RW	<i>Symétrie entre gains et pertes</i>	
CVP-SP	CVP	SP
CVP-PVV	PVV	CVP
CVP-VU	CVP	VU
SP-PVV	PVV	SP
SP-VU	<i>Symétrie entre gains et pertes</i>	

Quelques commentaires à propos de la signification sociologique des déplacements de vote.

Les élections de 1974 avaient paru dessiner l'ébauche d'un tournant dans notre vie politique.

Elles avaient marqué en effet un arrêt des tendances centrifuges observées au niveau des trois familles politiques traditionnelles.

Les élections de 1977 avaient confirmé les tendances de 1974 : le reflux vers les trois familles traditionnelles s'est trouvé confirmé (à l'exception du PVV).

L'analyse des enquêtes d'opinion permettait également de constater, au lendemain des élections de 1977, d'importants déplacements de voix entre familles politiques (déplacements qui, pour une large part, s'annulaient d'ailleurs).

C'est ainsi qu'on pouvait observer une atténuation du clivage catholique, non catholique. Cette atténuation qui avait débuté avec l'ouverture des partis libéraux aux catholiques, paraissait s'étendre avec l'ouverture des partis sociaux-chrétiens à d'anciens socialistes et libéraux et avec l'ouverture des socialistes aux chrétiens.

Les déplacements de voix paraissent d'ailleurs s'effectuer pour une part en « transitant » par les partis communautaires.

L'examen des déplacements de voix entre 1977 et 1978, apporte certains compléments à ces diverses tendances qui affectent les grands clivages de notre vie politique.

On peut à cet égard dégager quelques hypothèses qui pourraient faire l'objet de nouvelles investigations.

1. *Le clivage catholique - non catholique*

1.1. A propos de l'ouverture de la famille libérale aux catholiques :

- cette ouverture paraît se poursuivre en Flandre,
- en Wallonie au contraire, on constate un arrêt des déplacements en provenance du PSC vers le PRLW et un « retour » vers le PSC.

1.2. A propos des échanges entre partis sociaux-chrétiens et socialistes.

Les tendances 1974-1977 paraissent se confirmer, mais ces courants ne paraissent pas symétriques : ils s'établissent en défaveur des socialistes.

2. *Le clivages relatifs aux classes sociales*

Ce type de clivage doit bien sûr être étudié en fonction de la structure des électors des différents partis (3). On peut cependant faire remarquer à propos de la thèse, désormais classique, de l'embourgeoisement progressif de la classe ouvrière,

- que les électeurs socialistes qui quittent leur formation politique s'orientent surtout vers les partis sociaux-chrétiens (qui s'adressent

(3) Le présent article n'aborde pas cette question.

à tous les milieux sociaux et entendent se situer « au centre » sur l'échiquier politique), mais les courants « inverses » existent également ;

- on constate aussi certains déplacements en provenance du BSP vers le PVV, ces déplacements ne trouvent pas leurs correspondants en Wallonie où on constate au contraire des glissements en provenance du PRLW vers le PS.

3. *Les clivages issus des tensions communautaires*

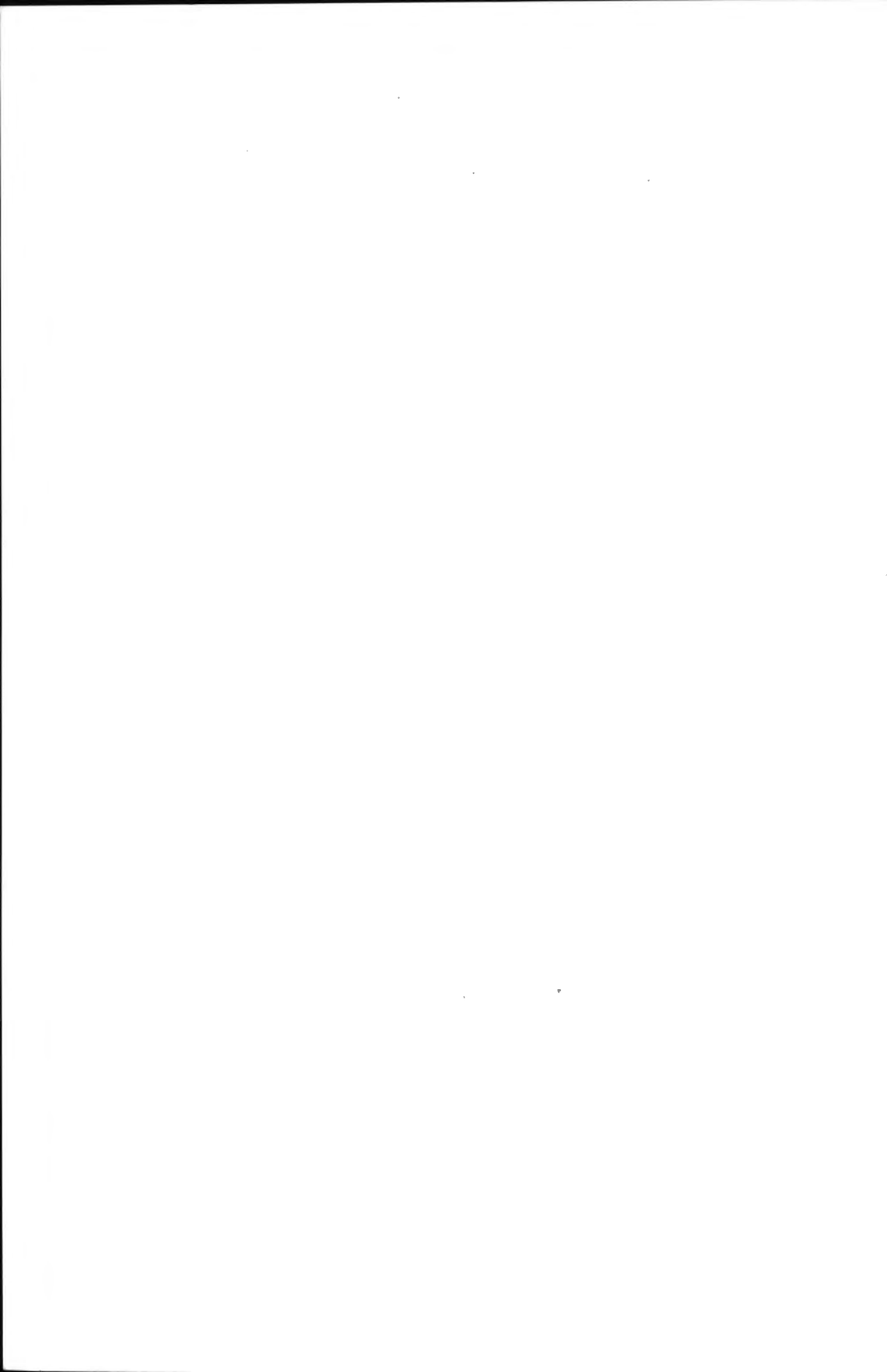
Les élections de 1978 ont confirmé l'arrêt de l'hémorragie des familles politiques traditionnelles vers les partis communautaires.

- Certains déplacements, sans s'être arrêtés, paraissent s'équilibrer avec des « retours » : les déplacements PS-RW et BSP-VU.
- Certains reflux vers les familles traditionnelles paraissent se confirmer :
 - du FDF vers le PS,
 - de la VU vers le PVV et le CVP,
 - du RW vers le PSC.

Certaines tendances en faveur des partis communautaires persistent cependant :

- du PRLW vers le RW,
- du PSC vers le FDF.

Ophelmakende falingen in de perswereld

door Luk BOONE,

Gewoon hoogleraar aan de Katholieke Universiteit te Leuven.

Diegenen die de geschiedenis schrijven van de naoorlogse Nederlandstalige Belgische dagbladers, zullen ongetwijfeld de tweede helften van de jaren vijftig en zeventig als terzake bijzonder woelig weerhouden. De periode tussen 1955 en 1959 zal geboekstaafd blijven als het tijdperk van de concentraties. In 1957 besloten *Het Laatste Nieuws* en *De Nieuwe Gazet* te gaan samenwerken. Twee jaar later kocht de Standaard-groep de Gentse titels *De Gentenaar* en *De Landwacht* op.

De jaren zestig zouden het decennium van de stabilisering kunnen worden genoemd. Het enige meldenswaardige feit is de oprichting, begin 1968, van de *Financieel-Economische Tijd*.

De tweede helft van de jaren zeventig zou men als titel « de ophelmakende faillissementen » kunnen meegeven. Begin maart 1976 verdween de begin oktober 1975 opgerichte *De Krant*. Deze titel diende zich aan als « een onafhankelijk, objectief, Vlaams, zelfstandig, niet partijgebonden dagblad, dat recht naar de mensen toeschrijft, in een klare, duidelijke taal, met een vinnige new sound en een fris, modern uitzicht ». Zoals steller elders reeds betoogde, « verbijsterde het eerste nummer de minst kritische waarnemers. Het betrof, in feite, een tabloïd zonder enige oorspronkelijkheid die het midden hield tussen de Londense avondkranten en de meest stofferige provinciebladen. (...). De langzame doodstrijd van *De Krant* eindigde in de grootste verwarring en in de financiële en morele ontreddering van een groot aantal medewerkers... » (1).

Deze faling was echter slechts een voorsmaak. In mei-juni 1976 ging de prestigieuze *Standaard*-groep over de kop, en twee jaar later hield *Volks-gazet* definitief op met verschijnen.

(1) BOONE L. *La presse flamande : quelques évolutions récentes*, in *La Revue Nouvelle*, september 1977 (XXXIII), nr 9, *L'Information*, blz. 168.

Buiten de Vlaamse grenzen schrijdt de journalistieke verschraling verder. In de lente van 1979 werd immers aangekondigd, dat het franstalige PS-orgaan *Le Peuple* van de markt zou verdwijnen.

Deze bijdrage is voornamelijk, zoniet uitsluitend gewijd aan de faillissementen van de « Standaard-groep » en van *Volksgazet* en aan de oplossingen die voor deze faillissementen werden gevonden. Beschrijving en analyse van deze perikelen gebeuren niet, of althans niet hoofdzakelijk, vanuit de perseeconomische hoek. Veeleer is het er steller om te doen, de politieke aspecten van beide falingen en hun nasleep te onderzoeken. De bedoeling is, m.a.w., na te gaan welke initiatieven de Belgische, c.q. Vlaamse politieke gezagdragers hebben overwogen om het voortbestaan van kranten met een onbetwistbare politieke betekenis mogelijk te maken.

Een dergelijke onderneming gaat met aanzienlijke moeilijkheden gepaard. In de eerste plaats ontbreken nog vele gegevens uit de respectieve dossiers. Over de « Standaard-affaire » zijn wel twee voortreffelijke monografieën voorhanden. Vooreerst een document van het CRISP, dat het verloop van de gebeurtenissen « heet van de naald » accuraat en afstandelijk rapporteert, maar noodzakelijk ietwat aan de oppervlakte moest blijven (2). Vervolgens de briljante eindverhandeling van L. Tessens, die de economische factoren en context van de faling behandelt (3). Vooral dit laatste werk laat de politieke dimensie van het gebeuren (bijna) volledig buiten beschouwing.

Met betrekking tot het meer recente faillissement van *Volksgazet* zijn alleen artikelen in kranten en tijdschriften beschikbaar, evenals de zeer beschrijvend gehouden eindverhandeling van P. Van Wassenhove (4).

In de tweede plaats zijn de politieke bemoeiingen rondom beide faillissementen in het wazige gehuld en derhalve erg moeilijk te benaderen. In het algemeen besluit van zijn werk merkt L. Tessens terecht op : « Het staat vast dat 'De Standaard' een invloedrijk Vlaams dagblad is, weliswaar geen CVP-krant, maar toch sympathiserend met deze partij. Of deze affiliatie een doorslaggevende rol speelde in concordataire en overnamegesprekken hebben we niet onderzocht. In deze materie lijkt hypothesevorming ons zeer wel mogelijk, toetsing des te moeilijker » (5).

(2) *Mutations dans la presse belge (1975-1976)*, *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, nr 739, 22 oktober 1976.

(3) TESSENS L., *Het faillissement van de Standaardgroep. Materiaalversameling en explorerend onderzoek*, Eindverhandeling, Departement Communicatiewetenschap van de K.U.Leuven, 1978. Dit werk werd bekroond met de Frans Theelen-prijs 1979.

(4) VAN WASSENHOVE P., *(De) Volksgazet*, Eindverhandeling, RITCS, Brussel, 1979.

(5) TESSENS L., *op. cit.*, blz. 199.

Ook van deze bijdrage kan dus niet worden verwacht, dat ze eens en voor altijd klaarheid zou scheppen in deze complexe, delikate en wellicht explosieve materie. Het enige wat vooralsnog mogelijk en haalbaar blijkt, is de formulering en staving van min of meer waarschijnlijke hypothesen.

Dit artikel bestaat uit twee paragrafen. Vooreerst wordt een bondige beschrijving gegeven van beide entiteiten, hun belang, de oorzaken van hun faillissement, en de uiteindelijke oplossing die uit de bus kwam. Een tweede paragraaf is gewijd aan een vergelijkende analyse van faillissementen en oplossingen.

I. De Standaard-groep en Volksgazet : Portretten.

1. De Standaardgroep

Op het ogenblik van zijn faillissement was de Standaard-groep uitgegroeid tot een concern, in de schoot waarvan de N.V. De Standaard de functie van moedermaatschappij of holding vervulde. Dit betekent dat de N.V. De Standaard aandelenpakketten bezat, door middel waarvan ze haar dochterondernemingen controleerde. Tussen deze dochterondernemingen maakt L. Tessens een onderscheid :

- de N.V. De Standaard bezat een honderd procent participatie in N.V. Periodica, S.A. Mirax, N.V. Ciel-Wils, N.V. Groep I Weekbladen, N.V. Perexma, N.V. Het Handelsblad, N.V. Heliosimp en S.A. Unid  (Frankrijk) ;
- dezelfde N.V. bezat een meerderheidsparticipatie in : N.V. Standaard Boekhandel, S.A. Interdeco (Frankrijk) en N.V. Suncomfort ;
- tenslotte bezat de N.V. De Standaard nog een minderheidsparticipatie in N.V. Groep I Dagbladen, S.A. International Tour Operators (Intop), S.A. Holiday Investment, S.A. Les Editions du Lombard en S.A. Publiart.

In het voorjaar van 1976 stelden holding en dochtermaatschappijen iets meer dan 1800 personen te werk ; de meesten onder hen bij N.V. Periodica (938), N.V. De Standaard (555) en de S.A. Mirax (147).

De maatschappijen van de Groep waren bedrijvig in België en in Frankrijk, evenals in diverse sectoren : uitgeverij (van dagbladen, weekbladen en boeken), publiciteitsbureau's, de grafische sector en het toerisme. Men mocht dus gewagen van een transnationaal en transsectorieel concern.

De overgrote meerderheid van de aandelen van de holding (en dus ook van de dochtermaatschappijen) was in handen van de erfgenamen (kinderen van de voormalige minister G. Sap, nl. Mevr. Godelieve Sap

(echtgenote van dhr. A. De Smaele), Mevr. Marguerite Sap (echtgenote van dhr. J. Piers), Mevr. Marie-Thérèse Sap (echtgenote van dhr. Jacques Vanderghote), Mevr. Yvonne Sap (echtgenote van dhr. Marcel Simkens), dhr. Antoon Sap (6). Deze aandeelhouders vindt men in de Raden van Beheer van de meeste maatschappijen terug. De belangrijkste individuele persoonlijkheid binnen de groep was ongetwijfeld dhr. Albert De Smaele, die de functie van Afgevaardigde Beheerder vervulde in de N.V. De Standaard, de N.V. Periodica, de S.A. Mirax, de N.V. Heliosimp, de N.V. Groep I weekbladen en de N.V. Sunconfort.

Op de dagbladmarkt haalden de gezamenlijke titels van de Groep, in juni 1976, een oplage van 318.100 exemplaren, de hoogste oplage in België voor de dagbladen van één holding, en goed voor 27 % van de oplage van de Nederlandstalige kranten. Deze totale oplage was als volgt over de afzonderlijke titels verdeeld : *De Standaard*, 61.860 ; *Het Nieuwsblad*, 209.580 ; *De Gentenaar*, 24.490 ; *De Landwacht*, 15.370 ; *Het Handelsblad*, 6.800 (7). Verder gaf de holding of een van de dochtermaatschappijen nog een stel weekbladen uit, nl. *Ons Volk*, *Zie*, *Ons Volkske*, *TV-Express*, *Chez Nous*, *Le Patriote*, *Junior*, *Echo de la Mode*, *Kuifje/Tintin*, *Zack*. Tenslotte kon de groep nog rekenen op een groot aantal drukorders van derden. Door dit alles had de Standaard-groep een zeer sterke positie verworven in de sectoren van de periodieke publicaties en van de drukkerij.

Of en in welke mate deze commerciële en journalistieke macht ook politieke (in ruime zin) invloed meebracht, is bijzonder moeilijk empirisch te meten en kan dus niet streng-wetenschappelijk worden onderzocht. Als (gekende) indicatoren van politieke invloed kan men vermelden, dat enkele beheerders van de Groep niet onbelangrijke openbare mandaten uitoefenden. Dhr. De Smaele maakte jarenlang deel uit van de Raad van Beheer van de Belgische Radio en Televisie (BRT), dhr. Vlerick was/is CVP-senator, minister-staatssecretaris voor Vlaamse Streekeconomie en minister van Financiën, dhr. Piers was CVP-volksvertegenwoordiger, minister-staatssecretaris voor het Openbaar Ambt en Toerisme, en is nog steeds burgemeester van Oostende.

Een dergelijke opsomming betekent uiteraard geen bewijs van de invloed op het politieke bestel of de politieke elite vanwege de Standaard-groep. De geciteerde posities en functies kunnen evenzeer toegeschreven worden aan andere factoren, en m.n. aan de persoonlijke eigenschappen

(6) Mevr. A. Vlerick-Sap had een paar jaar voordien haar aandelen van de hand gedaan.

(7) Deze cijfers werden ontleend aan L. TESSENS (*op. cit.*, blz. 7) die verwijst naar een vertrouwelijk document.

van de betrokkenen. Bovendien hoeft de openbare carrière van hun beheerders of aandeelhouders niet noodzakelijk een neerslag te hebben op de redactionele oriëntatie die de journalisten van een bepaalde krant uittekenen.

Toch kan men niet blind blijven voor de niet onaanzienlijke congruentie tussen het profiel van de meest prestigieuze titel van de groep, *De Standaard*, en de politieke expressie van het Vlaamse katholicisme. Volgens de meeste waarnemers van de dagbladpers vaart *De Standaard* een gematigde Vlaamse koers, die meestal niet erg ver staat van de standpunten van de CVP zonder dat daarom van een partijkrant kan worden gewaagd. Een even belangrijke, zoniet nog gewichtiger factor is waarschijnlijk de kwaliteit van de krant en van haar lezers. Door velen wordt aangenomen dat *De Standaard* het best geredigeerde en geïnformeerde dagblad van Vlaanderen en zelfs van België is. Bovendien bereikt hij voornamelijk de « Vlaamse intelligentsia » over de ideologische en partijpolitieke grenzen heen.

Onder de (schaarse) bevoegden bestaat een vrij grote overeenstemming over de oorzaken van het faillissement van de Standaard-groep. Deze oorzaken werden duidelijk verwoord in het verslag dat de heren Peeters en Vanhoeck op 14 mei 1976 overmaakten aan de Rechtbank van Koophandel te Brussel :

« De groep De Standaard-Periodica kent sinds geruime tijd zeer zware financiële moeilijkheden met aanhoudende thesauriespanningen. Deze problemen zijn speciaal acuut geworden in 1974/75 door de algemeen bekende crisis in de Westeuropese pers, doch wortelen uiteindelijk in een ondoordachte investeringspolitiek die vrij onorthodox werd gefinancierd.

De grote overcapaciteit die ontstond vergrootte de financiële lasten uitermate en het sneeuwbaaleffect werd ingezet, zodat men zich momenteel nog slechts met steeds nieuwe leningen kan staande houden.

Het tekort is zo groot geworden, dat, zelfs als men rekening houdt met gevoelige winststijgingen de eerstvolgende jaren, het herstel te lang zou aanslepen om het met een redelijke kans op slagen, op eigen kracht mogelijk te zijn. Er ontbreekt immers ruim 900.000.000 F.

De ontleningscapaciteit is volledig uitgeput.

Aanbreng van verse eigen gelden door derden lijkt zeer moeilijk te realiseren. Alleen het eventueel afstoten van volwaardige, niet noodzakelijke activa zou redding kunnen brengen. Dit zal echter eveneens veel tijd vergen » (8).

(8) Geciteerd door TESSENS L., *op. cit.*, blz. 122.

Volgens L. Tessens steeg dit tekort nog met 350 miljoen tussen 1 januari en juni 1976 (9).

Voor het begrijpen van de situatie is het niet volstrekt noodzakelijk om de verdeling van het tekort over diverse schuldeisers te vermelden. Met het oog op de analyse die volgt, lijkt het evenwel nuttig om aan te stippen dat de schulden van de N.V. De Standaard en van de N.V. Periodica aan openbare besturen in mei/juni 1976 473.627.000 F bedroegen. Het leeuwenaandeel daarvan (317.000.000 F) waren achterstallige betalingen aan de Rijksdienst voor Maatschappelijke Zekerheid (RMZ); verder nog 116.941.000 F aan de belastingen en 39.686.000 F aan de BTW-administratie. Voor zover kon worden nagegaan, zijn deze achterstallen voornamelijk tijdens de jaren 1975 en 1976 tot stand gekomen.

Op 19 mei 1976 werd de N.V. Periodica door de Rechtbank van Koophandel te Brussel ambtshalve failliet verklaard. De Raad van Beheer van de onderneming ging tegen deze beslissing in beroep op 28 mei, maar trok dit beroep terug in op 8 juni 1976. Bedoeling hiervan was een concordaat na faillissement na te streven.

Tijdens die periode gingen de beheerders van de N.V. De Standaard, de hh. De Smaele, Piers en Sap op zoek naar « nieuw geld » om de groep te redden. Volgens een verklaring van dhr. Sap aan L. Tessens werden o.m. de bankwereld, het Vlaams Economisch Verbond (VEV) en de N.V. Concentra (die *Het Belang van Limburg* uitgeeft) benaderd. Deze pogingen mislukten echter (10).

Rond 15 juni dienden de N.V. De Standaard, de N.V. Heliosimp en de S.A. Mirax een aanvraag in voor een gerechtelijk akkoord. Ook deze initiatieven bleven zonder resultaat, en op 22 juni nam de Rechtbank akte van het faillissement op bekentenis van de drie voornoemde N.V.'s. Gevolg hiervan was dat « ... de proceduremogelijkheden, om via de bestaande structuur van de Standaard-groep, naar een oplossing te streven, uitgeput (waren). Het woord was nu aan de curatoren van de gefailleerde maatschappijen. Het voltallige personeel zou afgedankt worden door de curatele en de zegels gelegd op de installaties. De liquidatie van het actief kon een aanvang nemen... » (11).

Na een aantal wederwaardigheden, waarbij ook de Regering zich niet onbetuigd liet, werden de dagbladen van de Standaard-groep overgenomen door de Vlaamse Uitgeversmaatschappij (VUM), die speciaal daartoe

(9) TESSENS L., *Op. cit.*, blz. 161-162.

(10) TESSENS L., *Op. cit.*, blz. 154.

(11) TESSENS L., *Op. cit.*, blz. 189.

op 29 juni was opgericht. Aandeelhouders van de nieuwe maatschappij zijn :

N.V. Investerings- en Beleggingsmaatschappij Lacourt - Ibel	50	%
N.V. Investco	30	%
N.V. Algemene Verzekeringsmaatschappij Ortelius	25	%
V.Z.W. Vlaams Economisch Verbond	19,95	%
N.V. Belgische Scheepvaartmaatschappij BSM - CMB	15	%
N.V. Palma	14	%
N.V. Krantenfonds	11,05	%
N.V. Métallurgie Hoboken-Overpelt	10	%
N.V. Almabo	10	%
N.V. Algemene Verzekeringsmaatschappij Mercator	10	%
N.V. Beliard Murdoch	2,5	%
N.V. Sagerpar	2,5	%

Uit dit alles blijkt, volgens L. Tessens, « ... dat het zwaartepunt van de participaties in de Antwerpse zakenwereld te situeren is, meer bepaald in kringen die zich bezighouden met de scheepvaart » (12).

De VUM nam 653 werknemers van de vroegere maatschappijen over ; 1075 van hun collega's bleven na 28 juni 1976 werkloos.

2. Volksgazet

Geruchten, dat Volksgazet met financiële moeilijkheden had te kampen, zijn sinds vele jaren niet uit de lucht geweest. Het Antwerpse socialistische orgaan stond daarin trouwens niet alleen ; ook zijn Gentse (*Vooruit*) en franstalige zusterbladen (vnl. *Le Peuple*) werden en worden met kronische financiële problemen geconfronteerd.

Tot vóór 1978 hadden de geledingen van de Socialistische Gemeenschappelijke Actie, vnl. de Verzekeringsmaatschappij, het Prévoyance Sociale (PS), het deficit weggewist.

Reeds in 1966 deed de toenmalige BSP-voorzitter, dhr. Leo Collard een oproep tot de socialistische pers om zich te hergroeperen. In 1974, toen de algemene perscrisis scherpe vormen begon aan te nemen, grepen onderhandelingen plaats tussen *Vooruit* en *Volksgazet*. Volgens Ph. Van Wassenhove (13) gebeurde dit onder druk van de traditionele geldschieters van beide organen, en vnl. van de Prévoyance Sociale. Met het oog op deze besprekingen werd door prof. Van Der Panhuizen een rapport opgesteld, waarin zou zijn aangekondigd dat *Volksgazet* toen

(12) TESSENS L., *Op. cit.*, blz. 189.

(13) VAN WASSENHOVE P., *op. cit.*, blz. 80 en 90.

reeds failliet was. Het deficit zou 200 à 300 miljoen F hebben bedragen.

Aan welke factoren was deze situatie te wijten? Aangezien de wetenschappelijke studie van het *Volksgazet*-faillissement nog nauwelijks is opgeschoten, kan op deze vraag niet met zekerheid worden geantwoord. Toch schijnt men te mogen aannemen dat twee factoren de verslechterende financiële toestand in de hand hebben gewerkt.

In de eerste plaats is daar de ongunstige evolutie van de oplage, vervolgens het gebrekkig beheer. Onmiddellijk na de bevrijding kende *Volksgazet* een opmerkelijk succes. Op 20 september 1944 bereikte ze 100.000 exemplaren, in oktober zelfs 125.000. Haar absoluut hoogtepunt kwam in 1953 met 143.000 exemplaren. Twee jaar later begon de oplage te dalen: 125.000 in 1955, minder dan 100.000 exemplaren in 1964. Naar verluidt, zou de krant inzinkingen hebben gekend tijdens de Koningskwestie en tengevolge van haar houding tijdens de Schoolstrijd. Deze ongunstige evolutie en het tabloïd-formaat hadden een negatieve weerslag op de advertentie-inkomsten. Ph. Van Wassenhove stipt aan: « Hoewel de krant in de beginjaren '60 winst maakte, moest zij, sinds de daling onder de 100.000 een beroep doen op de Socialistische Gemeenschappelijke Actie » (14).

Eveneens in 1964 werd dhr. J. Van Eynde, die in 1944 tot hoofdredacteur was benoemd, tevens directeur van de S.M. Ontwikkeling. Deze man cumuleerde rond die tijd een indrukwekkend aantal mandaten, functies en titels. Van 1946 tot 1977 zetelde hij onafgebroken in de Kamer. Van 1954 tot 1971 was hij ondervoorzitter, van 1971 tot 1975 medevoorzitter van de (toen nog unitaire) BSP. Hij zat tevens, tot 1976, de socialistische arrondissementfederatie van Antwerpen voor, en tot in 1977 was hij gemeenteraadslid van Berchem. Binnen de S.M. Ontwikkeling en de drukkerij Excelsior combineerde hij de functies van: voorzitter van de Raad van Beheer, afgevaardigde beheerder, directeur-generaal en politiek directeur. Men kan vermoeden dat dhr. Van Eynde het jarenlang zo druk had, dat een aantal van de door hem uitgeoefende functies, en m.n. deze van beheerder van de beide ondernemingen, daaronder hebben geleden.

Toen, ondanks de behoorlijke rendabiliteit van de N.V. Excelsior, het jaarlijkse deficit van de S.M. Ontwikkeling aangroeide, begon de Socialistische Gemeenschappelijke Actie enige bezorgdheid, zonet irritatie te vertonen. Een eerste indicator hiervan was de reeds vermelde en, in feite « gecommandeerde » onderhandelingen tussen *Vooruit* en *Volksgazet*. Ze sprongen echter af.

(14) VAN WASSENHOVE P., *Op. cit.*, blz. 63.

Einde maart 1978 publiceerde het weekblad *Knack* een bijdrage waarin de moeilijkheden van de S.M. Ontwikkeling en de N.V. Excelsior voor het eerst openbaar werden gemaakt. Na mislukte onderhandelingen of althans contacten met *De Nieuwe Gazet*, werd het personeel op 23 juni ingelicht over de dramatische toestand van het bedrijf.

Op dit ogenblik schijnt men zich reeds te hebben neergelegd bij de idee dat *Volksgazet* in haar vigerende vorm niet meer gered kon worden. Veeleer zag men heil in een « Standaard »-formule : faillietverklaring van de twee ondernemingen en het overnemen van *Volksgazet* door een nieuwe, speciaal daartoe op te richten rechtspersoon. Kennelijk met het oog op een dergelijke strategie werd op 11 juli 1978 de « Uitgeversmaatschappij 'De Roos' » gesticht. Op 14 juli werden de S.M. Ontwikkeling en de N.V. Excelsior failliet verklaard. Het deficit belooft, volgens cijfers uit juni 1979, zowat 800 miljoen. Parallel met het « Standaard-model », had de N.V. De Roos de bedoeling om 190 van de 310 personeelsleden van de gefailleerde ondernemingen terug in dienst te nemen. Voorwaarde was wel dat deze personeelsleden akkoord zouden gaan met het voornemen van De Roos om strikt de lonen uit te betalen volgens de Collectieve Arbeidsovereenkomst. Voor de meeste werknemers zou dit een loonsvermindering van ongeveer 10 % hebben betekend.

Verder zou de nieuwe *Volksgazet* het profiel aannemen van « een niet enggebonden partijkrant van de BSP, maar (van) een modern en open dagblad, progressief en direct ingrijpend op het realiteit, ruim gericht op alle Vlaamse gewesten ».

Door tussenkomst van de vakbond weigerden een groot aantal personeelsleden het door de N.V. De Roos voorgestelde contract te ondertekenen. Daarmee was het lot van *Volksgazet* bezegeld.

Na moeizame onderhandelingen met de S.M. Het Licht, die *Vooruit* uitgeeft, slaagde de N.V. De Roos er in, een nieuwe socialistische eenheidskrant op de markt te brengen vanaf 1 december 1978. Hoofdredacteur van *De Morgen* werd Paul Goossens. De overgrote meerderheid van de redactie bestaat uit journalisten van *Vooruit* en van de vroegere *Volksgazet*. De krant wordt gedrukt in Gent, op de persen van de S.M. Het Licht.

II. Analyse.

Wanneer men deze korte recapitulaties van dichterbij bekijkt, blijkt vrij snel dat beide faillissementen een aantal gelijkenissen en verschillen vertonen. De analyse ervan kan wellicht het best gebeuren door ze te centreren rond twee thema's : de oorzaken, de faillissementen en de

oplossing ervan; de rol van politieke personaliteiten en van politieke middens en de betekenis van bepaalde politieke overwegingen.

1. Oorzaken en oplossingen van de faillissementen

De oorzaken van beide faillissementen liggen vrij ver uit elkaar. De thesauriemoeilijkheden en het deficit van de Standaard-groep kwamen voornamelijk tot stand tijdens de twee jaren of het anderhalf jaar die de faillietverklaring voorafgingen. Tijdens de 20 jaren voordien had de Groep een voortdurende bloei en uitbreiding gekend. De oplage van de dagbladen was voortdurend gestegen tussen 1958 en 1968 (van 185.000 tot 326.141) en nadien, tussen 1968 en 1978 — zoals deze van vrijwel alle kranten, lichtjes gedaald (312.062 in 1978). Het aantal en de oplage van de weekbladen en de omvang van de vreemde drukorders hadden evenzeer een gunstige evolutie gekend. Oorzaak van het faillissement was dus niet een achteruitgang van de oplagen, maar een vermete te en « onorthodoks gefinancierde » (Peeters en Van Hoecke) investeringspolitiek.

Bij het faillissement van *Volksgazet* valt op, dat de S.M. Ontwikkeling en de N.V. Excelsior vanaf 1964 verschillend evolueerden. De uitgeverij werd deficitair, de drukkerij bleef het vrij goed stellen. Het tekort van de krant werd systematisch uitgewist door de Gemeenschappelijke Actie, vooral de *Prévoyance Sociale*. Het deficit nam evenwel jaarlijks toe. De oplage zakte van 143.000 exemplaren in 1953 tot beneden de 100.000 in 1964 en tot vermoedelijk tussen 40.000 en 45.000 in 1978. Het tekort is dus geleidelijk tot stand gekomen en was aan structurele oorzaken te wijten.

Ook de structuur van de schulden en de aard van de schuldeisers verschilden aanzienlijk. De Standaard-groep waarvan het tekort op 1 à 1,25 miljard mag worden geschat, had achterstallen opgestapeld van zowat 500.000.000 F bij de openbare besturen, d.i. zowat 35 à 40 % van de totale schuldenlast. Op de tweede plaats kwamen bankinstellingen. *Volksgazet* en Excelsior stonden bij de RMZ voor 30 à 35 miljoen in het krijt, d.i. niet eens 10 % van het totale tekort. De grootste schuldeiser van *Volksgazet* was waarschijnlijk de « zusteronderneming » Excelsior.

De oplossingen die mogelijk waren, c.q. werden geëxploreerd, verschilden grondig van het ene geval tot het andere. Volgens L. Tessens (15) hadden de beheerders van de Standaard-groep vier mogelijkheden om uit de moeilijkheden te geraken: a) het aantrekken van eigen vers kapitaal door een kapitaalsverhoging; b) het aanvragen van een langlopend krediet bij een of meer financiële instellingen; c) het afstoten van bepaalde

(15) TESSENS L., *op. cit.*

vastliggende activa ; d) cash flow. Geen enkele van deze alternatieve kansen kon worden waargemaakt. De oplossing die tenslotte uit de bus kwam was het faillissement en de overname, na dit faillissement, van een gedeelte van de activiteiten (en van het personeel) door een nieuwe speciaal daartoe opgerichte maatschappij.

Voor de redding, c.q. voortzetting van *Volksgazet* was het aantal der oplossingen geringer en tevens divers. Voor zover dit nu reeds kon worden opgemaakt, hadden de betrokkenen slechts twee mogelijkheden : a) het deficit aanzuiveren ; b) het « Standaard-model ». De overige hypothesen, die bij de Standaard-groep overwogen konden worden, waren hier uitgesloten of irrelevant. De aanzuivering van het deficit, dat in die periode op 200 à 300 miljoen werd geschat (!), kon op diverse wijzen gebeuren. De meest gunstige modaliteit bestond er in, de rechtstreekse overheidssteun aan de pers zo te hervormen dat de schulden konden worden afbetaald en dat bovendien een kronisch deficitaire exploitatie van de krant volgens de « Van Eynde-formule » mogelijk werd gemaakt voor de toekomst.

Op 7 juni 1977 diende *Volksgazet*-redacteur en volksvertegenwoordiger J. Van Elewijck een wetsvoorstel in om het sinds 1974 vigerende stelsel van rechtstreekse overheidssteun aan de « opiniedagbladpers » te hervormen en definitief te regelen (16). Het voorstel voorzag o.m. de globale verhoging van het krediet van 200 miljoen tot zowat 1,2 miljard. Het voorstel is nooit besproken, laat staan dat de ingewikkelde verdelingsmodaliteiten zouden zijn geoperationaliseerd. Men lijkt evenwel te mogen aannemen dat, indien het zou zijn goedgekeurd en uitgevoerd, *Volksgazet* jaarlijks tussen 75 en 85 miljoen F zou hebben ontvangen. Wellicht niet ten onrechte hebben velen vermoed, dat het voorstel-Van Elewijck o.m., zoniet voornamelijk een poging was om *Volksgazet* leefbaar te houden en dus te conserveren. Het feit dat de auteur sinds de indiening zelden of nooit op een spoedige bespreking ervan heeft aangedrongen, schijnt er op te wijzen dat het zojuist geformuleerde vermoeden geloofwaardig is.

Op 15 december 1977 diende de toenmalige (en huidige) minister van Economische Zaken, dhr. W. Claes (tevens beheerder van *Volksgazet*) bij het Ministerieel Comité voor economische en sociale coördinatie een « voorstel van beslissing » in betreffende een materie die « sanering van de dagbladpers » wordt genoemd. In zijn nota schrijft dhr. Claes voor om op de begroting van Economische Zaken 500 miljoen uit te trekken

(16) Dit wetsvoorstel wordt uitvoerig gesitueerd en behandeld in BOONE L., *Krantenpluralisme en Informatiebeleid*, Leuven, 1978.

« tot toekenning van terugvorderbare renteloze voorschotten aan dagblad-bedrijven » en dit voor een periode van 15 jaar. Voorgesteld wordt deze voorschotten te reserveren voor « inspanningen inzake investeringen of restructuratie van een persbedrijf wanneer de overleving van de betreffende dagbladen zonder deze maatregelen in gevaar zou komen ». De allusie op *Volksgazet* wordt nog duidelijker waar dhr. Claes stipuleert : « Ook de aanvulling van het thesaurietekort kan als een strategische investering worden aangezien, indien deze toestand de overleving van het bedrijf in het gedrang brengt ». Hoe deze nota precies is onthaald is niet bekend ; zeker is, evenwel, dat ze geen doorgang heeft gevonden.

De nota-Claes werd gedagtekend, toen reeds vaststond dat dhr. Van Eynde twee weken later *Volksgazet* zou verlaten. De nieuwe ploeg, onder leiding van dhr. Geudens, probeerde het zinkende (in feite was het reeds gezonken) schip nog te redden.

Vervolgens (en tegelijkertijd) wendde men zich tot de traditionele geldschieters. Aanvankelijk schijnen deze bereid te zijn geweest een aanzienlijk gedeelte van het deficit weg te werken. Ze stelden evenwel het vertrek van dhr. Van Eynde, die in hun ogen een vernieuwing van de journalistieke formule in de weg stond, als een voorafgaande voorwaarde. Dit vertrek werd realiteit vanaf 1 januari 1978.

Het is niet zeer duidelijk waarom de Gemeenschappelijke Actie deze toezegging niet meer of in mindere mate honoreerde. Vermoed kan worden dat de omvang van de schuldenlast ondertussen in beperkte kring bekend was geworden... en dat de (nationale) *Prévoyance Sociale* niet bereid was een tekort van 800 miljoen uit te wissen. Geopteerd werd derhalve voor het « Standaard-model ». Deze poging mislukte aanvankelijk, voor een goed deel door toedoen van de Grafische Vakbond.

2. Politieke dimensies

Het is zeer de vraag of een betrouwbare en volledige politieke geschiedenis van de *Standaard-* en *Volksgazet*-faillissementen ooit geschreven zal kunnen worden, laat staan vóór het einde van deze eeuw geredigeerd. Duidelijk is evenwel, dat beide faillissementen politieke beroering hebben verwekt.

Zonder zich aan speculaties te wagen lijkt men te mogen stellen dat de politieke accenten van beide faillissementen en de oplossingen ervan verschillend worden gelegd.

Het faillissement van de Standaard-groep is een regeringszaak. Dit blijkt uit : a) de toenmalige premier Tindemans converseerde uitvoerig met een aantal bij dit faillissement betrokken personen of groepen, o.m. met dhr. Leysen en met een afvaardiging van het personeel ; b) de kabi-

netsraad werd, in verband met het faillissement, op een zaterdagmiddag bijeengeroepen. Dit is in België erg uitzonderlijk ; c) de regering verklaarde zich bereid « aan de nieuwe exploitatieonderneming, of aan een ernstig hervormde onderneming, staatswaarborg (toe te kennen) op een lening bij de Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid (NMKN) in de verhouding van 1,5 t.o.v. 1 eenheid vers kapitaal » (17).

Daarentegen speelde het *Volksgazet*-faillissement zich hoofdzakelijk zoniet overwegend binnen de Socialistische Gemeenschappelijke Actie en de BSP af.

De grotere activiteit van de regering in het Standaard-faillissement kan door verschillende factoren worden verklaard. In de eerste plaats lag het getroffen « pakket » werkgelegenheid aanzienlijk hoger. Vervolgens deden een aantal individuen en groepen uitdrukkelijk een beroep op de regering (b.v. dhr. Leysen, een personeelsafvaardiging, enz.). In de derde plaats viel het faillissement samen met de bespreking, in de Kamer, van de verlenging van de wet op de rechtstreekse overheidssteun op de pers.

De *Volksgazet*-affaire werd, daarentegen, binnen de BSP behandeld. Onder de voornaamste spanningen die daar speelden, kunnen worden vernoemd :

a) een gebrek aan consensus nopens de formule van de nieuwe krant. Sommige oud-gedienden en traditionele BSP-ers bleven zweren bij een uitgesproken partijkrant ; anderen — onder wie voorzitter Van Miert —, opteerden voor een niet partijgebonden, progressief dagblad ;

b) de vraag of één dan wel twee socialistische dagbladen moesten blijven coëxisteren. Het is duidelijk, dat bepaalde Antwerpse (socialistische of BSP-) kringen hebben geprobeerd om toch één van, zoniet het enige socialistische dagblad(en) in Antwerpen te laten verschijnen, en desnoods *Vooruit* op te offeren. Toen dit niet haalbaar bleek, haalden ze alle hens aan dek om, naast *Vooruit*, een Antwerps BSP-orgaan in leven te houden (of te roepen). Uiteindelijk haalden de meer « progressieve » BSP-ers hun slag thuis. Daarbij speelden voorzitter Van Miert, de voorzitter van de Vlaamse Federaties, dhr. F. Van Acker, en minister Claes een doorslaggevende rol.

De belangrijkste politieke vraag die vooral het Standaard-faillissement doet rijzen, is evenwel deze van de relatie tussen bepaalde politici of politieke groepen enerzijds en de openbare besturen anderzijds, bij dewelke vooral de Standaard-groep zwaar in het krijt stond. Op 31 december 1975

(17) Geciteerd bij TESSENS L., *op. cit.*, blz. 157.

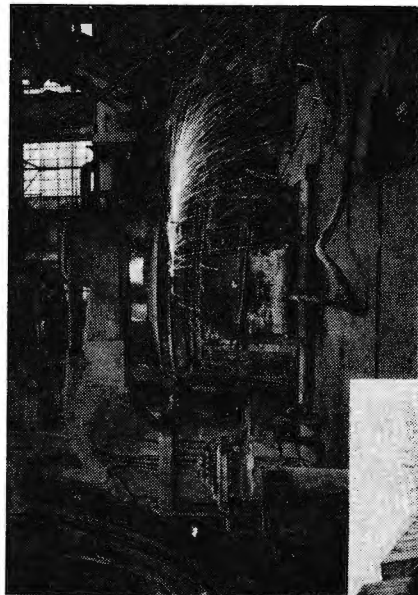
immers hadden de N.V. De Standaard en de N.V. Periodica bij de RMZ alleen 174.500.000 F schulden opgestapeld. *Volksgazet* was, op het ogenblik van het faillissement, aan dezelfde instelling 31.000.000 F schuldig. Indien de RMZ vroeger had gereageerd, zou ze de achterstallen die bij de Standaard-groep tussen 1 januari en half juni 1976 tot stand kwamen, hebben kunnen vermijden. Deze supplementaire achterstand bedraagt 132.500.000 F. Hebben bepaalde prominenten op de RMZ druk uitgeoefend, of althans « aanbevelingen geformuleerd » of « begrip gevraagd » ? Indien ja, waarom is dat gebeurd ?

De vraag of er enig verband bestaat tussen de uitgebleven RMZ-reactie en de voorkeur van sommige personen voor het ten-koste-van-alles-voortbestaan van *De Standaard*, of wellicht zelfs voor de formule van dit voortbestaan, kan niet zomaar met « neen » worden beantwoord. Heeft Antwerpen *Volksgazet* verloren, maar *De Standaard* gewonnen ?

Summary : Sensational failures in the newspaper industry.

In the postwar history of the Dutch-language daily press in Belgium, the late fifties, marked by a trend towards concentration, and the latter part of the seventies, notorious by the bankruptcies of several newspapers, stand out as eras of turbulence. It is two particularly significant events occurring during the latter period, i.e. the 1976 insolvency of the prestigious « Standaard » papers and that of « Volksgazet » two years later, which this article focuses upon. In his analysis of causes and suggested/chosen solutions, the author highlights the political rather than the economic dimension of the events and their aftermaths, given that each of the failing newspapers — and hence their survival — mattered politically, i.e. to the Christian Democrats and the Socialist party respectively. Central to this is the question of the measures considered/taken by the Belgian c.q. Flemish political authorities for having the newspapers. The course of events in each case is examined and the differences in terms of causal factors and measures taken/omitted are noted. In the final analysis, the question arises as to the relationship between certain political figures or groups on the one hand, and government agencies, which both « Volksgazet » and particularly the « Standaard » titles were heavily indebted to, on the other hand.

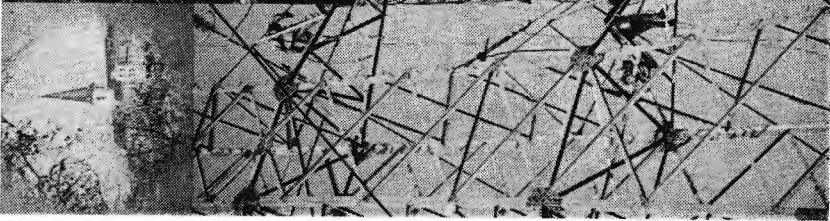
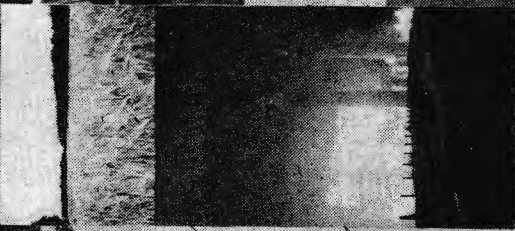

De Standaard
K.S.-directie op de loerd geboorte
**Claes: Mijn van Eysden mag
produktie toch voortzetten**
HET BELANG VAN LIMBURG

**MINISTER CLAES
ZEGT STEUN TOE AAN
NOORD-LIMBURG**
Hij bemiddelert in konflikt Philips-L...

Les sociaux-chrétiens flamands ont refusé la régionalisation parce qu'ils veulent maintenir leur emprise sur l'économie de la Belgique tout entière.

L'Etat unitaire dominé par le C.V.P. permet à la Flandre:

La maîtrise des investissements publics : c'est tout le pays qui devrait faire les frais de la rivalité entre Zeebrugge et Anvers;

L'exploitation à son profit des ressources naturelles wallonnes : le traité avec la Hollande relatif aux eaux de la Meuse, déposé par l'ancien Gouvernement social-chrétien-libéral, aurait provoqué l'asphyxie des bassins industriels wallons;

La main-mise sur toutes les institutions du pays : le C.V.P. veut transformer l'administration et les parastataux en fiefs de l'expansionnisme flamand; les groupes financiers flamands proches du C.V.P. (Boerenbond, Kredietbank) drainent les ressources wallonnes vers la Flandre;

La colonisation de l'agriculture wallonne, contrainte de vendre sa production à bas prix au Boerenbond, pour le plus grand profit des industries de transformation implantées en Flandre;

La plus grande part des commandes publiques, tant en ce qui concerne les investissements civils que le matériel militaire.

Comment réagir?

NOUS SOMMES DONC LOIN DES MESQUINES QUERELLES LINGUISTIQUES AUXQUELLES CERTAINS VEULENT REDUIRE NOS LEGITIMES REVENDEMENTS DE LA WALLONIE ET DE BRUXELLES

Les sociaux-chrétiens flamands ont refusé la régionalisation à trois parce qu'ils veulent conquérir Bruxelles

Leur but : AUJOURD'HUI refuser toute garantie individuelle aux francophones de la périphérie;

DEMAIN faire de Bruxelles une ville flamande.

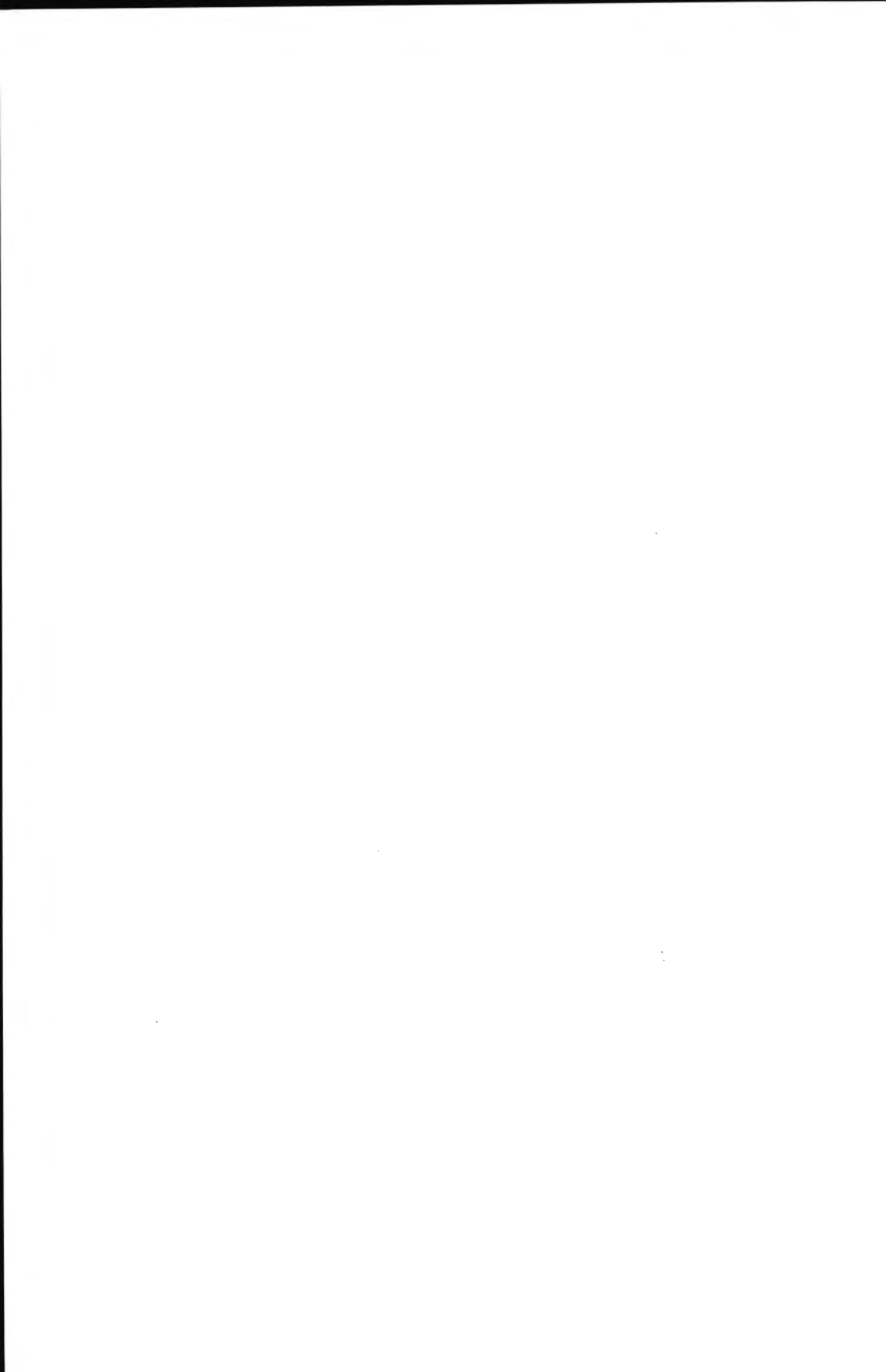
Ils ne peuvent admettre que Bruxelles soit considérée comme une région à part entière.

P.S.C.

pour rendre

l'avenir possible

PC 2

Recente economische ontwikkelingen in Vlaanderen

door Guido VAN GHELUWE,

Secretaris-Generaal van de Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen

Carlos LISABETH,

Attaché bij de Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen

en Etienne MANGE

Adjunct-Attaché bij de Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen.

★

Na de tweede wereldoorlog kenden de industrielanden, historisch gezien, opmerkelijk hoge groeicijfers, o.m. ingevolge de snelle technologische vooruitgang en internationale spreiding ervan, een stabiele aanvoer van grondstoffen en energie tegen lage prijzen, de snel toenemende wereldhandel en de internationale ordening van het handels- en betalingsverkeer.

Aan deze groei-euforie is in 1973 vrij brusk een einde gekomen. Sindsdien wordt de wereldeconomie gekenmerkt door een relatief lage produktie- en handelsgroei, een hoge werkloosheid en een inflatietoename (stagflatie), evenals door hoge energie- en grondstoffenprijzen, problemen met de energie-aanvoer, monetaire onrust, een toenemende neiging tot protectionisme, marktverzadigingsverschijnselen voor bepaalde produkten, een internationale verschuiving van de produktiecentra en van de vraag, gepaard gaande met een verschuiving in de internationale arbeidsverdeling en een zich wijzigende Noord-Zuidverhouding. Voor de industrielanden heeft dit tot een belangrijke vermindering van hun groeikracht en hun concurrentievermogen geleid, waardoor steeds meer sectoren met herstructureringsmoeilijkheden te kampen hebben en steeds meer kapitaal en vooral arbeid uit het produktieproces geschakeld worden.

In het navolgend artikel worden de recente gevolgen van deze ontwikkelingen op internationaal vlak voor de Vlaamse economie geschetst, alsook enkele beleidsaspecten aangegeven die noodzakelijk zijn om de crisis het hoofd te bieden.

Economische groei.

Vooral in de jaren zestig, toen de overgang naar een moderne industriële economie een feit was geworden, kende Vlaanderen in vergelijking met de voorgaande jaren een snelle economische groei: in prijzen van 1963 steeg het bruto regionaal produkt jaarlijks met 4,8 % in de periode 1962-1968, tegenover 3,5 % in 1955-1962. Deze groeiversnelling was vooral toe te schrijven aan een betere allocatie van de economische activiteit, schaalvoordelen, een verhoogde technologische kennis en aan een toenemende verbetering van de arbeidsinput. Ook de groeibijdrage van de factor kapitaal was aanzienlijk, hoewel deze in vergelijking met andere EG-landen toch nog vrij gering bleef (1).

De snelle economische groei bleef in Vlaanderen, zoals in alle Westerse economieën, aanhouden tot 1973.

In tegenstelling tot vele andere gewesten en landen, waar de economische groei reeds in 1974 een ernstige inzinking vertoonde, kende Vlaanderen tot dat jaar een relatief hoge groei. Het bruto regionaal produkt daalde slechts van ca. 6,9 % in de periode 1970-1973 tot 4,7 % in 1974; in de EG was er een daling van 4,6 % tot 1,7 % (zie tabel I).

TABEL I

Gemiddelde jaarlijkse groei (in %) van het Bruto Binnenlands (Regionaal) Produkt (in prijzen van 1970)

	Vlaanderen	België	EG
1970-1973	6,5	5,7	4,6
1974	4,8	5,1	1,7
1975	— 2,5	— 2,4	— 1,6
1976	7,2	5,6	4,7
1977	n.b.	1,3	2,2
1978	n.b.	2,0	2,6

Bronnen: NIS en Eurostat.

De absolute daling van het bruto regionaal produkt in 1975 met —2,5 % was des te bruusker.

Dit uitstel van inzinking was voornamelijk te wijten aan een nog sterk groeiritm van de handels- en dienstenactiviteiten (+27 % in werkelijke prijzen) en van de export (+24 %) in 1974: de industriële produktie

(1) G.E.R.V., *De ontwikkeling van de Vlaamse economie in internationaal perspectief. Volume VIII, 1974*, blz. 17-18.

vertoonde ook in Vlaanderen in 1974 reeds duidelijke tekenen van vertraging.

Toen het jaar daarop ook de handel, diensten en uitvoer sterk terugvielen en de industriële produktie verder terugliep tot het peil van 1972, kwam de economische groei abrupt tot een einde.

Na 1975 — en vooral midden 1976 - eind 1977 — ontstond weliswaar een zekere herleving, maar deze was van zeer tijdelijke aard en had tevens een veel geringere groeikracht. In 1978 vertoonde de industriële produktie opnieuw een achteruitgang (—1 %), terwijl ook de handels- en dienstenactiviteiten, evenals de export een trager stijgingspercentage vertoonden dan vroeger het geval was.

Voor de komende jaren wordt hooguit een reële economische groei van 2 tot 4 % verwacht.

Uitvoer.

Kenmerkend voor de Vlaamse economie is zonder twijfel haar open karakter. In 1975 was ongeveer 65 % van de Belgische uitvoer afkomstig uit Vlaanderen (60 % in 1966); bijna 50 % van de industriële omzet gaat naar het buitenland (tegenover 38 % in 1966) (2).

Voor de metaalverwerkende nijverheid (inclusief scheepsbouw) en de rubber- en chemische nijverheid bepalen het open karakter van de Vlaamse economie: samen vertegenwoordigen ze ruim 60 % van de Vlaamse export. De exportgerichtheid is vooral groot in de ijzer- en staalindustrie en de rubber- en chemische industrie, die ca. 3/4 van hun omzet uitvoeren, gevolgd door de metaalverwerkende nijverheid en textielindustrie die respectievelijk 63 % en 58 % van hun produktie uitvoeren.

Zonder twijfel is de aanzienlijke toename van de internationale handel na de tweede wereldoorlog een belangrijke motor geweest voor de groei van de Vlaamse economie in de periode 1962-1975.

Uit een GERV-enquête (3) blijkt dat vooral de centrale ligging in Europa als een belangrijke lokalisatiefactor wordt gezien. Het marktverruimend effect van de geleidelijke realisatie van de EG in de jaren zestig heeft de geo-economische potentialiteit van Vlaanderen aanzienlijk verhoogd. Deze leidde tot een zekere industriële diversificatie in deze periode, voornamelijk als gevolg van aanzienlijke (buitenlandse) investeringen in de spitssectoren van de jaren zestig (zie verder).

(2) Meer recente en volledige regionale gegevens zijn niet beschikbaar.

(3) GERV, *De ontwikkeling van de Vlaamse economie in internationaal perspectief*, op. cit., blz. 66-67.

De openheid van de Vlaamse economie heeft echter ook een keerzijde, namelijk een grote gevoeligheid op produktie- en tewerkstellingsvlak voor buitenlandse invloeden, zoals de internationale crisis duidelijk heeft aangetoond. Bovendien is te vrezen dat een internationaal conjunctuurherstel niet meer tot een volledige recuperatie zal leiden : de crisis heeft de structurele zwakheden van de Vlaamse uitvoer duidelijk te voorschijn gebracht. Deze betreffen vooral de driedubbele specialisatie van de Vlaamse export, nl. sectorieel, geografisch en subregionaal (4) :

a) In de eerste plaats is de *samenstelling van ons uitvoerpakket* zwak gestructureerd. Hoewel het aandeel van de traditionele sectoren, m.n. textiel en kleding, in de Vlaamse export afneemt en het accent meer en meer komt te liggen op metaalverwerking en chemie, hebben de produktie en uitvoer van halfafgewerkte produkten met een lage toegevoegde waarde nog steeds een aanzienlijke betekenis. Immers, ook de zgn. spitssectoren leveren een relatief groot deel dergelijke produkten. Het aandeel van produkten met een hoge toegevoegde waarde in onze exportstructuur is opvallend laag. Zolang de wereldvraag voldoende groot was, stelden zich weinig uitvoerproblemen en kon Vlaanderen zijn produktie-overschotten kwijt, ondanks het toenemend wereldaanbod van halfafgewerkte produkten (o.m. ingevolge de industrialisering van de Derde Wereld). Recent is de situatie evenwel fundamenteel veranderd : de marktverzadiging voor deze produkten heeft de structurele overcapaciteit op wereldvlak duidelijk aan het licht gebracht, met als gevolg een scherpe internationale prijsconcurrentie en herstructurering van de wereldproduktie naar landen met een laag kostenniveau.

In het licht van de verschuivingen in de internationale arbeidsverdeling is het concurrentieverlies op het vlak van produkten waarin Vlaanderen traditioneel gespecialiseerd is, zorgwekkend daar dit niet in voldoende mate gecompenseerd wordt door een verbetering van het concurrentievermogen van afgewerkte produkten met een hoge toegevoegde waarde. Onze technologisch-gerichte industriële sectoren zijn te weinig uitgebouwd om het afvloeiingsproces op te vangen en te neutraliseren. Meer en meer wordt dan ook duidelijk dat de Vlaamse economie in ruime mate voordeel heeft kunnen halen uit de op aardolie steunende industriële ontwikkeling, maar thans mondiaal nahinkt op industrieel vlak en weinig deel heeft aan de zogenaamde derde, op gesofistikeerde technologie steunende industriële revolutie.

(4) De concurrentiepositie van de Belgische en Vlaamse economie. Een feltanalyse, *GERV-Berichten*, n° 15 - 1978.

Niet alleen de verslechtering van de Vlaamse *momentele* uitvoerpositie is bijgevolg zorgwekkend, maar ook en vooral de *toekomstige* positie.

b) Al zijn de *Vlaamse provincies* meer exportgericht dan gemiddeld voor het Rijk geldt, dan is vooral de provincie Antwerpen — en hierin het arrondissement Antwerpen — onze voornaamste exporteur. Niet alleen is ongeveer 40 % van de Vlaamse export afkomstig uit Antwerpen, maar bovendien biedt deze provincie een meer gediversifieerd exportpakket aan en ligt de exportgerichtheid van de bedrijven er hoger dan elders. De andere provincies hebben een meer eenzijdige exportstructuur.

c) Tenslotte, wat de *geografische specialisatie* betreft, blijkt de uitvoer van Vlaanderen voor 75 %, d.i. meer dan deze van België (72 %), gericht te zijn op de EG en in het bijzonder op onze drie buurlanden. Onze exportmogelijkheden zijn dus in belangrijke mate afhankelijk van de economische ontwikkeling in de EG-lidstaten en het marktverruimend effect van de EG. Naast de verzadiging van een aantal behoeften op de Europese markten heeft de stagnatie van het Europese integratieproces dan ook in aanzienlijke mate de verslechtering van onze uitvoerprestaties in de hand gewerkt.

Investeringsen.

De ontwikkeling van de in de nijverheid gedane investeringen loopt parallel met het patroon van de economische groei. In 1974 namen ze, in werkelijke prijzen, nog met ca. 32 % toe. Dit betekent dat tegenover 1970 de investeringsuitgaven in Vlaanderen verdubbelden; tegenover 1964 zelfs verdriedubbelden.

In 1975 namen de investeringen nog slechts met 1,7 % toe in werkelijke prijzen, zodat in constante prijzen er een daling van ca. 10 % optrad.

Deze achteruitgang zette zich in 1976 sterk door: de totale industriële investeringen daalden met bijna 2,5 mld. F, ten aanzien van 1975, wat in constante prijzen neerkomt op een daling van meer dan 20 %. In het bijzonder de investeringen van de in bedrijf zijnde vestigingen vielen sterk terug.

Opmerkelijk is ook dat tot 1972 de investeringen voor ca. 70 % met eigen middelen werden gefinancierd en dit in 1976 tot 63 % terugliep. Ook de afschrijvingen daalden met ca. 14 %.

Uit meer recente (doch minder volledige) gegevens met betrekking tot de investeringen gesteund in hoofde van de expansiewetgeving blijkt dat nadien de investeringen — ook deze in nieuwe vestigingen — verder zijn teruggelopen: in 1977 en 1978 bleven de investeringen (in constante prijzen) ca. 50 % beneden het investeringsniveau van 1970. De nieuwe

investeringen daalden van 3,5 mld. in 1976 (tegenover 22,5 mld. in 1973) tot 2,5 mld. F. De buitenlandse investeringen beliepen in 1978 nog hooguit 1 mld. F, terwijl ze in 1973 en 1974 ca. 8 mld. F bedroegen.

Tevens moet gewezen worden op het voortdurend afnemend *tewerkstellingseffect* van de investeringen : van ca. 28.500 in 1970 tot 7.700 in 1978. Het investeringsbedrag per arbeidsplaats liep aldus op van 1,1 mln. F in 1972 tot 2,3 mln. F in 1975 en bijna 4 mln. F in 1978. In dezelfde zin steeg de gemiddelde overheidssteun per arbeidsplaats van 98.000 F tot 390.000 F.

De jongste jaren traden ook de aanzienlijke *desinvesteringen* in Vlaanderen op. Een indicatie hiervoor is o.m. het sterk toegenomen aantal faillissementen dat opliep van 885 in 1975 tot 1.081 in 1978 tegenover doorgaans minder dan 500 vóór 1973. Met de sluiting van ondernemingen met meer dan 10 werknemers gingen in de periode 1974-1978 ca. 61.000 arbeidsplaatsen verloren. Tevens kwamen steeds meer ondernemingen in moeilijkheden. In december 1978 bedroeg hun aantal 625, waardoor ca. 75.000 arbeidsplaatsen werden bedreigd.

Sectoriële structuur.

De aanzienlijke investeringen in de jaren zestig hadden een zekere modernisering en diversificatie van de industriële structuur van Vlaanderen tot gevolg. Dit wordt reeds aangetoond door de ontwikkeling van de relatieve belangrijkheid van de primaire, secundaire en tertiaire sector (op basis van de tewerkstelling) :

	1955	1965	1970	1976
Primair	12,8	7,5	5,5	3,9
Secundair	45,0	48,2	48,6	45,2
Tertiair	42,2	44,3	45,9	50,9

Weliswaar neemt sinds 1970 het aandeel van de secundaire sector af in het voordeel van de dienstensector, maar dit gebeurt trager dan in andere EG-landen : in de periode 1960-1975 steeg het tewerkstellingsaandeel in de EG jaarlijks met 3 % ; in Vlaanderen met 2 %.

In vergelijking met het Rijk zijn — met uitzondering van vervoer en verkeer — de tertiaire activiteiten in Vlaanderen trouwens sterk ondervertegenwoordigd (50 % tegenover 58,5 % in 1976) en blijft de secundaire sector, zowel inzake tewerkstelling als inzake toegevoegde waarde, dus relatief meer belangrijk.

De belangrijkste concentratiesectoren in Vlaanderen zijn: textiel, hout en meubelen, chemie, overige verwerkende industrie, kleding en schoeisel, voedingsmiddelen, metaalverwerkende nijverheid. Vooral voor chemie en

metaalverwerkende nijverheid valt een toenemende concentratie te noteren, in het bijzonder als gevolg van de buitenlandse investeringen in de jaren zestig.

De grotere industriële diversificatie van de Vlaamse economie in vergelijking met het overige landsgedeelte betekent evenwel niet dat zich geen problemen stellen inzake economische structuur. Immers niet alleen vertegenwoordigen de sectoren met een sterke groei nog niet de helft van de totale toegevoegde waarde van de secundaire sector (tabel II), maar bovendien blijkt dat recent hun groeikracht in sterke mate is afgenomen.

TABEL II

Sectoriële groeicijfers in de secundaire sector

Sectoren	Groei		Aandeel in toegevoegde waarde van de secundaire sector in 1976
	1971-1973	1974-1976	
<i>Met zwakke groei: minder dan 4 %*</i>			
extractieve nijverheid	- 3,3	2,1	2,6
kleding en schoeisel	1,8	0,0	2,8
textiel	6,6	- 1,2	5,6
ijzer, staal, non-ferro	7,5	- 2,0	2,6
bouw	2,4	4,2	16,1
klei, keramiek, cement, glas	5,7	1,7	2,9
<i>Met matige groei: tussen 4 en 6,5 %*</i>			
voeding, drank, tabak	4,5	3,6	12,4
papier, drukkerijen, uitgeverijen	8,2	0,5	2,9
garages	6,0	5,0	4,1
<i>Met sterke groei: meer dan 6,5 %*</i>			
chemie en aanverwante	14,7	- 1,2	10,6
metaalverwerking (incl. scheepsbouw)	11,1	3,6	21,6
hout en meubelen	12,9	4,4	4,6
elektriciteit, water, gas	12,7	7,4	7,1
overige verwerkende nijverheid	17,1	5,3	4,1
Gemiddelde groei (5 % in 1971-1976)	7,7	2,4	100,0

* Gemiddelde groei over de periode 1971-1976.

Bron: NIS.

De recente evolutie van de tewerkstelling in de secundaire sector bevestigt deze toenemende structurele moeilijkheden. De terugloop van de tewerkstelling tussen 1974 en 1977 in een aantal industriële sectoren wordt niet gecompenseerd door de sectoren die nog een toename kenden. De daling is immers vooral groot in sectoren waarin Vlaanderen een zekere specialisatie kent en die nog een belangrijk aandeel in de totale tewerkstelling vertegenwoordigen, zoals textiel, schoenen en kleding, drank, winning en vervaardiging van niet-metalen delfstoffen, diversen, elektro-

technische industrie, voeding, hout en meubelen en rubber en plastic. In deze sectoren gingen sinds 1974 ca. 62.000 arbeidsplaatsen verloren. Daarentegen is er sinds 1974 alleen een stijging — die recent evenwel stabiliseert — in de specialisatiesectoren chemische nijverheid, transportmiddelen en bouwnijverheid (samen + 12.000).

Benevens als gevolg van de toenemende kapitaalintensiteit van de produktie is de terugloop van de tewerkstelling vooral te wijten aan het feit dat heel wat sectoren met herstructureringsproblemen of structurele vraagwijzigingen te kampen hebben. Gegevens omtrent faillissementen, sluiting van bedrijven en ondernemingen in moeilijkheden wijzen erop dat vooral de sectoren textiel - confectie - leder, voeding, hout en meubelen, metaalverwerking, de scheepsbouw, de staalnijverheid en de bouw met structurele moeilijkheden te kampen hebben. Uit een recente studie van het Planbureau komt volgend beeld naar voor (5) :

In de sectoren *textiel - confectie - leder*, alsook voor *schoenen*, hebben de structuurproblemen vooral te maken met de verschuiving van de produktiecentra naar lage-loonlanden. De sector *voeding - drank - tabak* wordt, naast problemen inzake grondstoffenbevoorrading, vooral geconfronteerd met een verschuiving van sommige activiteiten naar grondstoffenleverende landen (olie, cacao) en met substitutie (suiker). In sommige subsectoren rijzen ook problemen inzake waterzuivering (conserven, zuivel, suiker, brouwerijen...), overcapaciteit (maalderijen) of toenemende produktieconcentratie en overname door buitenlandse groepen. De *hout en meubel*-sector kampt vooral met bedrijfseconomische problemen op het vlak van dimensievergroting, bedrijfsbeheer en commercialisatie. De herstructureringsproblemen in de *metaalverwerkende nijverheid* treffen momenteel in het bijzonder gieterijen, verwarmingsapparaten en zware machinebouw. Bovendien worden moeilijkheden verwacht in verband met de internationale verspreiding van de auto-assemblage en de noodzakelijke diversifiëring van de produktie van rollend spoorwegmateriaal naar andere activiteiten. De *scheepsbouw en -herstelling* heeft, zoals bekend, vooral te kampen met overcapaciteiten ingevolge afnemende bestellingen en onvoldoende toegang tot de off-shoremarkt. Ook de *staalnijverheid* heeft met een structurele overcapaciteit af te rekenen, o.m. ingevolge de toenemende produktieuitbreidingen in grondstoffenleverende landen, maar ook met moeilijkheden inzake grondstoffenbevoorrading. Dit is ook het geval met de *non-ferro-nijverheid*.

(5) Nota betreffende de heroriëntering van de industriële structuur, Planbureau, Brussel, 1977.

Benevens in deze dikwijls als probleemsectoren bestempelde nijverheden, tekenen zich ook voor vele tot hertoe als groeisectoren beschouwde nijverheden structurele problemen of aanpassingsmoeilijkheden af. Zo o.m. in diverse subsectoren van de chemie. Recent voorbeeld hiervan is de *petrochemie* die o.m. te kampen heeft met een overschot aan zware produkten en met een tekort aan lichte produkten, waardoor wijzigingen in de raffinagestructuur noodzakelijk zullen worden. De *produktie van ammoniak* zal op korte termijn rekening moeten houden met de invoer van olieproducerende landen. De *plasticverwerking* wordt nu reeds geconfronteerd met de typische KMO-problematiek (qua financiering, opleiding, onderzoek en ontwikkeling, beheer), terwijl voor sommige produkten met lage toegevoegde waarde (bv. platen, vellen en profielen) een toenemende concurrentie kan verwacht worden uit de Oost-Europese landen en later uit de olieproducerende landen. In de *farmaceutische nijverheid* zijn er thans reeds teveel identieke produkten; tevens zal moeten rekening gehouden worden met eventuele veranderingen van de sociale wetgeving op het vlak van de geneesmiddelen. De *fotografische nijverheid* ondervindt een zeer sterke concurrentie van o.m. Kodak in de dollarzone en wordt geconfronteerd met een snelle technologische evolutie, die zeer hoge uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling en een diversifiëring in de richting van de elektronica noodzakelijk maken. In de *verf- en vernisindustrie* zal de produktiestructuur van de ondernemingen moeten aangepast worden in de richting van milieuvriendelijke en meer duurzame produkten. In de *papiernijverheid* rijzen moeilijkheden met betrekking tot de bevoorrading en de recyclage van oud papier. Tenslotte worden ook de *grafische nijverheid*, de *glas-, keramiek- en baksteennijverheid* met een herstructureringsfase geconfronteerd ingevolge de noodzakelijke overgang van artisanale naar industriële ondernemingen.

Samenvattend kunnen volgende types van sectoren met structurele moeilijkheden onderscheiden worden :

- kapitaalintensieve sectoren met een sterke concentratie, die meer en meer met internationale concurrentie te maken hebben (bv. staal, scheepsbouw, non-ferro, auto-assemblage) ;
- sectoren met interne herstructureringsproblemen (petrochemie, ammoniak, fotografische nijverheid...), dikwijls omwille van een praktisch voldane vraag (bv. voeding en drank, tabak, drukkerijen, papier) of omwille van verschuivingen in de internationale arbeidsverdeling (bv. textiel, kleding, schoenen) ;
- sectoren met een drempel-verlegging naar nieuwe markten of andere kwaliteiten : bv. rubber, plastic, hout, meubelen.

Buitenlandse afhankelijkheid.

Nauw samenhangend met de exportgerichtheid is een bijzonder structureel kenmerk van de Vlaamse economie het belangrijk aandeel van de buitenlandse ondernemingen in onze regio (6).

In 1975 waren in Vlaanderen 688 of 61 % van de 1.121 in België gevestigde buitenlandse inrichtingen gelokaliseerd (tegenover 63 % in 1968 toen er slechts 728 in België waren). Gesteld tegenover het totaal aantal in Vlaanderen bestaande industriële inrichtingen van ruim 18.000 is het aandeel van ca. 3,8 % buitenlandse vestigingen op het eerste zicht niet van aard om te spreken van een sterke buitenlandse economische penetratie. Dit beeld wordt evenwel anders indien met volgende vaststellingen rekening wordt gehouden :

- de helft van de in België bestaande industriële vestigingen met meer dan 500 werknemers maken deel uit van een buitenlandse groep ; dit is ook voor 35 % het geval voor de inrichtingen met meer dan 200 tot 500 werknemers (7) ;
- in totaal wordt 33 % van de Belgische industriële tewerkstelling en 44 % van de omzet door buitenlandse firma's tot stand gebracht (tegenover resp. 18 en 33 % in 1968) ;
In Vlaanderen belooft dit cijfer inzake tewerkstelling van de buitenlandse industrie ruim 34 % (tegenover 23 % in 1968). Het aandeel van Vlaanderen in de totale buitenlandse industriële tewerkstelling in België bedroeg ruim 63 % in 1975 ; m.n. telde Vlaanderen ca. 208.000 van de 331.000 arbeidsplaatsen in de in buitenlandse handen zijnde industrie. Ten aanzien van 1968, toen er 135.000 dergelijke arbeidsplaatsen waren, betekent dit een toename van ongeveer 50 % (tegenover + 70 % voor België).
- vooral in de spitssectoren is de buitenlandse afhankelijkheid groot (tabel III).

Ingedeeld naar *sectoren* richt het grootste deel van de buitenlandse vestigingen in Vlaanderen zich naar de metaalverwerking (34 %), en de textielsector (22 %, hoofdzakelijk Nederlandse vestigingen). Ook de che-

(6) Zie E. HALSBERGHE en D. VAN DEN BULCKE : Buitenlandse industriële bedrijven in Vlaanderen, Wallonië en Brussel : een actualisering, *GERV-Berichten*, n° 19 - 1978, blz. 93-123.

(7) Gemiddeld stelden de buitenlandse industriële ondernemingen 343 werknemers per onderneming tewerk, t.o. slechts 37 personeelsleden in de Belgische industriële ondernemingen.

mie (18 %), de voeding (8 %) en de sector hout-papier-leder (7 %) kennen een belangrijke buitenlandse vertegenwoordiging. Immers, van de in België gevestigde vreemde firma's, ingedeeld naar sector, is ca. 2/3 van de in deze laatste drie sectoren aanwezige buitenlandse firma's in Vlaanderen gevestigd. Hetzelfde aandeel geldt voor de sectoren rubber-plastiek, petroleum en transportmaterieel. Van de buitenlandse textiel- en confectiebedrijven is bijna 9/10 in Vlaanderen gevestigd.

TABEL III

Procentueel aandeel van de buitenlandse inrichtingen in de omzet en de tewerkstelling (1975)

Sectoren	Omzet (gegevens voor België)	Tewerkstelling	
		België	Vlaanderen
— Petroleum			96
— Rubber en Plastiek	80	62	29
— Chemie	70	57	74
— Metaalnijverheid	45	40	47
● transportmateriaal	74	68	62
● elektrotechniek	73	74	80
● metaalverwerking	58		36

Bron : E. Halsberghe en D. Van Den Bulcke, *op. cit.*, blz. 99 en 106.

Inzake *tewerkstellingsbijdrage* levert de metaalsector veruit het grootste aantal arbeidsplaatsen (ca. 110.000 of 53 % van het totaal), waarvan bijna 50.000 in de elektrotechniek (23 %) en 34.000 in de sector transportmaterieel (16 %). Ook de sectoren chemie (36.000 of 17 %), textiel en confectie (10 %), voeding (8 %) en metaalverwerking bieden nog meer dan 15.000 arbeidsplaatsen.

Uit voorgaande gegevens kan gewezen worden op het feit dat de buitenlandse vestigingen van groot belang geweest zijn voor de Vlaamse economie, zowel inzake tewerkstelling als inzake groei, en in belangrijke mate hebben bijgedragen tot de diversificatie van de Vlaamse industrie.

De aanleiding hiertoe moet o.m. gezocht worden in een aantal gunstig beoordeelde vestigingsfactoren. De voornaamste factor die hiertoe heeft bijgedragen is de centrale ligging van onze regio, die samen met een geschikte infrastructuur en transportmogelijkheden door het grootste deel van de (vooral Amerikaanse) bedrijven als positief worden gewaardeerd. De Vlaamse markt wordt bovendien als een ideale springplank tot penetratie in de EG-markt gezien. Andere belangrijke vestigingsvoordelen die door meer dan de helft van de ondernemingen als positief worden gekwoteerd zijn o.m. : de hoge arbeidsproduktiviteit (vooral door de Europese

ondernemingen gewaardeerd), de voordelen geboden door de overheid en de schikbaarheid van uitgeruste terreinen (eveneens vooral door Europese ondernemingen) (8).

Benevens genoemde bijdrage tot de tewerkstelling, diversificatie en groei brengt de grote invloed van buitenlandse ondernemingen Vlaanderen echter in een sterke *afhankelijkheidspositie*. De stopzetting van deze toevloeiing of eventuele sluitingen, om welke reden ook, hebben een onmiddellijke en belangrijke weerslag op de Vlaamse economie.

Recente ontwikkelingen tonen aan dat blijkbaar een einde is gekomen aan de toevloeiing van buitenlandse investeringen: na 1975 namen zij sterk in omvang af. Bovendien zijn vooral de jongste jaren een aantal buitenlandse desinvesteringen vast te stellen die de geringe nog gerealiseerde investeringen meer dan compenseren. In 1975-1976 zijn in Vlaanderen 65 buitenlandse inrichtingen (voor 1/3 Nederlandse confectie-ateliers) gesloten, dit is bijna 5 % van het totaal, wat meer was dan het analoge percentage voor binnenlandse bedrijven (2,8 %). Hierdoor gingen 6.100 arbeidsplaatsen verloren, d.i. ca. 1,5 % van de tewerkstelling in buitenlandse vestigingen. Deze sluitingen hadden vooral plaats om zogenaamde « economische redenen ».

Algemeen kan gesteld worden dat de recente sterke terugloop van de (voorheen) trendmatige groei van de buitenlandse investeringen, evenals de sinds de crisis relatief belangrijke desinvesteringen, een bijkomend element vormen om de structurele werkloosheid in Vlaanderen te verklaren. Een van de verklaringen voor de verminderde aantrekkingskracht van de Vlaamse economie voor buitenlandse investeerders is wellicht de stagnatie van het Europese integratieproces en de geleidelijke verzaadiging op zowel de binnenlandse als de Europese markt van een aantal behoeften, waardoor een van de voornaamste vestigingsfactoren (centrale ligging, resp. penetratie in de Europese markt) aan belang inboet. Daarbij is de vermindering van het buitenlandse investeringsvolume niet alleen ongunstig omwille van het effect ervan op de economische groei en de tewerkstelling, maar vooral omwille van de technologische aanbreng en de innovatiekracht van deze investeringen.

Werkloosheid.

De ongunstige economische ontwikkeling had een drastische toename van de werkloosheid tot gevolg. Vooral in 1975 kwam er een forse stijging, waardoor de werkloosheidsgraad toenam van 3,7 % tot 6,6 %.

(8) In 1975 waren 57 % van de in Vlaanderen gevestigde buitenlandse ondernemingen afkomstig uit de EG. De Amerikaanse bedrijven vertegenwoordigen 35 %, d.i. iets hoger dan het aandeel van de Nederlandse bedrijven (33 %).

Ondanks een matige economische herleving nadien steeg de werkloosheid systematisch verder, nl. met ruim 30 % of tot 153.000 volledig werklozen in 1978. Eind december beliep het werkloosheidscijfer ca. 165.000 (d.i. een werkloosheidsgraad van ca. 12 %), waarvan meer dan 60 % vrouwelijke werknemers (d.i. een werkloosheidsgraad van 22 %).

Naast vrouwen werden ook bepaalde andere categorieën werknemers sterk getroffen : jongeren beneden de 25 jaar die ca. 40 % van het totaal aantal werklozen uitmaken, werknemers boven de vijftig (ca. 15 %), minder arbeidsgeschikten (16 %), werknemers met een opleidingsniveau van lager secundair onderwijs (16 %).

Ook sommige subregio's werden sterker getroffen dan andere : vooral Limburg en de arrondissementen Turnhout, Oostende, Aalst-Oudenaarde, Leuven, Brugge en Dendermonde noteren een werkloosheidsgraad die in belangrijke mate boven het Vlaamse gemiddelde ligt.

Naast voornoemde uitkeringsgerechtigde werklozen waren er bovendien ca. 75.000 andere ingeschreven of tijdelijk tewerkgestelde werkzoekenden. Eind 1978 waren aldus ruim 240.000 personen in Vlaanderen op zoek naar (definitief) werk.

De werkloosheid in Vlaanderen is vooral in de secundaire sector terug te vinden. In 1978 bedroeg de werkloosheid in deze sector bijna 70 % van de totale werkloosheid, tegenover slechts 63 % in België. Eind 1978 was de werkloosheidsgraad vooral hoog (d.w.z. hoger dan het gemiddelde van 11 % voor België) in de sectoren schoenen (29,4), kleding (28,9), leder (23,1), tabak (22,8), textiel (14,8), voeding (14), papier (12,7), andere fabrieksnijverheden (12,4) en situeerde zich rond de 10 % voor de sectoren hout, boek, rubber, scheikunde, glas en bouw. Het absoluut aantal werklozen was in Vlaanderen vooral groot (d.w.z. boven de 5.000) in de sectoren kleding, bouw, textiel, voeding, constructie van elektrische machines en metaalverwerkende nijverheid.

Deze werkloosheidsontwikkeling in de secundaire sector wordt niet langer meer gecompenseerd door een aangroei van de tewerkstelling in de tertiaire sector. Immers, niet alleen is de ontwikkeling van de dienstverlening in belangrijke mate afhankelijk van de ontwikkeling van de industriële activiteit, maar tevens is ook in de tertiaire sector een versnelde tendens naar kapitaalintensivering (automatisering) merkbaar, waardoor de tewerkstellingsmogelijkheden trager toenemen. Meer en meer tekent zich ook in deze sector een belangrijke werkloosheid af (ca. 37.000 of 30 % van het totaal in Vlaanderen). Vooral de sectoren hotels en spijshuizen (18,7), diensten (10) en handel (9,6) kenden in België einde 1978 een hoge werkloosheidsgraad. In Vlaanderen lag de werkloosheid bij de 15.000 in de sector handel en bij de 20.000 in de sector diensten.

Deze twee sectoren maken 23,4 % van het totaal der volledige werklozen in Vlaanderen uit.

Het zou simplistisch zijn de economische verslechtering en in het bijzonder de werkloosheidsontwikkeling uitsluitend aan conjuncturele factoren toe te schrijven. Diverse onderzoeken (9) tonen aan dat vooral sinds het begin van de jaren zeventig een steeds groter deel van de werkloosheid aan structurele factoren is te wijten. Voor 1975 en 1976 werd voor Vlaanderen de structurele werkloosheid in ruime zin (10) geraamd op 65.000 à 80.000, d.i. 60 à 80 % van de totale werkloosheid. Gezien de economische herleving gepaard ging met een verdere stijging van de totale werkloosheid kan gesteld worden dat sindsdien de structurele werkloosheid in Vlaanderen tot boven de 100.000 is opgelopen (11). Dit kan toegeschreven worden aan een onevenwichtige structurele ontwikkeling van het aanbod van en de vraag naar arbeid, m.n. :

- een globaal kwantitatief tekort aan arbeidsplaatsen, deels door een structureel tekortschietende vraag, deels door een versneld aanbod van arbeid, of door een samenhang van beide ;
- regionale, sectoriële en/of kwalitatieve discrepanties tussen de vraag naar en het aanbod van arbeid.

Besluit.

Uit voorgaande beschouwingen blijkt dat ook Vlaanderen sterk door de internationale economische crisis getroffen is en dat hiermee gepaard gaand een aantal structurele problemen duidelijker aan het licht zijn gekomen, o.m. inzake economische groei, concurrentievermogen, investeringen en sectoriële structuur. De ongunstige ontwikkelingen en de wisselwerking tussen deze factoren heeft tot een sterk toegenomen werkloosheid geleid, waarvan te vrezen valt dat ze bij een eventueel conjunctuurherstel niet zal verdwijnen.

Kon in het begin van de jaren zeventig nog beklemtoond worden dat zwakke elementen in de economische structuur gecompenseerd konden worden door een hoge groeiprestatie (12), dan is dit onder druk van

(9) Advies van de GERV over de conjuncturele componenten in de werkloosheid, *GERV-Berichten*, n° 13 - 1977.

(10) Dit wil zeggen inclusief een harde kern van werkloosheid (minder arbeidsgeschikten, seizoen- en frictiewerkloosheid), die in Vlaanderen voor de periode 1976-1978 op ongeveer 33.000 eenheden wordt geraamd.

(11) Exclusief de andere ingeschreven of tijdelijk tewerkgestelde werklozen.

(12) GERV, *De Vlaamse economie in internationaal perspectief*, op. cit., blz. 148.

internationale structuurveranderingen sinds 1973-1974 niet meer het geval. Met name de verzadiging van de vraag naar verschillende produkten, de toenemende overcapaciteiten van sommige half-afgewerkte produkten, de voortschrijdende automatisering en mechanisering, de prijsstijging van energie en de prijsschommelingen van andere grondstoffen, de monetaire onzekerheid, de verschuivingen in de internationale arbeidsverdeling en de internationalisatie van het kapitaal hebben een aantal structurele problemen en wijzigingen in het concurrentievermogen meegebracht, die op korte termijn niet zijn weg te denken.

Meer en meer wordt ook duidelijk dat de Vlaamse economie in de jaren zestig in ruime mate voordeel heeft kunnen halen uit de op aardolie steunende industriële ontwikkeling, maar thans mondiaal nahinkt op industrieel vlak en weinig deel heeft aan de zogenaamde derde, op gesofistikeerde technologie steunende industriële revolutie. Terwijl bepaalde arbeidsintensieve sectoren in toenemende mate overgenomen worden door minder-ontwikkelde landen, vertonen sommige van onze kapitaalintensieve sectoren een steeds grotere technologische achterstand.

Meer dan ooit is dus een krachtig en planmatig structureel beleid nodig om deze ongunstige ontwikkeling te keren. Bovendien zal dit beleid steeds meer in een internationale en in het bijzonder in een Europese context moeten gekaderd worden. Ieder verder uitstel of eng nationale aanpak zou niet alleen de structuurproblemen in de tijd verschuiven maar ook hun oplossing moeilijker maken.

De eerstkomende jaren dient er prioritair naar gestreefd te worden, de werkloosheid tot een aanvaardbaar niveau terug te dringen. Daartoe dienen in Vlaanderen niet alleen het concurrentievermogen en de rendabiliteit van de ondernemingen verbeterd te worden, maar dient tevens een aanvang te worden gemaakt met een gecoördineerd tewerkstellings-, welzijns- en tertiair beleid en dient verdere uitwerking te worden gegeven aan een vernieuwd industrieel beleid en aan de modernisering van onze infrastructuur.

Dit laatste moet het o.m. mogelijk maken om zowel door herstructurering en modernisering van de bestaande en opbouw van nieuwe industriële activiteiten het gevaar van een de-industrialisatie af te wentelen en tot een doorgedreven specialisatie op gebied van technologische produkten te komen, als de mogelijkheden van de binnenlandse markt beter te benutten. De optimale uitbouw van de Vlaamse havens is hiervoor o.m. een vereiste, niet alleen met het oog op een verruiming van de maritieme diensten, maar ook wegens hun belang als vestigingsfactor voor industriële activiteiten. In dit verband staan ook de regionale instellingen voor een ernstige uitdaging. In het geregionaliseerd België zal immers in het bijzonder door deze instellingen moeten meegezocht worden naar oplossingen voor hun gewest om uit de crisis te geraken. De regionalisering zoals die zich thans

aan het aftekenen is, zal aan de Vlaamse regio een aantal nieuwe mogelijkheden bieden om ten aanzien van bepaalde problemen eigen oplossingen uit te werken. Voor andere zullen de regio's nauw moeten betrokken worden bij de uitwerking van nationale en Europese maatregelen teneinde, rekening houdend met de eigenheid van elk gewest, de noodzakelijke aanpassingen ten aanzien van de gewijzigde sociaal-economische situatie zo optimaal mogelijk te realiseren.

Daarom dient de afbakening van de materies en bevoegdheden in het kader van de gewestvorming zo duidelijk mogelijk te zijn en functioneel opgevat te worden. Op die manier kan ook een einde gesteld worden aan de inconsequenties waarvan het overheidsbeleid op sociaal-economisch vlak ten overstaan van de gewesten de jongste jaren blijk heeft gegeven.

Bij het formuleren van mogelijke oplossingen dient in het bijzonder het regionaal plan, dat zowel de regionale materies als de nationale materies met een regionale weerslag zal omvatten, een belangrijke rol te spelen. Daartoe dient in de eerste plaats dit plan en de planning in het algemeen geherwaardeerd te worden. De breed opgezette ontwikkelingsstrategie die de komende jaren gevolgd moet worden, dient hierin gekaderd te worden. Pas dan kan de activiteit van de overheid en de privé-sector gecoördineerd en op elkaar afgestemd worden, alsmede duidelijk richting gegeven worden aan de ondernemingsbeslissingen.

Summary : Recent changes in the Flemish economy.

Since 1973 the world economy has been characterized by a relatively slow pace of expansion in output and trade, accompanied by high unemployment and strong inflationary pressures (stagflation). With this has gone an emerging energy problem, monetary instability, a growing pressure for protectionism, a declining demand for certain products and a change in the pattern of the international movement of labour and capital.

In this article, the consequences of these international features for the Flemish economy are analysed. From this analysis, it has become clear that the international economic crisis has revealed more clearly the structural problems of the Flemish economy, especially in the field of economic growth, competitiveness, pattern of investments and industrial structure. This has resulted in a very high unemployment rate, which moreover will probably not disappear with an eventual improvement of the international economic situation : whereas the Flemish economy has gained largely from the oil based industrial expansion, it is not participating at present in the so-called third, by sophisticated technology led industrial revolution.

Consequently, more and more labour-intensive activities are taken over by less developed countries, whereas some of the capital-intensive industrial sectors have to cope with a growing technological gap.

To stem this unfavourable development, there is an urgent need for a powerful and planned structural policy, which must as a matter of priority force back the unemployment rate to an acceptable level. In this context, regionalisation might be a powerful instrument, as it offers to the regions the possibility of creating own solutions for their own problems.

L'année économique en Wallonie : 1978, des perspectives inquiétantes pour l'avenir de l'économie wallonne ?*

par Michel QUEVIT,

Professeur à la Faculté Ouverte de Politique Economique et Sociale (FOPES)
Membre du Centre d'Analyse du Changement Social et Politique
de l'Université Catholique de Louvain

★

I. La double crise wallonne et ses retombées en 1978.

L'examen de la situation économique de la Wallonie en 1978 n'a de sens que si l'on situe le problème dans le cadre plus général de la crise que connaît la région depuis près de deux décennies.

En effet, actuellement, toutes les régions des nations industrialisées du monde occidental subissent les effets de la crise internationale. Toutefois, la région wallonne est affectée par l'impact d'une autre crise, préalable aux perturbations internationales actuelles : celle des secteurs industriels traditionnels à la base du développement du capitalisme industriel de la fin du XIXe siècle. La quasi totalité du tissu industriel wallon est en effet restée dépendante du développement des secteurs industriels fortement concentrés dans les domaines du charbon, de l'acier, du verre, etc. Avec la fermeture des charbonnages des années 1950 et les restructurations progressives de la sidérurgie, la Wallonie est entrée dans un lent processus de désertification industrielle. Les grandes décisions économiques de l'année 1978 s'inscrivent malheureusement dans le prolongement de cette crise fondamentale puisqu'au cours de cette année, intervient la restructuration à l'échelle européenne de la sidérurgie sous l'impulsion du groupe financier de l'ARBED avec le concours des Communautés Economiques Européennes. Comme nous allons le voir, ces décisions

* Nous tenons à exprimer nos remerciements à la Direction Générale des Etudes et de la Documentation du Ministère des Affaires Economiques pour l'aide et la collaboration apportées à la collecte et au traitement des données qui servent de base à cet article.

importantes, s'accompagnant d'une crise générale de l'économie internationale, ont eu un effet direct sur la vulnérabilité déjà fortement entamée de l'économie régionale wallonne. Dès lors, avant de poser un diagnostic sur l'année 1978, il importe de bien circonscrire la nature de la crise économique de la Wallonie dans le contexte de la société belge. Elle est de deux ordres : structurelle et décisionnelle (1).

La crise en Wallonie est avant tout *structurelle* dans la mesure où elle s'accompagne de l'affaissement des bases essentielles de son industrie régionale tandis qu'aucune stratégie alternative de développement régional ne s'ébauche en parallèle. L'évolution du chômage complet depuis 1959 est exemplative du lent processus de déclin structurel de la région wallonne. Cette situation est en outre à l'origine d'un développement différentiel de la Wallonie et de la Flandre.

TABLEAU I

Evolution du chômage complet par région (1959-1975). Indice 1959 = 100

Année	1959	1960	1964	1967	1972	1975
Région wallonne	100	99	61	96	143	254
Région flamande	100	85	34	37	49	106
Royaume	100	88	40	49	69	142

Sources : ONEM.

Mais l'ampleur de la crise économique en Wallonie est plus grave encore si l'on sait qu'elle s'accompagne d'une *absence progressive d'initiative économique* en matière d'investissements nouveaux. En effet, le dégageant progressif des grands groupes financiers au sein des secteurs industriels traditionnels ne s'est pas couplé d'une politique d'investissements volontariste dans des secteurs nouveaux susceptibles de compenser les pertes d'emplois occasionnées par les restructurations industrielles (2). A titre d'exemple, la répartition régionale des dépenses d'investissements réalisées par les nouvelles entreprises depuis 1964 nous montre combien l'absence d'initiatives économiques est grande particulièrement au cours de ces années de prospérité que furent les fameuses Golden Sixties. A partir de 1970, l'écart entre la Flandre et la Wallonie diminue mais nous entrons dans la seconde vague de la crise wallonne qui affecte aussi les autres régions du pays.

(1) QUEVIT M., Quel avenir économique pour la Wallonie ? Carte Blanche. *Le Soir*, février 1979.

(2) Pour plus de détails, QUEVIT M., *Les causes du déclin wallon*, Editions Vie Ouvrière, 1978, et plus particulièrement le supplément de la seconde édition : *La crise économique internationale a-t-elle modifié la stratégie des groupes financiers et la politique de l'Etat face au déclin wallon*, 11 p, 1979.

TABLEAU II

Répartition régionale du total des dépenses d'investissement
des établissements dits nouveaux de 1964 à 1976 (en pourcentage)

<i>Provinces et régions</i>	1964	1966	1967	1968	1969	1970
Région flamande	82,9	85,9	92,7	73,4	60,7	47,0
Région wallonne	16,1	13,7	7,0	25,4	38,7	52,1
Région bruxelloise	1,0	0,4	0,3	1,2	0,6	0,9
Le Royaume	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

<i>Provinces et régions</i>	1971	1972	1973	1974	1975	1976
Région flamande	69,4	55,2	61,9	64,1	45,3	76,8
Région wallonne	30,1	44,5	33,9	35,6	54,0	22,4
Région bruxelloise	0,5	0,3	4,2	0,3	0,7	0,8
Le Royaume	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Sources : INS.

L'analyse de la situation de l'économie wallonne en 1978 doit donc s'inscrire sur la toile de fond du développement différentiel des régions car si la crise internationale actuelle touche toutes les régions du pays, les effets y ont une portée différente selon que l'on se trouve dans une région de vieille industrialisation comme la Wallonie et une région en expansion dont l'économie régionale a été largement bénéficiaire des retombées de la croissance des golden sixties comme c'est le cas pour la Flandre.

La méthode comparative entre les régions de même que l'approche chronologique s'imposent à l'analyse d'une situation annuelle du développement économique régional dont l'évolution s'inscrit dans le contexte d'une économie encore largement organisée dans un cadre national (3).

II. Caractéristique essentielle de l'année 1978 : hausse de la productivité et baisse de l'emploi.

L'année économique de 1978 s'est caractérisée par un phénomène particulier. D'une part, tant au niveau national que régional, la production industrielle a connu une reprise appréciable (depuis la brusque

(3) En 1978, peu de compétences sont dévolues aux régions. Le Pacte d'Egmont réglant les matières régionalisables en application de l'article 107 quater a été mis en cause par une tendance néo-unitaire du CVP et il a entraîné la chute du Gouvernement Tindemans II.

baisse de 1975) tandis que les pertes de l'emploi et les fermetures d'entreprises ont continué à augmenter.

II.1. L'évolution de la production industrielle : une hausse précaire...

Au cours de 1978, la production industrielle s'est redressée principalement dans les produits semi-finis (la métallurgie de base) ainsi que dans certains produits plus élaborés (fabrications métalliques, matériel de transports, etc.).

TABLEAU III
Croissance de la production industrielle en 1978
(comparaison avec 1977) par région (en pourcentage)

Région	Flandre	Wallonie	Bruxelles
Année 1977	+ 1,8	- 3,1	- 2,4
Année 1978	+ 0,1	+ 4,1	+ 4,5

Sources : Ministère des Affaires Economiques.

C'est en Wallonie que la hausse est la mieux ressentie en raison du poids déterminant de la sidérurgie dans cette région. La production industrielle qui avait diminué de 3,1 % en 1977, augmente de 4,1 % en 1978, tandis qu'en Flandre, la productivité stagne voire même régresse tout en restant positive durant les deux années. A noter cependant que depuis 1974, la valeur sommet avant la crise n'a plus été atteinte en Wallonie (120,4 en 1974 et 119,1 en 1978) contrairement à la Flandre (136,2 en 1974 et 140,9 en 1978) (4). En outre, si l'on se réfère aux résultats des deux premiers mois de 1979, il semble bien que les espoirs d'un nouveau redressement économique restent ténus car la production industrielle en Wallonie semble à nouveau avoir sensiblement diminué. C'est donc avec beaucoup de circonspection qu'il faut interpréter cet accroissement de la production industrielle wallonne d'autant plus qu'elle s'effectue dans un secteur industriel qui connaît des difficultés structurelles.

II.2. L'emploi : une baisse importante dans les secteurs industriels de base

La situation de l'emploi contraste par contre avec la hausse relative de la productivité. En effet, comparé à l'année précédente, l'emploi diminue dans l'ensemble des secteurs industriels wallons sans être pour autant compensé par une augmentation dans les services.

(4) Il s'agit de l'indice brut de la production industrielle corrigé pour composition inégale des mois par la Direction Générale des Etudes et de la Documentation du Ministère des Affaires Economiques.

TABLEAU IV

Evolution de la situation de l'emploi selon le secteur en 1978 (indice 100 = 1977)

Region	Flandre	Wallonie	Bruxelles	Royaume
Secteur :				
1. Agriculture	98	102,4	113,1	100,3
2. Energie et eau	100,7	93,4	97,9	98,4
3. Minéraux non énergétiques et dérivés, industrie chimique	96,9	91,9	89,1	94,0
4. Industrie transformatrice des métaux, mécanique de précision	98,1	95,8	101,8	97,8
5. Autres Industries manufacturières	94,2	93,3	93,0	93,9
6. Bâtiment, génie civil	99,1	97,8	91,7	97,7
7. Commerce, restauration	104,2	100,9	96,2	101,2
8. Transport et communications	100,9	101,4	101,5	101,0
9. Institution de crédit, assurances...	103,1	104,4	103,4	103,4
10. Autres services	102,8	104,5	104,1	103,6

Sources : Emploi ONSS, DGED, Ministère des Affaires Economiques.

Plus spécifiquement encore, l'emploi diminue plus fort en Wallonie dans les secteurs de base tels que l'extraction (77), la métallurgie de base (88) qui regroupe le plus d'emplois wallons, le textile (90) et l'industrie du verre (91). C'est donc aux fondements même de sa structure industrielle que la crise économique atteint la région wallonne.

Cette baisse de l'emploi industriel s'accompagne par contre d'une augmentation relative de l'emploi dans le secteur tertiaire, principalement dans le secteur de la santé (106) et dans deux domaines particuliers : les services sociaux fournis aux collectivités (112) et les services récréatifs et culturels (116). On peut y voir un effet de la politique gouvernementale de résorption du chômage au travers du cadre spécial temporaire (C.S.T.). Remarquons que les secteurs considérés comme non productifs drainent une partie du marché du travail disponible alors qu'en période de croissance, on manifeste peu d'intérêt pour l'utilité sociale de ces secteurs. Les mesures du Plan Spitaels bien que favorables eu égard aux statistiques de l'emploi global, maintiennent une sorte de « chômage camouflé » dans la mesure où les conditions d'application ne sont valables que pour une période d'une année et que les organismes culturels et les pouvoirs locaux ne peuvent supporter financièrement la part de 25 % du coût du personnel exigé pour le maintien en place du cadre spécial temporaire.

C'est à l'évidence au niveau de l'industrie que se situe le problème de l'emploi en Wallonie d'autant qu'il n'est pas compensé à terme par un accroissement simultané de l'emploi tertiaire. De 1974 à 1978, l'emploi industriel wallon a diminué de 25 % et l'emploi tertiaire n'a augmenté

que de 9 %, contrastant ainsi avec la situation du Royaume dont l'emploi industriel a diminué de 17 % et l'emploi tertiaire a augmenté de 8 %. A remarquer par ailleurs que de 1974 à 1978, 54 % des pertes d'emploi ont été opérées dans la région wallonne alors qu'en 1977, la population active de la Wallonie représentait 31 % de la population active du Royaume.

II.3. Les fermetures d'entreprises : Haro sur la grande entreprise industrielle

Les pertes d'emplois pour cause de fermeture d'entreprises confirment la vulnérabilité croissante du tissu industriel wallon.

TABLEAU V

Nombre de travailleurs touchés par les fermetures d'entreprises selon les secteurs pour les trois régions du pays (en pourcentage)

	Wallonie %	Flandre %	Bruxelles %	Royaume (chiffres absolus)
Alimentation	3,4	9,7	4,1	2.078
Textile	19,4	17,6	2,5	5.210
Confection	6,5	10,2	7,7	2.719
Bois	1,8	4,3	1,9	949
Papier-carton	1,9	0,4	0,8	340
Livre	1,8	2,7	4,2	849
Cuir et peaux	0,3	3,3	0,6	524
Chimie	1,2	4,0	1,7	834
Verre	0,6	0	0	60
Construction métallique, mécani- que-électricité	36,8	11,4	16,3	7.523
Construction	17,6	21,9	14,7	6.329
Transports	0,7	1,5	1,1	359
Hôtel-restaurant	0,9	1,8	7,5	823
Services	9,9	0,4	1,1	248
Divers	6,6	10,6	36,0	4.618
	100	100	100	
N. =	13.114	14.296	6.126	33.539

Sources : Direction Générale des Etudes et Documentation des Affaires Economiques.

Les pertes d'emplois sont ici concentrées dans trois grands secteurs :

- le secteur des constructions métalliques, mécaniques et électricité (y compris la sidérurgie - 37 %),
- le secteur du textile et de la confection (26 %),
- le secteur de la construction (17 %).

Ces trois secteurs regroupent à eux seuls plus de 80 % de l'ensemble des pertes d'emplois dues à la fermeture d'entreprises.

En regard à l'évolution depuis 1976, le nombre de pertes d'emplois a augmenté de 5,4 % pour la période 76/77 et de 16,4 % pour la période 77/78. Par contre, le nombre de fermetures d'entreprises accuse un ralentissement relatif : +30,6 % pour la période 76/77 et +11,4 % pour la période de 77/78. C'est donc dans les *entreprises de plus grande dimension* que la tendance à la fermeture est actuellement la plus développée en Wallonie.

En Flandre, la situation apparaît à nouveau sensiblement différente. Les trois secteurs précités regroupent 60 % des pertes d'emplois pour cause de fermeture et c'est le secteur du textile qui subit la plus grosse perte (28 %). Dans le temps, *la Flandre accuse un redressement assez spectaculaire de sa situation défavorable par rapport à l'année 1976*. L'écart entre les pertes d'emplois pour la période de 76/77 est de 0,6 %, or, il atteint -10,5 % pour la période 77/78. Sous l'angle de la fermeture d'entreprise, leur nombre régresse de manière considérable. L'écart entre 76 et 77 est de 39 %, il tombe à -10,7 % de 77 à 78.

TABLEAU VI

Nombre de faillites publiées au Moniteur Belge

	1977	1978	1978/1977 en %
Flandre	1.011	1.081	+ 8,9
Wallonie	749	900	+ 20,2
Bruxelles (a)	711	808	+ 13,6
Royaume	2.471	2.792	+ 13,0

(a) Arrondissement judiciaire de Bruxelles.

Sources : DGED.

En conclusion, le nombre de fermetures d'entreprises a continué à croître plus fortement en Wallonie que pour l'ensemble du Royaume. Les fermetures se sont principalement réalisées dans les secteurs industriels essentiels de son économie régionale. En outre, l'écart relatif est nettement plus accentué en Wallonie pour le nombre de travailleurs touchés par ces fermetures.

Ces perspectives négatives et inquiétantes pour l'avenir de l'économie wallonne se reflètent aussi au travers du mouvement des faillites. L'augmentation des faillites est nettement plus élevée en Wallonie que pour les autres régions du pays. Pour l'année 1978, les faillites augmentent de 20,2 % en Wallonie contre 13,6 % à Bruxelles et seulement 6,9 % en Flandre.

III. La politique d'investissements et l'action de l'état.

La politique d'investissement réalisée au cours d'une année est évidemment un élément indispensable à l'appréciation de la santé économique d'une région. Encore faut-il pouvoir cerner la nature de l'investissement réalisé. C'est d'autant plus important pour la région wallonne si l'on sait que depuis la crise charbonnière, les investissements de rationalisation y sont plus importants que les investissements d'extension et que la situation est inverse pour la Flandre (5).

Malheureusement, on ne possède pas encore pour l'année 1978 de statistiques complètes sur les investissements réalisés. Deux sources de données sont cependant disponibles :

- les investissements aidés par l'Etat dans le cadre des lois d'expansion économique,
- les investissements étrangers.

La combinaison de ces deux sources d'information avec les données sur l'emploi peut donner une approximation de la politique d'investissement réalisée au cours de l'année 1978.

III.1. *La politique économique du pouvoir central*

Depuis la promulgation des lois d'expansion économique, l'Etat intervient directement dans la politique d'investissement en soutenant le coût du capital privé. Jusqu'à nouvel ordre, le rôle de l'Etat est assez limité dans la mesure où son intervention ne s'immisce pas dans le processus de décision des investisseurs. Son action est essentiellement *politique* et la marge de manœuvre de l'Etat est surtout déterminante sur la localisation régionale de ces investissements.

III.1.1. *La politique sectorielle et la crise de la sidérurgie et du textile*

Traditionnellement, c'est-à-dire depuis 1959, les aides de l'Etat se sont concentrées dans *trois grands secteurs* de notre économie : la métallurgie, les fabrications métalliques et la chimie. De 1959 à 1977, ces trois secteurs totalisent près des 3/4 de l'ensemble des investissements aidés par l'Etat.

En 1978, un changement important est intervenu dans la politique sectorielle de l'Etat puisque ces trois secteurs ne totalisent plus que 60 % de l'ensemble des investissements aidés. Comment expliquer cette

(5) LAMFALUSSY A., *Investment and growth in Mature Economics : The case of Belgium*, London, Mac Millan, 1969.

TABLEAU VII

**Répartition sectorielle des investissements
en application des lois d'expansion économique - 1978 (en pourcentage)**

Période	1959-1977	1978
Secteur :		
Mines et carrières	0,7	0,2
Energie	0,4	0,4
Métallurgie	22,5	4,6
Fabrications métalliques	21,1	28,6
Chimie	28,8	27,3
Textile et confection	6,1	8,5
Allimentation	6,6	11,6
Bois	2,3	4,1
Matériaux de construction	6,1	6,5
Divers	5,4	8,2
	100	100
	N = 730.576	N = 54.284
	en millions de francs	

Sources : Ministère des Affaires Economiques.

diminution ? En réalité, l'explication est liée à la situation de la sidérurgie. Pour 1978, l'aide à la métallurgie n'a pas dépassé 4,6 % des investissements bien que pour la Wallonie ce soit dans ce domaine que sont intervenues les principales pertes d'emplois. L'année 1978 a été marquée par la négociation du plan de restructuration de la sidérurgie mis au point par le groupe de l'ARBED et la CEE. Les négociations ont duré jusqu'à la fin de l'année et ceci peut expliquer pourquoi l'intervention de l'Etat est aussi faible dans ce secteur. Par contre, les secteurs mieux « soutenus » qu'auparavant, à côté des fabrications métalliques (29 %) et de la chimie (27 %), sont le textile (8 %) et l'industrie alimentaire (12 %). Pour le secteur textile tout particulièrement, l'année 1978 a été catastrophique. Avec le secteur de la métallurgie (22 %), c'est dans ce secteur que l'on retrouve le plus de pertes d'emplois dues aux fermetures d'entreprises (23 %). La crise du textile a d'ailleurs sévi de manière similaire dans les deux régions du pays (indice 90 par rapport à 1977).

III.1.2. La politique régionale : inadaptée à la situation de la Wallonie

Pour l'année 1978, la région wallonne n'a bénéficié que de 36,1 % des aides à l'expansion économique contre 62,2 % à la région flamande. C'est le seuil le plus bas depuis 1959 et cette répartition n'est pas conforme avec la clé de répartition.

Si l'on examine la répartition sectorielle par région, l'inadaptation de la politique régionale du pouvoir central apparaît plus évidente encore.

Depuis l'application des lois d'expansion économique, on constate que la région wallonne reçoit la grande majorité des crédits à la sidérurgie (environ 67 % pour la période 1959-1977) tandis qu'elle reçoit nettement moins de crédits dans les domaines de croissance économique tels les fabrications métalliques et la chimie (environ 31 % dans les deux secteurs). La relation est inverse en Flandre : 33 % des investissements de la métallurgie contre 68 % de la chimie et 65 % des aides aux fabrications métalliques.

TABLEAU VIII
Répartition régionale des investissements
aidés par l'Etat pour différents secteurs : 1978 (en pourcentage)

Secteur	Métallurgie	Fabrications métalliques	Chimie	Textile	Alimentation
Région flamande	22	51	56	94	75
Région wallonne	78	46	43	6	24
Région bruxelloise	0	3	1	0	1
	100	100	100	100	100

Sources : DGED.

En 1978, l'aide reste prépondérante dans le secteur de la métallurgie (78 %) en Wallonie mais l'on sait que le volume global de l'aide est nettement moins élevé qu'antérieurement.

Par contre, élément plus positif, un meilleur équilibre régional est opéré dans les secteurs de la chimie et des fabrications métalliques. N'oublions cependant pas que dans le domaine des métaux en général, les pertes d'emplois dues aux fermetures d'entreprises sont *trois fois plus élevées* en Wallonie qu'en Flandre pour l'année 1978.

Si on apprécie la politique régionale en fonction de critères économiques et non plus politiques, il faut reconnaître que la répartition actuelle des aides n'est pas adéquatement répartie et aussi souvent peu justifiée. A titre d'exemple, sur le plan de l'emploi global (ONSS) en Wallonie, 7506 emplois ont été perdus dans le secteur de la métallurgie et 2552 emplois l'ont été dans le secteur des fabrications d'ouvrages des métaux contre 1240 dans la métallurgie et 955 dans les fabrications d'ouvrages des métaux en Flandre. Le seul secteur où une augmentation de l'emploi accompagne un meilleur équilibre régional est celui de la chimie (+ 452 emplois). La Flandre, par contre, accuse une perte de 1443 emplois dans ce secteur relativement important de son économie régionale.

C'est en outre dans le domaine du textile que l'incohérence de la politique d'expansion économique est la plus flagrante, et ce de manière défavorable pour la région wallonne.

Sur le plan de l'emploi, les pertes de la région wallonne sont proportionnellement moins importantes qu'en Flandre (90,1 contre 89,7 mais les aides en Wallonie sont 16 fois inférieures (6 % contre 94 %) alors que l'aide dans ce secteur s'est considérablement accrue par rapport aux autres années. Il y a là un déséquilibre peu conforme avec le respect des spécificités économiques des régions.

III.2. Les investissements étrangers : changement de cap

Les investissements étrangers sont l'objet d'une double réorientation depuis la crise de 1974. D'une part, ils s'orientent vers des secteurs à *haute densité capitalistique*, principalement dans les branches de la chimie et de la pétrochimie. Par ailleurs, on remarque une hausse croissante des *investissements commerciaux* et une baisse constante des investissements industriels. Dans les deux cas, il s'ensuit une diminution des emplois prévus. Pour l'année 1978, cette tendance s'est encore amplifiée puisque sur un montant total de 12 milliards, près de 5 milliards n'ont donné lieu qu'à 55 emplois prévus.

TABLEAU IX

Répartition sectorielle et régionale des investissements étrangers - Année 1978 (en pourcentage du secteur)

Région	Flandre	Wallonie	Bruxelles	N = 100 en millions de francs
Secteur :				
Métal et assimilé	57,8	33,6	8,6	2.865
Chimie	36,2	60,4	3,4	4.096
Pétrole	6,4	93,5	0	31
Papier	50,0	10,0	40,0	10
Textile	60,0	3,3	36,7	150
Autres	47,2	14,6	38,2	5.004
Total en millions de francs	5.599	4.199	2.358	12.156

Sources : Ministère des Affaires Economiques.

Sur le plan de la répartition régionale, pour l'ensemble des secteurs, la part de la région wallonne diminue légèrement ; elle s'élève à 34 % contre 37 % en 1977. La part de la région flamande par contre augmente fortement : elle passe de 35 % en 1977 à 46 % en 1978. Le nombre d'emplois prévus s'élève à 530 personnes en région flamande et à 683 personnes dans la région wallonne.

Sur le plan sectoriel, l'essentiel des investissements étrangers en Wallonie s'est réalisé dans le secteur de la chimie tandis qu'en Flandre les investissements se sont majoritairement orientés dans le secteur métal-

lurgique, vraisemblablement dans le secteur des fabrications métalliques. Les statistiques relatives aux investissements étrangers en Belgique ne sont malheureusement pas suffisamment fines que pour évaluer la nature exacte de l'investissement. On doit le regretter.

A noter aussi que 40 % des investissements ne sont pas sectorialisables et ils se répartissent essentiellement en Flandre (47 %) et à Bruxelles (38 %). Ces données semblent confirmer la tendance au désinvestissement des multinationales dans les secteurs industriels au profit des secteurs commerciaux et/ou tertiaires, et ce principalement à Bruxelles et en Flandre. A Bruxelles, par exemple, 97 % des investissements étrangers sont concentrés dans les secteurs du commerce et des services. Il n'ont donné lieu à *aucun emploi prévu*.

Ces résultats soulèvent la question importante de la contribution des investissements étrangers dans la politique de redressement de la Wallonie. Les tendances actuelles semblent indiquer qu'il y a peu de chances de pouvoir compter massivement sur ce type d'investissements. Les perspectives que nous avons connues au cours des golden sixties semblent bien finies.

Conclusions.

L'année 1978 ne fut certes pas une excellente année pour la Wallonie. Les divers indicateurs de la réalité économique confirment la tendance progressive à la désertification du tissu industriel wallon. Les décisions relatives à la restructuration de la sidérurgie européenne n'ont guère apporté de leur d'espoir à ce sombre diagnostic. Elles consacrent le démantèlement du sillon wallon et peu d'indications laissent présager d'un avenir meilleur. Devons-nous pour autant sombrer dans le fatalisme ? Certes, non, mais il importe aux Wallons et aux pouvoirs publics régionaux de prendre conscience de l'ampleur du problème. La réponse au déclin économique de la Wallonie serait déjà difficile si elle n'était qu'économique mais elle est aussi politique car l'absence d'initiative économique spécifiquement régionale soulève le problème des orientations de la politique économique de l'Etat. La Wallonie doit retrouver les conditions d'une maîtrise de son propre devenir autour d'un projet de développement régional spécifique. Cela ne signifie certes pas le retour à l'autarcie mais l'orientation de son développement sur des bases durables vers l'extérieur ! En fait une des grandes hypothèses de l'avenir de la région réside dans l'octroi des compétences à la région. Le blocage du processus de la régionalisation au cours de l'année 1978 ne facilite guère une solution aux problèmes économiques de la Wallonie. Or, pour affronter son avenir

économique, il ne suffit pas d'avoir des institutions politiques propres, il faut aussi en avoir les moyens et le pouvoir. La maîtrise des leviers de commande de la politique économique de l'Etat (fiscalité, crédit, travaux publics, commerce extérieur...) est une nécessité pour fixer sur son territoire une initiative de développement durable.

Les tensions communautaires issues du rejet du Pacte d'Egmont laissent préfigurer une exacerbation des relations communautaires peu propice à l'établissement de relations égalitaires — donc saines — entre les régions. Fin 1978, nous sommes encore loin d'une solution d'ensemble qui reconnaisse le lien intrinsèque entre la régionalisation et le développement économique de la région.

Summary : The economic year in Wallonia : 1978 — alarming prospects for Wallonia's economic future ?

The present article endeavours to place the economic results of 1978 in the framework of the crisis that has characterized the Walloon region since two decades. The increasing vulnerability of the Walloon industrial texture does not only proceed from the intrinsic aspects of the present international crisis, but also from the fact that the Wallon regional economy is strongly dependent of the semi-manufacturing industrial sectors that made the prosperity of industrial capitalism of the end of the 19th century, but that are in decline since about two decades. Thus, the reorganization of the european steel sector, decided in 1978, has a direct effect upon economic performance in this region.

In this respect, the article examines the evolution of industrial production, employment, closing-down of enterprises, as well as the investment policies of both public authorities and foreign companies during the year 1978.

QUI D'AUTRE QUE NOUS?

"Il y a, pour notre pays, un examen réaliste à faire avant le 17 décembre.

Qui d'autre que nous assure qu'il faut restaurer le respect des revenus du travail, le respect de l'épargne et de la propriété et par la même, arrêter les impôts ?

Qui d'autre que nous démontre, et depuis des années, que le jour où les petites et moyennes entreprises pourront se développer sans être étouffées par la paperasse ou écrasées par le fisc, de nouveaux postes de travail productifs se créeront naturellement ?

Qui d'autre que nous proclame depuis des années qu'il faut fédérer les régions de Belgique pour les unir au sein d'un Etat plus fort et donc mieux armé pour affronter les crises contemporaines ?

Les élections prochaines sont importantes. Je vous invite à les envisager avec le souci de rendre au bon sens et à l'entente sociale les droits qu'ils ont perdus."

André DAMSEAUX

**Le P.R.L.W. sollicite
votre confiance, il la mérite**

Adressez 20 de ces badges à :
Maître MASSA, huissier, 41, Av. Reine Astrid, 4880 SPA

KRISISFEITEN OP EEN RIJTJE

« KOMPLOT VAN DE VIJF » TEGEN DE CVP-VOORZITTER

Over de val van de regering doen vele versies de ronde. En het is een feit dat de werkelijkheid daarbij vaak wordt verdraaid, zelfs sterk geweld wordt aangedaan, om niet te zeggen dat vanuit bepaalde hoeken ronduit leugens worden verspreid. Het lijkt erg op een « één-tegen-allen »-strategie in een poging om Leo Tindemans en CVP-voorzitter Wilfried Martens en zo ook de Christelijke Volkspartij verdacht en ongeloofwaardig te maken. Gelukkig hebben velen nog fris de TV-beelden voor ogen die lieten zien en horen waarom een moegetergde premier Leo Tindemans woedend het spreekgestoelte van het parlement verliet om het ontslag van de regering bij de Koning te gaan aanbieden. De dag vóór de val van de regering had de Waalse socialist André Cools (lees het hoofdartikel), buiten Wilfried Martens om, een afspraak bekoststofd met de andere partijvoorzitters. Hoewel de Kamer- en Senaatsfractie van de CVP vooraf duidelijk hadden gezegd dat de overgangsfaze van de ontworpen staats hervorming ongrondwettelijkheden bevatte en dat zij weigerden met de grondwet te sollen, wilden de boze planensmeders van dit « komplot van de vijf » Leo Tindemans ertoe dwingen de grondwet te overtreden. Voordien hadden de socialistische ministers, daarin vooral gesteund door het FDF, een soortgelijk nummertje in de regering willen opvoeren. Maar ook hier was Tindemans, en met hem de CVP-ministers, de socialisten en hun bondgenoten een slag voor.

De politieke krisissen in 1978 : de crisis van het politiek vertrouwen *

door Marc PLATEL,

Doctor in de Rechten.
Licentiaat in de Pers- en Communicatiewetenschappen
Politiek verslaggever bij de Belgische Radio en Televisie.

★

Een zware sanktie op het herstelbeleid.

« Sprekende namens de eensgezinde regering wens ik te preciseren dat ik niet zal aarzelen de onvermijdelijke politieke konklusies te trekken uit een situatie die zal ontstaan wanneer zou blijken dat wij onbekwaam zijn tijdens de komende twee maanden een konkreet programma tot herstel van de staatsfinancies en tot verwezenlijking van de economische en financiële hervormingen ten uitvoer te leggen. »

« Un pacte avec la mort », zo noemde het Brusselse blad *Le Soir* deze verklaring van eerste-minister Leo Tindemans op 12 april in de Kamer van Volksvertegenwoordigers.

Zonder veel omwegen had de premier inderdaad het politieke lot, het voortbestaan van zijn regering gebonden aan de realisatie van een herstelplan. En dat financieel, economisch en sociaal herstelplan moest er zijn vóór half juni !

*Deze bijdrage bevat alleen het relaas van de politieke krisissen in 1978, zoals de auteur die als politiek verslaggever voor de BRT-radio van nabij heeft meegemaakt. Alleen zijn persoonlijke nota's en dokumentatie werden als informatiebronnen gebruikt.

De krisissen van juni en oktober werden uiteindelijk niet als afzonderlijke gebeurtenissen behandeld, omdat bij nadere ontleding maar al te duidelijk bleek dat ze niet losstonden van elkaar. Integendeel, de crisis van oktober blijkt de late uitloper te zijn van de crisis van juni, toen het vertrouwen maar zeer voorwaardelijk werd hersteld.

Basisbibliografie :

J. BRASSINE, X. MABILLE. *La crise politique d'octobre 1978*. in : CRISP, Courrier hebdomadaire n° 817, 24 nov. 1978, 27 blz, n° 819, 8 dec. 1978, 26 blz.

M. PLATEL. *De prinsen van Stuyvenberg. Historische beslissing of vergissing ?* Leuven. Davidsfonds, 1979, 128 blz.

Het plan moest bovendien tweeledig zijn : de bezuinigingen die er noodgedwongen moesten komen, werden immers politiek gekoppeld aan een duidelijke overeenkomst inzake structuurhervormingen, zoals die trouwens waren opgenomen in het regeerakkoord.

De verklaring van 12 april kwam er niet zomaar. De verklaring had meer weg van een laatste krachtproef, dan van een zeer officiële regeringsverklaring. Sinds het begin van het jaar was het immers duidelijk dat er « dringend » iets moest worden gedaan... Het begrotingstekort zou immers niet 24 miljard bedragen, zoals was gepland, maar wel 65 miljard. Er zou dus met de « hakbijl » moeten worden gewerkt en dat is politiek nooit gemakkelijk. Van het voor 15 februari aangekondigde spaarplan kwam dan ook niet veel in huis : de politici hadden trouwens in die weken veel meer aandacht voor de Stuyvenbergonderhandelingen. Wel kreeg men op 14 februari in het Parlement de belofte vanwege minister van Financiën Geens dat de regering « eerlang het parlement zou inlichten over concrete maatregelen die ze zal treffen om de uitgaven af te remmen in het kader van het vijfjarenplan voor de sanering van de openbare financiën. Met die mededeling hoopte de regering het klimaat te scheppen waarin fundamenteel bezuinigingswerk kon worden voorbereid. »

De verklaring van 12 april was in feite niets anders dan de herhaling van de belofte van 14 februari. Alleen stond er nu een sanktie op : het lot van de regering werd gebonden aan het waarmaken van de belofte. Naar verluidt had Tindemans in zijn ontwerp-verklaring enkel zijn eigen ontslag voorgesteld, maar werd dat op aandringen van de beide vice-premiers : « sprekende namens de eensgezinde regering... ».

Het zag er op sommige ogenblikken naar uit dat het dit keer inderdaad zou lukken, ook al bleef het normale regeringswerk zowat twee weken lang verlamd door de gebeurtenissen in de Zaïrese provincie Shaba. De mammoetwet, zoals de anti-krisiswet door sommigen ietwat oneerbiedig werd genoemd, zou tijdens een regeringsraad op 7 juni worden vastgelegd. De oneerbiedige benaming, — men had het over een dinosaurus — was het resultaat van het feit dat het oorspronkelijke « spaarplan » tijdens al die discussies werd aangedikt met heel wat andere plannen en intenties : hervorming van de sociale zekerheid, bestrijding van de koppelbazen, het plan Humblet ten gunste van de KMO's, enz...

Het incident met Debunne.

De regeringsraad van 7 juni moest worden uitgesteld, de regering was nog niet uitgepraat. Meer, een incident met ABVV sekretaris-generaal

Debunne zorgde voor donderwolken. Debunne had op een persconferentie op 6 juni aan de pers de netjes uitgetikte tekst van de « mammoetwet » overhandigd. Volgens Debunne was de antikrisiswet een zo belangrijk document dat iedereen mocht weten wat er in stond : zo een belangrijk ontwerp moest volgens de socialistische vakbondsleider in het openbaar voorbereid worden.

Het optreden van Debunne lokte nogal bitsige reacties uit : het sociaal overleg dat voor die 6^e juni was gepland werd zelfs afgelast, wat de andere sociale partners geen genoegen deed. Zes dagen later, op 12 juni was het incident blijkbaar bijgelegd : regering en sociale partners zaten weer rond de onderhandelingstafel. Een definitieve ontmoeting was het niet, want twee dagen later begon de regering aan een nieuwe marathon over de anti-krisiswet.

Het ontslag van 15 juni.

Het politiek kernkabinet had die 14^e juni vrijwel onafgebroken vergaderd. Toen de andere ministers rond 17 u 30 hun kollega's van het kernkabinet vervoegden was de sfeer niet bepaald optimistisch, maar goed ! De regeringsraad zelf verliep niet gemakkelijk : er waren meer schorsingen en afzonderlijke vergaderingen. Rond halfzes 's morgens riep Tindemans één vertegenwoordiger van elke regeringspartij bij zich. Tijdens die bijeenkomst waaraan behalve de premier ook Chabert (CVP), Califice (PSC), Claes (BSP), Anciaux (VU), Persoons (FDF) en de socialistische vice-premier Hurez deelnamen, werd blijkbaar vastgesteld dat men klem zat, dat er geen uitweg was, zodanig dat de eerste-minister de vergadering liet weten « dat hij naar de koning ging ». Over de vraag of dit nu al dan niet meteen ook « ontslag » betekende, zou nog dagenlang gepolemiseerd worden. Toen de eerste-minister rond half acht 's morgens de pers ontmoette, sprak hij inderdaad niet over « ontslag ». Hij beperkte er zich toe vast te stellen dat er geen overeenkomst was bereikt en dat er geen verdere vergaderingen gepland waren. Wel gaf hij toe dat hij op het middaguur de koning zou ontmoeten. Van kabinetschef Jan Grauls vernam de pers dat dit « ontslag » betekende.

De eerste-minister verdween meteen en was niet meer te bereiken voor verdere commentaar. De verwarring was in de ochtenduren opvallend : op de vraag of men al dan niet in een politieke crisis zat, kreeg men dan ook geen afdoend antwoord. Bij het FDF sprak men van een « niet essentieel incident ».

10 uur : in de Senaat moet de bespreking van de begroting van Buitenlandse Zaken worden opgeschort, omdat minister Simonet « buiten het parlement » weerhouden werd.

11 uur : de voorzitters van de meerderheidspartijen ontmoeten mekaar voor de tweede keer. PSC-voorzitter Nothomb die de eerste keer ontbrak, is er nu wel bij ; zijn CVP-kollega Martens ontbrak op de twee ontmoetingen. Hij had naar verluidt, wel telefonisch contact met zijn kollega's.

11 u 40 : Tindemans komt aan in Laken voor een ontmoeting met de Koning. Rond half één arriveerden ook de ministers Simonet en Outers in Laken samen met de Belgische ambassadeur in Kinshasa, Rittweger de Moor. Gespreksthema : het Belgisch beleid inzake Afrika. Vóór de lunch hadden de koning en Tindemans dus al ruim de tijd om de politieke situatie te bespreken. Dat gesprek werd na de lunch voortgezet : de eerste minister kwam pas rond half vijf in zijn ambtswoning, in de Wetstraat 16 terug.

14 uur : Intussen was het in de Wetstraat de drukte van de grote dagen. Kamer en Senaat zouden zoals gepland bijeenkomen ook al wist niemand goed waar men aan toe was. In de Senaat werd de vergadering al na enkele minuten geschorst op vraag van de socialisten. Na een half uur werd de vergadering hervat, maar nu vroeg de liberale fractieleider Vanderpoorten « opheldering ». Minister Chabert liet weten dat hij die vraag tot opheldering aan de eerste-minister zou overmaken, maar de socialistische fractieleider Pierson vond dat de situatie « verward » genoeg was om toch maar liever te wachten met verdere discussies. Om twintig voor vijf riep voorzitter Vandekerckhove de senatoren voor een derde keer samen om hen mee te delen dat de eerste-minister het ontslag van de regering had aangeboden, ontslag dat door het Staatshoofd in beraad werd gehouden. Na die aankondiging keurden de Senatoren toch nog de begroting der dotatiën goed. Kamervoorzitter Leburton had tot half vijf gewacht om de Volksvertegenwoordigers in het halfroond te roepen. De dames en heren Kamerleden mochten meteen « tot nader order » weer naar huis.

16 u 20 : in een mededeling van het Koninklijk Paleis wordt aangekondigd dat de eerste-minister het ontslag van de regering had aangeboden, maar het antwoord daarop werd in beraad gehouden.

Terwijl in de meerderheidspartijen over en weer werd vergaderd, ontving de Koning nog diezelfde avond een aantal partijvoorzitters.

De crisis was een feit.

« Un luxe scandaleux et inutile ».

Voor de hoofdredacteur van *Le Soir* daags nadien, was het duidelijk : de crisis van 15 juni was niet te verantwoorden ! In *De Standaard* daarentegen oordeelde Manu Ruys dat Leo Tindemans « een gemotiveerde beslissing » had genomen. Die tegenstelling illustreert de verwarring die volgde op de crisis van 15 juni. Samengevat kan men stellen dat de regering struikelde in een veralgemeend klimaat van wantrouwen over twee elementen :

1. Hoe en waar moet men bezuinigen met daaraan gekoppeld de vraag om volmachten.
2. De eis, uitgaande vooral van de Socialisten en het FDF om de uitvoering van de anti-krisiswet te koppelen aan de Egmontpaktwet.

De ochtend, waarop de crisis uitbrak, had de editorialist van *De Standaard* Manu Ruys die koppelingseis als « onzin » van de hand gewezen : « Wie het parallelisme voorstaat tussen de uitvoering van de budgettaire wetsbesluiten en het Egmontpakt, moet zo eerlijk zijn te erkennen dat hij geen financiële gezondmaking wil... Het slecht opgestelde en nog altijd niet verteerde Egmont-Stuyvenberg akkoord nog voor de vakantie door de keel van het parlement duwen, zou de coalitie kunnen doen stikken ».

De koppelingseis was door het FDF-partijbureau op maandag 12 juni al gelanceerd en werd tijdens de maratonnacht door de socialisten overgenomen. Eerst werd geëist het Egmontpaktontwerp nog vóór de zomervakantie in één van de twee Kamers te doen goedkeuren. De eerste-minister weigerde dit. Ook een voorstel om Egmont tenminste in de parlements-kommissie te doen goedkeuren werd door Tindemans afgewezen. De socialisten brachten de koppelingseis naar voor toen bleek dat men met de anti-krisiswet in het rond bleef draaien. De moeilijkheden draaiden ondermeer rond de eis van PSC-minister Califice om 7 miljard bijkredieten te krijgen voor de sociale sektor en de eis van zijn socialistische kollega van Arbeid Spitaels om 8 miljard bij te krijgen voor de werkloosheidssektor.

Tegen die achtergrond vroegen de CVP-ministers Geens en Eyskens, die respectievelijk financiën en begroting beheerden dat het parlement zijn bevoegdheid zou delegeren aan de regering en dat voor de uitvoering van de begrotingen van 1978 en 1979. Voor de socialisten was die eis om een « blanco volmacht » onaanvaardbaar.

« Niet essentieel ».

Het viel op hoe de leidende politici probeerden de crisis te dedramatiseren. Het FDF vond het een « niet essentieel » incident. BSP-voorzitter Van Miert vond dat de scherven best zo vlug mogelijk gelijmd werden. Hij meende dat tijdens de nachtelijke maraton « verschillende kompromisoplossingen werden geformuleerd, die... een basis vormen om er uit te geraken ». Zijn CVP-kollega Martens vond nochtans dat de eerste-minister « de beslissingen die hij heeft genomen, heeft gesteund op objectieve factoren, dat daar geen persoonlijke redenen zijn... ».

De leidende politici wilden er blijkbaar uit geraken en dat zo vlug mogelijk. Daarom moest het vertrouwen tussen de coalitiepartners snel hersteld worden. Dat veronderstelde een tweevoudige oplossing, m.n.

- hoe krijgt men de budgettaire en de sociaal-economische toestand weer in goede banen ?
- wat doet men met de Egmontpaktteksten ?

Daarbij kwamen heel wat vragen rond de figuur van de eerste-minister. In een niet-ondertekend editoriaal stelde het socialistisch blad *Le Peuple* op 16 juni : « La crise survenue hier et largement dramatisée par le geste de M. Tindemans n'a rien d'irréversible. Et la coalition gouvernementale n'est d'évidence pas brisée. S'il n'en reste évidemment pas moins que la crise actuelle découle à la fois de l'attitude d'un homme, des jeux de sérail d'un parti et d'une conception politique. L'homme, c'est évidemment Léo Tindemans, qui a joué un grand numéro solitaire de pauvre victime meurtrie... ».

Le Soir suggereerde diezelfde 16e juni gewoon dezelfde regeringsploeg te nemen, maar met een andere eerste-minister. Leo Tindemans zou « om gezondheidsredenen » ontslag kunnen nemen. De eerste-minister had half maart inderdaad enkele dagen rust moeten nemen na een inzinking. Niet alleen rond de persoon van Tindemans stelde men vragen, het ging duidelijk ook om de CVP, de partij van de eerste-minister. In het reeds geciteerde editoriaal van *Le Peuple* kon men nog lezen : « Le nœud du problème est là : que se passe-t-il au CVP ? ». *Le Peuple* was van oordeel dat bij de CVP « met getrokken messen » werd gevochten om de open verklaarde opvolging van Tindemans.

De Koning had blijkbaar niet veel tijd nodig om vast te stellen dat iedereen een snelle oplossing wilde. Nadat hij donderdagavond en vrijdagvoormiddag met vice-premier Hurez en de partijvoorzitters had gepraat, gaf hij nog diezelfde dag Tindemans opdracht « een nieuwe inspanning te doen om de crisis op te lossen ». Het Staatshoofd motiveerde zijn

opdracht met verwijzing naar « de ernst van de economische en budgettaire toestand, het regionale probleem en ook de internationale situatie ».

Vanaf zaterdag bracht Tindemans het politiek kernkabinet bijeen. Zondagmorgen opnieuw vergaderen, met als resultaat dat men nog diezelfde middag een uitweg had gevonden voor de problemen in verband met de anti-krisiswet. Spitaels en Califice kregen hun bijkredieten, terwijl voor de volmachten een tussenoplossing werd gevonden. Zondagvoormiddag was er dus reden tot optimisme. Voor het eerste luik van de crisis, was men er inderdaad uit geraakt. Maar het tweede luik : de eventuele binding van de anti-krisiswet aan de Egmontpaktteksten was nog altijd niet opgelost. Vrijdag 16 juni had het FDF laten weten dat de goedkeuring van de gewestvorming vóór de vakantie GEEN formele eis was. Maar de eis om anti-krisiswet en Egmontpaktwet te laten samen lopen, was WEL een formele eis. Maandag 19 juni werden de partijvoorzitters naar de Wetstraat 16 geroepen. Na vier uur vergaderen wist de eerste-minister alleen te zeggen dat er gunstige oriëntaties waren die lieten veronderstellen dat een uitweg niet uitgesloten was. Partijvoorzitters en politiek kernkabinet kwamen 's namiddags opnieuw bijeen. Rond half vier was het zover : « het paard had nog maar eens de hindernis genomen », om in de Egmonttaal van de eerste-minister zelf te blijven.

Om 15 u 20 had het Koninklijk Paleis al medegedeeld dat de Koning Tindemans had ontvangen en het ontslag van de regering had geweigerd.

Een kalender voor de regeringstaken.

Om het tweede luik van de crisis op te lossen had men een kalender uitgedokterd, die er schematisch als volgt uitzag :

1. *Voor het einde van het parlementair jaar* : goedkeuring van de anti-krisiswet. Dit punt werd niet vermeld in de mededeling, gepubliceerd na afloop van de bijeenkomst. Wel liet men « algemeen horen » dat het zo was.

2. *Eerste week van juli* : Egmontpaktwetsontwerp ingediend bij de Kamer.

3. *5 september* : het ontwerp moet goedgekeurd zijn in de bevoegde Kommissie.

4. *Eind september* : het ontwerp moet goedgekeurd zijn in de Kamer van Volksvertegenwoordigers.

5. *1 oktober* : Egmontpaktontwerp ingediend bij de Senaat.

6. *Eind december* : ontwerp goedgekeurd in de Senaat.

7. *1 januari 1979* : overgangsgewestvorming toegepast.

Toen men de vraag stelde of die opvallend strakke kalender een nieuwe start betekende voor Tindemans II ofwel uitstel van executie was, antwoordde de eerste-minister optimistisch: « Ik denk dat dit een goede nieuwe start is, ik zou zeggen ik weet niet hoe men dat noemt in sport-terminen, soms wordt er even stilgehouden om een verfrissing te nemen, om de benen te masseren en dan gaat men verder met de rit. Wel ik zou dus deze krisisperiode beschouwen als een pauze die ons toegelaten heeft nieuwe krachten op te doen ». Volgens de eerste-minister was de wil van de regering om de kalender te volgen een bewijs van de wil om het eventuele wantrouwen weg te nemen. PVV-voorzitter De Clercq had er duidelijk een niet zo goed oog op. Volgens hem gelijkt Tindemans « op een student die zich op het examen van de eerste zitting heeft aangeboden en daar in feite gezakt is. Hij heeft misschien een paar vrijstellingen gekregen om in de tweede zitting zoniet met een lichter gemoed, dan toch met een lichter programma naar het tweede examen te gaan, de tweede zitting en daar krijgt hij dan wellicht definitief zijn buis. En zoals het dan gaat met een student die gebuisd is, men vraagt hem dan een nieuwe richting te kiezen en wij weten allemaal welke nieuwe richting mijnheer Tindemans graag zou uitgaan en die ligt niet meer in België. »

Op één vraag kreeg men intussen alvast geen duidelijk antwoord: is de anti-krisiswet nu al dan niet gekoppeld aan de communautaire wetteksten. CVP-voorzitter Martens ontkende dat er een « mechanische binding » was, maar men had toch wel sterk de indruk dat anderen er anders over dachten.

Voorlopig vertrouwen.

Wie er alvast anders over dacht en dat ook zei, was FDF-voorzitter Antoinette Spaak. Al op 21 juni verklaarde zij dat de regering niet over volmachten zou beschikken, zolang de communautaire teksten niet zijn goedgekeurd. Volgens CVP-voorzitter Martens « vergiste » Mevrouw Spaak zich... Het Luikse blad *La Wallonie* vermeldde in zijn kalender wel uitdrukkelijk de stemming van de anti-krisiswet nog vóór de vakantie. Een en ander illustreerde dat het herstelde vertrouwen niet bepaald op een stevige basis gevestigd was, dat het eerder een « voorlopig vertrouwen » was, zoals Karel De Witte in *Gazet van Antwerpen* van 21 juni de sfeer omschreef.

De anti-krisiswet was intussen in twee delen gesplitst: een eerste luik handelde over de economische heroriëntering, terwijl het tweede luik maatregelen bevatte betreffende de economische en budgettaire hervormingen. Op 28 juli keurden de senatoren uiteindelijk ook het eerste

luik goed zodanig dat de volledige anti-krisiswet op die dag door het parlement was aangenomen.

Het wetsontwerp dat het Egmont-Stuyvenbergakkoord moest verwoorden, was intussen ook bij het parlement ingediend. Eer het zover was, hadden regering en meerderheid weer heel wat moeite gehad om nieuwe stormen te trotseren.

De kwasi-krisis van 3-4 juli.

« Tout est fini »... zo verklaarde een duidelijk ontmoedigde FDF-staatssekretaris Persoons, toen hij in de morgen van 4 juli het kabinet van de eerste-minister verliet. De regering had een nieuwe maraton achter de rug over het Egmont-Stuyvenbergakkoord. FDF-voorzitster Spaak haastte zich, zoals Tindemans zelf trouwens, de uitspraak van Persoons toe te schrijven aan vermoeidheid. Volgens de eerste-minister was 4/5 van het Egmontdossier immers opgelost en zou men « over het laatste vijfde van het dossier, bestaande uit enkele Brusselse knelpunten zoals de gemeenschapskommissies in de randgemeenten en de socio-kulturele instellingen, vanavond, wanneer wij met een frisse kop opnieuw bijeenkomen » wel tot overeenstemming komen. Een formele crisis werd het dit keer inderdaad niet, maar wel bleek duidelijk dat het « voorlopig vertrouwen » tussen de koalitionpartners bijzonder broos was.

De moeilijkheden sputterden al een paar dagen. Woensdagavond 28 juni was het in het ministerkomitee voor de staats hervorming al tot een botsing gekomen tussen de twee betrokken staatssekretarissen, De Bondt en Hoyaux. De Bondt had nogal wat opmerkingen o.m. in verband met de gemeenschapskommissies in de randgemeenten, het niveau van de ordonnantie tijdens de overgangperiode en ook het inschrijvingsrecht. De houding van De Bondt, die op sommige punten later gelijk kreeg van de Raad van State, dreigde de zo moeizaam op 20 juni in mekaar gezette kalender overhoop te halen. Iedereen wist heel goed wat dat betekende : KRISIS ! De bijeenkomsten van het ministerkomitee voor de staats hervorming waren niet meer bij te houden. De vervaldatum, 4 juli, naderde immers. Tijdens de nachtmaraton van 3 op 4 juli liep men toch weer vast : François Persoons, FDF-staatssekretaris, wilde immers dat er een volledige wisselwerking zou komen tussen de maatregelen ten gunste van de Vlamingen in Brussel en de maatregelen ten gunste van de franstaligen buiten Brussel.

Dinsdagavond 4 juli begon men dus opnieuw te vergaderen.

Naar buiten uit gaf iedereen de indruk dat men vlug zou opschieten. Maar al gauw bleek dat het optimisme toch wel erg voorbarig was. Rond

22 uur werd de bijeenkomst van de regering opgeschort ; de « hulpdienst 900 van de partijvoorzitters », zoals de kranten later schreven, moest ingeschakeld worden. De partijvoorzitters werden op dat late avonduur ijlings naar Brussel geroepen. Sommigen lieten bij hun aankomst duidelijk blijken dat ze met de gang van zaken niet bepaald opgetogen waren. De vergadering regering-partijvoorzitters was pas gestart of men besliste een aantal ministers naar huis te sturen. « Er was teveel lawaai in de vergaderzaal » ! Alleen de ministers die op Stuyvenberg mee aan tafel zaten mochten blijven. Maar ook dat hielp blijkbaar niet, want de partijvoorzitters beslisten voor één keer niet de nacht door te werken. Rond 2 uur gingen ze slapen met de afspraak mekaar woensdag 5 juli opnieuw te ontmoeten. « We hebben te doen met intelligente mensen die niet houden van maratons » zei Tindemans. Het draaide weer eens vooral rond Brussel. Meer bepaald moest men nog een uitweg vinden voor

- de conflicten-regeling in het Brusselse gewest,
- de subsidiëring van franstalige kulturele activiteiten op Vlaams grondgebied,
- de organisatie van de Brusselse socio-kulturele instellingen,
- de rol van NCC en FCC in de randgemeenten,
- de blokkeermogelijkheid voor de Vlamingen in de Brusselse gewest-regering,
- de tweetaligheid van de assessoren van de Raad van State.

Een dagje doorvergaderen en rond 21 u 30 kon de eerste-minister bevestigen dat men « eruit geraakt was ».

Nog diezelfde avond werden de andere ministers naar het kabinet van de premier geroepen om hun handtekening te plaatsen onder wetsontwerp 461 « houdende diverse institutionele hervormingen ». De kalender was uiteindelijk toch gevolgd, zij het dan met één dag vertraging.

Op 11 juli werd het ontwerp plechtstatig en zeer officieel bij de Kamer ingediend. Toen de namiddagzitting begon, kwam de eerste-minister op het spreekgestoelte, wetsontwerp 461 onder de arm, en verklaarde « namens de regering heb ik de eer het ontwerp houdende diverse institutionele hervormingen in te dienen ». Meteen overhandigde hij het ontwerp aan de voorzitter, die van zijn kant aankondigde « aan de orde is het wetsontwerp houdende economische en budgettaire hervormingen ». De sceptici hadden ongelijk gekregen : de regering had de kalender kunnen volgen, voorlopig toch !

De adviezen van de Raad van State.

Al tijdens de eerste vergadering van de Kamerkommissie die zich met het wetsontwerp 461 zou bezighouden, werd beslist toch het advies van de Raad van State te vragen. Dat gaf aanleiding tot heel wat herrie. De Raad van State weigerde immers, zoals gevraagd werd, deeladviezen te geven. Volgens de Raad zou voor zo een belangrijk ontwerp enkel een globaal advies een ernstig werkstuk zijn. Dat globaal advies wou de Raad van State klaar maken tegen half september. Op die manier kon men de kalender weer vergeten. Uiteindelijk maakte Kamervoorzitter Leburton van zijn prerogatieven gebruik om de Raad van State toch tot deeladviezen te verplichten en dat in spoedtempo !

De Raad van State zorgde voor 6 adviezen. Maar al bij het derde advies stapelde de moeilijkheden zich andermaal op. Uit het derde advies bleek immers dat volgens de Raad de uitbreiding van de kulturele autonomie tot de persoonsgebonden materies, de gemeenschapskommissies, de verdeelsleutel voor de dotaties voor de gemeenschappen op zijn minst moeilijk in overeenstemming te brengen waren met de Grondwet. In haar vijfde advies zou de Raad ook het inschrijvingsrecht afwijzen.

Het opvallend negatief derde advies van 2 augustus kwam zeer scherp aan. CVP fractieleider Blanckaert was van oordeel dat de Raad « tegen haar waardigheid zondigde en aan politiek deed ». Zijn partijleider Martens, tevens voorzitter van de Kommissie, zei « erg onder de indruk te zijn ».

Nog dezelfde 2^e augustus werden regering en voorzitters op vraag van PSB-voorzitter Cools samengebracht. De bijeenkomst duurde amper een uur. Na afloop : geen verklaringen ! Niet alleen de adviezen van de Raad van State zorgden voor moeilijkheden : PSB en FDF waren ook niet te spreken over het feit dat sommigen CVP'ers in de Kommissie nogal wat amendementen voorstelden, wat uiteraard de besprekingen vertraagde. Zij drongen dan ook aan op een sneller vergader- en werkritme. Voor voorzitter Martens was acht uur vergaderen per dag, vijf maal per week, al meer dan voldoende.

Intussen bleef Cools eisen dat de regering duidelijk en meteen zou laten weten wat ze met de adviezen van de Raad van State zou aanvangen. Op 4 augustus besliste de Regering dat ze pas zou reageren als alle adviezen bekend waren. Toen de eerste-minister dat in de Kommissie kwam vertellen, werd hij op « goede en gemengde gevoelens » onthaald. Volgens Cools had het geen zin nog verder te werken aan de staatshervorming als de regering de adviezen van de Raad van State zou volgen !

Nog de avond van de 4^e augustus, nieuwe topontmoeting van regering en partijleiders. Daar werd uiteindelijk overeengekomen dat de regering de volgende maandag 7 augustus toch met een reactie op de adviezen van de Raad van State voor de dag zou komen. Maandag 7 augustus kreeg de regering het 4e en 5e advies, waarin o.m. het inschrijvingsrecht als ongrondwettelijk werd afgewezen. Het was meteen duidelijk dat de regering nog meer tijd nodig had om haar standpunt te bepalen. Intussen bleef de Kamerkommissie maar voortwerken : dinsdag 8 augustus was niet eens één derde van het ontwerp afgehandeld.

De regering kwam die dag om 17 uur opnieuw bijeen om het strijdpunt inzake de adviezen van de Raad van State door te hakken. Het zou een bijzonder moeilijke operatie worden.

Staatssecretaris De Bondt dreigde immers met ontslag indien men hem niet volgde bij zijn bezwaren tegen bepaalde punten uit het ontwerp. Die bezwaren kregen nogal wat gehoor bij sommige CVP ministers, o.m. bij Tindemans zelf. Toch zou de regering deze « nacht van De Bondt » overleven : men geraakte het eens over een standpunt « aangaande de grondwettigheidsproblemen in de zes adviezen van de Raad over het wetsontwerp houdende diverse institutionele hervormingen ». Woensdag 9 augustus werd dat standpunt al aan de Kommissie kenbaar gemaakt. Het « Egmontpaard had nog maar eens de hindernis genomen ». Het zou spoedig voor nieuwe hindernissen komen te staan. Toen de Kommissie op vrijdag 11 augustus uiteindelijk toch de werkzaamheden opschortte, gebeurde dat niet bepaald in vakantiestemming. Men ging uiteen in volle ruzie over artikel 26 van het ontwerp, waardoor men aan Vlaamse kant het samenvergaderen van gewest- en gemeenschapsraden wilde mogelijk maken.

Artikel 26 van wetsontwerp 461.

Toen men maandag 4 september de commissiewerkzaamheden hervatte, zat men dan ook meteen weer vast. De franstaligen wilden van artikel 26, zoals de Vlamingen dat interpreteerden niet weten. Uiteindelijk wist men de klip toch te omzeilen : de Vlamingen beloofden formeel dat de eventuele vergaderingen van de Vlaamse gewest- en gemeenschapsraad samen, in geen geval te Brussel zouden plaats hebben.

De partijvoorzitters, die dat kompromis hadden uitgedokterd, wilden dat de regering dat in een amendement zou omzetten. Maar dat wilde staatssecretaris De Bondt dan weer niet : de voorzitters wilden een wijziging dus moesten zij zelf maar een amendement voorstellen. De Bondt werd in zijn verzet duidelijk gesteund door CVP-regeringsleden. CVP-

fraktieleider Blanckaert wilde het amendement ook niet ondertekenen zolang hij niet formeel wist wat de regering erover dacht. Daarvoor zou de regering vrijdagmiddag 8 september nog maar eens extra bijeenkomen.

Op het middaguur was De Bondt op zijn vraag door de Koning ontvangen en nadien naar de aan gang zijnde kabinetsraad geroepen, waar hij meteen liet weten dat hij in ieder geval bij de regeringstekst zou blijven. De CVP-ministers moesten m.a.w. kiezen tussen hun kollega De Bondt en hun partijvoorzitter, die het kompromis mee had uitgewerkt.

's Middags om 15 uur opnieuw vergaderen: PSC, VU, FDF en socialistische ministers wachten ruim twee uur op hun CVP-kollega's die overleg plegen met Martens en Tindemans op het kabinet van hun kollega Chabert. Rond 17 uur is iedereen aanwezig, maar na een half uurtje opnieuw onderbreking op vraag van de socialisten. Pas rond half acht gaat men weer samenzitten: tegenover de CVP-ministers stonden alle andere partijen die meteen een duidelijke uitspraak wilden over het voorzitterskompromis.

Aan CVP-kant werd voorgesteld de knelpunten zoals artikel 26 gewoon « naar het einde » te verschuiven; intussen kon men weer praten! Dat voorstel stuitte op het veto van de socialistische vice-premier Hurez. Voor hem en zijn kollega's was het: het voorzitterskompromis of niets. Om drie uur 's nachts had men toch weer een uitweg gevonden, de regering beperkte er zich toe vast te stellen dat de meerderheidspartijen een wijziging overeengekomen waren, die beter de geest van Egmont vertolkte. De regering verzette zich niet tegen dit initiatief. Tevens beloofde de regering zich niet te zullen verzetten tegen eventuele andere wijzigingen, uitgewerkt door de partijvoorzitters, althans wanneer de regering oordeelde dat hun teksten het ingediende wetsontwerp zouden verbeteren! De voorzitters moesten dus maar zelf hun amendement indienen.

Wilfried Martens in de CVP.

Een zaak was nu wel duidelijk: de regering ontdeed zich van het Egmontontwerp. Anders en meer officieel uitgedrukt: de regering had gedaan wat haar gevraagd werd, namelijk een wetsontwerp ingediend en het parlement was nu meester van het ontwerp.

Konkreet werden steeds meer vragen gesteld rond de figuur van Wilfried Martens. Was hij nog de onbetwiste leider van de CVP? Het

akkoord dat hij samen met de andere voorzitters had uitgewerkt, was uiteindelijk niet aanvaard !

De ongerustheid bij de koalitiepartners van CVP nam nog scherpere vormen aan toen werd aangekondigd dat de partij op donderdag 14 september een Algemene Raad bijeenriep. Daar werd inderdaad gevraagd dat het ontwerp zou worden gewijzigd. De Algemene Raad heeft weliswaar geen beslissingsrecht, maar stelde toch duidelijk dat de CVP enerzijds de ongrondwettelijkheden uit het ontwerp wilde en anderzijds meer en betere waarborgen wenste voor de Vlamingen in en rond Brussel. « CVP verdeeld over Egmont », zo blokletterde *Gazet van Antwerpen* ; « Het wordt koud rond Wilfried Martens », kon men in het weekblad *Knack* lezen.

Toch werd het ontwerp in de Kommissie goedgekeurd, zij het dan na weer heel wat herrie, en bij de uiteindelijke goedkeuring bleek de verdeeldheid bij de meerderheid en dan meer bepaald bij de CVP overduidelijk. Bij de eerste lezing onthielden 3 CVP'ers zich, terwijl hun partijgenoot Verroken tegenstemde. Dat deed hij ook bij de tweede lezing op 26 september, maar toen onthield zich nog maar één CVP'er. Diezelfde avond vroeg het CVP-bureau een topperleg tussen regering en partijleiders om te praten over de grondwettelijke en andere bezwaren van de CVP.

De « Malse gesprekken ».

Op dinsdag 3 oktober kwamen de CVP-Kamerleden samen in Malle (1), voor een « bezinningsdag ». Men zou er o.m. uitmaken of het wetsontwerp 461 nu al dan niet « slikbaar » was. Het was duidelijk dat de « Malse gesprekken », zoals ze genoemd werden, ofwel een zware politieke hypotheek konden worden, ofwel definitief de weg moesten vrijmaken naar de spoedige afhandeling van 461. De eerste mogelijkheid leek voor iedereen de meest waarschijnlijke. De CVP-Kamerfractie stelde in Oostmalle — er werd een bijkomende bezinningsdag gepland, aangezien men niet was uitgepraat —, een dubbele loyautéit, trouw aan het regeerakkoord, maar dat ging samen met trouw aan de grondwet. Konkreet wilden de CVP-Kamerleden dat ook de overgangsfaze volledig grondwettelijk moest zijn. Wat nu wel of niet grondwettelijk was, dat moest het parlement uitmaken. De CVP-senatoren hielden op 7 oktober op hun beurt een bezinningsdag in Houthalen, waar ze precies hetzelfde

(1) In het Provinciaal Vormingscentrum van Oostmalle. Oostmalle vormt samen met Westmalle, nu de gemeente Malle.

standpunt innamen als hun kollega's uit de Kamer. Op zichzelf was het houden van zo'n bezinningsdag geen nieuw feit; de CVP-parlementsleden houden elk jaar zo'n bijeenkomst bij de hervatting van de parlementaire werkzaamheden in oktober.

De houding van de CVP-frakties lokte bijzonder kwade reacties uit. Het FDF eiste dat de Kamer zich voorlopig nog alleen zou bezighouden met de behandeling in openbare vergadering van het Egmontontwerp. Al het andere werk zou moeten wachten... wellicht tot half november. « Klap de deur dicht ? » zo vroeg de *Financieel Economische Tijd* op 5 oktober. *La Dernière Heure* blokletterde « Le navire Egmont-Stuyvenberg en perdition ». Het socialistische blad *Le Peuple* liet duidelijk geïrriteerd blijken: als men de bruggen wil opblazen « qu'on le dise tout de suite ! ». 's Anderendaags 6 oktober was het blad nog duidelijker: « C'est la Crise », een hoofdartikel ondertekend met een schuilnaam « Politicus », een ongewoon gebeuren in dit blad. Daags nadien was het PSB-voorzitter Cools zelf die liet weten dat het nu welletjes was. « Cela suffit » ... « Les socialistes wallons en ont assez de la politique menée par quelques ultras du CVP : ils en ont assez des manœuvres et des provocations des autres CVP qui pratiquent eux, la politique du pire, celle du STATU QUO... Tout ce qui était négociable a déjà été négocié. Pour bien être compris, je l'ai déjà dit, mais il importe de se répéter : DAT IS GEDAAN (c'est terminé). ».

Uiteraard werd er al die tijd weer bijzonder veel vergaderd. Donderdagmorgen 5 oktober: topontmoeting. Aan Martens wordt gevraagd duidelijk te zeggen wat die bezwaren precies zijn. De bijeenkomst van de CVP-senatoren op 7 oktober maakte zo mogelijk nóg duidelijker dat het ontwerp 461 zoals het in de Kamerkommissie was goedgekeurd, o.m. door een aantal CVP'ers, de parlementaire eindmeet nooit zou halen. Aan Vlaamse kant bleek men intussen wel bereid zoniet te praten, dan toch ten minste te luisteren naar de CVP-bezwaren. Aan franstalige kant bleef men ondubbelzinnig gekant tegen een nieuw gesprek, ook al had men ook bij de PSC grondwettelijke bezwaren. PSC-voorzitter Nothomb hield de bezwaren van zijn partij al die tijd wel erg stil.

De moeilijkheid was dat niemand precies wist waartegen de CVP bezwaar maakte: de partij moest nog een werkgroep oprichten die onder leiding van de twee fractieleiders Blanckaert en Leemans die bezwaren op papier zou zetten. Die lijst zou dan dinsdagavond 11 oktober aan het CVP-partijbestuur worden voorgelegd en daags nadien zouden de fracties kunnen zeggen of zij het met de lijst van bezwaren eens waren of niet. Die fracties hadden dus duidelijk het laatste woord. Het zou nochtans zover niet meer komen. Toen men maandag 10 oktober aan

CVP-voorzitter Martens vroeg of het nog zin had dat de zes verslaggevers van de Kamerkommissie verder werkten, antwoordde hij dat het toch goed zou zijn dat over de vele vergaderingen van die commissie een « werkdokument » zou bestaan. Velen voelden dat aan als een doodvonnis ! Het CVP-partijbureau had intussen scherp van zich afgebeten in verband met « ongegronde aanvallen op de CVP, op eerste-minister Tindemans, op de CVP-ministers en haar voorzitter » en bevestigde nog maar eens dat er opnieuw moest gepraat worden. Het standpunt van de fracties werd bevestigd.

Het socialistische partijbureau had inmiddels geëist dat de regering zich in het parlement duidelijk zou uitspreken over de staats Hervorming, zo nodig door het uitlokken van een vertrouwensstemming. Vice-premier Hurez bracht die eis schriftelijk over aan de eerste-minister : « il est souhaitable que le gouvernement examine dans les plus brefs délais la situation politique créée par les réticences d'un groupe de la majorité à l'égard de la politique communautaire du gouvernement ».

Naar verluidt zou ook CVP-voorzitter Martens voorstander geweest zijn van regeringsberaad.

Onmiddellijk na de protocollaire heropening van Kamer en Senaat, dinsdag 10 oktober, vergaderde het politiek kernkabinet. De Waalse socialistische vice-premier Hurez drong aan dat Tindemans op elk artikel van ontwerp 461 dat overigens niet meer mocht gewijzigd worden, de vertrouwenskwestie zou stellen, dat m.a.w. aan de al dan niet goedkeuring van elk artikel het voortbestaan van de regering zou verbonden worden.

Zijn Vlaamse partijgenoot Claes poogde naar verluidt nog te bemiddelen. Bij de Vlaamse socialisten was men zacht uitgedrukt, niet bepaald gelukkig met de manier waarop Cools tewerk (en volgens sommigen ook tekeer) ging. De steeds breder wordende kloof tussen Vlaamse en franstalige socialisten zou heel spoedig tot de breuk leiden.

Na twee uur vergaderen ging men uiteen. Een regeringsstandpunt was er niet, — het lijstje met CVP-bezwaren was overigens nog niet afgewerkt —, wel bevestigde eerste-minister Tindemans dat niemand het politiek akkoord over de staats Hervorming op het spel wilden zetten, maar dat alleen het parlement kon zeggen wat grondwettelijk was en wat niet. De regering, aldus steeds Tindemans, had begin augustus haar standpunt inzake de grondwettelijkheidsproblemen laten kennen, dat standpunt bleef gehandhaafd en dus moest het parlement nu maar beslissen. Voorlopig lag de beslissing weer bij het parlement.

11 oktober.

9 uur : zoals afgesproken daags voordien, komt het politiek kernkabinet opnieuw bijeen, terwijl in het parlement de CVP-frakties het lijstje met bezwaren onderzoeken.

Rond 11 uur : na de bijeenkomst van het kernkabinet, waar men nog altijd niet over het officieel CVP-verlanglijstje beschikte, herhaalde de eerste-minister zijn verklaring van daags voordien. De eerste-minister voegde er nu wel aan toe dat men van hem niet moest verwachten dat hij de vertrouwensstemming zou vragen op elk artikel.

Rond 11 u 30 : de CVP-frakties zijn het eens geworden over een lijst van 6 punten, waarover ze opnieuw wilden praten. Met dat dokument op zak, — men hoorde spreken van « instructies » —, vertrok Wilfried Martens naar het kabinet van Minister Chabert waar zijn kollega's partijvoorzitters op hem wachtten.

In de wandelgangen van het parlement had men intussen een opvallend boze uitval van VU-voorzitter Schiltz genoteerd tegen de CVP terwijl zijn partijgenoot en staatssekretaris Anciaux liet horen dat hij ontslag zou nemen als het CVP-standpunt « zoals het nu geformuleerd is » wordt weerhouden.

De CVP stelde enerzijds voor de uitbreiding van de kulturele autonomie tot de persoonsgebonden materies voorlopig maar gedeeltelijk door te voeren en anderzijds werden een aantal grondwettelijk betwiste punten uit de overgangsfaze verschoven naar later, na de grondwetsherziening. Tenslotte vroeg de CVP ook dat de wijzigingen aan de taalwet zouden worden beperkt.

11 u 30 - 12 u 30 : Partijvoorzitters bijeen. Volgens André Cools moest de regering, na de verklaring van Tindemans na het kernkabinet, nu zonder omwegen kleur bekennen. Hij eiste dat nog vóór de bijeenkomst van de Kamer om 14 u zou beslist worden dat de regering werd bijeengeroepen. De andere voorzitters steunden naar verluidt dit voorstel. Hurez kreeg opdracht dat aan Tindemans te melden. Na de bijeenkomst zegt Mevrouw Spaak dat er geen resultaten werden geboekt, dat de bal nu weer bij de regering lag.

13 u : De VU-leiders Schiltz en Coppieters ontvangen in een Brussels hotel een beperkt aantal journalisten om rustig te praten over de relaties tussen de Volksunie et de media.

Schiltz, die wel herhaaldelijk aan de telefoon werd geroepen, liet op geen enkel ogenblik blijken dat er onweer op komst was.

13 u 50 : Hurez dringt nogmaals aan bij Tindemans op een bijeenkomst van de regering ; hij waarschuwt hem nogmaals dat straks in het parle-

ment de voorzitters vragen zullen stellen... Op die waarschuwing, die Hurez al tijdens de ochtendvergadering van het kernkabinet had laten horen, antwoordt de eerste-minister dat hij zich niet verzet tegen een verdaging van de parlementaire werkzaamheden, voor zover dat gevraagd wordt door de fractieleiders en niet door de voorzitters. Alvast werd overeengekomen het kernkabinet voor 15 u bijeen te roepen. Daar zou dan beslist worden of en wanneer een regeringsraad zou bijeenkomen. Een duidelijke uitnodiging voor een regeringsraad was er dus op dat ogenblik niet.

14 u : in het Parlement overlegt Cools met zijn kollega's partijvoorzitters de tekst van de vragen die hij aan de eerste-minister zal stellen.

Martens wordt bij dat overleg niet betrokken ; de andere voorzitters zeggen dat zij Cools zullen steunen door in dezelfde zin het woord te nemen. Of Cools intussen nog contacten had met Hurez is niet bekend. Wel hebben de socialistische fractieleider Brouhon en zijn CVP-kollega Blanckaert nog met mekaar gesproken.

14 u 30 : Kamervoorzitter Leburton opent de vergadering van de Kamer. Eerste punt op de agenda : de interpellatie van de liberale fractieleiders De Croo en Defraigne over het budgettair, fiscaal, monetair en sociaal beleid van de regering. PSB-voorzitter Cools vraagt echter meteen het woord, wat een grote geladenheid teweeg brengt in het halfroond. Cools, die zijn verklaring schriftelijk heeft voorbereid, verwijst enerzijds naar de verklaring die Tindemans 's voormiddags heeft afgelegd na de bijeenkomst van het politiek kernkabinet en anderzijds naar de « weigering van de CVP-parlementsfrakties om verscheidene fundamentele bepalingen van het ontwerp 461 goed te keuren ». Daarom vraagt Cools, die zich duidelijk houdt aan zijn geschreven verklaring, dat de eerste-minister « de besluiten van de Ministerraad duidelijk kenbaar maakt. Daar die beslissing van de regering voor de voortzetting van onze werkzaamheden van wezenlijk belang is, stel ik voor de bespreking te schorsen tot wanneer wij van de eerste-minister een klaar en duidelijk standpunt kunnen vernemen ».

PSC-voorzitter Nothomb en Hugo Schiltz van de VU kwamen nadien op de tribune. Op de perstribune werd duidelijk aangevoeld dat er « iets » gebeuren ging (2)... Hugo Schiltz had er intussen de nadruk op gelegd dat de stellingname van de CVP 's morgens « een nieuw politiek feit was, vermits het gevolg hieraan gegeven wellicht bepalend zal zijn voor de houding die de diverse frakties van de meerderheid ten

(2) Persoonlijk hadden wij de radionieuwsdienst verwittigd dat er in de komende ogenblikken « iets » zou gebeuren.

aanzien van de regering moeten aannemen». Na Schiltz volgde niet FDF-voorzitster Spaak, maar wel FDF-fractie leider Havelange. Ook hij sloot zich aan bij het verdagingsvoorstel. CVP-voorzitter Martens, die als laatste in de rij van meerderheidsvoorzitters op de tribune kwam, stelde dat hij de « mededelingen die hier gedaan werden niet (wenste te) dramatiseren zoals sommigen dat doen ». Voorts onderstreepte Martens dat de CVP en de CVP-frakties « niets terugnemen van het gesloten politiek akkoord. Zij dragen er echter zorg voor dat de hervorming die noodzakelijk in twee fazen moest worden opgevat op een ordelijke wijze en in de wettelijkheid zou verlopen. De overgangsfaze kan binnen de huidige grondwet uitgevoerd worden, terwijl alle andere hervormingen in de definitieve faze door een herziening van de grondwet moesten tot stand komen ». Martens kreeg op de CVP-banken een langdurig applaus, maar de andere meerderheidspartijen lieten de CVP alleen.

Na nog een verklaring van KP-voorzitter Van Geyt deed de liberale interpellant Defraigne een schuchtere poging om aan het woord te komen, maar Tindemans was hem voor, uiterlijk zeer kalm, — hij had de verklaringen van de meerderheidsvoorzitters zonder reactie over zich laten gaan — ging hij naar de tribune, waar hij eerst zijn verbazing liet horen over het feit dat leden van de meerderheid « zo'n vraag aan het regeringshoofd hadden gesteld ». Na de trouw van de regering aan het pakt, de regeringsverklaring en de door de regering bij het parlement ingediende teksten te hebben bevestigd, stelde de eerste-minister : « Als men mij vraagt, zoals hier blijkbaar wordt geïnspueerd, de vertrouwenskwestie te stellen over een artikel of een bepaling, die na een diepgaand debat kennelijk in strijd blijkt te zijn met de grondwet, dan weiger ik daarop in te gaan. In een rechtstaat is dat niet de taak van een eerste-minister van een ernstige regering ». Voortgaande in het nederlands stelde Tindemans dat er bij de behandeling van het ontwerp van ernstig werk geen sprake was omdat er binnen de regering geen « goede discussie » was geweest en bovendien had men de regering verhinderd het advies van de Raad van State te vragen, zodat de regeringsteksten nu blijkbaar voor betwisting vatbaar waren en hij besloot : « wij staan aan de vooravond van de openbare bespreking. Het standpunt van de regering en van de eerste-minister is duidelijk. Ik heb zopas herhaald en herhaal nogmaals dat ik nooit voorstander ben geweest van chantage en aansporing met de zweep. Ik blijf er bij, — dames en heren — gij die deel uitmaakt van een democratisch parlement, die de democratische vrijheden, de vrijheid van publikatie en instelling moet verdedigen, die zonder twijfel het parlement niet bestempelt als « un simple ornement » zoals in de tota-

litaire staten, gij moet aanvaarden dat de verdediging van de interpretatie van de grondwet een essentiële taak is van het parlement ». Applaus bij de CVP, ook op sommige liberale banken, geroep bij de anderen. BSP-voorzitter Van Miert die op de tribune het debat volgt is duidelijk onthutst.

« Wanneer ik in de speciale commissie », zo vervolgt Tindemans, « het standpunt van de regering heb verduidelijkt, heb ik gezegd dat 'de Grondwet voor mij geen vodge papier is'. « Ik wil niet dat avonturiers van links of van rechts het voorbeeld van Tindemans zouden inroepen om dit land in het avontuur te storten. Na de aanvallen en verwijten waarvan ik de jongste dagen het voorwerp ben geweest, en zoëven nog op deze tribune is de konklusie voor mij duidelijk : ik verlaat deze tribune, ik ga naar de Koning en bied hem het ontslag van de regering aan ».

Het is 14 u 45. Om 14 u 50 meldt de radionieuwsdienst : KRISIS. Tindemans was zonder omzien op zijn plaats zijn papieren gaan halen en stapte het meteen af. In het halfroond was men duidelijk onthutst ; op de CVP-banken werd lang en hard geapplaudiseerd, op de andere banken wist men niet duidelijk wat of hoe. Kamervoorzitter Leburton had het wel begrepen : « Bij belangrijke verklaringen als die welke wij zopas hebben gehoord, is het gebruikelijk de vergadering te sluiten ».

De Kamer ging uiteen tot nadere bijeenroeping.

17 u 43 : Via het persagentschap Belga verneemt men dat de Koning het ontslag van de regering heeft aanvaard en haar had belast met de afhandeling van de lopende zaken.

Tijdens een perskonferentie gaf Tindemans toe dat hij al van dinsdag middag wist dat de partijvoorzitters in de Kamer vragen zouden stellen. Volgens hem hadden bepaalde socialistische ministers op die mededeling van hun partijgenoot Hurez gereageerd dat een crisis in dat geval onafwendbaar was. Verder stelde Tindemans ten zeerste verrast te zijn toen hij om 14 uur vaststelde dat het toch de voorzitters waren die interpeleerden : « Dit was tegen de afspraak. In die voorwaarden rest voor een eerste-minister die ernstig werk wil leveren, niets anders meer dan vast te stellen dat er geen voldoende vertrouwen meer is en dat het in die omstandigheden niet mogelijk is verder te werken ».

Op de vraag of dit een afscheid was van de politiek, antwoordde Tindemans « dat hij de politiek NIET beu was, maar wel de vernederende situaties die hij heeft moeten ondergaan, de valse beschuldigingen de leugenachtige campagne tegen hem, de vergaderingen op bepaalde kabinetten van ministers samen met journalisten van RTBF en BRT om na te gaan hoe mijn imago het best kon geschonden worden... Ik heb

eindeloos geduld gehad. Vandaag is men echter te ver gegaan ». Tenslotte beklemtoonde Tindemans nog dat het ontslag « een beslissing was van de eerste-minister ».

Van de verwachte kabinetsraad was intussen uiteraard geen sprake meer. Die kabinetsraad zou overigens weinig resultaten opgeleverd hebben: de breuk zou enkel een paar uur zijn uitgesteld. In een vraaggesprek met het Brusselse Blad *L'Eventail* van 19 januari 1979 verklaarde FDF-voorzitster Spaak dat de franstalige partijen zich toch zouden teruggetrokken hebben : « Si nous n'avons pas obtenu de M. Tindemans un certain nombre d'assurances que nous lui demandions depuis plusieurs jours ».

Voor CVP-voorzitter Martens, die boos was op zijn kollega's partijvoorzitters omdat ze in de voorafgaande dagen nogal eens zonder hem bijeengekomen waren, was het optreden van Cools en co. een « volslagen verrassing die elke mogelijkheid van een gesprek teniet deed ». Volgens Martens had de socialistische partijleider een dwaasheid begaan en was dit het gevolg van een gebrek aan koelbloedigheid. Martens beklemtoonde dat de « persoon van Tindemans in de CVP niet gekontesteerd wordt en dat hij persoonlijk van oordeel is dat geen geldig alternatief bestaat voor de huidige coalitie ». Hij verzette zich tegen vervroegde verkiezingen, omdat de gevraagde grondwetsherziening dan onmogelijk wordt. Anderen waren daarop blijkbaar voorbereid. Antoinette Spaak had die donderdagmiddag al een uitgetikte verklaring tot grondwetsherziening in de hand toen zij in de wandelgangen de pers te woord stond.

De bestanddelen van de crisis.

Vier elementen zouden samengevat in de komende dagen en weken het politieke spel beheersen :

- de figuur van Leo Tindemans,
- de toekomst van de grondwetsherziening,
- daarbij aansluitend : de bezwaren van de CVP,
- dat alles overschaduwd door het wantrouwen van de « anderen » tegen de CVP. « Wil de CVP het land kapot maken ? » zo vroeg de editorialist van *Vooruit* op 13 oktober.

Intussen had de Koning in een opvallend snel tempo de voorzitters van Kamer en Senaat, vice-premier Hurez en een aantal partijvoorzitters ontvangen. Algemeen werd de aanduiding verwacht van een informateur en daarvoor werden de namen genoemd van Henri Simonet, Vanden Boeynants maar ook van Gaston Eyskens. Sommigen dachten aan een regering met een beperkt programma ; andere meenden dat niets meer mogelijk was en men dus maar snel naar nieuwe verkiezingen moest gaan

en dan wel op 17 december. Maar de Koning hield het bij een informateur : Paul Vanden Boeynants. Vrijdagavond rond 18 uur kon VdB naar een oplossing voor de crisis gaan zoeken.

De wederkomst van Vanden Boeynants.

« VdB revient », zo titelde *La Wallonie*. De aanduiding van Vanden Boeynants werd maar door weinigen aangevochten. Wel lieten sommigen niet na er op te wijzen dat de informateur opvallend nauwe banden heeft met de CEPIC, de rechtervleugel van de PSC. Hurez had daags voordien in een informeel gesprek met journalisten reeds laten horen dat Vanden Boeynants de meest geschikte « informateur » zou zijn, « wiens correctheid en doortastendheid door de socialisten op prijs gesteld wordt, wat echter niet wil zeggen dat ik de heer Vanden Boeynants als eerste-minister wens te zien ». Hurez had er toen al op gewezen dat men niet moest rekenen op een socialist om uit de moeilijkheden te geraken.

De informateur verdween meteen na zijn aanduiding. 's Zaterdag had hij een gesprek met uittredend eerste-minister Tindemans en nadien met de partijvoorzitters. Op een eerste perskonferentie, zondagvoormiddag 15 oktober omschreef hij zijn opdracht als volgt : « nagaan wat de middelen, de grondslagen waarop en de voorwaarden waarin met de huidige coalitie een nieuwe regering tot stand kan worden gebracht om een einde te maken aan de politieke crisis zonder zijn toevlucht te moeten nemen tot nieuwe verkiezingen ».

Uit zijn eerste gesprekken meende de informateur te kunnen besluiten dat :

1. Er geen exclusieven waren tegen personen of partijen. Wat Leo Tindemans betreft had hij de indruk « dat de zorgen van premier Tindemans verder gaan dan zijn huidige functie of dan de functie waartoe hij eventueel zou geroepen worden ». Wat Wilfried Martens betrof, meende de informateur dat deze negatief zou reageren als men hem het eerste-ministerschap zou aanbieden.

2. De dialoog toch nog mogelijk was.

3. Men snel moest werken omwille van de sociaal-ekonomische toestand.

De zes voorzitters gingen met de informateur praten, bij hem thuis, vanaf 16 oktober. Al tijdens die eerste vergadering stelde de informateur voor een regering te vormen met een CVP-eerste-minister. Die eerste

gesprekken leverden duidelijk niets op : « On parle ensemble de toute sorte de choses », zo verklaarde PSC-voorzitter Nothomb 's anderendaags. Nothomb had de indruk dat iedereen zo snel mogelijk de scherven weer wilde lijmen, maar stelde meteen vast dat men aan Vlaamse kant verdeeld was, terwijl de franstaligen duidelijk vasthielden aan het ontwerp 461.

Dinsdagmiddag werd het gesprek voortgezet. Partijvoorzitter Martens liet zijn gesprekspartners meteen weten dat voor de CVP het Tindemans moest zijn of niemand. Rond 17 uur trok de informateur naar de Koning ; er was blijkbaar geen uitweg zolang de CVP de terugkeer van Tindemans bepleitte. Vanden Boeynants werd teruggestuurd en het Staatshoofd keerde zelf van het paleis te Laken terug naar het paleis in Brussel, wat vrij ongewoon is. Daar ontving hij nog diezelfde avond één na één de partijvoorzitters.

Na 4 dagen informatieberaad stond men nog nergens. Het gesprek bij de informateur verliep duidelijk niet gemakkelijk. Niemand wilde of kon een stap doen. De knelpunten bleven dezelfde terwijl het wantrouwen bleef overheersen. Joseph Coppé in *La Wallonie* meende alles te kunnen herleiden tot « le cas Tindemans et le chaos CVP ». Het leek er op alsof Vanden Boeynants zou mislukken en daarvoor was volgens *Le Peuple* de schuld te zoeken bij de CVP : « Le CVP. poussant ouvertement aux élections ».

Woensdagvoormiddag werd CVP-voorzitter Martens andermaal ontvangen door het Staatshoofd. Het was duidelijk dat alles draaide rond de vraag of de CVP Tindemans wilde laten vallen, tenminste als eerste-minister. Bij de CVP werd bijna ononderbroken vergaderd en daarbij werden blijkbaar oud-gedienden als Gaston Eyskens, De Saeger, Gust Cool en P.W. Segers om hun ervaring gevraagd. P.W. Segers werd overigens woensdagmiddag door de Koning ontvangen. Over dat onderhoud lekte uiteraard niets uit, maar in de wandelgangen werd gezegd dat Segers gevraagd werd zijn invloed aan te wenden om de CVP tot enige soepelheid te bewegen. Dat lukte blijkbaar want nog diezelfde woensdagnamiddag vroeg de Koning aan de informateur of hij een regering wilde vormen die de legislatuur zou uitdoen. De info-formateur, — VdB zou nooit de formatieopdracht officieel aanvaarden —, vroeg bedenktijd. Donderdagmorgen had hij een nieuw gesprek met Tindemans. De demissionaire premier was niet de enige die die donderdag ten huize van de informateur ontvangen werd. Vanden Boeynants had intussen af te rekenen met nieuwe moeilijkheden : FDF-minister Outers had immers gesteld dat de nieuwe regering essentieel moest zorgen voor de realisatie van het ontwerp 461. Als dat niet kon, dan moest de nieuwe regering er zich toe beperken tijdens een korte periode aan het werk

te blijven, de tijd om de voorbereiding van de grondwetsherziening mogelijk te maken.

In de loop van de donderdag liet de CVP naar verluidt weten, bereid te zijn toch een legislatuurregering te aanvaarden op voorwaarde dat de premier een CVP'er zou zijn, terwijl opnieuw moest worden onderhandeld over het ontwerp 461. Meteen kon Vanden Boeynants de idee van een legislatuurregering best vergeten. Het « njet » van de andere partijen op de CVP-voorwaarden kwam overigens prompt.

In de loop van die donderdagavond zou men toch uit de impasse geraken !

1. Het wordt een overgangsregering voor een korte periode.
2. Hoofdopdracht van dat overgangskabinet : de grondwetsherziening voorbereiden. De PSC had op dat punt lang dwars gelegen omdat men vreesde dat het een « hals-over-kop grondwetsherziening » zou worden.
3. Daarbij kwamen enkele zeer wel omschreven opdrachten zoals de huurwet, het wetsontwerp op de Europese verkiezingen, militie, enkele uitvoeringsbesluiten van de anti-krisiswet, enz.

Op de vraag wie de nieuwe ploeg zou leiden had men die donderdagavond nog geen antwoord. De CVP bleef immers bij Tindemans, op wiens terugkeer uit Madrid werd gewacht. Tindemans had in de Spaanse hoofdstad een Europese bijeenkomst bijgewoond. Dadelijk na zijn terugkeer werd hij nog die donderdagavond ontvangen door de info-formateur. Toch werd blijkbaar ook deze hinderpaal weggewerkt : de info-formateur stuurde de voorzitters diezelfde avond naar hun partijbesturen. Vanden Boeynants eiste nog die avond een « ja » of een « neen ». Het werd « ja », weliswaar niet zonder nieuwe moeilijkheden : de franstalige socialisten eisten dat de CVP formeel zou beloven het Gemeenschapsakkoord te zullen eerbiedigen. Of die belofte er kwam is niet bekend : wel bevestigde Martens 's anderendaags dat de zes bezwaren van zijn partij tegen dat akkoord niet waren weggewerkt. In de zeer korte regeringsverklaring van de regering Vanden Boeynants werd terzake gesteld dat de staats-hervorming « zal moeten geschieden met inachtneming van de geest van het Gemeenschapsakkoord dat aan de basis lag van het programma van de vorige regering, zonder nochtans eventuele verbeteringen, die de goedkeuring van elk van de partijen wegdraagt uit te sluiten ».

Vanden Boeynants was er uiteindelijk toch in geslaagd de zes partijen bijeen te houden, zij het dan voor een kortstondige overgangsregering ; de CVP had uiteindelijk toch Tindemans moeten laten vallen en zelfs het eerste-ministerschap. Naar verluidt had Tindemans de hem aangeboden

portefeuille van landsverdediging samen met vice-premierschap afgewezen.

De « geest van Egmont » bleef nog een tijdje rondhangen, maar het Gemeenschapsakkoord werd spoedig naar de categorie « werkdokumenten » verwezen.

Woensdag 25 oktober las Vanden Boeynants in Kamer en Senaat zijn opvallend korte regeringsverklaring, amper 3 bladzijden. 's Anderendaags kreeg hij het vertrouwen waarbij de onthouding van de CVP'er Verroken te noteren viel. Vlak voor de stemming hoorde men nog twee opvallende verklaringen. VU-fractie leider Baert liet inderdaad horen dat het parlement geen opdracht kon geven aan het volgende parlement. « Onze fractie houdt haar vrijheid van handelen ten opzichte van de nieuwe constituanten », aldus Baert. Partijvoorzitter Schiltz was in de Kamerfractie van zijn partij in het nauw gedreven: om een overwegend negatieve stemming van de fractie te voorkomen, werd Frans Baert naar de tribune gestuurd. Een eerste aanduiding dat Schiltz het wel wat moeilijker zou hebben om zijn partij nog lang te doen meespelen.

CVP-fractie leider Blanckaert kwam van zijn kant zeggen dat, althans voor de CVP, « het Brusselse randgebied integraal onder Vlaamse bevoegdheid moest vallen ». Men was duidelijk niet uitgepraat. In de Senaat kreeg Vanden Boeynants de 128 stemmen van CVP, PSC, BSP, PSB, FDF en VU, waar men wel 6 onthoudingen telde.

Het was 27 oktober.

Formeel wat de crisis voorbij.

Besluit.

Om plaats- en tijdredenen wordt deze bijdrage afgesloten met de tot standkoming van de overgangsregering Vanden Boeynants. In feite had deze bijdrage moeten uitlopen tot na de vorming van de regering Martens I. Het formatieberaad na de verkiezingen van 17 december zou immers lang en hardnekkig blijven rondraaien om dezelfde knelpunten, die men al sinds de crisis van juni meesleept: de moeilijkheid om een anti-krisisbeleid uit te stippelen, de moeilijkheid om een echte consensus te bereiken over de staatshervorming. Dat alles overschaduwde door de vrees, het wantrouwen van « de anderen » voor de Vlaamse CVP, een partij die er opvallend goed in slaagt haar interne tegenstellingen intern te houden. Anderzijds heeft de crisis van 1978 ook aangetoond dat het Egmont-Stuyvenbergakkoord op zijn minst « onrijp » was. Het is overigens de vraag of een staatshervorming ooit zal lukken zolang de realisatie ervan politiek gebonden wordt aan een toevallig regeerakkoord van een toevallige politieke meerderheid.

Summary :

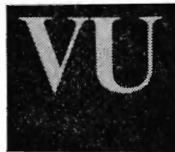
The article describes the political crises of June and October 1978 in Belgium.

For reasons connected with time and space, this contribution ends with the formation of the Vanden Boeynants transition-government, although even with the formation of the Martens-cabinet in April 1979 the problems are not yet solved.

The formation of this cabinet has been a long-drawn effort, hampered by substantial obstacles, that have been present since June 1978 : the difficulties to elaborate both a crisis-management-policy and a consensus concerning a new constitution. Moreover, all this remains overshadowed by fear and distrust from the other political parties towards the Flemish christian-democrats, who usually succeeded in keeping their internal quarrels a really inside affair. The crisis of 1978 has proved on the other side, that the Egmont-Stuyvenberg-agreement on the federalisation of Belgium was neither well-balanced nor mature.

**Zes miljoen Vlamingen...
en dan samen zelf
beslissen.**

sociaal en federaal

Dat is federalisme.

Pas plus que vous, le F.D.F. n'a voulu les élections.

Il a tout fait pour les éviter et pour que soit mis en œuvre le pacte d'Egmont : Bruxelles, région à part entière, accroissement des pouvoirs de la communauté française de Belgique et la pacification.

Après tant d'années d'effort, après tant de tentatives infructueuses, alors qu'après 18 mois de négociation le but était à portée de la main,

Monsieur Tindemans et le CVP ont anéanti cet espoir.

Ils ont mis des considérations électorales et personnelles avant l'intérêt général. Malgré les problèmes de l'emploi et de la crise économique, ils ont, en connaissance de cause, jeté le pays dans le désarroi.

Le F.D.F. depuis 15 ans défend Bruxelles. Isolé en 1963, il est aujourd'hui grâce aux Bruxellois, le parti le plus important de la région.

Le F.D.F. doit demeurer cette force dynamique sur laquelle ont dû s'aligner les partis traditionnels.

Le rôle du F.D.F. est et doit continuer à être, celui de chef de file de la défense des Bruxellois et le garant grâce à sa force, du respect, par les autres partis, des intérêts de notre région.

Sans modifications institutionnelles, Bruxelles ne disposera pas des instruments nécessaires pour relancer l'économie et les services.

De la force du F.D.F. dépend son efficacité.

L'avenir de la région Bruxelloise dépend donc de votre choix.

Votre avenir et le nôtre sont liés.

Avec vous, nous gagnerons notre combat : la liberté d'être Bruxellois.

Antoinette
SPAAK

Président du
FDF

Liste n° 16

Les élections législatives du 17 décembre 1978 *

Analyse des résultats

par William FRAEYS,

Ingénieur Commercial ULB.

★

Il a été dit et répété que les élections législatives du 17 décembre 1978 étaient inutiles. L'avenir nous apprendra si ce jugement était correct, ou si, tout au contraire, la constituante sortie des urnes de 1978, parvenant enfin à donner de nouvelles structures à la Belgique, aura contribué à la pacification communautaire.

A l'heure actuelle, la seule certitude est que le corps électoral a très largement confirmé ses choix de 1977 et que les Chambres nouvelles seront peu dissemblables des anciennes. Techniquement parlant, nous aurons l'occasion de montrer que le « taux de mobilité externe » est parmi les plus bas de l'histoire électorale belge. Le seul véritable mouvement qui a une certaine ampleur est le recul de la Volksunie et l'avance du PVV. Une seconde caractéristique de ces élections est, avec une augmentation des bulletins « blancs et nuls » le début de percée de listes nouvelles ou de petites listes. Il y aura deux élus de listes nouvelles à la Chambre, un du Vlaams Blok, formation née autour des dissidents de la Volksunie les plus farouchement opposés au Pacte d'Egmont, et l'autre de l'UDRT (Union

* Cette étude fait suite aux analyses des élections législatives précédentes :

Elections du 1er juin 1958 : R. EVALENKO, Les résultats. In : C. Deguelle *et al.* *Les élections législatives belges du 1er juin 1958*. Bruxelles, 1959, pp. 247-310.

Elections du 26 mars 1961 : W. FRAEYS, Les résultats des élections législatives du 26 mars 1961. *Res Publica*, 1961, n° 4, pp. 388-403.

Elections du 23 mai 1965 : W. FRAEYS, Les résultats des élections législatives du 23 mai 1965. *Res Publica*, 1966, n° 1, pp. 133-146.

Elections du 31 mars 1968 : W. FRAEYS, Les élections du 31 mars 1968. *Res Publica*, 1969, n° 1, pp. 271-292.

Elections du 7 novembre 1971 : W. FRAEYS, Analyse des résultats des élections législatives. *Res Publica*, 1972, n° 2, pp. 383-398.

Elections du 10 mars 1974 : W. FRAEYS, Les élections législatives du 10 mars 1974. Analyse des résultats. *Res Publica*, 1974, n° 3-4, pp. 517-535.

Elections du 17 avril 1977 : W. FRAEYS, Les élections législatives du 17 avril 1977. Analyse des résultats. *Res Publica*, 1977, n° 3, pp. 495-513.

démocratique pour le respect du travail), nouveau parti regroupant les opposants à la fiscalité croissante. Mais en dehors de ces deux partis qui parviennent à se faufiler dans l'hémicycle, il n'est guère douteux qu'un certain nombre d'électeurs se sont ajoutés au courant « Ecologiste » et à celui de l'extrême gauche. « N'écoutez pas, Mesdames », mais il n'y a vraiment que les partis « féministes » qui progressent dans l'insuccès le plus absolu ! (1.686 voix ou 0,20 % dans l'arrondissement de Bruxelles, le seul où le Parti féministe unifié affrontait encore l'électeur.)

La structure de notre analyse respectera le schéma traditionnel de nos études antérieures, c'est-à-dire l'examen des résultats en voix et en sièges au niveau national et ensuite en suffrages uniquement au niveau des 3 régions du pays. Les deux approches demeurent nécessaires puisque le pouvoir législatif reste exercé par deux Chambres « nationales », mais que les mouvements de voix peuvent différer, et diffèrent pour certains partis, de région à région.

Deux remarques préliminaires doivent encore être faites avant de passer à l'analyse proprement dite du scrutin.

Le lecteur constatera d'une part que les tableaux reprenant les résultats s'allongent et se compliquent. La faute n'en est pas à l'analyste mais à la division des « grandes familles politiques », à la multiplication des listes et à la structure de la province de Brabant, comprenant des cantons de chacune des 3 régions avec, pour certains partis la présentation de candidats francophones en région néerlandophone et de candidats néerlandophones en région wallonne, avec même l'élection au Sénat d'une candidate du PVV à Nivelles.

Quoi qu'il en soit, qu'il est loin le temps où les électeurs avaient le choix entre 3 listes dans 2 provinces et entre 4 dans le restant du pays sauf deux arrondissements où l'on allait jusqu'à 5 listes dans l'un et 6 dans l'autre (1).

D'autre part une nouvelle fois les résultats des diverses listes sont quasi identiques à la Chambre et au Sénat. Les mouvements électoraux sont parallèles et ceci malgré des différences dans certaines circonscriptions. Il est donc inutile de faire porter l'analyse de l'évolution des suffrages sur les deux assemblées et nous nous limiterons donc à la Chambre. Peut-être doit-on souligner quelques-unes de ces différences entre Sénat et Chambre dues essentiellement sinon exclusivement à la personnalité des candidats. Le cas le plus net est celui de Willy Claes qui fait obtenir 26,42 % des suffrages à la liste BSP de la Chambre à Hasselt et où ce parti ne recueille

(1) Elections de 1950 : communistes, sociaux-chrétiens et cartel libéral-socialiste dans le Limbourg et le Luxembourg, communistes, socialistes, sociaux-chrétiens et libéraux ailleurs, 5 listes à Bruges et 6 à Anvers (petites listes sans résultat pratique : 2.523 voix ou 0,05 % au total).

que 20,35 % au Sénat. Un autre exemple est fourni à Anvers par le CVP où M. Tindemans lui fait recueillir 42,47 % et où le Ministre des affaires flamandes Madame De Backer, qui est loin d'être une inconnue, amène le CVP à 39,89 % au Sénat.

Le cas du PSC-CVP est symptomatique à Bruxelles. A la Chambre, le PSC, avec M. Vanden Boeynants en tête de liste, obtient 11,63 % contre 8,91 % au Sénat, tandis que le CVP mené au Sénat par M. Chabert atteint 17,69 % contre 16,67 % à la Chambre malgré la présence du Ministre Van Elslande.

G. Spitaels fait obtenir 38,39 % des voix au PSB à Ath-Tournai-Mouscron au Sénat, contre 35,94 % pour le PSB à la Chambre.

Par contre ni le tandem M. Defosset-Madame Spaak à Bruxelles, ni M. Martens à Gand ne parviennent à obtenir à la Chambre un pourcentage de voix égal à celui du Sénat. Tout se passe comme si la présence à Bruxelles de M. Vanden Boeynants et celle à Gand de M. Willy Declercq avait été cause du « panachage » du vote de certains électeurs attirés par le « candidat » pour la Chambre et par le parti au Sénat. Quoi qu'il en soit et les compensations jouant, les résultats globaux sont quasi similaires dans les deux assemblées quand on les examine au niveau du pays entier.

I. Les résultats au niveau national.

Pour l'ensemble du pays 6.366.652 électeurs étaient inscrits sur les listes électorales. Ils déposèrent 6.039.916 bulletins pour la Chambre et 3.146 de plus pour le Sénat. Ceci donne une idée de la marge d'erreur de comptage des bulletins qui demeure vraiment minime (0,05 %). La participation électorale est donc de 94,87 %, très légèrement inférieure à celle de 1977, mais supérieure à celles d'avant 1977. On ne peut donc pas dire que les Belges ne se sont pas rendus aux urnes et les quelques opposants qui, au Bois de la Cambre à Bruxelles, expédièrent leurs convocations dans les airs attachées à des ballonnets apparaissent tout au plus comme de simples originaux.

Si la participation électorale est restée ce qu'il est normal qu'elle soit dans un pays où le vote est obligatoire, compte tenu des personnes décédées, malades ou retenues à l'étranger, l'augmentation des bulletins « Blancs et nuls » 8,39 % contre 7,18 % pour l'ensemble du pays, revêt, elle, un caractère d'opposition politique ou de désarroi. Encore faut-il ne pas exagérer le phénomène. Si 8,39 % d'abstentions est un record, on avait déjà atteint 8 % en 1971 et 7,94 % en 1974. Nous pensons, en tout cas,

que les sondages (2) qui indiquent que 46 % des Belges n'iraient pas voter si le vote n'était pas obligatoire, donnent un chiffre fortement exagéré et qui d'ailleurs ne se retrouve pas dans les autres pays européens, sauf lors d'élections partielles sans influence aucune sur la composition des assemblées.

1. *Les résultats en voix*

Nous donnons dans le tableau ci-après les résultats des diverses listes en voix et en pour-cent calculés par rapport aux votes valables. Nous voudrions attirer l'attention sur la prudence dont il faut faire preuve en comparant *pour une même élection* les résultats des listes qui se présentent exclusivement dans une seule région, dans 2 régions ou dans le pays entier. Ainsi, par exemple, le résultat du Parti communiste qui se présente dans tout le pays (le Luxembourg excepté) est-il pratiquement le reflet de son influence. Il en va différemment des autres partis. Illustrons-le par un exemple : celui des socialistes. Le résultat cumulé du PSB et du BSP, soit 25,38 % des suffrages, traduit le résultat réel des socialistes, mais les 719.926 voix (ou 13,01 %) du PSB sont acquises dans un corps électoral moins nombreux que les 684.465 voix (ou 12,37 %) du BSP. Chacune des deux ailes de la famille socialiste se présente dans 2 des 3 régions du pays, mais les votes valables émis en Wallonie et à Bruxelles s'élèvent à 2.346.050 et ceux émis en Flandre et à Bruxelles à 3.809.834. Le pourcentage d'audience du PSB est donc de 30,69 % tandis que celui du BSP est de 17,97 %.

Il en est évidemment de même pour les familles sociales chrétiennes et libérales pour lesquelles les pourcentages nationaux totaux sont seuls représentatifs. Le cas est évidemment encore plus clair pour les partis communautaires qui ne se présentent que dans une région (RW), une région et un arrondissement d'une autre région (FDF) ou 2 régions et un arrondissement de la 3e (Volksunie).

Ce qui par contre reste valable et demande moins de prudence d'interprétation ce sont les comparaisons horizontales entre les élections de 1977 et de 1978, car pour les grands partis en tout cas, le corps électoral auquel ils s'adressaient est resté le même d'une élection à l'autre. C'est à cette comparaison que nous allons maintenant nous livrer.

Les listes d'*extrême gauche* (Amada-TPO, LRT et diverses petites listes notamment hennuyères) progressent légèrement et représentent aujourd'hui 1 % des voix. Leur éparpillement leur enlève tout espoir actuel de représentation parlementaire.

Le *parti communiste* progresse de 0,56 % pour atteindre 3,28 % des suffrages. Il rejoint cependant à peine son niveau de 1974 et reste en-deçà

(2) Sondage ICSOP cité par *La Libre Belgique* des 2-3 décembre 1978.

de ses résultats de 1965 et de 1968, sans parler de son maximum historique de 12,68 % (1946). S'il « gagne » 2 sièges, il ne fait que retrouver son « dû » ayant perdu 2 sièges dans le Hainaut en n'ayant pas atteint le « quorum » en 1977.

Elections législatives de 1978 et 1977
Résultats pour la Chambre des Représentants
Ensemble du pays

	1978		1977	
	Nombres absolus	%	Nombres absolus	%
Editeurs inscrits	6.366.652		6.316.292	
Bulletins déposés	6.039.916	94,87	6.005.195	95,07
Blancs et nuls	506.710	8,39	430.965	7,18
Votes valables	5.533.206	91,61	5.574.230	92,82
1. Extrême gauche	55.289	1,00	40.749	0,73
2. Communistes et UDP	181.931	3,28	151.421	2,72
3. Socialistes		(25,38)		(26,91)
PSB*	719.926	13,01	774.724	13,90
BSP	684.465	12,37	725.469	13,01
4. Sociaux chrétiens		(36,28)		(35,94)
PSC	560.565	10,14	543.608	9,75
CVP	1.446.056	26,14	1.459.997	26,19
5. Libéraux		(16,60)		(15,66)
PRLW	287.942	5,20	328.571	5,89
PL	42.156	0,76	63.041	1,14
PVV	572.520	10,34	475.912	8,54
Libéraux dissidents	15.994	0,30	5.217	0,09
6. Rassemblement wallon*	158.563	2,87	164.961	2,96
7. FDF	235.152	4,25	237.280	4,26
8. Volksunie	388.368	7,01	559.634	10,04
9. Vlaams Blok	76.051	1,38	—	—
10. UDRT	48.611	0,88	—	—
11. Ecologistes	43.331	0,78	23.213	0,41
12. Divers et divers droite	16.286	0,29	20.433	0,37

* Compte tenu, en 1977, d'une répartition des voix du Cartel PSB-RW de la province de Luxembourg à raison de 80 % pour le PSB et 20 % pour le RW.

Globalement les *socialistes* reculent de 1,53 % pour ne plus atteindre que 25,38 % des voix. Trois observations doivent être faites à cet égard. D'abord que les socialistes sont à leur minimum historique de toute la période du suffrage universel (1919-1978), ensuite que le recul socialiste est supérieur de 0,70 % à l'avance cumulée de l'extrême gauche et des communistes et enfin que le recul du PSB est supérieur à celui du BSP.

La famille *sociale chrétienne* poursuit le mouvement de récupération de ses positions entamé en 1974. Il faut cependant souligner que, passant de 35,94 % à 36,28 %, le progrès de 0,34 % est nettement moindre que celui des élections de 1974 et 1977 et qu'il est dû au seul PSC. En pour-cent en effet, le CVP recule par rapport à 1977. On avait souligné dès les premières

heures de l'arrivée des résultats que le CVP n'aurait pas la victoire qu'il espérait. Personne ne pensait alors qu'il pourrait subir une perte si minime soit-elle (0,05 % à la Chambre et 0,26 % au Sénat). De toute manière le PSC-CVP est encore loin d'avoir regagné les voix perdues depuis la création du PLP (41,46 % en 1961 et, maximum historique, 47,68 % en 1950).

La famille *libérale* ne réagit pas du tout de manière homogène et le progrès global de 0,94 % résulte d'une avance du PVV et très accessoirement des dissidences libérales wallonnes, d'un recul du PRLW et d'un recul proportionnellement plus élevé du parti libéral, mesuré au niveau des cantons bruxellois. L'analyse doit ici se faire au niveau régional car les mouvements sont trop divergents de région à région.

Le *Rassemblement wallon* qui avait été le grand perdant des élections de 1977 réalise un quasi statu quo, passant de 2,96 % à 2,87 %.

Il est symptomatique de constater que le *FDF* est le seul des 3 partis communautaires à n'avoir pas encore subi de recul significatif, sauf en cartel avec le Parti libéral en 1974. Avec 4,25 % au plan national, il reste quasi à son maximum.

Le grand vaincu des élections de 1978 est incontestablement la *Volksunie* qui passe sur le plan national de 10,04 % à 7,01 % et qui se retrouve à plus de 4 % sous son maximum de 1971, n'ayant cessé de régresser depuis. Le recul de la *Volksunie* doit évidemment être mis en rapport avec la création d'un parti dissident : le *Vlaams Blok* qui, se présentant pour la première fois, recueille 1,38 % des voix. Les deux mouvements cumulés donnent néanmoins un recul du nationalisme flamand de 1,65 %.

Se présentant également pour la première fois, l'*UDRT* (Union démocratique pour le respect du travail), parti essentiellement anti-fiscal, recueille 48.611 voix ou 0,88 %. Son résultat dans le Brabant est suffisant pour lui valoir 1 élu.

Les *Ecologistes* sont éparpillés en un très grand nombre de listes diverses, mais ensemble ils recueillent tout de même 43.331 voix, progressant de 0,37 %.

Les *listes diverses* totalisent 16.286 voix, dont 9.032 pour le *PDB* (Parti des Belges de langue allemande) qui ne se présentait que dans la province de Liège. C'est dire l'échec total des autres petites listes, dont quelques-unes peuvent être classées à l'extrême droite.

*
**

Il n'est pas inutile de suivre l'évolution électorale par « groupes de partis ». Nous avons résumé dans le tableau ci-après les résultats en distinguant d'une part les 3 familles traditionnelles : socialistes, sociaux-

chrétiens et libéraux ; les partis communautaires : FDF, RW, Volksunie et Vlaams Blok, l'UDRT en tant que parti représenté et l'ensemble des voix allant aux partis non représentés.

Les 3 familles traditionnelles qui étaient passées par un minimum en 1971, recueillant moins de trois quarts des suffrages (73,74 %), ont regagné un peu de terrain, mais légèrement reperdu en 1978 où elles totalisent 78,26 %.

Chambre des Représentants
Pourcentages de voix par groupes de partis

	<i>« Familles traditionnelles » Socialistes, Sociaux-chrétiens, Libéraux</i>	<i>Partis communautaires*</i>	<i>Communistes</i>	<i>Autre parti représenté</i>	<i>Partis non représentés</i>
1961	90,59	3,56	3,08	—	2,77
1971	73,74	22,34	3,11	—	0,81
1974	75,44	19,90	3,23	—	1,43
1977	78,51	17,26	2,72	—	1,51
1978	78,26	15,51	3,28	0,88	2,07

* Y compris Vlaams Blok en 1978.

Les partis communautaires qui avaient totalisé jusqu'à 22,34 % des voix en 1971, sont globalement en constant recul depuis lors et, même en y incluant le Vlaams Blok, n'atteignent plus que 15,51 % des suffrages. Ils ont donc perdu plus de 30 % de leur électorat. Il nous paraît peu douteux que ceci soit le reflet de ce que les sondages d'opinion mettent en lumière, c'est-à-dire le moindre intérêt des Belges pour les problèmes communautaires, Bruxelles faisant peut-être exception à la règle générale.

L'évolution des communistes a été décrite ci-avant, mais il faut par contre souligner la progression du pourcentage de voix allant aux partis non représentés. De 0,81 % en 1971, il passe à 2,07 % en 1978, ce qui représente tout de même 114.537 voix, soit la « valeur » de 4 sièges (3).

*
**

Nous terminons cette analyse en voix au niveau national en disant un mot du taux de mobilité externe (4). Ce taux s'établit pour l'ensemble du pays à 4,74 entre les élections de 1978 et 1977, soit quasi au même niveau que de 1974 à 1977, mais nettement au dessous des « records » antérieurs

(3) Qui, bien entendu, sont dévolus aux partis représentés.

(4) Pour rappel : le taux de mobilité externe est la demi somme des valeurs absolues des différences de pourcentages par rapport aux votes valables obtenus par les divers partis (ou groupes de partis) lors de deux élections successives.

16,94 % (1961 à 1965), 21,60 % (de 1939 à 1946) et 16,85 % (de 1932 à 1936). Il faut être en outre conscient que ce taux exprimé au niveau national a de moins en moins de signification en raison des mouvements compensatoires qui peuvent se produire au sein d'une famille politique (les libéraux par exemple) ou même d'un seul parti (l'extrême gauche recule à Bruxelles et avance dans les autres régions) et qui ont tendance à le réduire. Nous examinerons plus en détail l'évolution de ce taux au niveau de chacune des régions.

2. *La composition des assemblées*

Tout comme en 1977, il faut constater que les Chambres nouvelles diffèrent peu des Assemblées dissoutes. A de rares exceptions près (1936, 1946 et 1965) le corps électoral belge reste fidèle à ses options et, le système de la répartition proportionnelle aidant, il n'est pas étonnant que l'on ne constate guère de bouleversement dans la dévolution des sièges.

Si les communistes gagnent deux sièges à la Chambre et un au Sénat, ils le doivent d'une part à la récupération des 2 sièges qu'ils avaient manqués en 1977 dans la province de Hainaut suite à la non obtention, à quelque voix près, du « quorum » et d'autre part à l'élection d'un sénateur provincial dans la même province en raison de leur alliance politique avec le parti socialiste.

Les socialistes perdent 4 sièges à la Chambre, tandis qu'ils en gagnent un au Sénat. Cela n'a rien d'exceptionnel dans notre système de répartition des sièges. Notons qu'à la Chambre la représentation du PSB est plus amoindrie que celle du BSP.

Le PSC gagne un siège tant à la Chambre qu'au Sénat. Ceci correspond assez bien à sa légère avance en voix.

Le CVP gagne un siège à la Chambre et 2 au Sénat, malgré son léger recul en voix. Il profite de l'avantage que notre système électoral donne toujours au plus important des partis.

Malgré son recul, le PRLW garde ses 14 sièges à la Chambre et en perd 2 au Sénat tandis que le PL voit sa représentation parlementaire réduite à une seule unité, dans chacune des 2 Assemblées. Cela résulte de l'effondrement du parti libéral à Bruxelles, mais la chose est tout de même assez extraordinaire.

Vainqueur des élections, le PVV gagne 5 sièges à la Chambre et 4 au Sénat. Cela contribue à porter la représentation libérale de 33 à 37 sièges à la Chambre et de 26 à 27 au Sénat.

Le FDF gagne un siège à la Chambre et au Sénat, tandis que le RW en perd un dans chacune des assemblées. Globalement, les partis « communautaires » francophones conservent donc leur représentation.

Composition de la Chambre et du Sénat

	Chambre		Sénat	
	1978	1977*	1978	1977
Communistes	4	2	2	1
PSB	32	35	32	32
BSP	26	27	21	20
	58	62	53	52
PSC	25	24	22	21
CVP	57	56	51	49
	82	80	73	70
PRLW	14	14	8	10
PL	1	2	1	2
PVV	22	17	18	14
	37	33	27	26
FDf	11	10	9	8
RW	4	5	6	7
Volksunie	14	20	11	17
Vlaams Blok	1	—	—	—
UDRT	1	—	—	—

* Composition issue des élections avant transfert d'un parlementaire.

Composition des conseils culturels
1978

	Communauté française	Communauté néerlandaise
Communistes	5 (+ 3)	1 (—)
Socialistes	64 (— 3)	47 (—)
Sociaux-chrétiens	47 (+ 2)	108 (+ 3)
Libéraux*	25 (— 3)	39 (+ 8)
FDf	20 (+ 2)	—
RW	10 (— 2)	—
Volksunie	—	25 (— 12)
Vlaams Blok	—	1 (+ 1)
UDRT	1 (+ 1)	—
	172	221

* Dont 1 PVV élu dans l'arrondissement de Nivelles. (Sujet à controverse.)

La Volksunie qui a subi le plus profond recul en voix, perd six sièges à la Chambre dont un seul est récupéré par le Vlaams Blok, tandis qu'elle en perd 6 au Sénat.

L'UDRT fait son entrée au Parlement avec 1 élu, ce qui est un fait assez rare.

Regroupés par « rôles linguistiques » dans les Conseils culturels, les élus du 17 décembre sont 172 du côté francophone et 221 du côté néerlandophone, chiffres totaux inchangés par rapport aux assemblées de 1977.

Du côté francophone, on note un gain communiste de 3 sièges, une perte socialiste de même ampleur, les sociaux-chrétiens gagnent 2 sièges, les libéraux en perdent 3 et le FDF en gagne 2, tandis que le RW en perd autant.

Du côté néerlandophone, le CVP gagne 3 sièges mais, avec 108 conseillers sur 221, n'obtient pas la majorité absolue espérée. Les libéraux gagnent 8 sièges, tandis que le groupe Volksunie perd douze élus passant de 37 à 25 sièges. Un seul de ceux-ci est récupéré par le Vlaams Blok.

Les Chambres nouvelles étant constituantes et la Constitution actuelle exigeant pour l'adoption de certaines lois la majorité des 2/3 du nombre total des votes et la moitié de ceux-ci dans chaque groupe linguistique, il est intéressant de voir quelles sont les formules qui réunissent ces deux conditions :

- La tripartite des familles traditionnelles (socialiste, sociale-chrétienne et libérale) les réalise évidemment le plus largement.
- La bipartite socialiste-sociale chrétienne représente plus des 2/3 au Sénat, mais il lui manque 2 sièges à la Chambre. Il n'y a évidemment pas de problème pour la simple majorité dans chaque groupe linguistique. Cette bipartite ne manquant les 2/3 à la Chambre que de 2 voix, il est évident que l'apport, soit du FDF, soit de la Volksunie (majorité sortante) lui ferait atteindre cette majorité. Avec l'appui du seul RW, la majorité des 2/3 serait arithmétiquement atteinte. L'hypothèse politique semble, à l'heure actuelle, peu évoquée.
- Une bipartite sociale-chrétienne-libérale disposerait d'une majorité simple dans chacune des 2 Chambres, mais n'atteindrait cette majorité qu'au Conseil culturel néerlandais et non dans son homologue français. Pour pouvoir atteindre les 2/3 dans les 2 Assemblées et la moitié des voix dans chacun des groupes linguistiques, sans le concours socialiste, il faudrait qu'aux sociaux chrétiens et aux libéraux s'ajoutent au moins 23 voix à la Chambre et 21 au Sénat. L'apport des voix du FDF et de la Volksunie suffirait à la Chambre, mais il manquerait encore 1 voix au Sénat.

II. Les résultats par régions.

1. Les cantons wallons

Les cantons wallons regroupent les 4 provinces wallonnes et l'arrondissement de Nivelles. Avec 2.019.519 électeurs inscrits, ils représentent 31,72 % de l'électorat belge. Le taux de participation (94,19 %) est légèrement inférieur à celui de 1977, mais le fait principal à souligner, c'est l'importance des bulletins « Blancs et nuls ». Ceux-ci atteignent 9,40 % des bulletins déposés, soit un record absolu non seulement pour la Wallonie, mais pour n'importe laquelle des régions belges. Cela signifie que près d'un électeur wallon sur 10 qui s'est effectivement rendu aux urnes n'a pas pu ou n'a pas voulu émettre un vote valable. Les échos que nous avons recueillis auprès de personnes ayant participé aux dépouillements, nous incitent à croire que le pourcentage des votes involontairement nuls est resté faible et que l'augmentation est donc bien due à un acte volontaire de certains électeurs. Cette opposition systématique révèle un phénomène inquiétant de divorce entre l'opinion et les hommes politiques. Elle atteint plus de 10 % dans la Province de Luxembourg (11,37 % de Blancs et nuls) et dans celle de Namur (10,50 %). Ces pourcentages sont nettement plus élevés en Wallonie qu'en Flandre et qu'à Bruxelles.

*
**

Les listes d'*extrême gauche* progressent à peine (0,19 %) pour ne représenter toujours que 0,56 %.

Le *parti communiste* dont d'aucuns attendaient un certain succès se limite à un gain de 0,54 %, le laissant juste sous les 6 % (5,92 %), soit légèrement au-dessus de ses résultats de 1971 à 1977, mais en-deçà de ceux de 1961 et de 1968.

Ensemble les communistes et l'*extrême gauche* gagnent environ le tiers des voix que perd le *parti socialiste*. Celui-ci passe en effet de 38,71 % à 36,71 %, c'est-à-dire qu'il se retrouve quasi à son niveau de 1974, mais demeure néanmoins au-dessus de son minimum de 1971 (34,43 %). Comme les socialistes perdent plus de voix que n'en gagnent les partis situés à leur gauche et qu'en outre le RW recule lui aussi, il est probable que des voix socialistes se soient dirigées vers les Blancs et nuls, les petites listes (type *Ecologistes*) ou même des listes situées plus à droite que le PS. Le recul socialiste est général dans toute la Wallonie, sauf dans la province de Luxembourg où un cartel avec le RW ne lui avait pas été favorable en 1977 et où il retrouve certains électeurs anciens. Sans cela le recul est quasi égal dans le Hainaut et à Liège (—2,38 % et —2,37 %), plus faible à Namur (—1,53 %), mais plus élevé à Nivelles (—3,33 %).

Le *parti social-chrétien* au contraire progresse de 1,28 % pour se situer avec 26,94 % des voix au-dessus de tous ses résultats depuis 1961, sans rejoindre encore le niveau qui était le sien avant la création du PLP. Il n'en demeure pas moins que l'écart entre PSC et PSB tend à diminuer. Il fut de plus de 20 % en 1954, année du meilleur résultat socialiste et est aujourd'hui de 9,77 %. Il avait, il est vrai, été plus faible en 1949, mais lors de cette élection, les communistes obtenaient 12,75 % des voix, ce qui ne pouvait pas ne pas affaiblir le PSB. Il n'en reste pas moins que dans les années récentes le PSC « grignote » sur sa gauche. Exprimés par provinces,

Elections législatives de 1978 et de 1977
Résultats pour la Chambre des Représentants
Cantons wallons

	1978		1977	
	Nombres absolus	%	Nombres absolus	%
Électeurs inscrits	2.019.519		1.997.584	
Bulletins déposés	1.902.223	94,19	1.894.205	94,82
Blancs et nuls	178.851	9,40	149.779	7,91
Votes valables	1.723.372	90,60	1.744.426	92,09
1. Extrême gauche	9.662	0,56	6.475	0,37
2. Communistes et UDP	102.098	5,92	93.818	5,38
3. Socialistes*	632.689	36,71	675.280	38,71
4. Sociaux chrétiens	464.355	26,94	447.482	25,66
5. Libéraux		(17,48)		(19,16)
PRLW	287.942	16,72	328.571	18,83
Libéraux dissidents et PVV	13.033	0,76	5.703	0,33
6. Rassemblement wallon*	158.563	9,20	164.961	9,46
7. UDRT	22.988	1,33	—	—
8. Écologistes	21.224	1,23	12.367	0,71
9. Volkunie et Vlaams Blok	1.057	0,06	1.121	0,06
10. Divers et divers droite	9.761	0,57	8.648	0,49

* Compte tenu, en 1977, d'une répartition des voix du cartel PSB-RW de la province de Luxembourg, à raison de 80 % pour le PSB et 20 % pour le RW.

les résultats du PSC sont bons dans le Hainaut (+1,86 %), à Namur et à Liège (+1,61 % et +1,44 %), et négatifs dans le Luxembourg (-2,40 %).

Le *PRLW* apparaît comme le premier perdant en Wallonie. Il recule de 2,11 %, soit légèrement plus que les socialistes, alors cependant qu'il n'avait pas pris de responsabilités gouvernementales. Certes, il souffre de listes de dissidences à Liège et dans le Hainaut. Le *PRLW* se situe un peu au-dessus du minimum du PLP (1974), mais près de 8 % sous son maximum de 1965. Le *PRLW* recule dans toutes les provinces wallonnes mais surtout dans le Luxembourg (-4,89 %).

Le *Rassemblement wallon* enregistre un très léger recul, passant de 9,46 % à 9,20 %. Son déclin depuis le maximum de 1971 (21 %) se

poursuit tout en s'atténuant. Les résultats de ce parti ne sont pas homogènes : il progresse à Liège (1,02 %), enregistre de très légers reculs à Namur et dans le Luxembourg, mais recule plus nettement dans le Hainaut et surtout à Nivelles (-1,55 %).

L'UDRT recueille 22.988 voix soit 1,33 % des suffrages wallons. Ses meilleurs résultats sont atteints à Nivelles (3,84 %) et dans le Luxembourg (3,36 %). Ils sont plus faibles dans le Hainaut et à Liège. Elle est cependant loin d'obtenir un siège dans les provinces wallonnes.

Les *Ecologistes* progressent d'un demi pour-cent et remportent leur meilleur succès dans la province de Namur, et principalement dans le canton même de Namur où ils dépassent 5 %.

Les *listes flamandes* déposées dans l'arrondissement de Nivelles pour pouvoir profiter au maximum de l'apparement provincial du Brabant ne représentent quasi rien, mais le hasard de la dévolution des sièges fait élire une candidate PVV dans cet arrondissement au Sénat.

Les *listes diverses* totalisent 9.761 voix dont 9.032 pour le parti des Belges de langue allemande qui se présentait dans la province de Liège et qui représente le quart de l'électorat des cantons d'Eupen et St. Vith.

*
**

Le lecteur aura constaté que les mouvements de voix sont particulièrement peu prononcés dans la région wallonne. Rien d'étonnant dès lors à ce que le taux de mobilité externe y soit particulièrement faible et le plus faible depuis plusieurs années. Il atteint 4,37 %, contre 9,60 % entre 1974 et 1977, 5,04 % entre 1971 et 1974 et 10,60 % entre 1968 et 1971.

2. Les cantons flamands

Les cantons flamands regroupent les quatre provinces flamandes, l'arrondissement de Louvain et cinq des treize cantons de l'arrondissement de Bruxelles, situés intégralement en région flamande. Ils représentent 3.614.108 électeurs inscrits, soit 56,77 % du corps électoral belge. La participation électorale s'élève à 95,89 %, niveau légèrement supérieur à celui de 1977. Comme en Wallonie et à Bruxelles, les votes « Blancs et nuls » sont en augmentation. Ils représentent 8,03 % contre 6,86 % en 1977. Ils sont néanmoins inférieurs à ce qu'ils ont été en 1971 et 1974 et se situent entre le niveau atteint en Wallonie d'une part, à Bruxelles de l'autre.

*
**

Les listes d'*extrême gauche* (Amada essentiellement) progressent de 0,41 % pour atteindre 1,33 %. Il est assez symptomatique de constater

qu'en région flamande les listes d'extrême gauche recueillent un pourcentage de voix supérieur à celui atteint en Wallonie. Leur avance est essentiellement due à la province d'Anvers où Amada atteint 1,76 % des voix.

Les *communistes* avancent de 0,66 % pour totaliser 1,92 % des suffrages. Comme en Wallonie, le pourcentage cumulé des avances communiste et d'extrême gauche ne dépasse pas le recul socialiste. Il n'y a donc pas eu de poussée à gauche dans la région flamande.

Les *socialistes* reculent de 1,40 % pour se retrouver avec 20,90 % à leur minimum absolu de toute la période du suffrage universel. Le recul du BSP est général dans les diverses provinces. Il est le plus net en Flandre occidentale (-2,61 %), le moins élevé dans le Limbourg et se transforme en légère avance dans l'arrondissement de Louvain (+0,38 %).

Contrairement à toute attente et aux sondages (en tout cas à ceux qui ont été publiés) les *sociaux chrétiens* n'obtiennent pas le succès qu'ils espéraient. Le CVP recule même de 0,21 % des voix pour se situer à 43,52 % des suffrages. Ils sont nettement au-dessus de leur minimum de 1971, mais au-dessous de leur majorité de 50,96 % en 1961 et de 60,37 % en 1950. Les résultats du CVP ne sont pas homogènes. Ce parti progresse légèrement dans les provinces d'Anvers et de Flandre orientale, où des personnalités comme MM. Tindemans et Martens auront pu influencer le choix de l'électeur et recule dans les autres provinces et particulièrement dans l'arrondissement de Louvain (-1,75 %).

Le PVV, en gagnant 2,78 % des voix et en se trouvant avec 17,20 % est au niveau de son maximum historique et est le vainqueur relatif de ces élections de grande stabilité. Il récupère les voix perdues entre 1974 et 1977 et progresse dans toutes les provinces, mais le plus nettement en Flandre occidentale et à Anvers. Il profite vraisemblablement de sa situation de parti d'opposition et de ses promesses en matière fiscale.

La *Volksunie* au contraire est le grand perdant du scrutin. Son recul est de 4,79 % des suffrages. Ce pourcentage doit immédiatement être rapproché du résultat du *Vlaams Blok* qui obtient 2,07 % des suffrages. Il ne fait guère de doute que la majeure partie des 66.042 voix recueillies par le *Vlaams Blok* provient d'électeurs déçus par la *Volksunie*, mais ensemble ces deux partis reculent néanmoins de 2,72 %. Nous pensons qu'une autre partie des électeurs transfuges de la *Volksunie* se sera réfugiée dans le vote blanc ou aura voté CVP. Ce dernier parti ne progressant pas, il aura dû perdre une partie de ses électeurs au profit du PVV. Nous croyons peu à un transfert direct de la *Volksunie* vers le PVV pour des raisons d'opposition au Pacte d'Egmont.

Les *Ecologistes* totalisent 11.000 voix ce qui constitue un progrès certain mais la dispersion de leurs listes est grande.

Le parti RAD équivalent flamand de l'UDRT, perce beaucoup moins en région flamande qu'à Bruxelles ou en Wallonie.

Le FDF qui ne présentait de liste qu'à Louvain et dans les cantons flamands de l'arrondissement de Bruxelles, réalise un résultat quasi identique à celui de 1977.

Les listes diverses atteignent un résultat négligeable.

Elections législatives de 1978 et de 1977
Résultats pour la Chambre des Représentants
Cantons flamands

	1978		1977	
	Nombres absolus	%	Nombres absolus	%
Electeurs inscrits	3.614.108		3.572.560	
Bulletins déposés	3.465.441	95,89	3.424.461	95,85
Blancs et nuls	278.285	8,03	234.782	8,86
Votes valables	3.187.156	91,97	3.189.679	93,14
1. Extrême gauche	42.487	1,33	29.389	0,92
2. Communistes	61.094	1,92	39.997	1,26
3. Socialistes		(21,05)		(22,43)
BSP	666.190	20,90	711.214	22,30
PS	4.701	0,15	4.320	0,13
4. Sociaux-chrétiens		(43,68)		(43,91)
CVP	1.386.948	43,52	1.394.953	43,73
PSC	5.204	0,16	5.778	0,18
5. Libéraux		(17,39)		(14,51)
PVV	548.309	17,20	459.760	14,42
PL et libéraux dissidents*	6.057	0,19	2.931	0,09
6. Volksunie	365.276	11,47	518.725	16,26
7. Vlaams Blok	66.042	2,07	—	—
8. Ecologistes	11.001	0,34	3.081	0,09
9. UDRT	7.618	0,24	—	—
10. FDF	14.451	0,45	13.659	0,43
11. Divers et divers droite	1.778	0,06	5.872	0,19

* En 1978.

Bien que les mouvements de voix aient été, contrairement à la généralité des élections d'après-guerre, plus importants en région flamande qu'ailleurs, le taux de mobilité externe reste relativement modéré : 6,55. Il est cependant plus élevé que lors des 3 scrutins antérieurs (2,74 en 1971, 4,43 en 1974 et 4,42 en 1977).

3. Les cantons bruxellois

Rappelons que nous classons sous le vocable « Cantons bruxellois » les huit cantons (5) qui englobent les 19 communes de l'agglomération bruxel-

(5) Bruxelles, Anderlecht, Ixelles, Molenbeek, Saint-Gilles, Saint-Josse, Schaerbeek et Uccle.

loise. Certains ne contiennent pas d'autres communes que celles de l'agglomération (Bruxelles, St-Gilles et Molenbeek), d'autres au contraire voient s'y ajouter des communes flamandes (dont 5 à facilités).

Les 8 cantons bruxellois comptent 733.025 électeurs inscrits, soit 11,51 % du total général mais quelque 13.000 de moins qu'en 1977. Il faut voir là le résultat du lent exode des habitants vers la périphérie ou la province. La participation électorale est légèrement plus faible qu'en 1977 (—0,31 %) et les votes Blancs et nuls sont en hausse de 0,61 %. C'est cependant à Bruxelles que le pourcentage de votes blancs et nuls est le plus faible et est inférieur à ses maxima de 1974 et 1965.

Contrairement à ce que l'on a constaté dans les autres régions, l'*extrême gauche* recule très légèrement et ne recueille que 0,50 % des voix.

Le *parti communiste* pour sa part progresse de 0,26 %, ce qui signifie qu'ensemble les 2 partis situés à gauche des socialistes obtiennent un pourcentage identique à celui de 1977.

Comme les autres « familles » traditionnelles, les *socialistes* présentaient deux listes dans l'arrondissement de Bruxelles. Au niveau des 8 cantons, ils atteignent globalement 16,19 % des voix, soit un recul de 0,90 %. Ils sont bien entendu à leur minimum historique et très loin en-deçà de leur maximum d'après-guerre (45,07 %). Les résultats sont cependant différents pour le PSB qui recule de 1,60 % et pour le BSP qui avance de 0,70 %. Nous n'excluons pas que des électeurs socialistes flamands qui traditionnellement votaient pour la liste de la « Fédération bruxelloise » n'aient plus exprimé le même choix après le distanciellement opéré quelques jours avant les élections et soient dès lors passés du côté du BSP. Il n'y aurait rien là que de très normal.

Globalement les *sociaux chrétiens* reculent de 0,17 % dans les 8 cantons, mais ici le mouvement est inversé en ce sens que le PSC avance de 0,50 % (sous l'influence sans doute de M. Vanden Boeynants) et que le CVP recule de 0,67 %. Ces mouvements restent d'ampleur faible et placent les sociaux-chrétiens au-dessus de leurs résultats de 1965 et 1971, mais bien en-deçà de leurs maximums antérieurs.

La « *famille* » *libérale* continue à régresser à Bruxelles. Elle perd globalement 1,68 % des voix et ne représente plus que 10,16 %. Elle est environ au tiers du résultat PLP de 1965 (33,45 %). Ici aussi les mouvements sont différents suivant le rôle linguistique. Le Parti libéral recule de 3,00 %, tandis que le PVV avance de 1,32 %.

Le *FDf* reste de loin le premier parti des cantons bruxellois avec 35,45 % des voix, enregistrant même une avance de 0,52 %. Il se situe ainsi à son maximum absolu.

Pour la première fois depuis sa création, la *Volksunie* recule dans les cantons bruxellois où elle perd 2,63 %. Comme dans les autres régions, il convient de rapprocher ce chiffre de celui des suffrages obtenus par le *Vlaams Blok* qui totalise 1,57 % des voix. Il y a donc perte de 1,06 % des voix nationalistes flamandes. Nous pensons qu'elles se seront éparpillées sur diverses listes (UDRT et PVV pour des raisons fiscales), peut-être CVP qui aurait alors, lui, perdu plus de voix vers le PVV et l'UDRT qu'il n'en aurait gagné venant de la *Volksunie*.

Elections législatives de 1978 et de 1977
Résultats pour la Chambre des Représentants
Cantons bruxellois

	1978		1977	
	Nombres absolus	%	Nombres absolus	%
Editeurs inscrits	733.025		746.148	
Bulletins déposés	672.252	91,70	686.529	92,01
Blancs et nuls	49.574	7,37	46.404	6,76
Votes valables	622.678	92,63	640.125	93,24
1. Extrême gauche	3.140	0,50	4.885	0,76
2. Communistes	18.739	3,01	17.606	2,75
3. Socialistes		(16,19)		(17,09)
PSB	82.536	13,26	95.124	14,86
BSP	18.275	2,93	14.255	2,23
4. Sociaux-chrétiens		(24,10)		(24,27)
PSC	91.006	14,61	90.348	14,11
CVP	59.108	9,49	65.044	10,16
5. Libéraux		(10,16)		(11,84)
PL	39.777	6,39	60.110	9,39
PVV	23.494	3,77	15.666	2,45
6. FDF	220.701	35,45	223.621	34,93
7. <i>Volksunie</i>	22.297	3,59	39.788	6,22
8. <i>Vlaams Blok</i>	9.747	1,57	—	—
9. UDRT	18.005	2,89	—	—
10. Ecologistes	11.106	1,78	7.765	1,21
11. Divers et divers droite	4.747	0,76	5.913	0,93

Nouveau venu sur la scène politique, l'UDRT recueille 18.005 voix dans les huit cantons et 25.100 dans la province de Brabant, ce qui lui permet d'avoir un élu. Ce parti, anti-fiscal par excellence, est le faible reflet d'un phénomène qui s'est développé dans certains pays étrangers (Danemark et Etats-Unis notamment). Il est tout de même assez rare qu'un parti nouveau ne se réclamant pas d'une tendance traditionnelle ou communautaire parvienne à franchir la barre du chiffre d'éligibilité.

Les *Ecologistes* progressent d'un peu plus de 0,50 % et atteignent à Bruxelles leur meilleur résultat parmi les 3 régions.

Les *listes diverses* n'ont guère de succès.

Dans les huit cantons bruxellois se présentent trois catégories de listes : des listes francophones (PSB-PSC-PL-FDF), des listes néerlandophones (CVP-BSP-PVV-Volksunie-Vlaams Blok) et des listes mixtes dont il est impossible de départager les résultats suivant le « rôle » linguistique de l'électeur (Extrême gauche, Parti communiste, Ecologistes, UDRT et divers). En 1978, les listes francophones recueillent 69,71 % des suffrages, contre 73,29 % en 1977, les listes flamandes 21,35 % contre 21,06 % et les listes mixtes 8,94 % contre 5,65 %. Comme il est vraisemblable qu'il n'y ait pas que des francophones qui aient renforcé le résultat des listes mixtes, on assiste à une nouvelle, mais sans doute légère avance des votes flamands dans les huit cantons. En calculer le pourcentage exact pour les 19 communes ne nous paraît pas possible.

Comme nous l'avons fait pour les autres régions, nous avons calculé le taux de mobilité externe pour les huit cantons. Il s'établit à 8,33 contre 8,57 en 1977, 7,59 en 1974 et 18,30 en 1971.

III. Conclusions générales.

Une question qui peut se poser est de savoir si le corps électoral belge a globalement désavoué le gouvernement, comme il le fait à presque toutes les élections ?

Pour cet examen, il convient de tenir compte des bulletins « blancs et nuls » dont les blancs et les nuls volontaires expriment une opinion politique. Les pourcentages doivent dès lors se calculer non plus par rapport aux votes valables, mais aux bulletins déposés.

On constate à la lecture du tableau ci-après que l'ensemble des partis de la majorité sortante perd 4,82 % des bulletins déposés, qui se répartissent en une avance de 3,61 % des partis d'opposition et des listes diverses et d'une augmentation de 1,21 % des bulletins blancs et nuls. Ce recul de près de 5 % des partis gouvernementaux est une régression plutôt supérieure à la moyenne d'après-guerre, mais très en deçà de la défaite électorale qui suivit le Gouvernement Lefèvre-Spaak et la création du PLP.

En résumé les élections de 1978 ne marquent pas de grands changements par rapport à celles de 1977. Le recul de la Volksunie est le plus net. Il était attendu et doit être attribué à ceux des électeurs flamands qui esti-

maient que les concessions faites à Egmont-Stuyvenberg étaient trop importantes. Ceux d'entre eux qui votèrent pour le Vlaams Blok sont certainement dans ce cas. D'autres auront vraisemblablement rejoint le CVP qui d'autre part perdit des électeurs au profit du PVV, pour des raisons économiques et sociales et notamment en raison des promesses fiscales du PVV. Les pertes du BSP sont, en partie, dues au manque de temps dont ce parti a disposé pour se présenter en tant qu'« entité » indépendante du PSB. Il faut cependant remarquer que le BSP perd plus

Elections législatives de 1978 et de 1977
En pourcentage des bulletins déposés
Ensemble du pays

	1978		1977	
	Nombres absolus	%	Nombres absolus	%
Bulletins déposés	6.039.916		6.005.195	
Blancs et nuls	506.710	8,39	430.965	7,18
Gouvernement	4.034.532	68,80	4.300.712	71,62
Opposition et divers (6)	1.498.674	24,81	1.273.518	21,20

sur sa droite que sur sa gauche. Ceci confirme notre opinion, qu'électorale-ment, le BSP n'a aucun intérêt à se montrer trop doctrinaire. Le bon résultat de W. Claes plaide en ce sens. Nous pensons, contrairement à certains (7) que la même remarque doit être faite pour le PSB.

Le progrès des « Blancs et nuls » et le relatif succès des petites listes marquent le désarroi de l'électeur face aux partis politiques.

En Wallonie, les mouvements de voix sont moindres. Les sociaux-chrétiens y continuent leur redressement, tandis que la remontée socialiste est, elle, arrêtée et transformée en un recul de 2 %. Le recul du RW nous incite à croire que les problèmes communautaires ont moins pesé qu'il y a quelques années. Le recul du PRLW est plus étonnant, sauf à avoir été provoqué en partie par les dissidences et par le manque de personnalités marquantes. Ce recul alimente sans doute en partie l'UDRT et le PSC.

A Bruxelles enfin, le FDF se maintient malgré sa participation gouvernementale, apparaissant sans doute comme le rempart contre une minorisation bruxelloise au sein d'une Belgique dont la capitale ne représente que quelque 10 % des habitants. L'avenir démontrera si la voie suivie par l'électeur bruxellois était la bonne. Les listes flamandes progressent globalement quelque peu, tandis que socialistes et parti libéral reculent assez nettement. Le nouveau parti anti-fiscal, UDRT, y obtient 2,89 % et un élu.

(6) Nous avons classé le RW dans l'opposition.

(7) Voir *Socialisme* n° 146-147. Valmy Féaux. *La formation militante*, p. 319.

Tout porte donc à croire que dans l'ensemble l'électorat belge se divise en 3 grands groupes : ceux qui restent fidèles à leurs options de base et qui constituent la grande majorité, ceux qui se réfugient dans l'abstention (+1,21 %) et ceux qui modifient leur choix. Seuls les sondages post-électoraux montreront si les transferts réciproques ou indirects (du parti A vers le parti B et de celui-ci vers le parti C) furent importants ou non. Les chiffres absolus ne permettent pas de le déceler.

Les élections de 1978 étaient-elles inutiles ? Dans un pays où la procédure du Référendum populaire n'existe pas et où les partis se mettent dans une position telle que la situation politique est bloquée, que faire d'autre que convoquer le corps électoral ?

Summary : Analysis of the General Election of 1978 in Belgium.

This article is a summary of the results of the parliamentary election held on 17th December 1978. The balloting came in the wake of an early dissolution of the legislative bodies (« Chamber » and « Senate ») elected in 1977.

The main feature of the election is that voters largely confirmed the 1977 voting patterns and that the new bodies will be very similar to the former ones.

The only really significant trend is the falling off of Volksunie (Flemish federalists) and the ahead movement of Flemish liberals (PVV). A second characteristic, together with an increased number of blank or spoil ballot papers, is a slight breakthrough of new or minor lists of candidates, e.g. the Democratic Union for Respect of Work, an anti-tax party, and a number of « green » lists.

It came rather as a surprise that the Flemish Christian Democrats (CVP) lost some ground, as public opinion polls and political observers had forecast a gain.

It seems that the Flemish liberal promises for tax cuts attracted CVP voters to some extent, resulting in that party not fully cashing in on the Volksunie drop.

In the Walloon region the balloting was characterized by a Socialist loss, and a gain by Christian Democrats (PSC).

The Chambers elected in 1978 are constituent bodies. For the time being it cannot be said whether they will be in a position to achieve pacification between the Flemish and French-speaking communities and to put an end to the long controversy concerning devolution which has been prevailing on the Belgian political scene for many years.

BRUXELLES-RÉGION TOUT DE SUITE

BRUXELLOIS, MAITRE CHEZ TOI ?

D'accord, mais pour cela il faut casser la spéculation foncière qui défigure la ville.

Limitier le pouvoir des multinationales qui y règnent sans partage.

Là-dessus, le FDF est muet.

SAUVER BRUXELLES ?

Toujours d'accord mais pour cela il faut arrêter le départ des habitants, maintenir et développer l'emploi, agir sur les loyers qui ne cessent de grimper, en finir avec l'étranglement financier des communes par l'Etat, rendre la ville accueillante.

Sur ce terrain, le quatuor Defosset (FDF), Simonet (PSB), Anciaux (VU) et VdB (PSC) présentent un bilan de carence, une suite d'échecs.

BRUXELLES, RÉGION A PART ENTIÈRE ? OUI! et le plus tôt sera le mieux

Et cependant rien ne vient, de conclaves en châteaux, de pactes en déclarations, les gaspillages et le désordre se multiplient.

Tout se complique et l'on vous parlait de simplifier les institutions !

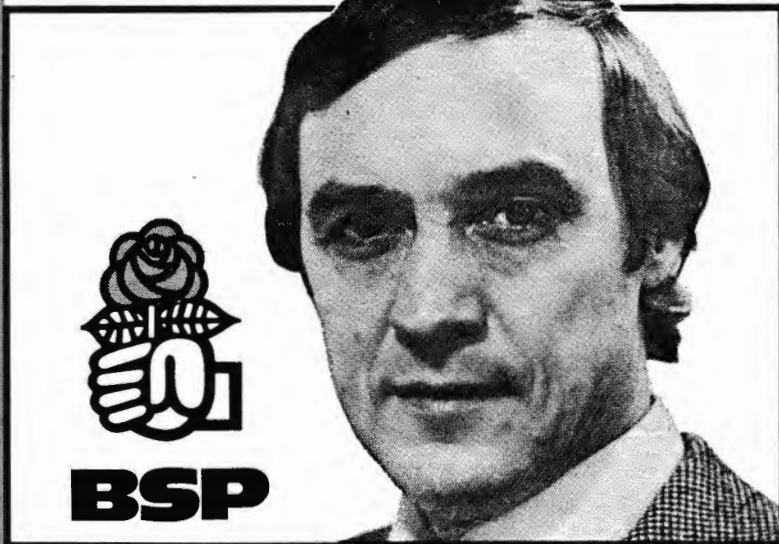
Egmont est mort. C'était un conte sans queue ni tête.

Quant aux partis gouvernementaux francophones, ils prétendent encore défendre ce Pacte avec VdB à la barre, à droite toute ! S'ils avancent de nouvelles revendications pour l'après élection, ils restent étrangement muets sur l'essentiel : LA REGIONALISATION DEFINITIVE TOUT DE SUITE.

Les communistes bruxellois des deux langues proposent :

- L'élection au suffrage universel et direct d'une ASSEMBLEE qui pourra parler et agir pour Bruxelles. L'établissement d'un gouvernement régional émanant de l'assemblée et disposant de moyens financiers sérieux. La régionalisation du crédit.
- Des garanties aux deux communautés en établissant deux assemblées communautaires démocratiques pour traiter des matières personnalisables (socio-culturelles).
- Délimiter la région bruxelloise, une fois pour toutes ; en terminant avec les disputes stériles, en tenant compte de la volonté déjà exprimée des populations directement concernées et en les consultant là où c'est nécessaire. DE CELA LE FDF NE PARLE PLUS !!

de Vlaamse socialisten met
Karel Van Miert

durven beslissen eerlijker verdelen

Maak de Vlaamse socialisten sterker

Stem op 17 december 1978

voor de **BSP**, lijst nr 8

T IS **HARD** NODIG

Het gebruik van de voorkeurstem bij de parlementsverkiezingen van 17 december 1978*

door Lic. Mark DEWEERDT,

in samenwerking met de Afdeling Politologie
van de Katholieke Universiteit te Leuven.

★

I. De evolutie in het gebruik van de voorkeurstem.

Zoals in 1977 heeft op 17 december 1978 iets meer dan de helft van het Belgisch kiezerskorps bij de verkiezing van de leden der Kamer van Volksvertegenwoordigers zijn voorkeur voor een bepaalde kandidaat laten blijken. Van de 5.536.164 geldige stemmen werden er 2.870.994 of 51,86 % op de titelvoerende kandidaten uitgebracht (tabel I). Ten opzichte van 1977 steeg het voorkeurstemmenaantal met 69.020 eenheden (+ 2,46 %) of 1,60 procentpunten.

Ook voor de Senaatsverkiezingen ging het voorkeurstemmengebruik lichtjes de hoogte in. Van de 5.478.080 geldige stemmen zijn er 2.291.000 of 41,82 % op de titelvoerende kandidaten uitgebracht, wat een stijging met 46.789 (+ 2,08 %) of 1,17 procentpunten betekent (tabel I). Het verschil tussen het aantal voorkeurstemmen bij de Kamer- en de Senaatsverkiezingen bedraagt nu 10,04 procentpunten en is het grootst sinds 1919.

* De berekeningen gebeurden op basis van de verkiezingsuitslagen gepubliceerd in de (gele) brochure uitgegeven door het ministerie van Binnenlandse Zaken: *Uitslagen der verkiezingen van 17 december 1978*, z.p. Brussel, z.d. (1979), 266 blz. + 20 tabellen. Een aantal daarin voorkomende onnauwkeurigheden kon met de medewerking van het ministerie van Binnenlandse Zaken worden gecorrigeerd. Gegevens betreffende de verkiezingen vóór 1978 zijn genomen uit ons artikel *De personale keuze bij de parlementsverkiezingen van 17 april 1977*, in: *Res Publica*, XIX (1977), 3, blz. 515-528. Voor o.m. een ietwat uitvoeriger beschrijving van het voorkeurstemmengebruik en verklaringsgegevens zij daarnaar verwezen.

Na de zeer zwakke stijging in 1977 zet zich de algemene trend van het toenemend gebruik van de voorkeurstemmen verder door. Het stijgingsritme is evenwel aan de lage kant in vergelijking met dat van de jaren zestig en het begin van de jaren zeventig.

TABEL I
De personale keuze bij de parlementsverkiezingen sinds 1919

Verkiezing	Kamer		Senaat	
	Absoluut	%	Absoluut	%
1919	288.068	16,36	151.754	9,62
1921	300.875	15,57	163.975	8,80
1925		(*)	233.725	11,51
1929	369.235	16,55	249.525	11,45
1932	481.000	20,59	344.428	15,04
1936	557.861	23,61	425.871	18,52
1939	639.271	27,33	495.725	21,64
1946	535.189	22,62	415.404	17,76
1949	1.146.496	22,78	914.879	18,36
1950	1.007.486	20,38	778.499	15,84
1954	1.362.463	26,40	1.048.099	20,50
1958	1.386.187	26,14	1.081.997	20,57
1961	1.737.393	32,99	1.326.781	25,39
1965	2.023.118	39,04	1.656.919	32,38
1968	2.151.621	41,55	1.736.896	33,97
1971	2.415.967	45,74	1.957.468	37,56
1974	2.620.951	49,84	2.092.155	40,35
1977	2.801.974	50,26	2.244.221	40,65
1978	2.870.994	51,86	2.291.010	41,82

(*) Gegevens over de Kamerverkiezingen van 1925 zijn niet beschikbaar.

II. De voorkeurstemmen naar arrondissement en provincie (1).

Het gebruik van de voorkeurstem vertoont andermaal opmerkelijke verschillen van het ene arrondissement tot het andere en van de ene provincie tot de andere (tabellen II en III).

Maar waar in 1977 in vijf arrondissementen (Oudenaarde, Aarlen-Marche-en-Famenne-Bastenaken, Neufchâteau-Virton, Tongeren-Maaseik en Hasselt) twee maal zoveel kiezers een voorkeurstem uitbrachten als in Bergen, is dat in 1978 niet het geval. Het voorkeurstemmengebruik in het arrondissement met de hoogste score (Oudenaarde: 68,30) ligt 91,10 % hoger dan dat in het arrondissement met de laagste score (Bergen: 35,74).

(1) Hier, evenals in de volgende paragraaf over de voorkeurstemmen naar partij, wordt slechts over de Kamerverkiezingen gesproken.

TABEL II

De voorkeurstemmen naar arrondissement*
(Kamer van Volksvertegenwoordigers)

Arrondissement	1965	1968	1971	1974	1977 ^o	1978
Antwerpen	25,88 (28)	31,87 (25)	35,92 (24)	43,25 (22)	48,97 (17)	49,50 (19)
Mechelen	28,66 (23)	34,42 (20)	42,62 (18)	44,51 (19)	43,97 (21)	43,77 (25)
Turnhout	26,46 (26)	34,17 (27)	42,04 (19)	47,78 (18)	40,73 (25)	44,08 (24)
Gent-Eeklo	34,48 (21)	41,40 (16)	48,31 (15)	53,41 (13)	51,62 (12)	54,98 (12)
Dendermonde	38,19 (17)	38,34 (18)	49,34 (13)	54,91 (9)	56,26 (9)	55,56 (11)
Oudenaarde	48,88 (9)	53,60 (5)	68,44 (1)	69,19 (3)	69,96 (1)	68,30 (1)
Sint-Niklaas	29,72 (22)	33,25 (24)	41,61 (20)	42,04 (24)	40,91 (24)	46,93 (20)
Aalst	55,83 (5)	55,76 (4)	64,48 (4)	66,65 (4)	63,77 (6)	61,04 (7)
Brugge	50,15 (8)	44,85 (12)	53,21 (10)	58,32 (7)	53,96 (11)	52,48 (14)
Kortrijk	41,64 (14)	42,23 (13)	51,53 (11)	53,57 (12)	54,63 (10)	60,44 (8)
Veurne						
Oostende						
Diksmulde	51,76 (7)	49,99 (10)	55,02 (7)	53,02 (14)	50,23 (14)	50,37 (15)
Roeselare-Tielt	35,78 (19)	41,81 (15)	48,17 (16)	49,95 (16)	51,38 (13)	56,20 (10)
Ieper	41,81 (13)	41,39 (17)	45,62 (17)	43,85 (21)	38,91 (29)	42,70 (27)
Hasselt	58,29 (3)	56,14 (3)	65,07 (2)	71,31 (1)	66,38 (5)	64,14 (5)
Tongeren						
Maaseik	59,72 (1)	60,05 (1)	65,03 (3)	64,22 (5)	66,53 (4)	66,83 (2)
Leuven	44,01 (12)	46,32 (11)	54,03 (8)	53,85 (11)	59,54 (8)	59,78 (9)
Brussel	48,13 (11)	50,84 (9)	48,41 (14)	52,64 (15)	49,21 (16)	52,79 (13)
Nijvel	40,01 (16)	37,88 (19)	34,40 (25)	40,29 (26)	42,62 (22)	42,94 (26)
Bergen	20,19 (30)	22,22 (30)	25,15 (30)	27,83 (30)	32,85 (30)	35,74 (30)
Charleroi	28,26 (25)	30,58 (26)	32,13 (28)	38,35 (27)	40,38 (26)	39,90 (29)
Zinnik	28,33 (24)	30,49 (27)	32,49 (27)	37,68 (29)	40,38 (27)	45,39 (23)
Thuin	23,07 (29)	25,92 (29)	29,72 (29)	32,18 (29)	40,08 (28)	40,83 (28)
Doornik-Aat-						
Moeskroen	36,20 (18)	35,00 (21)	40,12 (23)	43,88 (20)	49,36 (15)	50,14 (16)
Luik	26,12 (27)	28,11 (28)	34,39 (26)	40,90 (25)	42,49 (23)	46,03 (22)
Hoel-Borgworm	42,79 (15)	37,28 (20)	40,99 (21)	48,84 (17)	47,84 (19)	46,39 (21)
Verviers	34,81 (20)	42,20 (14)	40,58 (22)	42,80 (23)	47,53 (20)	49,89 (18)
Aarlen-Marche-						
en-Famenne-						
Bastenaken	59,35 (2)	59,50 (2)	63,24 (5)	69,88 (2)	68,30 (2)	65,09 (4)
Neufchâteau-						
Virton	48,26 (10)	52,68 (6)	59,09 (6)	62,02 (6)	67,37 (3)	65,69 (3)
Namen	52,03 (6)	50,96 (8)	50,00 (12)	54,89 (10)	48,96 (18)	50,10 (17)
Dinant-						
Philippeville	56,89 (4)	52,21 (7)	53,51 (9)	55,64 (8)	61,56 (7)	62,77 (6)

* In ten honderd van het totale aantal geldige stemmen ; tussen haakjes de rangorde van elk arrondissement.

(a) Er moge aan herinnerd worden dat een aantal arrondissementen wijzigingen qua grootte heeft ondergaan door de samenvoeging van gemeenten in 1977.

De gebieden met veel voorkeurstemmen (boven het nationaal gemiddelde) zijn in 1978 de provincies Luxemburg, met een uitloper in Dinant-Philippeville, Limburg en Oost-Vlaanderen (behalve Sint-Niklaas), en de arrondissementen Brugge, Kortrijk, Roeselare-Tielt, Leuven en Brussel. Onder het nationaal gemiddelde liggen de provincies Antwerpen, met een uitloper in Sint-Niklaas, Henegouwen en Luik, en de arrondissementen Veurne-Oostende-Diksmuide, Ieper, Nijvel en Namen.

TABEL III

De voorkeurstemmen naar provincie*
(Kamer van Volksvertegenwoordigers)

<i>Provincie</i>	1965	1968	1971	1974	1977 (a)	1978
Antwerpen	26,52 (9)	32,80 (8)	38,43 (7)	44,70 (7)	46,32 (7)	47,27 (7)
Brabant	45,76 (4)	48,67 (4)	47,94 (6)	51,50 (6)	50,46 (6)	52,97 (6)
Henegouwen	28,05 (8)	29,51 (9)	32,48 (9)	36,89 (9)	41,02 (9)	42,33 (9)
Limburg	59,03 (1)	58,16 (1)	65,44 (1)	67,69 (1)	66,46 (2)	65,50 (1)
Luik	30,93 (7)	32,95 (7)	36,95 (8)	42,68 (8)	45,55 (8)	47,01 (8)
Luxemburg	54,45 (2)	56,47 (2)	61,40 (2)	66,39 (2)	67,89 (1)	65,36 (2)
Namen	53,86 (3)	51,43 (3)	51,31 (5)	55,17 (4)	53,52 (4)	54,71 (4)
Oost-Vlaanderen	39,93 (6)	43,83 (6)	52,57 (3)	56,04 (3)	54,68 (3)	56,21 (3)
West-Vlaanderen	44,42 (5)	44,28 (5)	51,34 (4)	52,84 (5)	51,38 (5)	53,92 (5)

(a) Er moge aan herinnerd worden dat door de samenvoeging van gemeenten in 1977 een aantal provincies wijzigingen qua grootte heeft ondergaan.

* In ten honderd van het totale aantal geldige stemmen; tussen haakjes de rangorde van elke provincie.

In vergelijking met 1977 ligt het voorkeurstemmengebruik in 18 van de 30 arrondissementen hoger en in 12 lager. Een aanzienlijke vooruitgang wordt geboekt in de arrondissementen Sint-Niklaas (+ 6,02 punten, toe te schrijven aan het aantal voorkeurstemmen van Fr. Willockx, waardoor de BSP-score stijgt van 25,25 tot 46,27 %), Kortrijk (+ 5,81 punten, dank zij de naamstemmen van Fr. Demeulenaere-Dewilde en P. Lano op de CVP-lijst, waarvan het aandeel der voorkeurstemmen van 53,80 tot 63,62 % aangroeit) en Zinnik (+ 5,01 punten, dank zij het aantal voorkeurstemmen van L. Hurez, waardoor de PSB-score van 34,78 naar 44,10 % opklimt).

III. De voorkeurstemmen naar politieke partij.

Op 17 december 1978 stemde het kristen-demokratische kiezerskorps het meest van alle per voorkeur, nl. voor 61,12 % (tabel IV). Daarmee neemt de CVP-PSC opnieuw de eerste plaats in, waarvan zij in 1977 door de liberalen was verdrongen, maar blijft toch net iets beneden haar

rekordscore van 1974 (61,72 %). Afzonderlijk genomen, bedraagt het voorkeurstemmenaandeel voor de CVP 60,93 % en 61,62 % voor de PSC.

De liberale partijen (PVV, PRLW en PL ; eksklusief de dissidenties) zien hun voorkeurstemmenvoet dalen van 59,51 % (1977) tot 55,31 %, wat nog lager is dan in 1974 (57,20 %). Voor de PVV bedraagt het voorkeurstemmenpercentage 55,19 ; voor de PRLW-PL 55,53 %. Het is

TABEL IV

Evolutie van de voorkeurstemmen naar partij*
(Kamer van Volksvertegenwoordigers)

Verkiezing	Katholieken	Socialisten	Liberale	Vlaams-nationa-listen	FDF-RW	Kommu-nisten
1919	24,53	6,51	20,26	10,03		
1929	23,27	6,54	25,45	15,62		10,29
1939	38,08	12,88	31,78	28,74		14,05
1950	26,80	10,40**	26,54*	(a)		9,68
1958	32,21	14,46**	36,78*	28,49		12,25
1961	42,05	19,06	46,76	32,57		17,42
1965	47,53	27,25	46,43	59,45	27,29***	21,14
1968	53,98	28,32	50,23	38,08	25,48	20,10
1971	58,13	36,18	54,88	45,48	26,06	27,73
1974	61,72	39,24	57,20	48,40	38,45	31,21
1977	58,31	39,70***	59,51	51,83	36,84***	30,14
1978	61,12	44,34	55,31	53,44	41,82	27,34

* In ten honderd van het totale aantal geldige stemmen.

** Omwille van de socialistisch-liberale verkiezingskoalitie in Limburg en Luxemburg werd geen rekening gehouden met deze provincies.

*** Hierin zijn verrekend de voorkeurstemmen van het FDF in het kiesarrondissement Brussel (31,77 %), van het Front Démocratique Wallon in Nijvel (40,18 %), van het Front Wallon in alle arrondissementen van de provincie Henegouwen (17,96 %) en van de Parti Wallon des Travailleurs in de arrondissementen Luik en Verviers (20,65 %).

**** Omwille van de koalitie tussen PSB en RW in Luxemburg werd geen rekening gehouden met deze provincie.

(a) Percentage van de Vlaamse Concentratie in 1949 : 40,50. De 8.238 voorkeurstemmen van Van Dieren in Brussel vertegenwoordigen hiervan 7,93 %.

wel opmerkelijk dat het voorkeurstemmengebruik van het katholieke en het liberale kiezerskorps niet 'gekommunautariseerd' is, d.w.z. geen betekenisvolle verschillen vertoont tussen het Nederlandse en het Franse taalgebied. Zoals verder zal blijken, is dat voor de derde zgn. nationale partij niet het geval.

Op de derde plaats komen de Vlaams-nationalistische partijen (VU en Vlaams Blok), waarvan de kiezers voor 53,44 % een voorkeurstem uitbrachten. Dit percentage ligt voor de VU (57,23 % tegen 51,83 % in 1977) merkkelijk hoger dan voor het Vlaams Blok (34,12 %) en het overtreft zelfs dat van de liberalen.

Ook het socialistische kiezerskorps stemde in 1978 meer per voorkeur dan voorheen: 44,34 % tegenover 39,70 % in 1977. Op te merken is dat het voorkeurstemmengebruik — in tegenstelling tot de katholieke en liberale families — bij de Nederlandstalige socialistische kiezers (46,09 %) hoger ligt dan bij de Franstalige (42,68 %).

De grootste stijging ten opzichte van 1977 doet zich voor bij het FDF/RW, waarvan het voorkeurstemmenpakket aangroeit van 36,84 % tot 41,82 % (+ 4,98 punten of + 13,52 %). De FDF-kiezers (44,68 %) stemmen duidelijk meer per voorkeur dan deze van het RW (37,57 %).

De kommunistische kiezers hebben heel wat minder gebruik gemaakt van de mogelijkheid om een voorkeurstem uit te brengen dan in 1977. De neergaande tendens houdt aan. De score van 1978 (27,43 %) daalt zelfs tot onder het niveau van 1971 (27,73 %).

De stemmen van de andere partijen zijn voor 33,36 % voorkeurstemmen (36,73 % in 1977). Voor de belangrijkste onder hen is dit percentage: RAD-UDRT: 27,01; PDB: 51,87 (58,07 in 1977); AMADA: 36,76 (35,07 in 1977); RAL: 39,65 (44,00 in 1977); milieulijsten (Agalev, Ecolo e.d.): 26,81 (25,74 in 1977).

IV. De parlementsleden naar hun voorkeurstemmen.

In tabel V zijn de op 17 december 1978 verkozen leden van de Kamer van Volksvertegenwoordigers (aangeduid met de letter K) en de rechtstreeks verkozen senatoren (S) gerangschikt naar hun schaalwaarde op de 500-voorkeurschaal (2). Om enige vergelijking met vorige verkiezingen mogelijk te maken, zijn in tabel VI de scores van de eerste twintig gerangschikten van de verkiezingen van 1968, 1971, 1974 en 1977 opgenomen (3).

Ten slotte kan nog worden aangestipt dat ook nu weer, evenals in 1977, geen enkele volksvertegenwoordiger en geen enkele senator buiten

(2) De schaalwaarde wordt als volgt berekend:

$$\frac{\text{absoluut aantal voorkeurstemmen van de kandidaat}}{500} + \frac{\text{absoluut aantal voorkeurstemmen} \times 100}{\text{arrondissementeel kiescijfer van de partij}}$$

Voor een omstandige uiteenzetting van deze rekenmethode, zie W. Dewachter: Over het rekenen met de voorkeurstemmen in de wetgevende verkiezingen, in: *Politica* (1967), 3, blz. 205-217.

(3) Een volledig overzicht hiervan in *De parlementsleden naar hun voorkeurstemmen bij de verkiezingen van 1961, 1965, 1968, 1971 en 1974*, en M. Deweerdt, De personale keuze bij de parlementsverkiezingen van 17 december 1977, in: *Res Publica*, XIX (1977), 3, blz. 523-525.

TABEL V

De parlementsleden naar hun voorkeurstemmen in 1978

(K) L. Tindemans	336,86	(S) H. Hanquet	63,03
(S) J. Chabert	163,45	(S) A. de Rore	61,76
(K) P. vanden Boeynants	146,99	(S) J. Ferir	61,60
(K) W. Martens	142,93	(K) L. Remacle	61,58
(S) R. de Backer-Van Ocken	135,90	(S) E. Lacroix	60,98
(K) W. de Clercq	133,27	(S) J. Verhaegen	60,89
(K) W. Claes	101,82	(S) G. Gramme	59,84
(S) A. Califice	99,96	(S) E. Vandersmissen	59,58
(S) A. Humblet	97,07	(K) M. Galle	59,33
(K) M. Eyskens	96,87	(K) A. Cools	58,38
(K) Ch. Cornet d'Elzuis	96,67	(K) D. Coens	58,36
(S) A. Lavens	94,94	(S) A. Lagasse	58,22
(K) J. Verroken	94,59	(K) P.-H. Gendebien	55,92
(S) E. Cuvelier	91,17	(K) H. Mordant	55,89
(K) J. Lenssens	90,25	(K) R. Delizée	55,51
(K) H. de Croo	89,53	(K) L. Defosset	54,79
(S) F. Vangronsveld	87,83	(K) P. Breyne	54,57
(K) L. Dhoore	87,70	(K) R. van Elslande	54,37
(S) M. Toussaint	86,47	(K) A. Kempinaire	54,05
(K) M. Bourry	84,13	(K) V. Verberckmoes	54,01
(K) Ch.-F. Nothomb	82,00	(S) P. Mainil	53,93
(K) A. Spaak	80,69	(S) G. Cudell	52,88
(S) J. Daems	79,62	(K) M. Plasman	52,28
(K) H. Simonet	78,87	(S) W. Jorissen	52,12
(K) F. van Acker	78,65	(K) A. Lernoux	51,97
(S) C. Smitt	78,04	(K) J. Valkeniers	51,93
(K) J.P. Grafé	75,75	(K) M. Olivier	51,76
(K) J. Gabriëls	75,30	(K) M. Wathelet	51,62
(K) H. Boel	73,86	(S) J. de Graeve	51,60
(K) L. Vanvelthoven	73,71	(S) H. Vanderpoorten	51,58
(K) E. Wauthy	72,90	(S) J. Bascour	51,15
(K) F. François	72,23	(S) E. Cooreman	51,01
(S) W. Vernimmen	72,07	(S) R. Bataille	50,86
(S) G. Spitaels	71,46	(K) R. Urbain	50,85
(K) J. Michel	71,15	(S) J. Gillet	50,26
(S) H. Cugnon	70,83	(K) E. Vansteenkiste	50,17
(K) D. van Renterghem-D'Haeseleer	70,81	(K) M. Rutten	49,63
(S) H. Lahaye	70,03	(K) G. Mathot	49,20
(K) A. Bertouille	69,75	(K) F. Grootjans	48,57
(K) Ph. Maystadt	69,46	(K) W. Kuijpers	48,27
(K) H. Schiltz	69,45	(S) A. Lagae	47,89
(S) R. Windels	68,34	(K) G. Boeykens	47,47
(K) E. Leburton	68,16	(K) G. Sprockeels	46,99
(S) J. Pedé	68,15	(K) J. Gol	46,66
(S) M. van Herreweghe	67,89	(S) F. Perin	46,64
(S) R. Vandekerckhove	67,87	(K) L. Kelchtermans	45,78
(K) J. Dupré	67,85	(S) I. Petry	45,10
(S) R. Vannieuwenhuyze	67,31	(S) G. Désir	44,57
(K) Ch. Poswick	66,87	(K) H. Pierret	44,43
(K) A. Damseaux	65,28	(K) D. Claeys	44,42
(S) W. Verleysen	65,16	(S) J. van Canneyt	44,41
(K) F. Colla	64,64	(K) V. Anclaux	44,10
(K) L. Olivier	64,40	(K) A. Duclos-Lahaye	43,48
(S) Ch. Hanin	64,23	(K) R. Denison	42,51
(S) C. de Clercq	64,06	(S) O. Carpels	42,28
(K) R. Gheysen	63,89	(K) L. Remacle	42,15
(K) A. Laridon	63,24	(S) O. van den Broeck	41,94
(K) J. Delhayé	63,11	(K) E. Vankeirsbilck	41,29

(K) Gh. Willems	41,07	(S) R. Hostekint	30,46
(S) J. Vergeylen	41,01	(S) J. Kevers	30,45
(K) R. Bonnel	40,96	(S) G. Flagothier**	30,42
(K) P. Leys	40,66	(K) W. Taelman	29,91
(S) M. Vandewiele	39,81	(S) F. Boey	29,65
(K) R. de Wulf	39,70	(K) L. van Biervliet	29,06
(S) R. Basecq	39,39	(S) R. Gillet	28,77
(S) J. Hoyaux	39,25	(K) A. van Lent***	28,76
(K) G. Mundeleer	39,24	(S) J. Wyninckx	28,68
(K) M. Smet	39,06	(K) L. van Geyt	28,59
(K) E. Knoops	38,88	(K) G. Ryckmans-Corin	28,58
(S) F. Delmotte	38,42	(K) A. Claes	28,23
(K) R. Jérôme	38,37	(S) F. Vanderborgh	27,96
(K) G. Devos	38,31	(K) J. Henckens	27,76
(S) J. Mayence-Goossens	37,84	(K) R. Marchal	27,28
(S) C. Goor-Eyben	37,76	(S) J. Vangeel	26,95
(K) G. Nyffels	37,59	(K) P. Descamps	26,85
(S) A. Bogaerts	37,47	(S) W. Calewaert	26,78
(K) W. Burgeon	37,39	(S) O. van Ooteghem	26,76
(S) M. Decoster	37,29	(K) R. van Rompaey	26,64
(K) W. Desaeyere	36,69	(K) J. Flévez	26,48
(S) E. Coppens	36,31	(K) M. Vreven	26,45
(K) J. Ramaekers	36,11	(S) E. Pouillet	26,02
(K) L. Tobback	35,78	(K) E. Flamant	25,92
(S) M. Bury	35,75	(K) A. d'Alcantara	25,86
(K) A. Scokaert	35,72	(K) F. Baert	25,82
(K) R. Otte	35,51	(K) J. van Dessel	25,79
(K) A. de Winter	35,42	(S) R. Belot	25,74
(K) J. Caudron	35,39	(S) A. Canipel	25,63
(K) L. Hurez	35,23	(K) J. Somers	24,96
(S) L. Croux	34,74	(K) A. Ducobu	24,77
(K) Chr. Moors	34,49	(S) P. Bertrand	24,75
(K) R. Nols	33,90	(K) J. Defraigne	24,64
(S) A. Demuyter	33,88	(S) A. van Nevel	24,64
(K) R. Devos	33,81	(S) J. Humblet	24,46
(K) M. Tromont	33,65	(K) Fr. Demeulenaere-Dewilde	24,32
(S) M. Capoen	33,63	(S) A. Lagneau	24,25
(S) G. de Rouck	33,54	(S) H. de Bruyne	24,02
(S) G. Bassleer*	33,42	(S) B. Maes	23,95
(K) A. Steverlynck	33,32	(K) L. de Grève	23,32
(K) G. Beerden	33,16	(K) G. Glineur	23,05
(K) L. Tyberghien-Vandenbusache	33,03	(K) P. van Grembergen	22,70
(K) G. Temmerman	33,01	(K) F. Aerta	22,26
(K) P. de Keersmaeker	32,66	(K) A. Rutten	21,83
(K) E. Desutter	32,47	(K) F. Tanghe	21,73
(K) P. van der Niepen	32,26	(S) R. Dussart	21,65
(S) E. Lecoq	32,22	(K) L. van de Velde	21,60
(K) E. Gilin	32,20	(K) P. Maistriaux	21,03
(K) G. Schyns	32,13	(K) A. Evers	21,02
(K) Y. Ylfeff	31,95	(K) G. Pierard	20,98
(S) F. Houben	31,44	(S) P. Akkermans	20,83
(K) G. Verhaegen	31,23	(S) T. Touasaint	20,82
(S) T. Smeers	30,91	(K) R. Uyttendaele	20,77
(K) R. Gondry	30,83	(K) Gh. Hiance	20,62
(S) J. de Serrano	30,62	(K) G. Cardoen	20,57

* G. Bassleer nam ontslag en werd opgevolgd door A. Daulne (voorkeurstemmenvoet : 2,09).

** G. Flagothier werd tot provinciaal senator verkozen en werd als rechtstreeks verkozen senator opgevolgd door M. Paulus (voorkeurstemmenvoet : 8,62).

*** A. van Lent werd na zijn benoeming tot vice-gouverneur van Brabant opgevolgd door Fr. Willockx (voorkeurstemmenvoet : 37,88).

(S) L. Lindemans	20,30	(S) J. Cerf	12,26
(K) J. Perdieu	20,30	(K) R. Steyaert	12,22
(K) M. Levaux	20,14	(S) W. Leemans	11,45
(K) K. Poma	19,98	(K) A. Coppieters	11,41
(K) K. Dillen	19,67	(K) G. Brenez	11,29
(K) J. Adriaensens-Huybrechts	19,60	(K) A. Baudson	11,00
(K) S. Kubla	19,55	(S) J. Lepaffe	10,96
(K) A. Diegenant	19,43	(K) L. Outers	10,50
(K) N. Dinant	18,92	(S) Ch. Bailly	10,36
(K) B. Anselme	18,72	(K) A. van der Blest	9,66
(K) A. Denelr	18,66	(K) H. Weckx	9,62
(S) L. Mathieu-Mohin	18,36	(K) K. Blanckaert	9,40
(K) F. Persoons	17,87	(K) B. Cools	9,37
(K) E. Baldewijns	17,45	(K) L. Detlège	9,09
(S) F. Donnay	17,39	(K) W. Demeester-De Meyer	9,04
(K) R. Peeters	17,15	(S) M. Panneels-Van Baelen	9,04
(S) A. Bernaerts-Viroux	17,12	(S) J. van den Eynden	9,00
(S) A. Verbist	16,66	(K) H. Suykerbuyk	8,85
(K) Ph. Busquin	16,50	(K) J. van Cauwenberghe	8,76
(K) J. Sleeckx	16,48	(K) F. Herman	8,63
(K) R. Moreau	16,45	(K) Y. Biefnot	8,61
(K) L. Michel	16,38	(K) O. van Belle	8,46
(S) L. Gillet	16,34	(K) G. Onkelinx	8,37
(K) M. de Wewere	16,12	(K) R. Blommaert*	8,25
(K) L. van den Brande	16,11	(K) R. Leclercq	7,30
(K) J. van Elewyck	15,90	(K) G. Clerfayt	7,23
(K) J.-M. Dehousse	15,79	(S) L. Radoux	7,13
(K) J.-L. Thys	15,73	(K) T. Declercq	7,07
(K) F. Pans	15,64	(K) A. Smets	7,03
(S) G. Turf-Demunter	15,04	(K) F. Cauwenberghs	6,92
(K) L. Lenaerts	14,65	(K) H. Brouhon	6,32
(K) M. Hansenne	14,64	(K) J. Le Hardy de Beaulieu	6,01
(K) A. de Cordier	14,61	(K) A. Degroeve	5,83
(K) P. de Vlies	13,96	(K) G. Dielens	5,29
(K) A. Bourgeois	13,95	(K) V. Vanderheyden	4,81
(K) J. Buchmann	13,95	(K) L. Bernard	4,69
(K) M. Vandenhove	13,80	(K) F. Swaelen	4,63
(K) R. Hendrick	13,71	(S) F. Delpérée	4,48
(K) L. Danschutter	13,66	(K) Cl. Dejardin	3,89
(S) E. Hismans	13,56	(K) L. Hancké	3,86
(K) J. Desmarests	13,35	(K) A. Mook	3,85
(S) J. Dulac	13,32	(K) G. Brasseur	3,83
(K) J. Mangelschots	13,17	(K) A. de Beul	3,78
(K) J. van Gompel	12,85	(K) E. Rigo	3,55
(S) R. Gijs	12,80	(K) M. Mainguet-Banneux	2,40
(K) B. Risopoulos	12,34	(K) P. Havelange	1,79

* R. Blommaert nam ontslag en werd opgevolgd door O. de Mey (voorkeurstemmenvoet : 16,30).

TABEL VI

**De eerste twintig parlementsleden naar hun voorkeurstemmen
bij de verkiezingen van 1968, 1971, 1974 en 1977**

1968		1971	
(K) P. vanden Boeynants	281,10	(K) P. vanden Boeynants	154,94
(K) W. de Clercq	111,68	(K) W. de Clercq	140,09
(K) L. D'Haeseleer	109,47	(K) L. D'Haeseleer	121,46
(S) O. Vanaudenhove	106,39	(S) O. Vanaudenhove	112,67
(S) M. Toussaint	106,07	(S) F. Vangronsveld	105,85
(S) N. Hougardy	103,66	(S) M. Toussaint	94,87
(S) J. Piers	92,82	(S) A. Lagasse	93,61
(S) C. Héger	87,61	(S) E. Cuvelier	92,72
(K) J. Verroken	84,51	(K) W. Claes	92,53
(S) F. Vangronsveld	83,33	(K) L. Namèche	91,22
(K) J. van Offelen	82,43	(K) C. Hanin	89,96
(K) C. Poswick	79,15	(K) L. Tindemans	88,60
(S) P. Struye	77,63	(K) H. Simonet	86,73
(S) E. Cuvelier	73,19	(S) G. Eyskens	86,07
(S) A. Lagasse	69,18	(K) J. Verroken	85,19
(K) H. Simonet	67,98	(K) H. de Croo	84,30
(S) E. Machtens	66,97	(K) F. Vandamme	81,59
(K) H. de Croo	65,55	(S) W. Verleysen	77,26
(K) G. Devos	63,07	(K) J. de Saeger	76,70
(K) A. Humblet	61,56	(S) E. Machtens	75,17
1974		1977	
(K) L. Tindemans	207,75	(K) L. Tindemans	325,01
(K) W. de Clercq	168,80	(S) J. Chabert	160,81
(S) J. Chabert	147,28	(K) W. de Clercq	133,54
(K) W. Claes	132,45	(K) W. Claes	121,73
(K) P. vanden Boeynants	126,24	(K) W. Martens	120,38
(K) L. D'Haeseleer	124,75	(S) R. de Backer	119,02
(S) F. Vangronsveld	111,98	(K) Ch. Cornet d'Elzuis	107,20
(S) H. Toussaint	104,64	(S) A. Humblet	106,96
(K) L. Namèche	101,60	(K) H. Schiltz	106,01
(S) A. Lagasse	97,06	(K) F. Vangronsveld	105,03
(S) E. Cuvelier	95,92	(S) M. Toussaint	103,03
(K) J.P. Grafé	94,65	(K) P. vanden Boeynants	102,32
(K) W. Martens	94,22	(S) E. Cuvelier	101,71
(S) P. de Paepe	93,68	(K) D. van Renterghem	101,25
(K) H. de Croo	93,19	(S) A. Lavens	93,62
(S) J. Daems	89,21	(K) H. de Croo	92,74
(S) C. Hanin	87,25	(K) M. Eyskens	90,92
(K) J. Verroken	87,07	(K) J.-P. Grafé	86,66
(K) F. van Acker	84,98	(S) J. Daems	84,74
(K) P. Ghijsbrecht	84,59	(K) F. van Acker	83,88

de nuttige volgorde werd aangewezen (4). Het kiezerskorps blijft zich de mogelijkheid ontzeggen uit de partijkandidaten de volksvertegenwoordigers en de rechtstreeks verkozen senatoren te kiezen (5).

Summary : The preferential vote at the general elections of 1978 in Belgium.

At the general elections in Belgium, the voter has the possibility to bring out either a vote for a party or a vote for a candidate of the party (a preferential vote). At the general elections of December 17, 1978 for the House of Representatives the voters have voted for 51,86 % by preference, whereas for the Senate 41,82 % of them have done so.

The use of preferential votes is varying from one electoral district to another : from 68,30 % in the district of Oudenaarde to 35,74 % in Bergen. There is also a difference from one political party to another. The highest percentage is obtained by the CVP-PSC (catholic party) : 61,12 % ; the lowest by the KPB-PCB (communist party) : 27,34 %. The preferential votes individual candidates obtain differ widely, pointing out not only their popularity but also to a certain extend their political power.

(4) Bij de verkiezingen van 1961, 1965, 1968, 1971 en 1974 werden resp. 5, 2, 4, 2 en 3 kandidaten buiten de nuttige volgorde verkozen.

(5) W. DEWACHTER, De samenstelling der lijsten. in : *De wetgevende verkiezingen als proces van machtsverwerving in het Belgisch politiek bestel*, blz. 110-166.

1. The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions and activities. It emphasizes that this is essential for ensuring transparency and accountability in the organization's operations.

2. The second part of the document outlines the various methods and techniques used to collect and analyze data. It highlights the need for a systematic approach to data collection and the importance of using reliable sources of information.

3. The third part of the document focuses on the analysis and interpretation of the collected data. It discusses the various statistical and analytical tools that can be used to identify trends and patterns in the data.

4. The fourth part of the document discusses the implications of the findings and the need for further research. It emphasizes that the results of the study should be used to inform decision-making and to guide the development of policies and procedures.

5. The fifth part of the document provides a summary of the key findings and conclusions of the study. It highlights the main points of the research and the implications of the findings for the organization and the industry as a whole.

Justitiebeleid in de jaren zeventig*

door Luc HUYSE,

Gewoon hoogleraar aan de Katholieke Universiteit te Leuven

Lode VAN OTRIVE,

Gewoon hoogleraar aan de Katholieke Universiteit te Leuven

Cyriel FYNAUT,

Assistent aan de Katholieke Universiteit te Leuven

Lieven DUPONT,

Docent aan de Katholieke Universiteit te Leuven

en Tony PETERS,

Docent aan de Katholieke Universiteit te Leuven.

★

Wie justitie bekijkt vanuit het perspectief van het gelijknamige departement moet weten dat hij slechts één segment van de justitiële activiteiten in ons land bestrijkt. De overheid is ook buiten het domein van dit ministerie met justitiebeleid bezig: via de rijkswacht, de gemeente- en de landelijke politie bijvoorbeeld. Of neem een ander voorbeeld: wat onder 'jeugdbescherming' in het kader van het ministerie van justitie gebeurt, put het probleem van niet-in-de-pas-lopende jongeren, ook vanuit zijn justitiële kanten gezien, niet uit. Daarnaast ontwikkelen bepaalde groepen, die overigens op de betaalstaat van het departement staan, een zeer eigen, onafhankelijke beleidsdynamiek; dat is onder meer het geval met de magistraten. Tenslotte krijgt het justitiebeleid in België ook vorm in de activiteiten van semi-publieke of private groeperingen: de advocatuur, het notariaat, enz.

Het ligt voor de hand dat wij in dit artikel niet een volledig overzicht kunnen maken. Slechts een zestal beleidszones komen ter sprake: de politie, de advocatuur, de rechtshulp, de magistratuur, de evolutie in de

* De auteurs behoren tot de afdeling strafrecht, strafvordering en criminologie van de Faculteit Rechtsgeleerdheid van de Katholieke Universiteit te Leuven. C. Fynaut en L. Van Otrive schreven de bijdrage over het politievraagstuk; L. Huyse behandelde de thema's: advocatuur en rechtshulp, L. Dupont schreef over de magistratuur en de evolutie van de strafwetgeving en T. Peters besprak het gevangenisbeleid. De eindredactie is van L. Huyse.

strafwetgeving en het gevangeniswezen. De auteurs hebben ook binnen deze selectie nog een aantal beperkingen doorgevoerd. Daarbij lieten zij zich niet alleen leiden door louter redactionele overwegingen, maar ook door het besef dat over tal van beleidsproblemen gewoonweg geen informatie voorhanden is.

Het justitiebeleid in ons land is inderdaad vaak gesloten boek voor de buitenstaander. De overheid zelf zet niet veel sporen uit, die de wetenschappelijke waarnemer zouden kunnen helpen. Statistische gegevens worden niet verzameld of niet vrijgegeven. Overheidsnota's, waarin beleidsvisies beschreven staan, ontbreken veelal. Rapporten blijven achterwege of zijn niet toegankelijk. Over tal van delikate punten (zoals de politiek inzake de recrutering van rechters) hangt een waas van geheimhouding. De opeenvolgende ministers van justitie (met uitzondering wellicht van A. Vranckx) verhullen in hun publieke toespraken vaak de kernvragen van het justitiebeleid. Ook in het parlement is deze geslotenheid aan te treffen. Van wat besproken wordt in de parlamentscommissies van justitie dringt weinig door tot de openbare vergaderingen van Kamer en Senaat en de commissieverslagen zijn geredigeerd in een orthodox-ambtelijke, dit is versluisende stijl. Wetenschappelijke waarnemers weten ook hoe moeilijk het vaak is om zicht te krijgen op het beleid van de procureurs-generaal. Rapporteren over dit justitiebeleid is dus geen gemakkelijke opgave.

1. De ontwikkeling van het politievraagstuk.

Er is zeer zeker een ontstellend gebrek aan (toegankelijke) informatie over het politieapparaat : officiële documenten als de parlementaire stukken zwijgen haast in alle talen over de politie ; er zijn ook geen informatieve politietijdschriften ; de dag- en weekbladpers schenkt nauwelijks aandacht aan politieproblemen en de jaarverslagen die de onderscheiden politiediensten zelf maken, zijn niet of nauwelijks verkrijgbaar en/of bevatten weinig gegevens die direct bruikbaar zijn voor beleids- en studiedoelinden (1). Wie probeert de ontwikkeling van het politievraagstuk in de jaren zeventig te schetsen, begeeft zich dus op glad ijs.

De gulden regel : evenwicht tussen de politiekorpsen ; maar de praktijk ?

De gulden regel bij de organisatie van het politiestel (i.c. de gemeentepolitie, de rijkswacht, de gerechtelijke politie en de landelijke politie) is, zo zegt men, een zeker evenwicht tussen de politiekorpsen.

(1) C. FYNAUT, De praktijk van de wetenschap en de politieke praktijk, in : *Vierde Belgische Dagen voor Criminologie : strafrechtsbedeling en wetenschappelijk onderzoek*. Gent, 1978, blz. 116-123.

Op de eerste plaats verwijst deze regel naar het basisgegeven van de algemene politieorganisatie: aan de ene kant een gemeentepolitie en landelijke politie die overwegend ondergeschikt zijn aan het plaatselijk bestuur, aan de andere kant de rijkswacht en de gerechtelijke politie die grotendeels ondergeschikt zijn aan het centrale gezag. « Evenwicht tussen de politiekorpsen » heeft dus allereerst een staatsrechtelijke, politieke betekenis. Op de tweede plaats geeft deze regel aan dat het beleid erop gericht is dit politieke evenwicht tussen lokaal en centraal gezag, dus de politieke gelijkwaardigheid van gemeentepolitie en rijkswacht, te verwezenlijken door te streven naar « een numeriek en kwalitatief evenwicht », een politieel-organisatorisch evenwicht als het ware, tussen de politiekorpsen (2).

Wie zich evenwel op de hoogte stelt van de feitelijke situatie waarin de onderscheiden politiekorpsen zich bevinden, moet tot de conclusie komen dat een dergelijk politieel evenwicht niet bestaat. De juridische regeling m.b.t. de gemeentepolitie valt in het niet bij die van de rijkswacht. De numerieke sterkte van de gemeentepolitie (óók als men de landelijke politie er bij telt) blijft ver achter bij die van de rijkswacht. De materiële en technische infrastructuur van de rijkswacht, haar mogelijkheden tot opleiding van personeel, haar specialisatie en differentiatie in de organisatie overtreffen verre die van de gemeentepolitie. En zo kan men verder gaan. Kennelijk hebben de beleidsmakers het politieel evenwicht tussen het plaatselijk en het centraal politieapparaat niet willen en/of kunnen tot stand brengen of in stand houden (3). Kan men dan ook nog spreken van een politiek evenwicht?

Een van de belangrijke oorzaken van dit onevenwicht is dat de gulden regel in de praktijk een paradoxaal karakter heeft. Immers, om tot een politieel evenwicht tussen gemeentepolitie en rijkswacht te komen is het o.a. nodig dat het beheersaandeel van de centrale overheid m.b.t. de gemeentepolitie wordt vergroot. Maar een dergelijke ontwikkeling bedreigt tegelijkertijd het politieke evenwicht in het politiebestedel; ten nadele uiteraard van de plaatselijke besturen. Hierom en om andere redenen was men in gemeentelijke kringen nooit erg te vinden voor ingrijpen-van-hogerhand ten gunste van de gemeentepolitie. Ook de grote vakbonden waren hier-tegen o.a. omdat zulk ingrijpen de gemeentepolitie zou losweken uit de

(2) L. VERBIST, De parlementaire discussie over het politievraagstuk. In: L. VAN OTRIVE, C. FYNAUT, *De gemeentelijke politie in België in toekomstperspectief*. Leuven, 1977, blz. 42.

(3) L. VAN OTRIVE, De gemeentelijke politie en haar problematiek. In: L. VAN OTRIVE, C. FYNAUT, a.w., blz. 4-17.

rangen van het gemeentepersoneel. De rijkswacht heeft zich om voor de hand liggende redenen eveneens verzet tegen zulke vorm van centralisering van de gemeentepolitie. En de centrale autoriteiten hebben dan ook slechts schoorvoetend ingegrepen om verbetering te brengen in de toestand van de gemeentepolitie, — alle inspanningen van de verbroederings en vakverenigingen van de gemeentepolitie zelf om deze evolutie te versnellen en te verbreden ten spijt !

Belangrijk in dit verband is ook dat gemeentepolitie en rijkswacht nóch territoriaal noch functioneel behoorlijk van elkaar zijn gescheiden. Beide diensten zijn « gedoemd » om samen op te treden in dezelfde domeinen en op hetzelfde territorium (4). Daarom is het voor het centrale gezag niet zo'n probleem dat de gemeentepolitie achterbleef. Zij heeft immers de rijkswacht. Daarom is het ook niet zo'n probleem voor de plaatselijke overheden als 'hun' gemeentepolitie er slecht aan toe is : zij ook kunnen rekenen op de rijkswacht. Centralisering van de gemeentepolitie is wél een probleem voor de rijkswacht : zij zou haar concurrentiepositie t.o.v. de gemeentepolitie aantasten. Als gemeentepolitie en rijkswacht b.v. territoriaal gescheiden zouden zijn, dan zou dus elke dienst werkzaam zijn op een « eigen » territorium en daar ook de volledige politietaak behartigen : in zo'n geval, de gemeentepolitie in de grote(re) gemeenten en de rijkswacht daarbuiten, zouden én de centrale én de lokale overheid er groot belang bij hebben dat de gemeentepolitie politieel gelijkwaardig is aan de rijkswacht.

Alvorens nu meer in detail te treden over de ontwikkeling van het politievraagstuk in de jaren '70, is het van belang even de historische achtergrond van deze evolutie te belichten.

Enkele historische notities

De verstoring van het politieel evenwicht tussen rijkswacht en politie dateert eigenlijk van rond de jongste eeuwwisseling. Er was toen een hele discussie over de situatie waarin de onderscheiden politiediensten zich bevonden. Een staatscommissie, die de toestand van de lokale politiediensten op het platteland onderzocht, kwam tot de bevinding dat deze barslecht was. Haar voorstellen om hierin verbetering te brengen werden echter nauwelijks omgezet in daden van beleid. Wat er onder druk van de nogal roerige ontwikkeling van de arbeidersbeweging en van de internationaal-politieke situatie vóór W.O. I wél gebeurde, was de numerieke versterking van de gendarmerie en de splitsing van dit korps in een

(4) P. REVIERS, Politie, rijkswacht en fusie van gemeenten. In : L. VAN OUYTRIVE, C. FYNAUT, a.w., blz. 51.

gendarmerie territoriale en een *gendarmerie mobile* (1905-1913). Na Wereldoorlog I onderging het Belgisch politieapparaat opnieuw belangrijke veranderingen. Zij waren hoofdzakelijk ingegeven door de angst voor sociale onrust en revolutie, maar vloeiden zijdelings ook voort uit het streven naar een betere aanpak van de misdaadproblematiek en naar een verbetering van de sociale positie van de politiemann. Zij ook droegen ertoe bij dat het zwaartepunt van het algemene politieapparaat kwam te liggen bij de centrale overheid. De *gendarmerie* (m.n. de *gendarmerie mobile*) werd drastisch versterkt. Daarenboven werd de gerechtelijke politie opgericht. Bij de andere politiediensten werden alleen de samenwerking tussen de gemeentepolitiekorpsen en het provinciaal toezicht op de landelijke politie bevorderd.

Terwijl het politieapparaat in diverse West-Europese landen gedurende Wereldoorlog II zeer ingrijpend werd gereorganiseerd, was dit in België niet het geval. De politieorganisatie bleef hier vrijwel intact. Dit was hoofdzakelijk een gevolg van het feit dat België — in tegenstelling tot b.v. Nederland — niet onder een burgerlijk, maar onder een militair bestuur werd geplaatst. Dit bestuur achtte het niet zo zeer zijn taak de bestuurlijke organisatie van het land op Duitse leest te schoeien, dan wel deze organisatie te superviseren. En de enkele wijzigingen, zoals o.a. de overdracht van het beheer over de rijkswacht van het ministerie van oorlog naar het ministerie van binnenlandse zaken, werden na de oorlog snel ongedaan gemaakt.

De eerste zeer opmerkelijke na-oorlogse gebeurtenis was de instelling in 1951 van een interministeriële commissie ter voorbereiding van een wet op de rijkswacht. Het werk van deze commissie was succesvol. In 1957 keurde het parlement een dergelijke wet goed. Deze wet ademde weliswaar nog helemaal de geest van de wetgeving op de Franse *gendarmerie* uit de tijd van het Directoire uit, maar o.a. door de erkenning van de rijkswacht als een zelfstandig onderdeel van de krijgsmacht en door een preciese en ruime omschrijving van haar opdrachten en bevoegdheden schiep zij tegelijkertijd grote ontplooiingskansen voor deze politiedienst. Heel anders liep het af met het werk van een andere commissie die de meest nijpende problemen van de gemeentepolitie diende te onderzoeken. De adviezen van deze commissie ter verbetering van de selectie en opleiding bij de gemeentepolitie (door het opleggen van landelijke normen), werden in het geheel niet opgevolgd.

Hield de instelling van deze beide commissies verband met de Koude Oorlog? Misschien wel. Zeker is in elk geval dat de massale ordeverstoringen, waarmee in 1950-1951 de afhandeling van de zgn. koningskwesitie gepaard ging, de regering met de neus op de problemen van het politie-

apparaat hebben gedrukt. Wellicht daarom is vooral die dienst uitgebouwd, die van het allergrootste belang was voor de bestrijding van onlusten (de rijkswacht) en werd nauwelijks aandacht geschonken aan de nijpende problemen van de gemeentepolitie, en evenmin aan die van de gerechtelijke en landelijke politie.

In de jaren zestig deed zich iets gelijkaardigs voor. De onlusten i.v.m. de zgn. eenheidswet leidden tot de verdere ontplooiing van de rijkswacht. Zo kwamen pas na deze onlusten de diverse koninklijke besluiten tot stand die de zelfstandigheid van de rijkswacht als de vierde krijgsmacht veiligstelden. En al werd de sterkte van dit militaire korps dan slechts in geringe mate verhoogd — bij wet van 11 april 1960 werd zij vastgesteld op 12.860 man, zo'n kleine 600 man méér dan in 1945 —, met het oog op de bestrijding van onlusten werden er wel ruime kredieten ter beschikking gesteld ter verbetering van de materiële infrastructuur (o.a. de vervoers- en verbindingsmiddelen). Met hetzelfde oogmerk werd ook de interne organisatie van het korps herzien. De eenheidswet-stakingen stelden evenwel ook weer de organisatie van de gemeentepolitie ter discussie. Kennelijk onder invloed van de ervaringen die tijdens deze stakingen waren opgedaan met de gemeentepolitie diende de regering in augustus 1962 een wetsontwerp in, waarin o.a. de bevoegdheid van de gouverneurs om de gemeentepolitie te vorderen werd verruimd en waarin de koning en de gouverneurs in het geval van vordering van de gemeentepolitie ruime disciplinaire bevoegdheden t.a.v. gemeentepolitie-ambtenaren werden toegekend (5). De zware kritiek op dit voorstel en op nog andere maatregelen die de regering in dit kader had voorgesteld, dwong haar er evenwel toe van deze plannen af te zien. Verder werkte men in de periode 1963-1966 op het ministerie van binnenlandse zaken en in de schoot van de regering ook nog voorstellen uit om de werving, de selectie, het rangenstelsel, de bevordering, de opleiding en de tucht bij de gemeentepolitie grondig te herzien. Maar van deze plannen kwam evenmin veel terecht. Het koninklijk besluit van 12 april 1965, dat de « benoembaarheidsvereisten » voor officieren van gemeentepolitie en meer speciaal het niveau van hun opleiding wat optrok, en de wijziging van de gemeentewet van 25 juni 1969 die een verruiming van de territoriale bevoegdheid van de gemeentepolitieambtenaren mogelijk maakte, waren eigenlijk het enige tastbare resultaat van al dit beraad.

Gelet op deze ontwikkeling is het niet zo verwonderlijk dat er in 1968-1969 van de zijde van de gemeentepolitie diverse publicaties verschenen

(5) Kamer van Volksvertegenwoordigers, *Parlementaire Bescheiden*, Z. 1961-1962, 423, n° 1.

waarin door officieren werd gesproken over « het schrijnende van deze toestanden » en door hen werd gesteld dat een « redelijke reorganisatie onzer politie » broodnodig was (6). De Federatie van Politieofficieren deed op haar congres te Genk (27-29 april 1969) gedetailleerde voorstellen tot de vorming van districten van gemeentepolitie en tot de oprichting van waarachtige politiescholen. Het haalde allemaal niet veel uit. Dit bleek zeer duidelijk uit het feit dat in de wet van 26 juli 1971, houdende de organisatie van de agglomeraties en federaties — waarvan het voornaamste doel toch was « nieuwe entiteiten in de mogelijkheid te stellen op supra-gemeentelijk niveau de taken te vervullen die de gemeenten afzonderlijk niet meer aankunnen » — nauwelijks sprake was van de gemeentepolitie. In art. 4 § 1 van deze wet is alleen gesteld dat de agglomeraties en federaties « met name de technische coördinatie van de gemeentelijke politiediensten » moesten aanmoedigen (7). En van deze aanbeveling kwam in de praktijk ook nog niets terecht (8) (De Beenhouwer, 1973). Ook de gerechtelijke politie vestigde in die tijd openlijk de aandacht op haar grote problemen inzake interne organisatie, materiële infrastructuur, personele bezetting e.a. In het jubelumboek *De Gerechtelijke Politie bij de Parketten (1919-1969)* verklaarde procureur-generaal J. Matthijs zelf onomwonden dat « wanneer de inrichting, uitrusting en de aktie van de gerechtelijke politie thans worden nagegaan, men ertoe genoopt is te besluiten dat zij de onvermijdelijke evolutie niet heeft gevolgd en derhalve niet meer beantwoordt aan de bedoelingen van de wetgever van 1919 ». Evenmin als de gemeentepolitie vond de gerechtelijke politie in politieke kringen veel gehoor voor haar problemen. In 1970 werd wél haar totale sterkte verhoogd van 654 naar 803 manschappen (10).

Kijkt men nu naar de ontwikkeling van de rijkswacht, dan moet men wel tot de conclusie komen dat alleen deze militaire politiedienst zich echt mocht verheugen in de gunst van de politici. Via de wet van 8 april 1969 werd de sterkte van dit korps met 2.575 eenheden verhoogd (van 12.860 man naar 15.600). Het is niet duidelijk in welke mate precies deze numerieke uitbreiding een reactie was op de sociaal-economische en politieke onrust (Leuven!) in deze periode. Vast staat wel dat zij in het bijzonder

(6) C. NUYTS, *Politieproblemen*. Antwerpen, 1968.

(7) Kamer, *Parl. Besch.*, Z. 1970-1971, 868, nr 1; Wet van 26 juli 1971, *B. Stbl.*, 24 augustus 1971, 9782, 9803.

(8) J. DE BEENHOUWER, *Beschouwingen over het kader van de niet-landelijke gemeentepolitie*. Ministerie van Binnenlandse Zaken, 1973 (niet uitgegeven stage-verslag).

(9) J. MATTHYS, De gerechtelijke politie tegenover de zwaarste vormen van criminaliteit. In: *De gerechtelijke politie bij de parketten 1919-1969*. Brussel, 1969, blz. 66.

(10) K.B. 31 augustus 1970; *B. Stbln.*, 26 september 1970, 9712-9713.

de versterking van de bijzondere wegpolie en van de bewakings- en opsporingsbrigades en de oprichting van de bijzondere autowegpolitie mogelijk maakte, dus de verdere uitbouw van de rijkswacht naar een sterke, gespecialiseerde politiedienst (11). Onderdeel van deze verdere uitbouw waren in de onderhavige periode zeker ook de uitbreiding en specialisatie van het algemeen commando en de verruiming en verbetering van het onderwijs in de koninklijke rijkswachtschool (12). De opeenvolgende begrotingen boden daarenboven voldoende ruimte om een bij deze uitbouw passende materiële, technische en logistieke infrastructuur op te bouwen. Een wet van 27 december 1973 tenslotte gaf een behoorlijk administratief statuut aan het rijkswachtpersoneel.

Het beleid in de jaren zeventig

Het politieke onevenwicht, dat zo geleidelijk groeide, zette in kringen van de gemeentepolitie en gerechtelijke politie, en ook wel daarbuiten, veel kwaad bloed. Steeds meer mensen begonnen in de rijkswacht een ernstige bedreiging te zien voor de andere politiediensten en zelfs voor het voortbestaan van de Belgische democratie. In het licht van deze toenemende polarisatie moet de beslissing worden gezien die het beperkt Ministercomité op 22 september 1972 trof : nl. de instelling van een studiegroep over de « Coördination des activités des services de police et des services spéciaux ». Deze werkgroep, samengesteld uit vertegenwoordigers van de diverse politiediensten en van diensten waarvan leden politieke taken uitoefenen en/of politieke bevoegdheden bezitten, diende in november 1972 het vertrouwelijk verslag van zijn vergaderingen in. Hij was blijven steken in een zeer beknopte inventarisering van het publieke, algemene en speciale politieapparaat, en was vooral door onderlinge geschillen niet tot waarachtige coördinatie-voorstellen kunnen komen. Dat er niets viel te coördineren, zoals een andere lezing over het verloop van deze studiegroep luidt, is meer dan onwaarschijnlijk. Het was toch immers zo dat de vertegenwoordiger van een niet onbelangrijke politiedienst van zijn overheid slechts toestemming had gekregen om ten persoonlijke titel de vergaderingen bij te wonen ! Het openbaar ministerie, de spil bij uitstek in het justitiele politietoetreden, was daarenboven in het geheel niet vertegenwoordigd... !

In 1974 scheen men in politieke kringen eindelijk te beseffen dat het politievraagstuk niet door de politie zelf, maar langs politieke weg moest worden aangepakt. In de regeringsverklaring van 30 april 1974 werd immers gesteld : « De regering zal, anderzijds, overgaan tot een diepgaand onderzoek van de werking van de gezamenlijke politiemacht en de opspo-

(11) Senaat, *Parl. Besch.*, Z. 1968-1969, n° 145.

(12) K.B. 3 november 1970, *B. Stbl.*, 21 januari 1971, 766-768.

ringsdiensten. Zij zal de coördinatiemogelijkheden nagaan en een einde maken aan mogelijk dubbel gebruik ». Over het effect van deze verklaring kan men kort zijn : er is nooit een « diepgaand onderzoek » ingesteld ! Het belang ervan is vooral gelegen in de officiële, duidelijke politieke erkenning van het bestaan van het politievraagstuk (13).

Het hiervoor gesignaleerde wantrouwen tegen de rijkswacht kreeg in 1975 opnieuw voedsel, toen bekend werd dat de regering van plan was de sterkte van de rijkswacht te verhogen. Het verzet hiertegen werd zelfs zo sterk dat de minister van landsverdediging P. Vanden Boeynants zich genoodzaakt voelde om in een speciale BRT-televisieuitzending te reageren. Zijn pleidooi kwam erop neer dat men de rijkswacht moest toelaten « zich bestendig aan de werkelijke noden aan te passen, zodat ze binnen enkele jaren niet zou voorbijgestreefd zijn door de gebeurtenissen » (14). Wat behelsde deze geruchtmakende uitbreiding van de rijkswacht ? Kort gezegd kwam zij erop neer dat de totale getalsterkte van dit korps werd verhoogd van 15.600 naar 18.867 eenheden. Deze verhoging ging gepaard met de nieuwe verdeling van deze politiemacht in een operationeel korps van 15.390 mannen en 640 vrouwen, een administratief en logistiek korps van 1.580 man en tenslotte nog maximaal 1.697 leerlingen, die alleen onder speciale voorwaarden zouden kunnen worden ingezet voor de handhaving van de openbare orde (15).

De vraag die zich nu opdringt, is of de toenmalige regering en de politieke partijen waarop zij steunde, ook t.a.v. de andere politiediensten meenden dat zij zich voortdurend moesten kunnen aanpassen aan « de werkelijke noden » ? Wat de gerechtelijke politie betreft zou men geneigd zijn te zeggen van ja, als men b.v. ziet dat haar totale sterkte bij koninklijk besluit van 1 december 1975 werd opgetrokken van 803 naar 1.009 manschappen (16). In het geval van de gemeentepolitie is deze vraag niet zo gemakkelijk te beantwoorden. Als men de maatregelen bekijkt die ter gelegenheid van de fusie van gemeenten t.a.v. deze politiedienst werden getroffen, dan is men geneigd te zeggen van nee ! Deze maatregelen kwamen immers slechts in zeer geringe mate tegemoet aan de ernstige problemen waarmee de gemeentepolitie al sinds jaar en dag kampt. Hier werd zeker niet bewaardheid dat de fusie de bestuurskracht van de gemeenten zou versterken. De nieuwigheden van de wet van 29 juni 1976 bleven voor de gemeentepolitie beperkt tot a) verhoging van het aantal inwoners van

13) C. FYNNAUT, *Opdat de macht een toevlucht zij ? Een historische studie van het politieapparaat als politieke instelling*. Leuven, 1978, blz. 6-7.

(14) Senaat, *Parl. Besch.*, Z. 1974-1975, 674, n° 2, 7.

(15) Wet van 19 december 1975, *B. Stbl.*, 20 januari 1976, 569-570.

(16) *B. Stbl.*, 22 januari 1976, 726-727.

5.000 naar 10.000 voor gemeenten waarin het ambt van commissaris van politie kon worden ingesteld, b) de omzetting van de functie van hoofd-commissaris in een vaste betrekking, c) de belofte dat het uniform en de kentekens, alsmede de uitrustings- en bewapeningsnormen bij koninklijk besluit zouden worden vastgesteld, en d) in zekere zin ook de (toekomstige) territoriale scheiding tussen gemeentepolitie en landelijke politie. De meest opmerkelijke « nieuwigheid » was evenwel de beslissing dat de getalsterkte van de gemeentepolitie voor 3 jaar werd bevroren! Het zal dan ook niet verbazen dat men in de gemeentepolitie zeer sceptisch stond t.a.v. de fusie van gemeenten, temeer omdat de voorbereiding van deze fusie op het vlak van de politie in het algemeen bijzonder slecht verliep (17).

Het enige wat is gebeurd is dat bij koninklijk besluit van 29 november 1978 het uniform en de kentekens van de gemeentepolitie werden vastgesteld. En wat was verder het effect? Door gebrek aan gegevens is dit moeilijk te bepalen, maar het staat in elk geval vast dat er op 31 oktober 1972 in 387 gemeenten gemeentepolitie was met een totale organieke sterkte van 13.246 eenheden en dat er op 1 maart 1979 in 332 gemeenten gemeentepolitie was met een totale organieke sterkte van \pm 13.800 eenheden. Bij deze vergelijking moet worden aangetekend dat de stijging van \pm 500 eenheden voor een groot deel werd veroorzaakt door de overgang van veldwachters naar de gemeentepolitie (18).

Alles tesamen genomen is het dus zo dat de leidende politieke kringen in dit land van de fusie van gemeenten geen gebruik hebben gemaakt om de zware problemen van de gemeentepolitie aan te pakken en zo enigermate het grondig verstoorde (politiële) evenwicht tussen de politiekorpsen te herstellen. En ook sinds de fusie van gemeenten bleven pogingen hiertoe achterwege.

Conclusie

Deze uiteenzetting is geen inhoudelijke beoordeling van het gevoerde politiebeleid en zij wil zeker ook geen pleidooi zijn om b.v. de gemeentepolitie te reorganiseren naar het model van de rijkswacht. Zij stelt slechts vast dat de afgelopen decennia het gevoerde beleid de facto niet is gericht geweest op een politieel evenwicht in het politiebestedel en dat zodoende het politieke evenwicht in dit bestel werd ondermijnd. Het is dan ook hoogdringend dat dit beleid wordt herzien. Een nadere studie van de scheefgroei in het politiebestedel kan een belangrijke bijdrage hiertoe leveren.

(17) L. VAN OUIRIVE, a.w., blz. 38-41 en 56-58.

(18) M. DE GEEST, *Verslag betreffende de effectieven van de gemeentelijke politiediensten*. Brussel, 1973 (niet uitgegeven).

2. De advocatuur.

De numerieke ontwikkeling van de advocatuur is in de laatste twintig jaar gekenmerkt door sterke schommelingen. Dit is in grote mate te wijten aan de merkwaardige evolutie van het jaarlijks aantal afgeleverde einddiploma's in de rechten: een hoge piek in 1953 (514 einddiploma's), een geleidelijke daling met laagtepunt in 1963 (301 einddiploma's), een steile klim na 1970 (reeds 859 einddiploma's in 1973 en 1144 in 1975). Die ongelijkmatige ontwikkeling is de hoofdverantwoordelijke voor een aantal recente crisisverschijnselen in de advocatuur.

In de jaren zestig neemt het advocatenbestand dus af. Die groep veroudert ook geleidelijk. Ondertussen verandert evenwel de vraag naar juridische hulpverlening op grondige wijze. De behoefte aan rechtshulp neemt snel toe, maar ook de aard van de vraag verandert aanzienlijk (méér vraag vanuit verzekeringsmaatschappijen, vakbonden, de overheid; méér vraag ook m.b.t. administratiefrechtelijke en sociaal-verzekeringsrechtelijke kwesties). Er lag dus een heel nieuwe markt open voor juridische dienstverleners. Ook de advocaten konden die markt betreden, op voorwaarde evenwel dat zij bereid waren hun wijze van werken aan te passen. Die veranderingsbereidheid ontbrak evenwel bij vele advocaten. En dat is te begrijpen: er waren op het eind van de jaren zestig minder advocaten dan voorheen en dat betekende dat zelfs met een stagnerend marktaandeel de meesten een zeer behoorlijk inkomen hadden. Bovendien had de hervorming van de gerechtelijke organisatie, die in 1967 was ingezet, een behoefte aan nogal wat nieuwe rechters geschapen zodat er voor de advocaten ruime uitwijkmogelijkheden naar de magistratuur waren ontstaan. De afname van het advocatenbestand bracht dus mee dat de advocatuur omstreeks 1970 in een ongunstige uitgangspositie verkeerde om de komende marktveranderingen, die — zoals snel zou blijken — voor hen een bedreiging inhielden, op te vangen. Daar komen we nog op terug.

De geringe instroom van nieuw bloed creëerde nog een ander probleem. Sinds jaar en dag draagt de advocatuur het verlenen van de kosteloze rechtsbijstand aan minvermogenden op aan haar jonge leden, meer precies: aan de stagiaires. De advocatuur ontleende gewoontegetrouw aan het 'pro deo instituut' een gedeelte van haar maatschappelijk prestige. Zij heeft echter noodgedwongen (want het aantal stagiaires nam gestadig af) in de jaren zestig de rechtshulp aan onvermogenden moeten verwaarlozen. Dit zou uiteindelijk vanaf 1972 leiden tot felle kritiek op de advocatuur en bijdragen tot het ontstaan van de wetswinkels. Waarover straks meer.

Men weet dat vóór 1970 een aantal omstandigheden het advocatenberoep vrij lukratief maakten: er kwamen weining jonge juristen naar de balie en

ook de concurrentie van niet-advocaten op de markt van de juridische dienstverlening was goed te dragen. In het begin van de jaren zeventig vallen die gunstige omstandigheden weg. Het aantal nieuw-gediplomeerden in de rechten gaat pijlsnel de hoogte in en de meesten daarvan (want de economische crisis sluit vele andere uitwegen af) trekken naar de balie. Bovendien neemt de concurrentie van andere experts nu grotere vormen aan.

Laat ons eerst even die concurrentie bekijken. De overheid, het bedrijfsleven, de banken, de verzekeringsmaatschappijen, de vakbonden doen steeds meer beroep op eigen juristen, die ze in dienstverband hebben. Notarissen, deurwaarders, fiskale experts, accountants breiden hun dienstenpakket uit en dat is nogal eens ten koste van de advocaten. Bovendien is er het probleem van de buitenlandse (vooral Amerikaanse) *law firms*, die ten behoeve van multinationale ondernemingen alhier rechtshulp ontwikkelen. De advocaten zien, tenslotte, ook met een bezwaard gemoed de dag tegemoet waarop advocaten uit andere E.E.G.-landen op de Belgische markt actief zullen worden. Het marktaandeel van de advocaten versmalt dus. Gelukkig is er het pleitmonopolie. In 1975 dienen vijf Brusselse advocaten (Pierson, de Stexhe, Lindemans, Leroy en Risopoulos) in hun hoedanigheid van senator zelfs een wetsvoorstel in dat er toe strekt het monopolie van de advocaten uit te breiden tot het 'gewoonlijk verstrekken van juridisch advies'. Maar die poging mislukt. De advocaten worden in de verdediging gedrongen als andere parlementsleden voorstellen het artikel 728 van het Gerechtelijk Wetboek, dat het pleitmonopolie beschermt, zo te wijzigen dat ook niet-advocaten voor handelaars en werkgevers kunnen pleiten voor de arbeidsrechtbanken en de rechtbanken van koophandel. Die hele ontwikkeling doet de advocatengroep geloven in een « grote samenzwering » tegen de advocatuur.

Er is ook het probleem van de dreigende overbevolking aan de balie. De toevloed van nieuwe stagiaires heeft het aantal advocaten de laatste jaren sprongsgewijs doen stijgen. Vooral de middengrote en kleine balies in Vlaanderen lopen vol. Hier en daar gaan stemmen op om via een stelsel van *numerus clausus* de instroom van jonge kandidaat-advocaten te beperken. Aan de oudere advocaten wordt gevraagd niet meer dan drie stagiaires in hun kantoor op te nemen. Sommige stafhouders pleiten voor een steviger organisatie van de stagelessen. De vele alarmkreten blijven niet zonder effect. Vanaf 1977 neemt de groeitendens lichtjes af.

Toen de toevloed van jonge advocaten in 1976 als hoofdthema ter sprake kwam op het congres van het Verbond van Belgische Advocaten wees de voorzitter van deze vereniging op een paradoxaal element in de ontwikkeling van de advocatuur. Aan de ene kant was er de diepe bezorgd-

heid over de dreigende overbevolking. Aan de andere kant bleek dat de advocatuur onder kritiek kwam te staan omdat ze volgens sommigen geen antwoord had op de fel gestegen vraag naar rechtshulp. Over de rechtshulpproblematiek gaat de volgende paragraaf.

3. Rechtshulp : een nieuwe groep in de verzorgingsstaat ?

Rond de rechtshulp in ons land voltrekt zich al enkele jaren een dubbele bewustwording. Vooreerst wint de gedachte veld dat de juridische dienstverlening niet helemaal beantwoordt aan de behoeften die zich in de samenleving voordoen. Bovendien zijn velen van mening dat bij de ombouw van de rechtshulp overheidsingrijpen noodzakelijk is. De rechtshulp is, met andere woorden, maatschappelijk en politiek een probleem geworden. Die bewustwording is een traag proces waarbij de leidende gedachte is dat de verzorgingsstaat, die na 1945 is opgebouwd, onvoltooid blijft als de sociale grondrechten niet afdwingbaar te maken zijn. Die redenering gaat als volgt :

1. Aan plechtige verklaringen over de rechten van de mens ontbreekt het niet. Vele van die rechten (het recht op arbeid en op onderwijs en op gezondheidszorg) bleven echter dode letter zolang de overheid ze niet door kollektieve voorzieningen garandeerde. Het recht op onderwijs bijvoorbeeld was niet veel meer dan een lege huls tot op het moment dat de overheid de nodige onderwijsinfrastructuur en -diensten kosteloos ter beschikking stelde. Een kollektieve voorziening ontdoet zo'n recht dus van zijn abstrakt karakter en maakt er iets uitvoerbaars van. Men mag gerust zeggen dat de sociale strijd van de laatste decennia gericht was op het operationeel maken van een heel stel van die grondrechten.

In de praktijk houdt de aanwezigheid van scholen, ziekenhuizen, werkloosheidsvergoedingen, pensioenen, studiebeurzen, invaliditeitsuitkeringen e.d. evenwel nog niet de garantie in dat de rechthebbenden krijgen waar ze recht op hebben. Er moeten aanvragen gedaan worden, formulieren ingevuld, bewijsstukken ingeleverd, dossiers samengesteld... En de mensen moeten precies weten wat hun rechten zijn. Men ziet het : wie tot zijn recht wil komen moet aan een aantal voorwaarden van kennis, vaardigheid, ervaring en financiële stootkracht voldoen. Een recht is, met andere woorden, maar afdwingbaar als de rechthebbende over de nodige competentie beschikt of 'n beroep kan doen op juridische bijstand. De bereikbaarheid van die rechtshulp is echter niet voor iedereen gelijk ; mensen met een lager opleidings- en/of inkomensniveau trekken hier vaak aan het kortste eind. Wat de Nederlandse rechtssocioloog Schuyt deed zeggen dat de machtige groepen in de samenleving via ongelijke en voor sommigen

ineffectieve rechtstoepassing gedeeltelijk weer terugnemen wat hun door het normatieve recht werd afgedwongen (19). Kortom: meer en meer is men gaan inzien dat vele grondrechten maar ten volle renderen als ze ondersteund worden door een recht op rechtsbijstand.

2. De overheid heeft in het verleden niet alleen rechten geschapen, maar ook hele reeksen nieuwe verplichtingen. Zij liggen onder meer op het terrein van het administratief recht (onteigeningen van openbaar nut, bijvoorbeeld) en van het fiscaal recht. Men denke ook aan de lange arm van de overheid als het op de beveiliging van de openbare orde en van de goede zeden aankomt. Zodra de overheid met reglementeringen in de hand als eisende partij optreedt, rijst het probleem van de rechtsbescherming van de burgers. Ook hier is het voor de gewone man meestal niet voldoende gelijk te hebben. Hij moet ook over de juridische wapens beschikken om zijn gelijk te bewijzen. Dit is een reden te meer om een feitelijk recht op rechtsbijstand te creëren.

3. Gelijk krijgen voor de wet is vaak een kwestie van winnen in een uitputtingsslag. Dat is zo, ook in zaken als het bepalen van de alimentatievergoeding bij echtscheiding of in geschillen tussen huurders en huiseigenaren. Zelfs als het niet tot een steekspel voor de rechtbank komt, vraagt het altijd een pak handigheid en hardnekkigheid om aan zijn recht te komen. Moeilijker is het nog als de tegenpartij niet een of ander individu, maar een organisatie of firma is. De triestige ervaringen die sommigen met postorderfirma's hebben opgedaan, liegen er niet om. Gevolg van dat alles is, dat in sommige gevallen niet de partij die gelijk heeft wint, maar de sterkste. Onderzoek van Abel-Smith e.a. in Engeland wees uit dat sociaal-zwakke groepen op die manier als groep fortuinen verliezen (20). Voor België beschikken we niet over concrete gegevens, maar ook hier wordt meer en meer aangenomen dat een democratisering van de rechtshulp nodig is wil men tot een grotere gelijkheid voor het recht komen.

Dat het niet volstaat rechten te hebben is als feit zo oud als het recht zelf. Nieuw is dat zowel juristen als rechtsonderhorigen de konsekventies hiervan zijn gaan inzien. Rechten afdwingbaar maken door de creatie van een *recht op rechtshulp* is, met andere woorden, meer en meer beschouwd als een noodzakelijk sluitstuk van de verzorgingsstaat.

De krachtigste woordvoerders van deze gedachte waren eerst te vinden bij een aantal studenten in de rechten. Zich spiegelend aan soortgelijke

(19) C. SCHUYT, *Rechtvaardigheid en effectiviteit in de verdeling der levenskansen*. Rotterdam, 1973.

(20) B. ABEL-SMITH *et al.* *Legal Problems and the Citizen*. London, 1973.

initiatieven in Engeland en Nederland stichtten zij te Gent en te Leuven een wetswinkel. De bedoeling was aan rechtzoekenden kosteloze rechtshulp te bieden. Eind 1976 waren er in België zeventien wetswinkels operationeel. Zij hebben er vooral toe bijgedragen dat het rechtshulpprobleem in veel bredere kringen aan de orde is gekomen.

Begrip kwam er in de arbeidersbeweging, in de verbruikersverenigingen, in sommige politieke partijen, bij de lokale en (in veel mindere mate) bij de nationale overheid. In de *Mouvement Ouvrier Chrétien* werd in 1977 een *Semaine Sociale Wallonne* aan *Les travailleurs, la justice et le droit* gewijd en ging een werkgroep zich actief met het probleem van de rechtshulp bezig houden. De Verbruikersunie riep een tijdschrift *Test uw recht* in het leven. De Christelijke Volkspartij hield in juni 1978 een Open Partijdag over rechtshulp. Hier en daar ook werd de ombouw van de commissies van openbare onderstand in OCMW's aangegrepen om een soort eerstelijnsrechtshulp te organiseren. De nationale overheid reageerde veel trager. Een paar keer schreef de minister van justitie in zijn begroting een klein bedrag in (12 miljoen fr.) dat moest dienen om de stagiaires die kosteloze rechtsbijstand moesten verlenen, te vergoeden. Senator Storme heeft herhaaldelijk aangetoond dat dit bedrag veel te gering is, maar zelfs die 12 miljoen fr. werd niet benut omdat de nationale orde van advocaten aarzelde om het principe van overheidstussenkomst zo maar te aanvaarden.

4. De magistratuur.

Opleiding en recrutering van magistraten

In een mercuriale, uitgesproken op de openingszitting van het Hof van Beroep te Gent op 1 september 1970, vestigde Procureur-Generaal J. Matthijs de aandacht op de problematiek van de recrutering van magistraten. Hij stelde vast dat er gedurende de laatste jaren een zorgwekkende daling plaatsvond van het aantal geschikte kandidaten voor de ene of de andere gerechtelijke functie van de eerste graad. Bovendien is er het verschijnsel van de substituut-procureurs des konings die, na amper enkele jaren dienst in het parket, van de eerste gelegenheid gebruik maken « ... om, wegens redenen die doorgaans ingegeven worden door gemakzucht en aan elke geschiktheid of roeping vreemd zijn, een benoeming aan te vragen in de zetel ». Vier jaar later, op 4 november 1974 werd door de minister van justitie een werkgroep opgericht (de zogenaamde werkgroep E. Krings), met de taak advies uit te brengen over de opleiding en de recrutering van magistraten. In mei 1976 werd door deze werkgroep een verslag neergelegd, waarin gepleit werd voor de reorganisatie van de

sinds 1971 in het leven geroepen gerechtelijke stage, en voor een vernieuwing van de benoemingsprocedure voor gerechtelijke stagiaires en rechters. In 1971 werd voor een periode van zes jaar, bij wijze van experiment, een gerechtelijke stage georganiseerd bij de parketten. Deze stage bood aan een beperkte groep van juristen, die minstens één jaar advocaten-stage achter de rug hadden, de mogelijkheid om zich tegen bezoldiging, voor een maximumduur van drie jaar, voor te bereiden op een magistratencarrière, door voltijds en onder supervisie deel te nemen aan de taken van het parket, met het vooruitzicht daarna benoemd te kunnen worden tot Substituut-Procureur des Konings of Substituut Arbeids-auditeur. Omdat dit experiment de verwachtingen inlost, werd het in 1977 wettelijk bekrachtigd. De werkgroep Krings oordeelde het wenselijk, enerzijds de duur van de bezoldigde stage uit te breiden tot vier jaar, en anderzijds de stage bij het parket te combineren met een stage bij de rechtbanken. Nog steeds in het perspectief van de opleiding van magistraten, werd door de Commissie aanbevolen dat de stagiaires aanvullend onderwijs zouden volgen door middel van seminaries en voordrachten tijdens de stageperiode. Wat de benoemingsprocedure van de gerechtelijke stagiaires en magistraten betreft, stelde de werkgroep voor, het huidig stelsel van de meervoudige voordracht en adviesverlening vanuit de rechterlijke macht, de parketten en de balie, te vervangen door een stelsel van adviesverlening door één adviescommissie, die zou samengesteld zijn uit een tot zeven beperkte groep van vooraanstaande leden van de balie en de magistratuur. Er werd uitdrukkelijk op aangedrongen dat de benoeming van een kandidaat uitsluitend zou dienen te geschieden op grond van beoordelingen omtrent zijn motivering en zijn persoonlijke geschiktheid. Nochtans werd een principe aanvaard, dat reeds de facto de benoemingspolitiek beheerst, namelijk dat de samenstelling van de rechtbanken de belangrijke politieke stromingen in het land moet weerspiegelen. Zo werd — onrechtstreeks — de partijpolitiek erkend als een benoemingsbepalende factor.

De voorstellen van de Commissie bleven tot dusver zonder gevolg.

Specialisatie binnen de magistratuur

Gedurende het laatste decennium kwam in talrijke toespraken, artikels en publicaties, niet in het minst vanuit magistratenmiddens, de thematiek van de specialisatie van de magistratuur aan de orde. Er werd o.m. gepleit voor de oprichting van een familierechtbank, de uitbouw van een economische magistratuur, en voor het toekennen van strafrechtelijke bevoegdheden inzake sociale misdrijven aan alleensprekende beroepsrechters in de arbeidsrechtbanken en aan de beroepsmagistraten in de arbeidshoven.

Het voorstel tot oprichting van familierechtbanken wordt vooral gedragen door de Unie voor Jeugdrechters van het Rijk. Dit voorstel beantwoordt

aan de door veel jeugdrechters aangevoelde behoefte om de vele materies inzake familiale problemen, die thans verspreid liggen over de jeugdrechtbank, het vredegerecht, en de burgerlijke en correctionele kamers van de rechtbanken van eerste aanleg — alhoewel deze materies niet zelden sterk met elkaar verbonden zijn — door een gespecialiseerd magistratuur te laten behandelen.

Onder de benaming « economische magistratuur » kunnen zeer uiteenlopende voorstellen ondergebracht worden. Er werd gepleit voor een centraal parket voor economische strafzaken. Dit parket, samengesteld uit economisch geschoolde magistraten, zou inzake economische misdrijven strafrechtelijke opsporingsonderzoeken kunnen instellen over het gehele grondgebied van het Rijk en tevens over het gehele Rijk strafvervolgingen kunnen instellen. Er werd ook gepleit voor de oprichting van economische strafkamers, samengesteld uit strafrechters die zich zouden specialiseren in economische misdrijven. Er zijn tenslotte ook voorstellen tot oprichting van economische rechtbanken of economische kamers bij de Rechtbank van Koophandel, die naast ingewikkelde economische zaken al dan niet ook economische misdrijven zouden afhandelen.

Al deze voorstellen bewijzen dat er het laatste decennium een bewustzijn is doorgebroken dat de huidige gerechtelijke structuren en het huidig opleidingsniveau van de magistraten, niet in staat zijn het hoofd te bieden aan de toenemende rechtsproblemen met een complexe economische inslag. Er zijn geen aanwijzingen dat de hiervoor aangehaalde voorstellen tot specialisatie binnen de magistratuur binnen afzienbare tijd gerealiseerd zullen worden. Op vele punten ontbreekt het vooralsnog aan consensus, en ook de financiële en budgettaire implicaties zijn van aard om de realisering ervan af te remmen.

Beroepsvereniging van magistraten

Op 1 juni 1978 telde België 1688 (in 1970 : 1230) magistraten in dienst : 1.098 zetelende magistraten en 600 parketmagistraten. In tegenstelling tot wat in sommige andere landen (zoals Italië en Frankrijk) bestaat, heeft het Belgisch magistratenkorps zich tot dusver weining of niet als collectiviteit gemanifesteerd op het publieke forum, noch om een standpunt in te nemen inzake rechtspolitieke problemen, noch om een syndicale actie te ondernemen ter behartiging van hun beroepsbelangen. Als verklaring hiervoor wordt dikwijls ingeroepen, dat vele magistraten nog de traditionele opvatting huldigen dat een dergelijk optreden in strijd zou zijn met de waardigheid of met de maatschappelijke positie van hun beroep, zeker wanneer het een revendicatief optreden zou betreffen m.b.t. hun

personeel statuut of hun materiële belangen. Dit neemt niet weg dat bij velen, minstens onderhuids, een verlangen leeft om collectieve standpunten in te nemen en beslissingen uit te lokken ter verbetering van hun beroeps-situatie, zoals : het inbouwen van de elementaire rechten van de verdediging in het disciplinair recht, de reorganisatie van weekeind- en nachtdiensten, de aanpassing van het stelsel van weddeverhogingen en de promotie. Mede in dat perspectief werd in 1969 een « Nationale Commissie voor de Magistratuur » opgericht, die op dit ogenblik de enige spreekbuis is voor alle geledingen binnen de magistratuur. Ondanks de oprichting van deze commissie, die beschouwd kan worden als een beroepsvereniging van magistraten, is een syndicale actie nooit echt van de grond gekomen. De Commissie is er niet in geslaagd een geest van algemene concertering en gemeenschappelijke actie ingang te doen vinden. Haar wordt dan ook verweten dat zij niet representatief is voor het gehele magistratencorps. Misschien is representativiteit vooralsnog onmogelijk, zolang geen nieuwe, dominante opvatting over belangenverdediging en over de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de magistratuur is doorgebroken.

5. Evolutie in de strafwetgeving.

De tendens om de toepassingsfeer van het strafrecht steeds maar uit te breiden, door het scheppen van nieuwe strafbaarstelling, heeft zich blijven doorzetten gedurende het laatste decennium. Deze proliferatie van het strafrecht ligt op een tweevoudig vlak.

Er is vooreerst een opvallende toename van strafbaarstelling op het vlak van de milieubescherming, de consumentenbescherming, de prijs-reglementering en de sociale wetgeving. Wat dit laatste betreft dient de aandacht gevestigd te worden op de wet van 30 juni 1971 betreffende de administratieve geldboeten toepasselijk in geval van inbreuk op sommige sociale wetten. Deze wet biedt aan werkgevers die bepaalde sociale wetten hebben overtreden de mogelijkheid om aan strafrechtelijke vervolgingen te ontsnappen, mits betaling van een administratieve geldboete, nadat de arbeidsauditeur beslist heeft niet te vervolgen. Deze wet dient gesitueerd te worden in de context van een steeds duidelijker wordende strekking tot afhandeling van strafzaken buiten proces, een strekking die reeds sinds lang bestaat in het fiscaal strafrecht, en recentelijk ook ten volle doorgedrongen is in het verkeersstrafrecht, sinds het Koninklijk Besluit van 1 maart 1971 betreffende de onmiddellijke inning van een geldsom bij de vaststelling van de overtredingen van het algemeen reglement op de politie van het wegverkeer. Met betrekking tot de wet van 1971 betreffende de administratieve geldboeten kan toch de vraag gesteld worden, waarom

dit gunstig stelsel alléén voor werkgevers en niet voor werknemers in het leven werd geroepen.

Evenzeer opvallend is de verstrenging van de strafsancities voor agressieve vermogensdelicten en vermogensdelicten die gepleegd worden in georganiseerd verband. De stijgende toename van hold-ups in de jaren zeventig is daaraan niet vreemd. De politieke onrust, hierdoor verwekt, heeft onmiskenbaar repercussies gehad op de strafwetgeving. In datzelfde verband kan men ook wijzen op de wet van 4 juli 1972 tot bestrijding van de valse inlichtingen betreffende ernstige aanslagen. Deze wet heeft de artikelen 327 tot 330bis van het Strafwetboek derwijze gewijzigd, dat voortaan strafbaar is de mondelinge bedreiging met een zware aanslag op personen of eigendommen, en het geven van valse inlichtingen betreffende dergelijke aanslagen. Deze nieuwe strafbaarstellingen zijn te verklaren door de bekommernis om een einde te stellen aan de onrust die bij velen was ontstaan, naar aanleiding van een algemeen gepercipiëerde toename van bepaalde vormen van agressieve delinquentie en vermogensdelinquentie.

Hervorming van het Wetboek van Strafvordering en het Strafwetboek

Sinds lang reeds werd in België gepleit voor een grondige herziening van het Wetboek van Strafvordering, dat nog dateert van 1808, en van het Strafwetboek van 1867.

Op 12 juli 1963 werd een Koninklijk Commissaris voor de hervorming van de strafrechtspleging aangesteld, met de opdracht een nieuw wetboek van strafvordering uit te werken. Het basisproject van de Koninklijke Commissaris H. Bekaert omvat o.m. drie wezenlijke verbeteringen : het verstevigen van de proces-rechtelijke positie van het slachtoffer van een misdrijf ; het versterken van de rechtspositie van de verdachte in de fase van het gerechtelijk vooronderzoek ; en een algemene rationalisering en vereenvoudiging van het strafproces. De besprekingen van dit basisproject in de parlementaire commissies waren nauwelijks aangevangen, of zij werden opgeschort omwille van een nieuw initiatief.

Door een Koninklijk Besluit van 6 april 1976 werd immers een Commissie opgericht voor de herziening van het Strafwetboek. Deze commissie, die overwegend samengesteld is uit magistraten, heeft na twee jaar werkzaamheden een eerste verslag uitgebracht betreffende de oriëntaties van de toekomstige hervorming. Dit verslag is een vrij gesloten, technisch-rechtsdogmatisch werkstuk, dat geenszins grote perspectieven opent op een fundamentele hervorming van het Belgisch systeem van strafrechtsbedeling, omdat de crimineel-politieke beginselen voor het nieuwe strafrecht nauwelijks geëxpliciteerd worden.

6. Ontwikkelingen in het gevangenisbeleid.

Het gevangenisbeleid is in hoge mate door externe factoren bepaald

1. De omvang en ook de aard van de opdrachten inzake strafuitvoering worden vastgelegd door het beleid van de rechtbanken en hoven. Bij een recente meting hebben K. Kloeck en H. Van Geel inzake de correctionele veroordelingen volgende verhoudingen tussen de verschillende soorten straffen vastgesteld : 44,8 % effectieve geldboete / 6,9 % geldboete met uitstel / 23,9 % volledige gewone opschorting of uitstel / 1,6 % volledige opschorting of uitstel met probatie / 12,7 % gedeeltelijke of volledige vrijheidsberoving (21). Het totaal der veroordelingen bedroeg 219.000 in 1970 (22). In de loop van 1970 werden in ons land 22.403 personen opgesloten in een strafinrichting (23). Zij werden op een uiteenlopende statutaire basis van hun vrijheid beroofd. Als belangrijkste categorieën zijn er : geïnterneerde abnormalen (345), voorlopig gedetineerden (591), vreemdelingen zonder bestaansmiddelen in hechtenis in afwachting van uitzetting uit het land (756), bedelaars en landlopers (1773), beklaagden onder bevel tot aanhouding (8720), minderjarigen in voorlopige bewaring (696), correctioneel veroordeelden (6999), correctioneel subsidiaire straffen voor geldboeten (1210). In de loop van datzelfde jaar 1970 kregen 1697 personen opschorting met probatie, terwijl aan 1243 personen uitstel met probatie werd verleend.

Het zijn vooral de effectieve vrijheidsberoving, de probatie-opschorting en het probatie-uitstel die tot een aanzienlijke institutionele ontwikkeling van de strafuitvoering hebben geleid. Het Bestuur der Strafinrichtingen is belast met de organisatie van de vrijheidsberoving en levert tevens het personeel voor de probatievoorlichting en -begeleiding.

De dagelijkse gevangenisbevolking schommelt in België rond de 6.000 eenheden of ± 60 gedetineerden per 100.000 inwoners. Dit is aanzienlijk meer dan Nederland (± 25) maar minder dan in het Verenigd Koninkrijk (± 80). De bevolking der strafinrichtingen (inclusief geïnterneerden in inrichtingen ter bescherming van de maatschappij evolueerde als volgt (24) : 1970 : 6.235 ; 1971 : 6.055 ; 1972 : 6.088 ; 1973 : 6.347 ; 1974 : 6.059 ;

(21) K. KLOECK, H. VAN GEEL, *Marginalisering en welzijnzorg : probatie als vorm van penitentiaire « hulpverlening » aan sociaal-gehandicapte volwassenen*. Brussel : Nationaal Onderzoeksprogramma in de Sociale Wetenschappen, 1978, blz. 50 e.v.

(22) *Gerechtelijke Statistieken*, NIS, 1974, nr 1.

(23) Bijvoegsel bij het *Bulletin van het Bestuur der Strafinrichtingen*, mei-juni 1972, tabel I : Beweging van de in- en afgeschrevenen.

(24) De cijfers hebben betrekking op de situatie per 1 januari. Voor 1976 en 1977 zijn de cijfers niet meer opgenomen : de landlopers, bedelaars, minderjarigen en de geïnterneerden opgesloten in inrichtingen van Volksgezondheid. Bron : *Bulletin van het Bestuur der Strafinrichtingen*.

1975 : 6.150 ; 1976 : 5.441 ; 1977 : 4.823. Globaal betekent dit een stabiele penitentiaire populatie.

De penitentiaire infrastructuur is niet erg gewijzigd. Op 1-1-1970 zijn er 31 penitentiaire instellingen en 2 instellingen tot bescherming van de maatschappij ressorterend onder volksgezondheid. Op 1-1-1977 zijn er 33 penitentiaire instellingen en 2 instellingen tot bescherming van de maatschappij. De Instelling tot bescherming van de maatschappij van Paifve en de Inrichtingen voor maatschappelijk onaangepasten (landlopers en zwervers) te St-Hubert werden als nieuwe instellingen toegevoegd aan de bestaande infrastructuur. De gevangenis van Charleroi werd vervangen door de nieuwe inrichting van Jamioulx. Zowel Paifve als Jamioulx zijn ambitieuze projecten uit de jaren vijftig die maar in werking zijn getreden in de jaren zeventig. Paifve blijft gelukkig beperkt tot een fragment van het aanvankelijk projekt, dat alle geïnterneerden in één grote instelling wou samen te brengen. De nieuwe gevangenis van Jamioulx is een door extreme veiligheidsvoorzieningen getekende inrichting. Opgevat als een « veilig huis van arrest » is deze nieuwbouw achterhaald als instelling voor de uitvoering van korte straffen (meerderheid van haar gevangenisbevolking op 1-1-1977). Zulks blijkt o.a. uit het feit dat daartoe niet voorziene kelderruimten als werkplaats dienst doen.

2. Een tweede externe determinant is het budget dat het ministerie van justitie voor het Bestuur der Strafinrichtingen reserveert. Dat budget moet verworven worden in concurrentie met andere justitiële diensten (o.a. de grote groeier van de laatste jaren de dienst voor jeugdbescherming). Het relatieve aandeel van het Bestuur der Strafinrichtingen in het budget van wat Huysse het eigenlijke ministerie van justitie noemt loopt tussen 1966 en 1975 terug van 35,8 % tot 26,2 % (25). Ook Decnop wijst op de achteruitstelling van de strafinrichtingen in het justitiebeleid (26). Hij toont aan dat het budget een haast rigiede politiek inzake middelenbesteding oplegt. Tussen 1966 en 1975 is er geen enkele verschuiving binnen de budgetposten die groter is dan 4 %. Dat is een aanwijzing van een erg behoudend beleid.

Wat de uitbouw van de penitentiaire infrastructuur betreft blijkt het Bestuur der Strafinrichtingen in de jaren zeventig de gevangene te worden van ambitieuze projecten uit de jaren vijftig en zestig, die uit waren op de realisatie van grote penitentiaire complexen die reeds vanaf de ingebruik-

(25) L. HUYSE, *75 miljard, om wat te doen ? De justitiebegrotingen van 1966 tot 1975*. Leuven, 1975, blz. 33 e.v.

(26) M. DECNOP, *Tien jaar met een ingeblikt beleid en wisselende etiketten*. In : *Strafuitvoering in close-up*. Leuven, 1978, blz. 200 e.v.

name onder menig opzicht achterhaald zijn en beleidsvernieuwing in de toekomst zullen bezwaren.

Ontwikkelingen in de jaren zeventig

1. Personeelsbeleid

Uit het vijfjaarlijks verslag 1970-1975 is volgende groei van het personeelsbestand af te lezen : 1970 : 2.647 ; 1971 : 2.692 ; 1972 : 2.921 ; 1973 : 3.062 ; 1974 : 3.057 ; 1975 : 3.029 (27).

Net zoals daarvoor is ook in de periode 1970-1975 de toename van het personeelsbestand het produkt van een externe factor, nl. de geleidelijke invoering van de 40-urenweek in de overheidsdiensten. Daarnaast kwam er ook personeelsuitbreiding in 1970, 1972 en 1973 bij de opening van nieuwe instellingen, zoals de inrichting voor sociaal-onaangepasten te St-Hubert en de inrichting tot bescherming van de maatschappij te Paifve. De personeelspolitiek was er in de betrokken periode vooral op gericht de promotie binnen een vlakke loopbaan te verzekeren en dit door toename (via herverdeling der functies) van de hogere echelonjobs. De wijzigingen in de samenstelling van de personeelsbestanden zijn overigens gering.

Bij het vergelijken van de situatie van 1966 met deze van 1975 stelt Decnop vast dat bewaarders, bedienden en directie samen niet aan relatieve belangrijkheid inboeten ten aanzien van het zgn. behandelings- en begeleidingspersoneel (28). De eerste groep vertegenwoordigt 90 % van het totale personeel, terwijl maatschappelijke werkers, psychologen, psychiaters, probatieassistenten, geneeskundig personeel en geestelijke verzorgers samen om en rond de 10 % uitmaken. De laatste categorieën omvatten dan nog heel wat part-time werknemers. Anders uitgedrukt : het Bestuur der Strafinrichtingen beschikt over 1 bewaarder per 2,65 gedetineerden, over 1 direktie- en/of administratief personeelslid per 16 gedetineerden, over 1 maatschappelijk werker (die ook nog buitendienst verricht) per 94 gedetineerden en tenslotte over 1 part-time of half-time psycholoog of psychiater per 192 gedetineerden (29).

Deze ontwikkeling is overigens helemaal in tegenstelling met de resocialisatiepretenties die het Bestuur der Strafinrichtingen sedert Wereldoorlog II heeft en die trouwens bekrachtigd werden door het « verslag aan de Koning » bij het K.B. van 21 mei 1965 houdende het algemeen reglement van de strafinrichtingen. L. van Outryve wijst er op dat de overheid na de

(27) Vijfjaarlijks Verslag 1970-1975. *Bulletin van het Bestuur der Strafinrichtingen*, november-december 1975, blz. 427 e.v.

(28) M. DECNOP, a.w., blz. 202.

(29) M. DECNOP, a.w., blz. 204-205.

gebeurtenissen in Leuven-Centraal (1976) de aangroei van het bewaarderspersoneel als hoogste prioriteit heeft gesteld (30). Zulks betekent in feite de bevestiging van de in het verleden gevoerde personeelspolitiek. Die heeft steeds voorrang verleend aan een veilige en rustige tenuitvoerlegging van de vrijheidsberoving. Ook in de opleiding van het bewaarderspersoneel (sedert 1962 georganiseerd in het Vervolmakingsinstituut der Penitentiaire Kaders te Merksplas) komt deze prioritaire eis tot uitdrukking in een programma dat gericht is op bewaking en beveiliging (31).

Tegenover deze vaststelling staat punt 20 van het eisenpakket van de gedetineerden van de Centrale Gevangenis te Leuven die voor de bewaarders naast een betere bezoldiging eveneens een betere maatschappelijke en pedagogische vorming vragen.

2. Contestatie, stakingen en opstanden

Op deze wijze is het gevangeniswezen recent bij het grote publiek via de massa-media in de aandacht gekomen. De contestatie van de condities inzake vrijheidsberoving die zich sedert het einde van de jaren zestig in de VSA en in verschillende Europese landen manifesteerde is met enige vertraging ook in België doorgedrongen. Sedert 1974 hebben individuele gedetineerden of groepen in een tiental inrichtingen dergelijke acties ondernomen (32) vooral reagerend op onwaardige materiële voorzieningen, op devaluerende menselijke verhoudingen met het personeel en niet in het minst reagerend op de totaal onvoldoende toepassing van de wet op de voorwaardelijke invrijheidstelling (cfr. verder).

Globaal kan men echter stellen dat beleidvoerders overwegend negatief hebben gereageerd op deze acties die nochtans een hoge signaalwaarde hebben. Meestal werd er een einde aan gesteld door externe penitentiaire interventies (rijkswacht en magistratuur). Het penitentiair beleid blijkt vooralsnog niet in staat op deze nieuwe fenomenen anders dan afwijzend te reageren.

3. Discrepancie tussen woord en daad

In enkele belangrijke bijdragen over penitentiair beleid van de hand van leidinggevende ambtenaren van het Bestuur der Strafinrichtingen (gepubli-

(30) L. VAN OTRIVE, Het Belgisch gevangeniswezen : een vastgelopen systeem. In : *Strasuitvoering in close-up*, Leuven, 1978, blz. 214.

(31) Vijfjaarlijks verslag 1970-1975, a.w., blz. 437.

(32) Een opsomming van deze acties vindt men terug in een recente studie van het Nationaal Centrum voor Criminologie : R. SCREVENS *et al.* *La violence dans les prisons*. Brussel, 1978. Het verloop van de staking in Leuven-Centraal, die zich onderscheidt door een efficiëntere organisatie en een constructief karakter, is uitvoerig beschreven door *Notre Temps* (1976) en door L. VAN OTRIVE, *De gevangenis : een systeem op drift*. Leuven, 1978.

ceerd in het Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen) treedt sinds 1960 steeds duidelijker de opvatting naar voor dat de vrijheidsberoving moet worden vermeden of beperkt en dat ten gunste van alternatieve maatregelen (probatie) en strafuitvoeringsmodaliteiten (week-end arrest en beperkte hechtenis) (33). Dit langzaam omkeringsproces op het vlak van de ideeën heeft nog onlangs bekrachtiging gekregen in een voorlopig rapport van de « commissie tot hervorming van het strafrecht » (34). Het effect hiervan op de feitelijke straftoematings- en strafuitvoeringspraktijk van de rechters is echter vooralsnog gering.

Zeër recente studies tonen aan dat de toepassing van probatie-opschorting en -uitstel eerder zeldzaam blijven (35). Het omzetten van korte vrijheidstraffen door het parket in week-end arrest en beperkte hechtenis bedroeg nooit meer dan 25 % van het totaal en loopt zelfs terug tot 10 % (36). Eens te meer valt op dat het Bestuur der Strafinrichtingen, waar andere ideeën zijn gaan leven (37), geen greep heeft op de beslissing over de toepassing van alternatieven doordat rechtbanken én parketten hierin het laatste woord hebben.

Nochtans blijven er voor het Bestuur der Strafinrichtingen belangrijke mogelijkheden tot ingrijpen over. De toekenning van « halve vrijheid », « voorlopige invrijheidstelling », en vooral « voorwaardelijke invrijheidstelling » behoort immers tot de bevoegdheid van de uitvoerende macht. Uit het vijfjaarlijks verslag blijkt echter dat de toepassing van de « halve vrijheid » wel toeneemt, maar toch nog in te geringe mate (38). De « voorwaardelijke invrijheidstelling » biedt de uitvoerende macht de mogelijkheid de strafduur met 2/3 in te perken. De gebrekkige toepassing ervan is evenwel een grote doorn in het oog van de gedetineerden (39). De cijfers spreken voor zichzelf. Uit een meting over de periode 1970-1976 blijkt dat

(33) J. DUPREEL, De toekomst van de penologie. In : *Bulletin van het Bestuur der Strafinrichtingen*, 1972, blz. 139-151. M. VAN HELMONT, Hedendaagse strekkingen van het penitentiaal beleid. In : *Bulletin van het Bestuur der Strafinrichtingen*, 1972, blz. 339-355. J. DE RIDDER, Het gevangeniswezen in onze huidige maatschappij. In : *Bulletin van het Bestuur der Strafinrichtingen*, 1973, blz. 57-58. P. GENONCAUX, Naar een vernieuwd beleid inzake misdaadbestrijding. In : *Bulletin van het Bestuur der Strafinrichtingen*, 1974, blz. 179-198. M. COLARDIJN, De problematiek van de vrijheidsberoving. In : *Bulletin van het Bestuur der Strafinrichtingen*, 1975, blz. 177-193. B. JACOBS-COENEN, Alternatieven voor de gevangenisstraf. In : *Bulletin van het Bestuur der Strafinrichtingen*, 1975, blz. 339-357.

(34) W. MAYVIS, *Het na-oorlogs penitentiaal beleid in het Bulletin van het Bestuur der Strafinrichtingen*. Leuven, 1979 (eindverhandeling), blz. 25-63.

(35) K. KLOECK, H. VAN GEEL, a.w., blz. 94.

(36) J. CONSTANT, Door de Belgische overheid voorgeschreven maatregelen ter vervanging van de vrijheidsstraffen van korte en gemiddelde duur. In : *Bulletin van het Bestuur der Strafinrichtingen*, 1975, blz. 99.

(37) P. GENONCAUX, a.w.

(38) Vijfjaarlijks Verslag 1970-1975, a.w., tabel 13.

(39) T. PETERS, *Ongelijke levensvoorwaarden in de centrale gevangenis te Leuven*. Leuven, 1976, blz. 201 e.v.

de voorwaardelijke invrijheidstelling met mondjesmaat wordt toegepast (gemiddeld 580 toepassingen per jaar) en dat zij in tegenstelling tot wat de wet biedt slechts laattijdig wordt toegestaan. De overgrote meerderheid der gevangenen, nl. 78,4 %, verwerft de voorwaardelijke invrijheidstelling na $\frac{2}{3}$ van de strafdijd terwijl slechts 2,3 % van de gedetineerden in de periode tussen $\frac{1}{3}$ en $\frac{1}{2}$ van de straf voorwaardelijk in vrijheid komt (40).

Inzake de toepassing van de voorwaardelijke invrijheidstelling komt een incoherentie aan het licht tussen de visie van het centraal bestuur en het penitentiair beleid van de lokale gevangenisdirecties. Terwijl de centrale administratie via circulaires de lokale besturen stimuleert om zo vroeg mogelijk voorstellen tot voorwaardelijke invrijheidstelling te introduceren houden de lokale besturen er een meer repressieve opvatting inzake inkorting van de strafduur op na (41). Er wordt op dit ogenblik nu wel gewerkt aan een wetswijziging inzake voorwaardelijke invrijheidstelling. Alles wijst erop dat men de procedure wil vereenvoudigen maar dat er geen nieuwe fundamentele opties worden genomen.

Afsluitend nog dit : een rondschrijven van Minister Vanderpoorten (date-rend van 30 april 1976) voert een soepeler systeem van penitentiair verlof in. Rekening houdend met de tijdsvoorwaarden zoals voor de voorwaardelijke invrijheidstelling wordt met het oog op de individualisering van de straf een driemaandelijks penitentiair verlof van maximum drie dagen ingeschakeld. Totnogtoe is hierover geen evaluatief onderzoek gebeurd. Dit penitentiair verlof kan wel geleidelijke resocialisatie van de gedetineerde meebrengen en de spanningen afremmen, maar doet ook tal van nieuwe problemen i.v.m. de detentiebeleving ontstaan. Vooral voor langgestraften is het resterend deel van de straf zwaar om dragen wanneer na herhaaldelijk penitentiair verlof geen voorwaardelijke invrijheidstelling volgt. Er is trouwens een fundamentele ambivalentie ingebouwd in het systeem van penitentiair verlof doordat er (afgezien van de tijdsvoorwaarden) geen duidelijke beleidsverbinding wordt gemaakt met de voorwaardelijke invrijheidstelling. Dat doen de gedetineerden uiteraard wel. Zij vinden dat wie voor het penitentiair verlof geschikt is ook snel een voorwaardelijke invrijheidstelling zou moeten krijgen.

4. *Penitentiair wetenschappelijk onderzoek : voorlopig ongewenst*

In 1970 startte een ambitieus samenwerkingsprogramma tussen het Bestuur der Strafinrichtingen en zes universitaire onderzoekscentra. Onder-

(40) R. SCREVENS, a.w., blz. 73.

(41) W. MEYVIS, a.w., blz. 97. N. VETTENBURG, *Onderzoek naar de besluitvorming door de personeelsconferentie van de centrale gevangenis te Leuven*. In : *Strafuitvoering in close-up*, 1978, blz. 92.

zoekers kwamen naar de verschillende gevangenissen met de bedoeling enerzijds het penitentiair beleid wetenschappelijk te ondersteunen en anderzijds om toegang te verkrijgen tot een onderzoeksveld dat in het verleden al te lang bleef afgesloten. De enthousiaste start van deze samenwerking heeft veel meer verwachtingen gecreëerd dan er werden ingelost. Vrij snel bleken er zich moeilijkheden voor te doen die verband houden met het gebrek aan duidelijke doelstellingen beiderzijds, en met het feit dat de uitnodiging slechts uitging van het centraal bestuur dat hierin niet werd bijgetreden door de lokale gevangenisadministratie. De onderzoeksteams verkeerden daardoor snel in een marginale positie binnen de gevangenissen. Zij werden door de lokale besturen nooit betrokken in de discussie over penitentiair beleid, terwijl ook het centraal bestuur zijn beleidsvoering steeds heeft verdergezet los van de samenwerking met de universitaire onderzoekscentra. « De twee partijen bleven naast elkaar werken zonder dat de connectie verwezenlijkt werd. Bij de administratie heerste de indruk dat alleen de universiteiten baat gehad hebben bij de samenwerking » aldus de inspecteur-generaal Jacobs (42). Dezelfde auteur wijst ook op de moeilijkheid om onderzoek in te passen in de autoritaire gezagsstructuur van de gevangenis.

Van de kant van de onderzoekers zijn de frustraties niet minder groot. Zij houden er het gevoel aan over nooit gewent en dus ook nooit aanvaard te zijn geworden (43). Met uitzondering voor de Brusselse onderzoeksteams, die genoten van een reeds aanwezige onderzoekstraditie en ook van de bescherming van het penitentiair oriëntatiecentrum, hebben de andere equipes voortdurend moeilijkheden ondervonden. Dit leidde tot de volgende uitspraak : « Hoe discreter een universitair onderzoeksteam te werk gaat, hoe meer kans dit heeft zich te handhaven » (44). Er ontbreekt alleen nog de vraag waarvoor dat zich handhaven dan wel dienstig is. De UCL- en KUL-equipes overleefden de moeilijkheden in Leuven-Centraal trouwens niet en werden uit deze inrichting geweerd op vraag van de bewaarders, die de aanwezigheid van een onderzoeksgroep als storend hadden ervaren voor de relaties tussen personeel en gedetineerden.

Onderzoek en penitentiair beleid zijn nog niet uit deze impasse geraakt. Uit de werkzaamheden van het wetenschappelijk comité, dat de samenwerking tussen het Bestuur der Strafinrichtingen en onderzoeksequipes

(42) E. JACOBS-COENEN, Wetenschappelijk onderzoek en gevangeniswezen. In : *Vierde Belgische Dagen voor Criminologie*, Gent, 1978 ; blz. 310.

(43) T. PETERS, Werkgroep gevangeniswezen. In : *Vierde Belgische Dagen voor Criminologie*, Gent, 1978 ; blz. 374 e.v.

(44) G. HOUCHON, Inleiding tot de werkgroep gevangeniswezen. In : *Vierde Belgische Dagen voor Criminologie*, Gent, 1978 ; blz. 304.

coördineert, blijkt dat een doorbraak van deze vastgelopen verhoudingen op de verschillende lokale fronten niet is te verwachten.

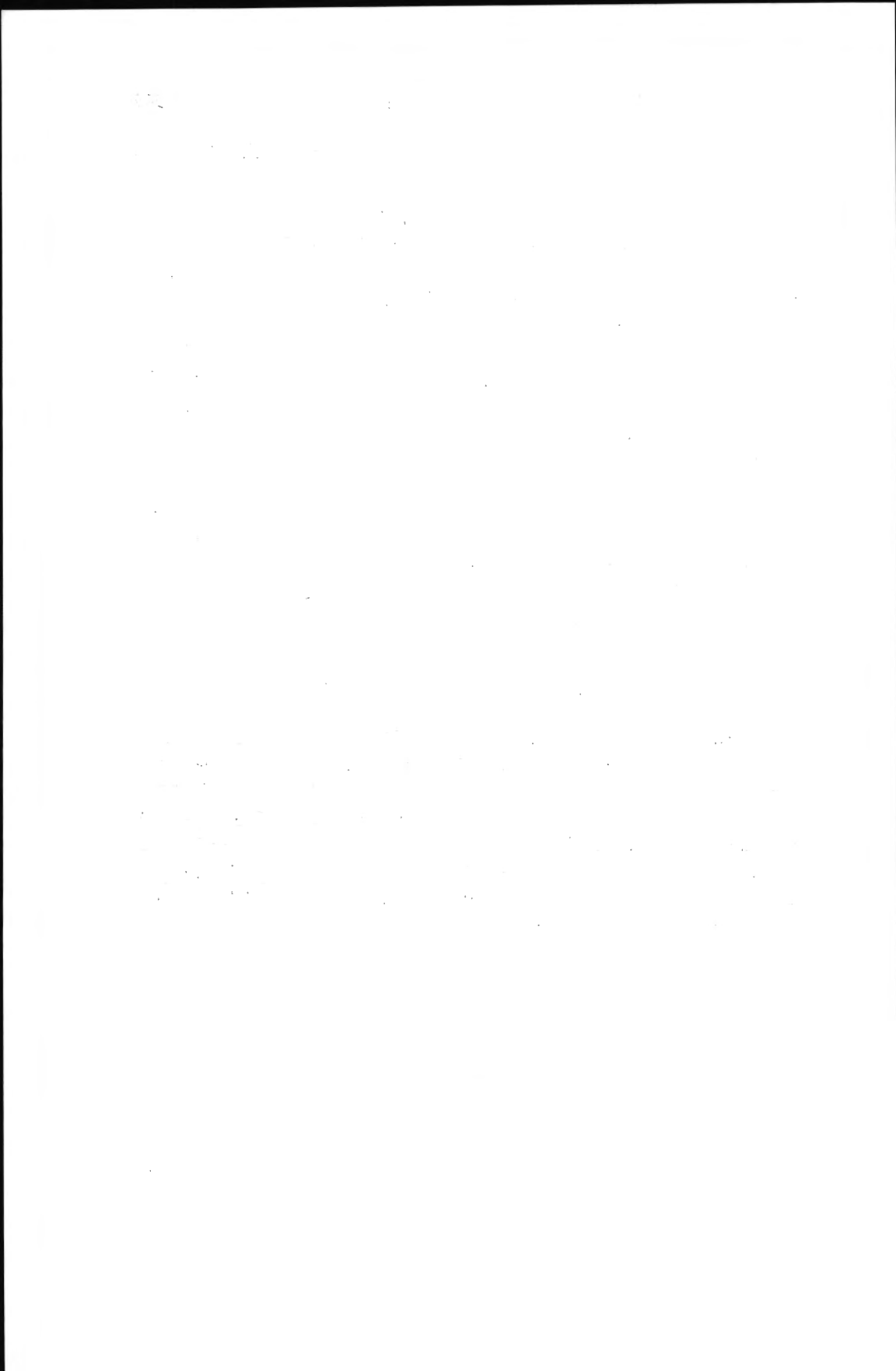
5. De Hoge Raad voor Penitentiair Beleid

Bij K.B. van 23 oktober 1978 werd door minister R. Van Elslande een Hoge Raad voor Penitentiair Beleid opgericht en geïnstalleerd op 6 november 1978. Dit adviesorgaan, dat onafhankelijk van het Bestuur der Strafinrichtingen functioneert, had reeds voorlopers in 1920 en 1948 in de Hoge Raad der Gevangenen. In zijn openingstoespraak wees de minister van justitie er op dat deze Raad een niet gelimiteerde adviesopdracht heeft. Toch noemde hij een reeks problemen op waarover de Hoge Raad voor Penitentiair Beleid zich heeft kunnen buigen : de toepassing van de minima-regels, de penitentiaire tewerkstelling, de niet-institutionele begeleiding en resocialisatie met medewerking van vrijwilligers, de evaluatie van de penitentiaire infrastructuur, de bruikbaarheid van penitentiair onderzoek en de herziening van de voorwaardelijke invrijheidstelling. Het is nu uiteraard nog te vroeg om over de werkzaamheden van deze Hoge Raad te spreken. Hoopvol is misschien wel dat in de titulatuur van de Raad de opdracht tot het opvolgen van het penitentiair beleid staat ingeschreven.

Summary : Judicial policy-making in Belgium in the 1970-1978 period.

The authors discuss « judicial » policy-making in the seventies by such various actors as police authorities, local and national government, the Bar associations, legal aid agencies, the judiciary, and prison authorities. They stress the quasi-absence of reliable statistical information, of good annual reports, and of the minimum goodwill of the authorities that would open this area for social science research. They also analyse some of the major decisions that have been made by the Belgian department of justice in the last ten years.

De politieke opiniepeilingen in België in 1978

door Jozef SMITS,

Assistent aan de Afdeling Politologie
van de Katholieke Universiteit te Leuven.

★

Dit overzicht van de peilingen naar de politieke opinies in België is het vijfde in de reeks. Het sluit aan op de soortgelijke overzichten voor 1974, 1975, 1976 en 1977 (*Res Publica*, 1975, nr. 3, blz. 433-442 ; *Res Publica*, 1976, nr. 3-4, blz. 497-506 ; *Res Publica*, 1977, nr. 2, blz. 373-382 ; *Res Publica*, 1978, nr. 2, blz. 367-376).

De inventaris is gerubriceerd volgens de grote beleidssectoren : buitenlandse politiek, sociale politiek, economische politiek, financiële politiek en binnenlandse politiek. Peilingen die weinig of geen betrekking hebben op de Belgische politiek als dusdanig, zijn ondergebracht in de rubriek « Andere peilingen ».

In de inventaris wordt van elke peiling de titel gegeven, een beknopte omschrijving van de inhoud, het instituut dat de peiling doorvoerde, het tijdstip van de bevraging, de omvang en de aard van de steekproef, het aantal vragen, de opdrachtgever en de bibliografische gegevens van de publikatie(s). Het teken X staat voor vertrouwelijk of onbekend.

Het onderzoek naar de publikaties werd afgesloten op 15 mei 1979.

De samensteller dankt de peilingsinstituten voor hun waardevolle medewerking bij het opstellen van deze inventaris.

I. Buitenlandse politiek van België.

A. EUROPA

1. Europese eenmaking.

De algemene stemming bij het Europese publiek. Houding ten aanzien van de Europese Gemeenschap en de beweging voor de Europese een-

making. Houding tegenover de toetreding van Spanje tot de Europese Gemeenschap. Houding tegenover Europese verkiezingen. Het belang van de Europese verkiezingen. Voor welke partij zou men nu stemmen.

DIMARSO. Oktober 1978. Nationale representatieve steekproef van 1.000 Belgen van 15 jaar en ouder. Tweeënveertig vragen. Opdrachtgever : Kommissie van de Europese Gemeenschap.

Publikatie : *Eurobarometer nr. 10, januari 1979. Eerste resultaten*, Kommissie van de E.G., Brussel.

2. Europese verkiezingen.

Belangstelling voor Europese verkiezingen. Lijst- of voorkeurstem. Voor welke partij zou men nu stemmen.

IAO-ICSOP. 21-25 mei 1978. Nationale representatieve steekproef van 1.800 Belgen van 18 jaar en ouder. Vier vragen. Opdrachtgever : *Het Laatste Nieuws* en *Vers l'Avenir*.

Publikatie : *Het Laatste Nieuws* en *Vers l'Avenir*, 13 juni 1978.

3. Europese verkiezingen.

Houding tegenover Europese verkiezingen. Het belang van de Europese verkiezingen. De invloed van Europese verkiezingen. Het voornemen te gaan stemmen. Houding tegenover het deelgenootschap van de Europese Gemeenschap. Houding tegenover het totstandbrengen van een Europees rechtsgebied.

DIMARSO. Mei 1978. Nationale representatieve steekproef van 1.000 Belgen van 15 jaar en ouder. Zevenenveertig vragen. Opdrachtgever : Kommissie van de Europese Gemeenschap.

Publikatie : *Eurobarometer nr. 9, juli 1978. Voornaamste resultaten*, Kommissie van de E.G., Brussel.

4. De Vlaming en de Europese verkiezingen.

Voor welke partij zou men nu stemmen.

CEGOS MAKROTEST. December 1978. Representatieve steekproef van 1.000 Vlamingen van 18 jaar en ouder. Twee vragen. Eigen initiatief CEGOS MAKROTEST.

Publikatie : *Rapport CEGOS MAKROTEST : De Vlaming en de Europese verkiezingen*, Brussel en persberichten.

B. ZAIRE

1. Houding ten overstaan van de Belgische interventie in Shaba.

De Belgische aanwezigheid in Zaïre. De moeilijkheden in Zaïre en hun oorzaken. Houding tegenover de Belgische en Franse militaire interventie in Shaba. De oorzaken van de indiskreties van het Belgisch beleid ten overstaan van Zaïre. De Zaïrese oppositie in België. De Belgische hulp aan ontwikkelingslanden. De veiligheid van de Belgen in het buitenland. De rol van een kleine mogendheid in de internationale politiek.

UNIOP-INUSOP. 26 juni - 3 juli 1978. Nationale representatieve steekproef van 1.500 Belgen van 18 jaar en ouder. Vijftien vragen. Opdrachtgever : *Het Laatste Nieuws* en *Le Soir*.

Publikatie : *Het Laatste Nieuws* en *Le Soir*, 18 en 19 juli 1978.

2. De Belgische militaire interventie in Shaba.

Houding tegenover de Belgische militaire interventie in Shaba. Mening over het tijdstip van de interventie. De gevolgen van de informatie door de massamedia op de interventie.

IAO-ICSOP. 28-31 mei 1978. Nationale representatieve steekproef van 1.000 Belgen van 18 jaar en ouder. Drie vragen. Opdrachtgever : *Spécial*.

Publikatie : *Spécial*, 14 juni 1978.

C. ONTWIKKELINGSLANDEN

1. Houding tegenover de Derde Wereldlanden.

De toestand in de ontwikkelingslanden. De hulp aan ontwikkelingslanden. Verantwoordelijkheid voor de armoede. De gevolgen van de vooruitgang. De noodzakelijkheid van hulpverlening. De politieke gevolgen van hulpverlening. De rol van Europa. Houding tegenover geldinzamelingen voor ontwikkelingsprojecten.

UNIOP-INUSOP. 24-31 maart 1978. Nationale representatieve steekproef van 1.200 Belgen van 18 jaar en ouder. Drieëntwintig vragen. Opdrachtgever : Nationaal Centrum voor Ontwikkelingssamenwerking.

Publikatie : *De Standaard*, 14 juni 1978.

2. Zie peiling I.B.1.

II. Sociale politiek.

A. FAMILIALE EN DEMOGRAFISCHE POLITIEK

1. Abortus.

Houding tegenover zwangerschapsonderbreking. Kennis van en houding tegenover de Belgische abortuswetgeving.

IAO-ICSOP 21-24 maart 1978. Nationale representatieve steekproef van 1.000 Belgen van 18 jaar en ouder. Eenentwintig vragen. Opdrachtgever: *Pourquoi Pas ?*.

Publikatie: *Pourquoi Pas ?*, 13 april 1978 en *Knack*, « *Extra vrouw* », 14 april 1978.

2. Seksualiteit.

Bekendheid met en gebruik van voorbehoedsmiddelen. Wie beslist bij het gebruik van voorbehoedsmiddelen. De gevolgen van het gebruik van de pil op de gezondheid. Het gewenst aantal kinderen.

IAO-ICSOP. November 1978. Nationale representatieve steekproef van Belgen van 18 jaar en ouder. Zeven vragen. Eigen initiatief IAO-ICSOP.

Publikatie: *Spécial*, 8 november 1978.

III. Economische politiek.

A. ALGEMEENHEDEN

1. De Belgen en de economische crisis.

Ervaring van de economische crisis. Vergelijking van de huidige persoonlijke toestand met die van 5 jaar geleden. Persoonlijke dreiging van de werkloosheid. Houding tegenover werktijdverkorting, overuren en vervroegd pensioen. Houding tegenover een beperking van de sociale vergoedingen, een verhoging van de directe en indirecte belastingen. Sociale en fiskale fraude. Middelen om het begrotingstekort te verminderen.

IAO-ICSOP. 21-24 maart 1978. Nationale representatieve steekproef van 1.000 Belgen van 18 jaar en ouder. Eenenwintig vragen. Opdrachtgever : *De Standaard* en *La Libre Belgique*.

Publikatie : *De Standaard* en *La Libre Belgique*, 7 en 8 april 1978.

2. De economische conjunctuur.

De voorstelling, de vrees en de verwachtingen in verband met de persoonlijke financiële situatie, de werkzekerheid, het sparen, de belastingen, de prijzen en de overheidsfinanciën. Het algemeen psychologisch klimaat ten aanzien van het optreden van de regering. De verwachtingen met betrekking tot het optreden van de regering.

UNIOP-INUSOP. 24 april - 12 mei 1978, 8-24 september 1978 en 4-18 december 1978. Nationale representatieve steekproef van 1.500 Belgen van 18 jaar en ouder. Vijfendertig vragen. Opdrachtgever : Ministerie van Economische Zaken.

Niet gepubliceerd.

3. De economische problemen.

Oordeel over tewerkstellings-, financieel en kommunautair beleid van de regering. Met welk probleem de regering zich het eerst moet bezighouden. Houding tegenover deeltijdse arbeid.

IAO-ICSOP. 15-19 februari 1978. Nationale representatieve steekproef van 1.100 Belgen van 18 jaar en ouder. Acht vragen. Opdrachtgever : *Het Laatste Nieuws* en *Le Soir*.

Publikatie : *Het Laatste Nieuws*, 2 maart 1978 en *Le Soir*, 3 maart 1978.

4. De Belgen en hun werk.

Houding tegenover een leven zonder werk. De voldoening van het werk. Houding tegenover ongewettigd ziekteverzuim. Verwachtingen inzake bezoldiging van het werk. Houding tegenover belastingontduiking. De aanwezigheid van gastarbeiders als mede-oorzaak van de werkloosheid. Houding tegenover de gelijkberechtiging van de vrouw in het professionele leven. Houding tegenover de participatie van de werknemer aan het beheer van de ondernemingen.

SOBEMAP. Tijdstip van bevraging : X. Nationale representatieve steekproef van 2.000 Belgen van 18 jaar en ouder. Aantal vragen en opdrachtgever : X.

Publikatie : *Trends*, 15 oktober en 1 november 1978.

B. ORGANISATIE VAN DE EKONOMIE

1. Het imago van de ondernemingen en de ondernemers.

Het waarnemen van de voornaamste finaliteit van de onderneming. De opvattingen over rendabiliteit, profijt en winst : hun bestaansredenen, het optimaal gebruik ervan, de eventuele deelname van het personeel in de winst en de wijze waarop dit kan gebeuren. De verantwoordelijkheden en taken die worden toegeschreven aan de ondernemingen en aan de overheid in verband met tewerkstelling, de industriële verontreiniging en het respect voor de konsument. De verschillende voorstellingen van werkgevers en ondernemingshoofden. De relaties tussen de diverse categorieën werknemers en meer bepaald met de gastarbeiders. De voorstelling van vakbonden en de taken die zij moeten vervullen. De interpretatie van termen als participatie, medebeheer en zelfbeheer. De algemene opvattingen over participatie in de onderneming. De verwachtingen en verlangens op het gebied van werkgelegenheid. Kwaliteit van de werkgelegenheid in de partikuliere en openbare sektor, de kleine en grote ondernemingen, de Belgische en multinationale ondernemingen.

SOBEMAP. Tijdstip van bevraging : X. Nationale representatieve steekproef van 2.000 Belgen van 18 jaar en ouder. Aantal vragen : X. Opdrachtgever : Het Verbond van Belgische Ondernemingen.

Publikatie : *Mededelingen van het Verbond van Belgische Ondernemingen*, 1 oktober 1978, Brussel, en persberichten (*De Standaard*, 18 september 1978 en *Le Soir*, 25 september 1978).

2. Zie peiling III.A.4.

C. WERKGELEGENHEID

1. Het Plan Spitaels.

Kennis van en houding tegenover de maatregelen van het Plan Spitaels : prepensioen, bijzonder tijdelijk kader, stages en tewerkstelling door openbare diensten.

UNIOP-INUSOP. 9-16 oktober 1978. Nationale representatieve steekproef van 1.200 Belgen van 18 jaar en ouder. Twaalf vragen. Opdrachtgever : Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid.

Niet gepubliceerd.

2. De jongere werknemers en het Plan Spitaels.

Kennis van en houding tegenover de maatregelen voor jonge werkzoekenden van het Plan Spitaels. De maatregelen van het Plan Spitaels en de gevolgen op professioneel vlak. Houding tegenover de schoolopleiding. De oorzaken van de jeugdwerkloosheid. De inschrijving en het onthaal bij de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening. De keuze van de uitbetalingsinstellingen. Het lidmaatschap van en het onthaal bij de vakbonden. De opties inzake soorten arbeid.

UNIOP-INUSOP. 16 april - 30 juni 1978. Nationale representatieve steekproef van 690 werkzoekenden van minder dan 25 jaar. Drieëntwintig vragen. Opdrachtgever : Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid.

Niet gepubliceerd.

3. De oudere werknemers en het Plan Spitaels.

Houding tegenover de maatregelen in verband met het prepensioen. De intenties in verband met het gebruik van het prepensioen. De gevolgen van het prepensioen. De herwaardering van handenarbeid. De opties inzake soorten arbeid.

UNIOP-INUSOP. 16 april - 30 juni 1978. Nationale representatieve steekproef van 1.000 werknemers van 50 tot 65 jaar. Zeventien vragen. Opdrachtgever : Ministerie van Arbeid en Tewerkstelling.

Publikatie : *La Libre Belgique*, 24 juli 1978.

4. Zie peiling III.A.3.

5. Zie peiling III.B.1.

D. ENERGIEBELEID

1. Kernenergie.

De houding van de Belgen tegenover kernenergie : voorstelling, evolutie en verwachtingen. Veiligheid van kernenergie. Mogelijkheden van klassieke energiebronnen. Besluitvorming inzake energiebeleid.

UNIOP-INUSOP. 20 juni - 23 juli 1978. Nationale representatieve steekproef van 2.400 Belgen van 18 jaar en ouder. Vierenvijftig vragen. Opdrachtgever : Vereniging van Elektriciteitsbedrijven van België.

Publikatie : *Het Laatste Nieuws* en de *Financieel Economische Tijd*, 10 en 11 februari 1979.

2. De houding van de bevolking van Andenne tegenover de inplanting van een kerncentrale op het grondgebied van de gemeente.

De houding tegenover kernenergie in het algemeen. De houding tegenover het project tot oprichting van een kerncentrale in Andenne.

UNIOP-INUSOP. 26 juni - 20 juli 1978. De peiling werd ondernomen bij 977 inwoners van Andenne van 18 jaar en ouder. Negenenveertig vragen. Opdrachtgever : INTERCOM.

Niet gepubliceerd.

3. De Walen en het waterbeleid.

Het gevaar van stuwmeren. Gevolgen voor het leefmilieu en het toerisme. Wie moet beslissen bij de oprichting van stuwmeren. Alternatieven voor stuwmeren. Het water als onderhandelingsselement tussen de gewesten. De bereidheid om te betalen voor de waterzuivering.

IAO-ICSOP. Representatieve steekproef van 850 Walen van 18 jaar en ouder. Veertien vragen. Opdrachtgever : *Vers l'Avenir*.

Publikatie : *Vers l'Avenir*, 14, 15, 16 en 17 juli 1978.

E. VERVOER EN KOMMUNIKATIE

1. De Belgen en de verkeersveiligheid.

Houding tegenover snelheidsbeperkingen. Houding tegenover een strengere snelheidskontrolle. Kennis van en houding tegenover de wetgeving tot het verkrijgen van een rijbewijs.

SOBEMAP. Tijdstip van bevraging : X. Nationale representatieve steekproef van 2.000 gezinshoofden. Aantal vragen en opdrachtgever : X.

Publikatie : *La Libre Belgique*, 15 juni 1978.

IV. Financiële politiek.

A. BEGROTINGSPOLITIEK

1. Overheidsfinanciën.

Houding tegenover het regeringsbeleid tot gezondmaking van de overheidsfinanciën.

IAO-ICSOP. Representatieve steekproef van 850 Walen van 18 jaar en ouder. Eén vraag. Opdrachtgever : *La Dernière Heure*.

Publikatie : *La Dernière Heure*, 6 juli 1978.

B. FISKALE POLITIEK

1. De Belgen en de fiskaliteit.

Beoordeling van de belastingsdruk. De gevolgen van de belastingsdruk en de vermindering ervan op de bereidheid tot het presteren van overwerk. Kiesintenties voor een anti-belastingspartij.

IAO-ICSOP. Nationale representatieve steekproef van 1.800 Belgen van 18 jaar en ouder. Tweeëntwintig vragen. Opdrachtgever : Algemeen Verbond van de Zelfstandige Arbeid.

Publikatie : *La défense sociale*, 28 september 1978.

C. INVESTERINGEN EN SPAREN

1. De Belg en zijn portefeuille.

Het bezit van en het beleggen in aandelen en obligaties. Mening over de opbrengstmogelijkheden van aandelen en obligaties. Voorkeur inzake soorten obligaties. Mening over de macht van aandeelhouders in de ondernemingen waarin zij participeren.

DIMARSO. 27 januari - 10 februari 1978. Nationale representatieve steekproef van 1.000 Belgen van 15 jaar en ouder. Aantal vragen : X. Opdrachtgever : *Trends*.

Publikatie : *Trends*, 15 mei 1978.

4. Zie peiling III.A.1.

5. Zie peiling III.A.2.

6. Zie peiling III.A.4.

V. Binnenlandse politiek.

A. ALGEMEENHEDEN

1. De politieke situatie in België.

De verbondenheid tussen kommunautaire, etische, kulturele, fiskale, economische en sociale problemen. Beoordeling van de belangenverdediging door de politieke partijen en hun leiders. Beoordeling van de afstand tussen de publieke opinie en de politieke partijen.

IAO-ICSOP. 4-9 oktober 1978. Nationale representatieve steekproef van 1.200 Belgen van 18 jaar en ouder. Vijf vragen. Opdrachtgever : *Het Laatste Nieuws*.

Publikatie : *Het Laatste Nieuws* en *Le Soir*, 18 oktober 1978.

2. De politieke aktualiteit.

Beoordeling van de overlevingskansen van een financieel, economisch, sociaal en kommunautair akkoord, afgesloten voor verkiezingen. Met welk probleem de regering zich eerst moet bezighouden. Beoordeling van de belangenverdediging door politieke partijen. Voorkeur inzake samenstelling van de nieuwe regering.

IAO-ICSOP. 19-21 november 1978. De peiling werd ondernomen bij een representatieve steekproef in Wallonië en Brussel. Vijf vragen. Opdrachtgever : *Dimanche Presse*.

Publikatie : *Dimanche Presse*, 26 november 1978.

3. De Brusselaars tegenover de nationale politieke en specifieke Brusselse problemen.

Houding tegenover de nationale politieke problemen : de staatsvorming en de werkloosheid. Houding tegenover de Brusselse problemen : de bestemming van de Brusselse agglomeratie inzake tewerkstelling, de gemeentebelastingen, de veranderingen en opties inzake het sociale leefmilieu, de residentiële keuze, de verplaatsing van de woonplaats naar het werk en de participatie aan het lokale leven.

UNIOP-INUSOP. 10 oktober - 5 december 1978. Representatieve steekproef van 1.000 Belgen van 18 jaar en ouder, gedomicilieerd in de 19 Brusselse gemeenten. Eenenzeventig vragen. Opdrachtgever : Kabinet van het Staatssecretariaat van Brusselse Streekeconomie.

Niet gepubliceerd.

4. Kiezers en machthebbers.

Beoordeling van de macht van en toegankelijkheid tot ministers, parlementsleden, partijleiding, vakbonden en financiële groepen.

IAO-ICSOP. 18-23 oktober 1978. Nationale representatieve steekproef van 1.200 Belgen van 18 jaar en ouder. Eén vraag. Eigen initiatief IAO-ICSOP.

Publikatie : *Het Laatste Nieuws*, 3 november 1978.

5. De Walen tegenover amnestie.

Inhoud : zie titel.

IAO-ICSOP. Juli 1978. Representatieve steekproef van 854 Walen van 18 jaar en ouder. Eén vraag. Opdrachtgever : *La Dernière Heure*.

Publikatie : *La Dernière Heure*, 10 juli 1978.

6. Het Egmontpakt, de regering en de politieke partijen.

Oordeel over het aanblijven tot het normale einde van de legislatuur of het aftreden van de regering. Tevredenheid over regeringssamenstelling. Houding tegenover het Egmontpakt. Kiesintenties. Populariteit van (aangeduide) politici.

IAO-ICSOP. 15-19 februari 1978. Nationale representatieve steekproef van 1.150 Belgen van 18 jaar en ouder. Vijf vragen. Opdrachtgever : *Het Laatste Nieuws* en *Le Soir*.

Publikatie : *Het Laatste Nieuws*, 1 maart 1978 en *Le Soir*, 2 maart 1978.

B. VERKIEZINGEN

1. Kiesintenties januari-december 1978.

Voor welke partij stemde men bij de laatste verkiezingen. Voor welke partij zou men nu stemmen.

DIMARSO. Wekelijks uitgevoerde peiling, behalve tijdens vakantieperiodes. Zesendertig peilingen. Nationale representatieve steekproef van 500 Belgen van 15 jaar en ouder. Twee vragen. Opdrachtgever : X.

Niet gepubliceerd.

2. Kiesintenties.

Voor welke partij zou men nu stemmen. Getrouwheid van de kiezers aan hun partij.

IAO-ICSOP. 19-23 februari 1978. Nationale representatieve steekproef van 1.200 Belgen van 18 jaar en ouder. Eén vraag. Eigen initiatief IAO-ICSOP.

Publikatie : *Het Laatste Nieuws, Gazet van Antwerpen, La Libre Belgique* en *Le Soir*, 21 maart 1978.

3. Kiesintenties.

Voor welke partij stemde men bij de laatste verkiezingen. Voor welke partij zou men nu stemmen.

UNIOP-INUSOP. 13-18 maart 1978. Nationale representatieve steekproef van 1.000 Belgen van 18 jaar en ouder. Twee vragen. Opdrachtgever : X.

Publikatie : *Le Soir*, 23 maart 1978.

4. Kiesintenties van de Walen.

Voor welke partij zou men nu stemmen.

IAO-ICSOP. Juni 1978. Representatieve steekproef van de Waalse bevolking van 18 jaar en ouder. Eén vraag. Opdrachtgever : X.

Publikatie : *La Dernière Heure*, 7 juni 1978 en *Pourquoi Pas ?*, 8 juni 1978.

5. Kiesintenties.

Voor welke partij zou men nu stemmen. Populariteit van (aangeduide) politici.

IAO-ICSOP. 4-9 oktober 1978. Nationale representatieve steekproef van 1.200 Belgen van 18 jaar en ouder. Twee vragen. Opdrachtgever : *Het Laatste Nieuws*.

Publikatie : *Het Laatste Nieuws* en *Le Soir*, 17 oktober 1978.

6. Kiesintenties.

Voor welke partij zou men nu stemmen. Populariteit van (aangeduide) politici : nationaal en regionaal. Houding tegenover verkiezingen om de

politieke crisis op te lossen. Mening over ontslag regering-Tindemans. Voorkeur voor een eerste-minister en kansen van een nieuwe regering. Voorkeur voor eerste-ministers van de gewestregeringen.

IAO-ICSOP. 18-23 oktober 1978. Nationale representatieve steekproef van 1.200 Belgen van 18 jaar en ouder. Vier vragen. Opdrachtgever : *Het Laatste Nieuws* en *La Libre Belgique*.

Publikatie : *Het Laatste Nieuws* en *La Libre Belgique*, 2 november 1978.

7. Kiesintenties van de Vlamingen.

Voor welke partij zou men nu stemmen.

CEGOS MAKROTEST. November 1978. Representatieve steekproef van 1.000 Vlamingen van 18 jaar en ouder. Vier vragen. Opdrachtgever : X.

Niet gepubliceerd.

8. Kiesintenties.

Voor welke partij zou men nu stemmen.

BISO. Oktober-november 1978. Nationale representatieve steekproef van 2.500 Belgen van 18 jaar en ouder. Zes vragen. Opdrachtgever : X.

Niet gepubliceerd.

9. Kiesintenties in het arrondissement Luik.

Voor welke partij zou men nu stemmen. Bekendheid met en populariteit van (aangeduide) Waalse politici. Populariteit van L. Tindemans. Oordeel over de belangrijkheid van de problemen van Franstaligen in de Brusselse randgemeenten.

IAO-ICSOP. 24-26 oktober 1978. Steekproef van 300 inwoners van 18 jaar en ouder in het arrondissement Luik. Vijf vragen. Opdrachtgever : *La Meuse - La Lanterne*.

Publikatie : *La Lanterne*, 3 november 1978.

10. De Vlaming en de verkiezingskampagnes.

Inhoud : zie titel.

CEGOS MAKROTEST. November 1978. Representatieve steekproef van 1.000 Vlamingen van 18 jaar en ouder. Aantal vragen : X. Eigen initiatief CEGOS MAKROTEST.

Publikatie : *Rapport CEGOS MAKROTEST : De Vlamingen en de verkiezingskampagnes : een analyse van de stemmen*, Brussel.

11. De kiesmotivatie van de Belgen.

Wat bepaalt de partijkeuze ? De belangrijkste aspecten van de partijprogramma's. Met welk probleem de regering zich bij voorrang moet bezighouden. De staatsstructuur van het toekomstig België. Houding tegenover het Egmontpakt. Houding tegenover een bijzonder statuut voor en een uitbreiding van de Brusselse agglomeratie.

IAO-ICSOP. 8-12 december 1978. Nationale representatieve steekproef van 1.200 Belgen van 18 jaar en ouder. Vijf vragen. Opdrachtgever : Studiecentrum voor Politieke Hervormingen.

Publikatie : *Het Laatste Nieuws, De Standaard, La Libre Belgique en La Cité*, 21 december 1978.

12. De Belgen en de kiesplicht.

Bereidheid om te gaan stemmen bij een afschaffing van de kiesplicht. Voorkeur voor het behoud van de kiesplicht. Lijst- of voorkeurstem.

IAO-ICSOP. 17-24 november 1978. De peiling werd ondernomen bij een representatieve steekproef van 500 inwoners van de 19 Brusselse gemeenten. Drie vragen. Eigen initiatief IAO-ICSOP.

Publikatie : *La Libre Belgique*, 2 en 3 december 1978.

13. Zie peiling IV.B.1.

14. Zie peiling V.A.6.

C. ORGANISATIE VAN DE STAAT

1. Het Egmontpakt.

Houding tegenover het Egmontpakt. Beoordeling van het Egmontpakt als oplossing van de gemeenschapsproblemen. Gebruik van het inschrijvingsrecht. Schoolbezoek van franstalige kinderen.

IAO-ICSOP. 21-24 maart 1978 en 8-12 april 1978. De peiling werd ondernomen bij 250 franstalige inwoners van drie « Egmontwijken ». Het Voor (Vilvoorde), Jezus-Eik (Overijse) en Zuun-Negenmanneke (Sint-Pieters-Leeuw). Elf vragen. Opdrachtgever : *Gazet van Antwerpen*.

Publikatie : *Gazet van Antwerpen*, 15 april 1978.

2. Het Egmontpakt.

Belangstelling voor het Egmontpakt. Beoordeling van het Egmontpakt als oplossing van de gemeenschapsproblemen. Houding tegenover de regeling voor de hoofdstad Brussel. Houding tegenover het inschrijvingsrecht en beoordeling van de gevolgen ervan voor de verfransing van Vlaams-Brabant. De gevolgen van het Egmontpakt op het stemgedrag van de kiezer.

IAO-ICSOP. 15-19 februari 1978. Nationale representatieve steekproef van 1.150 Belgen van 18 jaar en ouder. Acht vragen. Opdrachtgever : *Het Volk*.

Publikatie : *Het Volk*, 28 februari en 1 maart 1978 en *Spectator*, 11 maart 1978.

3. De Walen en de gemeenschapsproblemen.

Beoordeling van Egmont- en Stuyvenbergakkoorden als definitieve oplossing van de gemeenschapsproblemen.

IAO-ICSOP. Juli 1978. Representatieve steekproef van 850 Walen van 18 jaar en ouder. Eén vraag. Opdrachtgever : *La Dernière Heure*.

Publikatie : *La Dernière Heure*, 7 juli 1978.

4. De gewestvorming.

Beeld van de staatsstructuur van het toekomstig België. Houding tegenover een bevoegdheidsverdeling bij de staatshervorming.

IAO-ICSOP. 18-23 oktober 1978. Nationale representatieve steekproef van 1.200 Belgen van 18 jaar en ouder. Eén vraag. Eigen initiatief IAO-ICSOP.

Publikatie : *Het Laatste Nieuws* en *La Libre Belgique*, 3 november 1978.

5. Zie peiling V.A.6.

6. Zie peiling V.B.11.

D. REGERING

1. Zie peiling V.A.6.

2. Zie peiling V.B.6.

E. ORDEHANDHAVING

1. Houding van de Belgen tegenover de Rijkswacht.

Houding tegenover de ordehandhaving in het algemeen. Houding tegenover het optreden van de Rijkswacht. De functies van de Rijkswacht in verband met ordehandhaving, kriminaliteit en verkeer. Houding van de Rijkswacht tegenover jongeren. Andere opdrachten van de Rijkswacht. Het beeld van de rijkswachters. Hiërarchie van de functies van de Rijkswacht.

UNIOP-INUSOP. Tijdstip van bevraging : X. Nationale representatieve steekproef van 2.000 Belgen van 18 jaar en ouder. Tweëntachtig vragen. Opdrachtgever : Generale Staf van de Rijkswacht.

Niet gepubliceerd.

F. VREEMDELINGENPROBLEMEN

1. De Belgen beoordelen de gastarbeiders.

Houding tegenover integratie van gastarbeiders. Waarom gastarbeiders naar België komen. Mening over de gastarbeiders als mede-oorzaak van de werkloosheid. Houding tegenover het terugsturen van gastarbeiders. Houding tegenover gemengde huwelijken. Beoordeling van (aangeduide) konfliktgebieden tussen Belgen en gastarbeiders.

IAO-ICSOP. 4-9 november 1978. Nationale representatieve steekproef van 1.200 Belgen van 18 jaar en ouder. Acht vragen. Opdrachtgever : *Pourquoi Pas ?*.

Publikatie : *Pourquoi Pas ?*, 7 december 1978.

2. De gastarbeiders beoordelen de Belgen.

De bereidheid tot integratie bij de gastarbeiders. Mening over de bereidheid tot integratie van de « tweede generatie » gastarbeiders. Houding tegenover gemengde huwelijken. Beoordeling van (aangeduide) konfliktgebieden tussen Belgen en gastarbeiders.

IAO-ICSOP. 4-9 oktober 1978. Representatieve steekproef van gastarbeiders van 18 jaar en ouder. Vier vragen. Opdrachtgever : *Pourquoi Pas ?*.

Publikatie : *Pourquoi Pas ?*, 14 december 1978.

3. Zie peiling III.A.4.

4. Zie peiling III.B.1.

VI. Andere peilingen.

1. De Belgen en hun vakantie.

Houding en verwachtingen tegenover de vakantie. Bestemming, duur, vervoermiddel, tijdstip en kosten van de vakantie, in vergelijking met 1977. Diegenen die niet met vakantie gaan.

UNIOP-INUSOP. 19-28 april 1978. Nationale representatieve steekproef van 1.200 Belgen van 18 jaar en ouder. Vierendertig vragen. Eigen initiatief UNIOP-INUSOP.

Publikatie : *Cahier de l'INUSOP* n° 1, Bruxelles.

Adressenlijst van de opiniepeilingsinstituten

ASPEMAR, Bosquetstraat 44-46, 1060 Brussel.

BCM (Belgisch Centrum voor Marktstudie), Koningsstraat 163, 1000 Brussel.

CEGOS MAKROTEST-BISO, Oorlogskruisenlaan 191, 1120 Brussel

DIMARSO, Liefdadigheidsstraat 13-15, 1040 Brussel

IAO-ICSOP, Witvissenlaan 19, 1160 Brussel.

SOBEMAP, Marsveldplein 5, 1050 Brussel.

UNIOP-INUSOP ULB, Johannalaan 44, 1050 Brussel.

Bibliographie de l'année politique 1978

Etablie par Wladimir S. PLAVSIC,

Attaché de recherche à l'Institut de Science Politique.

★

1. La crise économique.
2. La politique budgétaire, fiscale et monétaire.
3. La politique sociale.
4. Les élections du 17 décembre 1978.
5. La crise gouvernementale.
6. Le pacte communautaire.
7. La situation de la Flandre.
8. La situation de la Wallonie.
9. Les communes et les provinces.
10. La situation de la presse.
11. La politique en matière de défense juridique.
12. La situation dans la sidérurgie.
13. La politique étrangère.
14. La politique vis-à-vis du Zaïre.

1. La crise économique

BERNARD L.

Les aspects économiques.

Les Cahiers du Centre Jacques Georgin, 1978, n° 4, pp. 35-40.

CALBERG F.

En temps de crise, l'Etat a des responsabilités envers les citoyens.

Progrès, 1978, n° 59, pp. 25-26.

CLAES W.

Les formes socialistes dans l'entreprise publique.

Socialisme, avril-juin 1978, pp. 195-202.

DEBUNNE O.

Kanttekeningen.

Socialistische Standpunten, 1978, n° 1, blz. 1-2.

DAEMS L. en VANWYNSBERGHE D.

Groeipectieven van de Belgische Regio's tot 1985.

Eco-Brabant, nr 18-19, juli-september 1979, blz. 15-27.

DEBUNNE O.

Toekomst van het socialisme en het socialisme van de toekomst.

Socialistische Standpunten, 1979, nr 3, blz. 139-149.

DELPEREE A.

Les axes et les enseignements.

Les Cahiers du Centre Jacques Georgin, 1978, n° 4, pp. 7-24.

DE MEYER W.

Crise ou anti-crise. En route pour un changement de régime?

Progrès, 1978, n° 59, pp. 5-6.

DE WINTER N.

Anti-crise, crise « bidon » et crise de régime.

Progrès, 1978, n° 59, pp. 1-4.

DRUYTS R.

De Staat tegenover ondernemingen in moeilijke heden. Enkele beschouwingen.

Bulletin de Documentation, Ministère des Finances, juillet 1978, pp. 47-100.

DUPRIEZ L.H.

De article betekenis van de lange golfbeweging.

Tijdschrift voor economie en management, XXIII, nr 1, 1978, blz. 21-29.

EYSKENS M.

Notre économie entre l'espoir et la crise.

Bulletin de Documentation, Ministère des Finances, janvier 1978, pp. 5-23.

GEENS G.

Nos finances publiques face à la crise économique.

Bulletin de Documentation, Ministère des Finances, février 1978, pp. 5-16.

GEENS G.

Heeft het Western nog economisch toekomst?

Bulletin de Documentation, Ministère des Finances, février 1978, pp. 233-240.

GILLET R.

Les petites et moyennes entreprises et les pourvoyeurs de main-d'œuvre.

Les Cahiers du Centre Jacques Georgin, 1978, n° 4, pp. 27-33.

HALSBERGUE E. en VAN DEN BULCKE D.

Buitenlandse industriële bedrijven in Vlaanderen, Wallonië en Brussel : een actualisering.

Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen, Berichten, nr 19, december 1978, blz. 93-123.

- J.S.
A quand un « contre-plan Claes » ?
La Revue Nouvelle, avril 1978, pp. 340-342.
- JACOBS D.
Arbeldersstrijd in crisistijd.
De Nieuwe Maand, nr 7, september 1978, blz. 387-403.
- JACQUMAIN J.
L'initiative industrielle publique au Luxembourg.
Cahiers Marxistes, n° 50, décembre 1978, pp. 12-17.
- JOYE P.
Le Plan Claes.
Cahiers Marxistes, n° 43, mars 1978, pp. 1-11.
- JOYE P.
Un problème actuel : l'Etat.
Cahiers Marxistes, n° 47, septembre 1978, pp. 20-29.
- LATOURE G.
De programmawet 1977-1978.
De Gemeente, 1978, nr 2, blz. 48-51.
- LEROY P.
La notion de chômage involontaire.
Revue Belge de Sécurité Sociale, XX, n° 4-5, avril-mai 1978, pp. 368-401; n° 6, juin 1978, pp. 486-524; n° 7-8, juillet-août 1978, pp. 580-604; n° 9, septembre 1978, pp. 663-692.
- LEROY P.
Het begrip onvrijwillige werkloosheid.
Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid, XX, nr 4-5 april-mei 1978, blz. 380-416; nr 6, juni 1978, blz. 500-539; nr 7-8, juli-augustus 1978, blz. 586-622; nr 9, september 1978, blz. 679-710.
- LETOURS N.
Economie. Fuite des capitaux : faisons les comptes.
La Revue Nouvelle, mai-juin 1978, pp. 452-453.
- LEWIN R.
Un Automne chaud ?
Cahiers Marxistes, n° 47, septembre 1978, pp. 1-6.
- LIESSE J. et SCHOONBROODT J.
LES P.M.E.
La Revue Nouvelle, mai-juin 1978, pp. 501-525.
- MANDEL E.
La crise, 1974-1978.
Paris, Flammarion, 1978, 226 p.
- MARIJSSE S.
België : onderontwikkeld of overontwikkeld.
De Nieuwe Maand, nr 7, september 1978, blz. 404-409.
- MOULAERT F.
De catastrofe van een ideologie. Neoklassieke economie, ondergangseconomie ?
De Nieuwe Maand, nr 1, januari 1978, blz. 24-35.
- NERINCX E.
La loi anti-crise ou l'erreur d'appréciation.
Revue générale, août-septembre 1978, pp. 5-24.
- PATTOUX J.
Education nationale : un moyen de lutter contre le chômage.
Les Cahiers du Centre Jacques Georgin, 1978, n° 1, pp. 37-41.
- PEETERS P.
De structuur van de tewerkstelling in Brussel.
Eco-Brabant, nr 20, december 1978, blz. 44-52.
- PEETERS P.
La structure de l'emploi à Bruxelles.
Eco-Brabant, n° 20, décembre 1978, pp. 44-52.
- PION M.
La politique industrielle rénovée.
Progrès, 1978, n° 56, pp. 26-34.
- RENDERS J.
Arbeldersbeweging en Inkomensverdeling in crisistijd.
De Gids op maatschappelijk gebied, nr 8-9, augustus-september 1978, blz. 593-614.
- REX J.
The present Crisis in Sociological Theory.
Sociale Wetenschappen, 1978, nr 2, blz. 52-58.
- ROUSSEAU R.
De economische omgeving van de Nationale Bank.
De Gids op maatschappelijk gebied, nr 3, maart 1978, blz. 241-251.
- SCHOONBROODT J.
L'emploi en voie de sous-développement.
La Revue Nouvelle, janvier 1978, pp. 19-29.
- STRENGERS M.L.
Réforme de l'entreprise : la proposition de la famille libérale.
Progrès, 1978, n° 56, pp. 24-25.
- TAVERNIER K.
Vervelende economische waarheden in een crisistijd.
Tijdschrift voor economie en management, XXIII, nr 4, 1978, blz. 499-520.
- THIRY J.-P.
Fabelta : l'entreprise publique au banc d'essai.
Socialisme, octobre 1978, pp. 531-537.
- VAN RAEMDONCK C., BUYSE B. en MARTENS A.
Langdurig werkloos. En dan ?
De Nieuwe Maand, nr 7, september 1978, blz. 398-403.
- VAN ROMPUY V.
Problemen betreffende de werkgelegenheid, oorzaken, vooruitzichten, beleid.
Tijdschrift voor economie en management, XXIII, nr 1, 71 89, blz. 9-20.
- VANWYNSBERGHE D.
Vooruitzichten van de Belgische economie tot in 1985.
Eco-Brabant, nr 18-19, juli-september 1978, blz. 3-14.
- VERVLIEET E.
Het plan Claes voor het industrieel beleid.
De Gids op maatschappelijk gebied, nr 2, februari 1978, blz. 175-178.
- X.
Opinions à méditer.
Bulletin de Documentation, Ministère des Finances, janvier 1978, pp. 325-333.
- X.
S'installer dans le chômage ?
Cahiers Marxistes, n° 42, février 1978, pp. 1-7.
- X.
Poursuivre la gestion de la crise ?
Cahiers Marxistes, n° 49, novembre 1978, pp. 1-5.

2. La politique budgétaire, fiscale et monétaire

- ANTHONISSEN R.
Deux méthodes d'analyse de l'évolution de la masse monétaire.
Bulletin de Documentation, Ministère des Finances, août-septembre 1978, pp. 45-60.
- BLOMME J.
De financiering van de overheidssector in een globaal economisch en financieel kader.
Bulletin de Documentation, Ministère des Finances, Mars 1978, pp. 93-137.
- COUMANS W.
Tekort op de begroting I België op de poef ?
De Gids op maatschappelijk gebied, nr 4, april 1978, blz. 289-313.

- DE CLERCO W.
Le franc belge, monnaie forte.
Bulletin de Documentation, Ministère des Finances, juillet 1978, pp. 37-44.
- DE GRAUWE P. et HOLVOET C.
On the Effectiveness of a Devaluation in the E.C. - Countries.
Tijdschrift voor economie en management, XXIII, nr 1, 1978, blz. 67-82.
- DELHAYE R.
La dette réformée économique et budgétaires et loi de réorientation économique.
Bulletin de Documentation, Ministère des Finances, novembre-décembre 1978, pp. 187-288.
- DUVIVIER P.
La dette publique et les fortunes privées belges.
Centre de recherche et d'information socio-politiques (C.R.I.S.P.), Courrier hebdomadaire, n° 800, 2 juin 1978, 21 pp.
- EYSKENS M.
De heroriëntering van de openbare financiën.
Bulletin de Documentation, Ministère des Finances, juin 1978, pp. 13-27.
- EYSKENS M.
Budget, situation et perspectives.
Secrétariat d'Etat au Budget et à l'Economie régionale flamande, novembre 1978, 49 pp.
- FRANK M. et WALRAVENS J.
L'introduction en Belgique d'un impôt annuel sur le patrimoine des particuliers.
Cahiers Economiques de Bruxelles, 1978, n° 79, pp. 407-434.
- GARCIA-SOLANES J.
Les motivations des exportations et réimportations de capitaux par les particuliers en Belgique.
Cahiers économiques de Bruxelles, 1978, n° 77, pp. 95-109.
- HEBBELINCK R.
Réflexions sur les « Structures administratives », les « Budgets des programmes » et les « Etudes de rationalisation ».
Bulletin de Documentation, Ministère des Finances, mars 1978, pp. 69-92.
- JACOBS P.
De Belgische ervaring inzake budgettaire conjunctuurpolitiek sinds 1960.
Bulletin de Documentation, Ministère des Finances, avril 1978, pp. 39-89.
- LANGHOR H.
De financiering van het begrotingstekort : grenzen en mogelijkheden.
Bulletin de Documentation, Ministère des Finances, août-septembre 1978, pp. 11-43 c.
- LATOUR G.
Financiën en fiscaliteit.
De Gemeente, 1978, nr 6-7, blz. 199-202.
- PARISIS A.
En feuilletant les Cahiers de la Cour des Comptes.
Administration Publique, Institut Belge des Sciences Administratives, t. 4, août 1978, pp. 257-262.
- PEFFER M.
Finances publiques : une société en quête d'autre chose.
Les Cahiers du Centre Jacques Georgin, 1978, n° 3, pp. 33-47.
- PEFFER M.
Les finances : une attitude unitaire comptable ?
Les Cahiers du Centre Jacques Georgin, 1978, n° 4, pp. 65-73.
- PESTIEAU P.
Distribution et taxation optimales de la richesse.
Cahiers économiques de Bruxelles, 1978, n° 79, pp. 391-406.
- REY J.-J.
Une politique de change en trois dimensions : propos d'actualité.
Progrès, 1978, n° 59, pp. 20-24.
- THIRION E.
Les recettes fiscales courantes de 1977. Essai d'interprétation des résultats.
Bulletin de Documentation, Ministère des Finances, avril 1978, pp. 23-38.
- SIAENS A.
Souffrir pour une parité DM ? Les Implications d'un franc belge en voie de réévaluation.
Recherches Economiques de Louvain, 1978, n° 2, pp. 109-124.
- VANDEKERCKHOVE L.
Omtrent maatschappelijke problemen, maatschappelijke werk en vormingswerk.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, januari 1978, nr 1, blz. 43-57.
- VAN de VOORDE A.
Le budget de l'Etat en Belgique.
Documents Cepass, XVII, 1978, n° 3, 138 pp.
- VAN de VOORDE A.
De Rijksbegroting in België.
Cepass-documenten, XVII, 1978, nr 3, 138 blz.
- van YPERSELE de STRIHOU J.
Rapprocher les monnaies européennes.
Bulletin de Documentation, Ministère des Finances, octobre 1978, pp. 19-34.
- VERRIJKEN E.
Répercussion des transferts sociaux et de la fiscalité sur la hiérarchie des salaires.
Revue Belge de Sécurité sociale, XX, n° 4-5, avril-mai 1978, pp. 402-410.
- VERRIJKEN E.
Weerslag van de sociale transfers en de fiscaliteit op de hiërarchie van de lonen.
Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid, XX, nr 4-5, april-mei 1978, blz. 417-425.
- VERTONGHEN R.
Toepasbaarheid van de kosten-baten-analyse voor beslissingen inzake publieke investeringsprojecten.
Tijdschrift voor economie en management, XXIII, nr 3, 1978, blz. 369-392.
- VLEMINCKX A.
Negative Income Taxes and the Elimination of Poverty. The Case of Belgium.
Tijdschrift voor economie en management, XXIII, nr 4, 1978, blz. 445-470.

3. La politique sociale

- ALALUF M. et MOLITOR M.
Structures syndicales en mouvement ?
La Revue Nouvelle, mai-juin 1978, pp. 526-534.
- BODSON J.C. et JACOBS R.
Contrats de travail : la loi et les réalités.
Cahiers Marxistes, n° 48, octobre 1978, pp. 14-25.
- BUYSSE A.-M.
Vers une réforme de la sécurité sociale ?
Les Cahiers du Centre Jacques Georgin, 1978, n° 1, pp. 17-20.
- BUYSSE A.-M.
La sécurité sociale.
Les Cahiers du Centre Jacques Georgin, 1978, n° 4, pp. 45-51.
- CALIFICE A.
Le Coût de la sécurité sociale en Belgique. De kosten van de sociale zekerheid in België.
Revue Belge de Sécurité sociale, numéro spécial, Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid, speciaal nummer, 1978, 121 pp. blz.

- CNUUDE H.
Culture, emplois et plan Spitaels.
La Revue Nouvelle, décembre 1978, pp. 591-597.
- COSSEY H. e.a.
Evaluatie van de stages voor jongeren in ondernemingen, openbare diensten en onderwijsinstellingen.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, nr 1, januari 1978, blz. 21-41.
- DAEMS L. en VANWYNSBERGHE D.
De vreemdelingen in België. Een analyse van de na-orlogse statistieken.
Eco-Brabant, nr 17, maart 1978, blz. 19-27.
- DAEMS L. en VANWYNSBERGHE D.
Regionale levensverwachtingen en Interregionale mobiliteit.
Eco-Brabant, nr 18-19, juli-september 1979, blz. 65-76.
- DECUYPER G.F.
De tewerkstelling van werklozen door de openbare besturen en v.z.w.'s.
Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en publiekrecht, nr 6, november-december 1978, blz. 419-421.
- DE JAEGERE P.
La restriction d'accès à certaines professions et métiers en Belgique.
Cahiers économiques de Bruxelles, 1978, n° 78, pp. 239-262.
- DE JONG A., POEL V.D. e.a.
De positie van de vrouw op de arbeidsmarkt: wegen voor nieuw onderzoek.
Sociologische Gids, 1978, nr 2, maart-april, blz. 174-188.
- DELAME J.
Vue interne du plan Spitaels.
Les Cahiers Marxistes, n° 44, avril 1978, pp. 10-22.
- DELCOURT J.
Les limites à la réduction des inégalités par les politiques de l'éducation.
Recherches sociologiques, IX, n° 3, 1978, pp. 327-363.
- DELEECK H.
L'effet Mathieu: de la répartition inégale des biens collectifs.
Recherches sociologiques, IX, n° 3, 1978, pp. 301-326.
- DELFOSE P.
Aux origines des positions des milieux dirigeants belges en matière de politique sociale: stratégies catholique et libérale.
Recherches sociologiques, IX, n° 3, 1978, pp. 271-299.
- DELPEREE A.
Le F.D.F. et la politique sociale du gouvernement.
Les Cahiers du Centre Jacques Georgin, 1978, n° 1, pp. 9-15.
- DELPEREE A.
La politique sociale face au pouvoir régional et au pouvoir communal.
Les Cahiers du Centre Jacques Georgin, 1978, n° 2, pp. 5-12.
- DELPEREE A.
Une politique sociale pour l'Europe 1980.
Les Cahiers du Centre Jacques Georgin, 1978, n° 3, pp. 5-31.
- DELPEREE A.
Une politique de l'emploi pour la Belgique de 1980.
Revue Générale, avril 1978, pp. 3-10.
- DE MEYER W.
Sécurité sociale: 1985... C'est demain.
Progrès, 1978, n° 58, pp. 5-6.
- DENIS F.
Onderneming en tewerkstelling.
Arbeidsblad, 1978, april-mei, nr 5, blz. 253-284.
- DETHEE M.
De planning van de sociale investeringen.
Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen, Berichten, nr 19, december 1978, blz. 51-78.
- DEVOS W.
Toekomstbeeld: 500.000 werklozen?
Socialistische Standpunten, 1978, nr 1, blz. 3-28.
- H.T.
Het 3de arbeidscircult.
Gemeente en Provincie, 1978, nr 1-2, blz. 21-23.
- HERMOSA OCHOA de ALDA R.M.
La rénatalité — slogan ou nécessité.
Revue Belge de Sécurité sociale, XX, n° 3, mars 1978, pp. 237-264.
- HERMOSA OCHOA de ALDA R.M.
Hernataliteit — slogan of noodzaak.
Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid, XX, nr 3, maart 1978, blz. 247-255.
- LAYON E.
L'exclusion du bénéfice des allocations pour chômage de longue durée: l'article 143 de l'Arrêté royal du 20 décembre 1963.
Centre de recherche et d'information sociopolitiques (C.R.I.S.P.), Courrier hebdomadaire, n° 799, 26 mai 1978, 35 pp.
- LEPAFFE J.
Les problèmes de l'emploi et l'égalité des hommes et des femmes.
Les Cahiers du Centre Jacques Georgin, 1978, n° 4, pp. 53-64.
- LIESSE J.
Les exclus du chômage.
La Revue Nouvelle, février 1978, pp. 117-118.
- LINDEMANS I.
Toelichtingen bij de cijfers betreffende tewerkstelling en werkloosheid tot 1985.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, nr 8-9, augustus-september 1978, blz. 588-592.
- MARICHAL C.
La démocratisation de l'entreprise.
Documents-Cepess, XVII, 1978, n° 2, 118 pp.
- MARICHAL C.
De democratisering van de onderneming.
Cepess-Documenten, XVII, 1978, nr 2, 123 blz.
- MEERS A.
Industriële democratie in de praktijk.
Tijdschrift voor economie en management, XXIII, nr 2, 1978, blz. 173-183.
- MEERS A. en MAASEN A.
Humanisering van de arbeid. Aandacht voor de ploegenarbeid.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, nr 2, februari 1978, blz. 161-173.
- MEUNIER B.
Une nouvelle approche de la planification des services sociaux.
Wallonie 78, n° 1, pp. 49-65.
- MOERMAN F. et DENIS M.
Le droit des vieux.
La Revue Nouvelle, novembre 1978, pp. 507-514.
- NORRENBURG D.
Une expérience de nouvelle répartition du travail: le tiers statut.
Socialisme, avril-juin 1978, pp. 207-212.
- RENARD C.
40.000 emplois pour la Wallonie.
Cahiers Marxistes, n° 45, mai 1978, pp. 3-9.
- RENARD R.
A propos des fonctions des équipements collectifs.
Recherches sociologiques, IX, n° 3, 1978, pp. 365-404.

- S.D.
Finances publiques et sécurité sociale.
La Revue Nouvelle, mai-juin 1978, pp. 462-465.
- SLOOVER J.
Participation des travailleurs et réforme de l'entreprise en Belgique.
Centre de recherche et d'information socio-politiques (C.R.I.S.P.), Courrier hebdomadaire, n° 810-811, 13 octobre 1978, 54 pp.
- TILMAN F.
Formation, emploi et Inégalité sociale.
La Revue Nouvelle, janvier 1978, pp. 9-18.
- TRENCAVEL.
Déconcertante concertation.
La Revue Nouvelle, mai-juin 1978, pp. 459-462.
- VANDEN ABELE P.
Industriële democratie en organisatie-ontwikkeling.
Tijdschrift voor economie en management, XXIII, nr 2, 1978, blz. 143-145.
- VANDERAVERO J.
Een nieuwe benadering van het beleid inzake de derde leeftijd : het socio-geriatriesch inspraakcentrum.
De Gemeente, 1978, nr 8-9, blz. 269-276.
- van LANCKER A.
Strijdend syndicalisme in Vlaanderen : Boel-Temse.
De Nieuwe Maand, nr 7, september 1978, blz. 366-385.
- VAN ROMPUY P.
De onderneming in haar sociaal-economische omgeving.
Tijdschrift voor economie en management, XXIII, nr 2, 1978, blz. 147-158.
- VANNYNSBERGHE D. en DAEMS L.
Een bevolkingsprognose van nu tot in het jaar 2025.
Eco-Brabant, nr 17, maart 1978, blz. 28-42.
- VERHEGGE G.J.Y.
Problemen in verband met de vreemde werkggever in België.
Rechtskundig Weekblad, 30 december 1978, kol. 1137-1158.
- VIAENE J.
Het recht van de openbare Instellingen om personeel bij overeenkomst in dienst te nemen.
Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en publiekrecht, nr 2, maart-april 1978, blz. 133-139.
- X.
De evolutie der uitgaven van de centrale overheid sinds 1950 volgens de functionele en de economische hergroeperingsoptiek.
Bulletin de Documentation, Ministère des Finances, Janvier 1978, pp. 25-301.

4. Les élections du 17 décembre 1978

- DE COCK B.
De wetgevende verkiezingen van 17 december 1978 in het Land van Waas.
Sint-Niklaas, A.C.W., 61 p.
- DELPEREE F.
Les étrangers et les élections en Belgique.
Administration Publique, Institut Belge des Sciences Administratives, t. 1, décembre 1978, pp. 34-39.
- FRAEYS W.
Les élections législatives du 17 décembre 1978.
Socialisme, décembre 1978, pp. 571-587.
- HELLA A.
Après les élections : il est urgent d'être sage.
Revue Générale, décembre 1978, pp. 85-89.

- VANACKERE H.
Regering P. Vanden Boeynants en de verkiezingen van 17 december 1978.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, nr 11, november 1978, blz. 878-882.
- VANACKERE H.
Verkiezingen van 17 december 1978.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, nr 12, december 1978, blz. 983-986.
- X.
Le renouvellement des candidatures en vue des élections législatives du 17 décembre 1978 (I) (II).
C.R.I.S.P.
Courrier hebdomadaire, n° 820, 14 décembre 1978, 31 pp ; n° 821, 15 décembre 1978 31 pp.

5. La crise gouvernementale

- BRASSINE J. et MABILLE X.
La crise politique d'octobre 1978 (I) (II).
Centre de recherche et d'information socio-politiques (C.R.I.S.P.), Courrier hebdomadaire, n° 817, 24 novembre 1978, 27 pp ; n° 819, 8 décembre 1978, 26 pp.
- DE MEYER W.
La Belgique à l'heure du gouvernement provisoire.
Progrès, 1978, n° 61, pp. 7-9.
- DE WINTER N.
Dislocations en tous genres.
Progrès, 1978, n° 61, pp. 1-6.
- HELLA A.
Des menaces de fissure dans le mur gouvernemental ?
Revue Générale, janvier 1978, pp. 84-88.
- HELLA A.
Un gouvernement pour durer...
Revue Générale, août-septembre 1978, pp. 83-88.
- LEBURTON E.
La démocratie parlementaire.
Socialisme, avril-juin 1978, pp. 183-193.
- MASCARENHAS GOMES MONTEIRO A.
L'expédition des affaires courantes.
Res Publica, XX, 1978, n° 3, pp. 433-446.
- TRENCAVEL.
Gouvernement. Crise à la rentrée ?
La Revue Nouvelle, septembre 1978, pp. 115-116.
- VANACKERE H.
De val van Regering Tindemans II.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, nr 10, oktober 1978, blz. 773-776.

6. Le pacte communautaire

- ALLEN A. en VAN SPEYBROECK.
De Belgische Staatshervorming van 1974 tot het Gemeenschapspact (La réforme de l'Etat belge de 1974 jusqu'au Pacte Communautaire).
Brussel, Cepess, 1977, 395 blz.
- ANSELME B.
Les organes régionaux de décentralisation économique d'aujourd'hui et de demain.
Socialisme, avril-juin 1978, pp. 259-266.
- ANTHOON G.
Brussel : ingewikkelde pacifikatie of eenvoudige verfransing ?
Jura Falconis, 1978, nr 4, blz. 499-524.
- BAERT F.
Bedenkingen over staatshervorming en persoonsgebonden aangelegenheden.
Rechtskundig Weekblad, 21 oktober 1978, kol. 481-490.

- BERGE J.
Van vroeger, nu en straks. Voorgeschiedenis, juridische betekenis en uitvoeringsprocedure van het gemeenschapspact.
Jura Falconis, 1978, nr 4, pp. 445-446.
- BERNARD L.
L'économie bruxelloise au sortir de la crise... ou le grand pari régional.
Bruxelles, s.d., 42 pp.
- BRANSON R.
Sociaal-economische doorlichting van de staats-hervorming in België.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, I, nr 10, oktober 1978, blz. 733-750; II, nr 12, december 1978, blz. 919-942.
- BRASSINE J.
Les nouvelles Institutions de la Belgique. Le régime définitif prévu par le Pacte d'Egmont et l'accord du Stuyvenberg.
Bruxelles, CRISP, Dossiers, 5 fasc.
- CLIJSTERS E.
Het Egmont-akkoord : Een uitdaging voor links in Vlaanderen.
De Nieuwe Maand, nr 1, januari 1978, blz. 41-54.
- DAUBIE C.
Le Sénat de Belgique : future Chambre de réflexion ?
Res Publica, XX, 1978, n° 4, pp. 495-534.
- DAURMONT O.
La décentralisation économique et la régionalisation à Bruxelles.
Socialisme, août 1978, pp. 355-360.
- DEBIE B.
Le socialisme et la conscience communautaire.
La Revue Nouvelle, décembre 1978, pp. 547-551.
- DEBUNNE O.
Exit België ?
Socialistische Standpunten, 1978, nr 5, blz. 257-262.
- DE JONGE M.
Egmont en Stuyvenberg. Enkele elementen ter inhoudelijke toelichting.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, nr 10, oktober 1978, blz. 701-732.
- DELEPELIERE M.
Pacte communautaire. Le C.V.P. maître du jeu ?
La Revue Nouvelle, novembre 1978, pp. 435-437.
- DE MEYER W.
Pourquoi un fédéralisme en Belgique ne peut mener qu'au séparatisme ?
Progrès, 1978, n° 60, pp. 9-10.
- DE WINTER N.
Et si le ridicule tuait f...
Progrès, 1978, n° 56, pp. 3-7.
- DE WINTER N.
« Guignol's band » ou « Mort à crédit ».
Progrès, 1978, n° 57, pp. 2-7.
- DE WINTER N.
D'atermolements funestes en précipitations in-considérées !
Progrès, 1978, n° 58, pp. 1-4.
- DE WINTER N.
Main basse sur la démocratie.
Progrès, 1978, n° 60, pp. 1-4.
- DRIESSEN H.
Het inschrijvingsrecht.
Jura Falconis, 1978, nr 4, blz. 525-542.
- ELCHARDUS M.
Bureaucratisch patronage en ethno-linguïsme.
Res Publica, XX, 1978, n° 1, pp. 141-165.
- GIJSSELS J.
Staatshervorming : de « persoonsgebonden aan-gelegenheden » in Brussel en randgebied.
Rechtskundig Weekblad, 2 september 1978, kol. 1-26.
- HELLA A.
Fédéralisme ou non ?
Revue Générale, avril 1978, pp. 88-91.
- HELLA A.
Vers la régionalisation provisoire.
Revue Générale, octobre 1978, pp. 73-76.
- HEREMANS D.
Economische autonomie en economische unie. Krachtlijnen voor een duurzame oplossing.
Leuvense Economische standpunten, 1978, nr 12, 25 blz.
- JANS H.
De water-ruzie in België.
Streven, mei 1978, blz. 720-725.
- LEWIN R.
Après Stuyvenberg : quelle Belgique ?
Les Cahiers Marxistes, n° 44, avril 1978, pp. 1-9.
- MABILLE X.
Nouvelles Institutions : adaptation ou facteur de changement...
La Revue Nouvelle, avril 1978, pp. 377-382.
- PEETERS T.
Economisch federalisme : lessen uit het buitenland.
Leuvense economische standpunten, 1978, nr 11, 28 blz.
- PLATEL M.
Van Stuyvenberg naar de Wetstraat 16. Een derde onderhandelingsronde over het Gemeenschap-akkoord.
Res Publica, XX, 1978, n° 3, pp. 447-455.
- PLATEL M.
De Prinsen van Stuyvenberg. Historische beslissing of vergissing ?
Leuven, Davidfonds, 1979, 128 blz.
- SENELLE R.
De staatshervorming in België. Teksten en Documenten. Verzameling ideeën en Studies, nr 315, 1978.
Brussel, 380 blz.
- THUYSBAERT G.
De cultuurraden en het onderwijs.
Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en publiekrecht, nr 4-5, juli-augustus-september-oktober 1978, blz. 288-294.
- TRENCANEL.
D'Egmont au Stuyvenberg : un pas en avant vers le fédéralisme ?
La Revue Nouvelle, février 1978, pp. 115-117.
- VAN ACKERE H.
De nacht der naasten-liefde.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, nr 1, januari 1978, blz. 100-102.
- VANACKERE H.
Waar Maas en Schelde vloeien...
De Gids op Maatschappelijk Gebied, nr 2, februari 1978, blz. 187-190.
- VANACKERE H.
De Volksunie in de regering na 23 jaar oppositie.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, nr 3, maart 1978, blz. 262-265.
- VANACKERE H.
Een klemgeraden regering Tindemans.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, nr 6-7, juni-juli 1978, blz. 558-561.
- VANACKERE H.
Geen vacantie voor politici.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, nr 8-9, augustus-september 1978, blz. 670-674.
- VAN DAMME J.
Belgiën : Beschleunigung des Inneren Wandels.
Europa Archiv, 1978, nr 24, blz. 819-824.

van der ZEE S.
Een Nederlandse visie op de kommunautaire spanningen in België.
Ons Erfdeel, nr 2, 1978, blz. 165-171.

VAN ORSHOVEN P.
Conflictenregeling en bestuurlijk toezicht.
Jura Falconis, 1978, nr 4, blz. 543-570.

VAN ROMPUY P. en DEBRUYNE G.
De regionalisatie economisch bekeken.
Leuvense economische standpunten, 1978, nr 9, 14 blz.

VAN ROMPUY P.
Economische aspecten van de regionalisatie.
Leuven, Centrum voor Economische Studien, 1978, 29 blz.

VERBIEST F.
De gemeenschappen : autonomie met verrulde grenze.
Jura Falconis, 1978, nr 4, blz. 467-498.

VINIKAS B.
Quel avenir pour la région bruxelloise ?
Socialisme, avril-juin 1978, pp. 252-258.

VRANCKX A.
Bij het ontwerp van Staatshervorming : de theorie van de impliciete bevoegdheid op een Belgisch dwaalspoor.
Socialistische Standpunten, 1978, nr 6, blz. 315-326.

X.
Advies van de Vereniging betreffende de subgewesten in het raam van het gemeenschapspact.

De Gemeente, 1978, nr 10, blz. 279-291.

X.
Documents. Pacte communautaire 1977.
Administration Publique, Institut Belge des Sciences Administratives, t. 2, janvier 1978, pp. 148-154.

X.
Documents. Vade mecum des accords du Stuyvenberg.
Administration Publique, Institut Belge des Sciences Administratives, t. 3, juin 1978, pp. 243-252.

X.
La configuration politique des futures sous-régions.
Centre de recherche et d'information socio-politiques (C.R.I.S.P.), Courrier hebdomadaire, n° 806, 25 août 1978, 31 pp.

X.
Het gemeenschapspact. Een modern België.
Staatssecretariaat voor hervorming der Instellingen. Brussel, 1978, 80 blz.

X.
Eerste beschouwingen over het Egmontpact.
Studiecentrum voor Politieke Hervormingen. Brussel, 1977, 44 blz.

X.
Geschieden van bevoegdheid en belangenconflicten.
Studiecentrum voor Politieke Hervormingen. Brussel, 1978, 23 blz.

X.
Na Stuyvenberg.
Studiecentrum voor Politieke Hervormingen. Brussel, 1978, 21 blz.

X.
Plefdool voor een regeerbaar België.
Studiecentrum voor Politieke Hervormingen. Brussel, 1978, 32 blz.

X.
Nota III. De gewestvorming en de financiële gevolgen ervan.
Studiecentrum voor Politieke Hervormingen. Brussel, 1978, 9 blz.

X.
Van Provincie naar Subgewest.
Diepenbeek, Post-universitair Centrum Limburg, 1978, 64 blz.

ZAKALNYCKYJ W.
Les structures de l'Etat belge prévues par le pacte communautaire.
Bulletin de Documentation, Ministère des Finances, mars 1978, pp. 139-184.

7. La situation de la Flandre

BLOMMAERT M.
Wonen, verstedelijking en spel van het jonge kind.
Socialistische Standpunten, 1978, nr 2, blz. 98-111.

COENJAARTS H.
Lege kerkbanken, maar volle parochiazalen ; het kultuur-monopolie van de C.V.P.
De Nieuwe Maand, nr 9, november 1978, blz. 510.

COLEBUNDERS G.
Waarheen met de universiteit ?
Socialistische Standpunten, 1978, nr 5, blz. 263-274.

DAEMS L. en VANWYNSBERGHE D.
Regionale componenten voor de bevolkingsgroei.
Eco-Brabant, nr 17, maart 1978, blz. 3-9.

de BACKER-VAN OCKEN R.
De groene jaren zeventig.
Antwerpen, Amsterdam, de Nederlandse Boekhandel, 1978, blz. 100.

DEBLAERE G. en STAPPAERTS M.
De industrieparken in het arrondissement Leuven en hun betekenis voor de tewerkstelling.
Eco-Brabant, nr 20, december 1978, blz. 3-18.

DEBUSSCHERE R.
De ontwikkeling van de gezinsgrootte tussen 1971 en 1976 bij de Nederlandse cultuurgemeenschap van België. Het vervolg van een geschiedenis.
Bevolking en Gezin, 1978, augustus, nr 1, blz. 119-147.

DE HERDT J.
Sociale en persoonlijke achtergronden als Inspiratiebron voor groei naar en medewerking aan twee onderwijshervormingen.
Socialistische Standpunten, 1978, nr 4, blz. 220-223.

DE LAET D.
Het Vlaamse beeldverhaal sinds Wereldoorlog II.
Ons Erfdeel, nr 5, 1978, blz. 717-724.

DE SLOOVERE J.
Gewestvorming en Overlegeconomie.
Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen, Berichten nr 16, blz. 7-24.

DIERICKX G.
De C.V.P. en de partijpolitieke strategieën na het schoolpact.
De Nieuwe Maand, nr 9, november 1978, blz. 497-509.

GELDOLF W.
Openingswoord Vlaams B.S.P. Congres Mechele.
Socialistische Standpunten, 1978, nr 4, blz 203-204.

GELDOLF W.
Gevecht met en voor het boek.
Socialistische Standpunten, 1978, nr 5, blz. 303-308.

HELLA A.
La Volksunie, cette Inconnue.
Revue Générale, novembre 1978, pp. 78-82.

- LEMAITRE J. en SIX L.
De Ziekenhuizen in Brabant : aanbod, gebruik en Invloedsfeer.
Eco-Brabant, nr 18-19, juli-september 1978, blz. 28-48.
- MAES R.
De politiek-wetenschappelijke opleiding en het politiek-wetenschappelijk onderzoek aan de Katholieke Universiteit Leuven.
Res Publica, XX, 1978, nr 1, blz. 169-188.
- POELVOORDE E.
Naar een vernieuwde ruimtelijke planning in Vlaanderen.
Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen, Berichten nr 19, december 1978, blz. 79-92.
- QUAIRIAUX Y. et PIROTTE J.
L'Image du Flamand dans la tradition populaire wallonne depuis un siècle.
Res Publica, XX, 1978, n° 3, pp. 391-406.
- Redactie.
De Christelijke Volkspartij : het dogma heet niet christendom, maar klassensamenwerking.
De Nieuwe Maand, nr 9, november 1978, blz. 482-491.
- RENNEBOOG F.
De regionale componenten van de industriële tewerkstelling in Brabant.
Eco-Brabant, nr 20, december 1978, blz. 19-26.
- RICICH J.
Pleidooi voor muziekpedagogische vorming op brede basis.
Socialistische Standpunten, 1978, nr 1, blz. 59-69.
- SCHILTZ H.
De identiteit van de Volksunie.
Vlaams-Nationale Standpunten, 1978, nr 1.
- STAPPAERTS M.
Industrieparken in Halle-Vilvoorde : een belangrijke openfunctie voor herlocalisaties uit Brussel.
Eco-Brabant, nr 18-19, juli-september 1979, blz. 49-64.
- TINDEMANS L.
Open brief aan Gaston Eyskens.
Tielt-Amsterdam, Lannoo, 1978, 176 blz.
- VAN ACKER F.
Wonen in Vlaanderen.
Socialistische Standpunten, 1978, nr 4, blz. 205-208.
- VANACKERE H.
Van vooruitgangswet en amnestie.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, nr 5, mei 1978, blz. 451-455.
- VANDEKERCKHOVE R.
Wetenschapsbeleid en de Vlaamse universiteiten.
Cultuurleven 78, nr 8, blz. 699-703.
- VAN HAEGENDOREN M.
Het geld van de Vlamingen.
Leuven, Davidsfonds, 1978, 195 blz.
- VAN HOORIK W.
De universitaire expansie regionaal bekeken.
Eco-Brabant, nr 20, december 1978, blz. 27-43.
- VAN MIERT K.
De toekomst van het democratisch socialisme in Vlaanderen.
Socialistische Standpunten, 1978, nr 4, blz. 209-214.
- VANWYNSBERGHE D. en DAEMS L.
De interne migratiestromen in België volgens leeftijd en nationaliteit.
Eco-Brabant, nr 17, maart 1978, blz. 10-18.
- VLAEMINCK S.
Dorpsherstel en samenlevingsvorm.
Streven, februari 1978, blz. 454-464.
- X.
De concurrentiepositie van de Belgische en Vlaamse economie, een feitenanalyse.
Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen, Berichten nr 15, maart 1978, blz. 9-141.
- X.
Prognose van de bevolking in Limburg voor de periode 1975-1990.
Economie in Limburg, 1978, nr 1, blz. 3-19.
- X.
Limburg aangewezen op het wegverkeer.
Economie in Limburg, 1978, nr 1, blz. 20-33.
- X.
Enkele kenmerken van de fruitteelt na 1969-1970.
Economie in Limburg, 1978, nr 1, blz. 34-46.

8. La situation de la Wallonie

- ALEXANDRE V.
Le grisou, richesse naturelle wallonne.
Wallonie 78, n° 3-4, pp. 257-260.
- BERNARD P.
Brabant wallon : une région où les déséquilibres de l'emploi sont devenus graves.
Socialisme, octobre 1978, pp. 465-473.
- DE BOECK M.
Quelle Wallonie ? Quelle Entreprise ?
Wallonie 78, n° 2, pp. 107-116.
- DEBRULLE C.
Heurs et malheurs du textile wallon. Enjeu : 23 emplois.
Wallonie 78, n° 2, pp. 127-134.
- DEHOUSSE J.M.
L'éducation permanente.
Socialisme, avril-juin 1978, pp. 203-206.
- DELCROIX J.C., PATIGNY J., LEBRUN J. et BOUGARD J.
Apports wallons à la recherche en matière d'économie d'énergie.
Wallonie 78, n° 3-4, pp. 261-276.
- DENIS M.
La foire internationale de Wallonie, un succès, un espoir.
Wallonie 78, n° 5, pp. 381-385.
- DESTERCKE M.T.
Les problèmes culturels du Brabant wallon.
Socialisme, octobre 1978, pp. 513-518.
- DIZIER L., JANSSENS L., TACQUENIER C. et van den DAMME R.
L'énergie, la Belgique, la Wallonie.
Wallonie 78, n° 3-4, pp. 193-208.
- DOUMONT M. et MIGNOLET M.
Les perspectives d'emploi dans les provinces de Namur et de Luxembourg.
Wallonie 78, n° 5, pp. 345-359.
- DUBUISSON O.
Assurer le maintien de nos exploitations agricoles.
Socialisme, octobre 1978, pp. 499-504.
- DUCARME J.P.
La recherche en Brabant wallon.
Socialisme, octobre 1978, pp. 491-497.
- FALONY R.
Visages du Brabant wallon.
Socialisme, octobre 1978, pp. 451-452.
- FAUCON J.
Emploi féminin. Où va la Wallonie ?
Wallonie 78, n° 1, pp. 13-28.
- FEAUX V.
Le Brabant wallon, une région en mutation politique.
Socialisme, octobre 1978, pp. 519-529.

HELGE.

L'aménagement du territoire en Brabant wallon.

Socialisme, octobre 1978, pp. 475-482.

HENROTTE J. et STOQUART J.

Bilan énergétique de la Wallonie.

Wallonie 78, n° 3-4, pp. 178-191.

KAHN B.

Problèmes fonciers en Brabant wallon.

Socialisme, octobre 1978, pp. 483-490.

LAMBERT A. et BOULANGER P.M.

La population, la Wallonie et les démographes.

La Revue Nouvelle, mars 1978, pp. 247-266.

MERNIER J. et RENAUT P.

Un aspect du système intégré de gestion des ressources hydrologiques de Wallonie : la banque de données des eaux souterraines.

Wallonie 78, n° 5, pp. 387-395.

MERENNE E.

Les nouvelles sources d'énergie et leur utilisation en Wallonie.

Wallonie 78, n° 3-4, pp. 239-256.

MOMMEN E.

Economies d'énergie en Wallonie : Réalités et Propositions.

Wallonie 78, n° 3-4, pp. 279-285.

MORMONT M.

Le tourisme et l'espace rural en Wallonie.

Wallonie 78, n° 2, pp. 135-142.

PEEMANS-POULLET H.

Les femmes font-elles partie de la population wallonne ?

La Revue Nouvelle, mars 1978, pp. 267-284.

PREUD'HOMME M. et ANCIAUX-MARI C.

Le Brabant wallon : une économie en péril.

Wallonie 78, n° 2, pp. 17-25.

QUEVIT M.

Les causes du déclin wallon.

Bruxelles, Ed. Vie Ouvrière, 1978, 305 pp.

REDACTION.

Démographie : la Wallonie condamnée ?

La Revue Nouvelle, mars 1978, pp. 243-245.

REMICHE B. et HENROTTE J.

Une politique démographique wallonne.

La Revue Nouvelle, mars 1978, pp. 285-292.

RENNEBOOG F.

La composante régionale de l'évolution de l'emploi industriel en Brabant.

Eco-Brabant, n° 20, décembre 1978, pp. 19-26.

SCOUMANNE E.

Libres réflexions sur certains aspects de l'agriculture concernée par la régionalisation.

Wallonie 78, n° 5, pp. 335-343.

SPITAELS G.

Perspectives de l'évolution de l'emploi en Wallonie.

Wallonie 78, n° 2, pp. 95-105.

SWEERT A.

L'enseignement en Brabant wallon.

Socialisme, octobre 1978, pp. 505-511.

VANBERGEN P.

Socialisme et éducation.

Socialisme, avril-juin 1978, pp. 213-232.

VANDEPUTTE O.

Het onderwijs van het Nederlands in Wallonië en van het Frans in Vlaanderen.

Ons Erfdeel, nr 2, 1978, blz. 189-198.

VAN HOORICK W.

L'expansion universitaire et les régions

Eco-Brabant, n° 20, décembre 1978, pp. 27-43.

VERLAETEN M.P.

Le Brabant wallon : aspects démographiques, navette, emploi.

Socialisme, octobre 1978, pp. 453-464.

X.

L'évolution du Rassemblement wallon d'avril 1974 à mars 1977.

Centre de recherche et d'information socio-politiques (C.R.I.S.P.), Courrier hebdomadaire n° 786, 3 février 1978, 33 pp.

9. Les communes et les provinces

BARBASON M.

La société provinciale d'industrialisation de Liège au service du développement économique.

Wallonie 78, n° 1, pp. 31-36.

BERGER J.M.

Le défi des centres publics d'aide sociale.

Bruxelles, Labor, 1978, 206 pp.

BLANQUART G.

Wijziging aan de wet van 29 maart 1962 (Ruimtelijke ordening).

De Gemeente, 1978, nr 2, blz. 61.

CEURVELT G.

Gezonde gemeentefinanciën, enige waarborg voor werkelijke gemeentelijke autonomie.

De Gids op Maatschappelijk Gebied, nr 6-7, juni-juli 1978, blz. 485-500.

COENEN O.

De informatica ten dienste van het gemeentelijk beleid.

Gemeente en Provincie, 1978, nr 3, blz. 79-85.

CORNILLIE J.

Gemeentelijke collectieve voorzieningen en Inkomenshervreiding.

De Gids op Maatschappelijk Gebied, nr 5, mei 1978, blz. 385-400.

CUDELL G.

Perspectives de fusions de communes dans l'agglomération bruxelloise.

Socialisme, décembre 1978, pp. 599-605.

de BACKER-VAN OCKEN R.

De gemeente en haar bos.

Gemeente en Provincie, 1978, nr 1-2, blz. 17-20.

DE BACKER R.

Huisvestingsbeleid.

Gemeente en Provincie, 1978, nr 3, blz. 99-101.

DE CRAMER K.

Over het structuurplan.

De Gemeente, 1978, nr 10, blz. 292-296.

DELMARTINO F.

De Gemeenten in de Staatshervorming.

Politica, 1978, nr 2, blz. 139-151.

DEWAELE A.

Losse bemerkingen omtrent de artikelen 86 en 87 van de Gemeentewet.

Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en publiekrecht, nr 2, maart-april 1978, blz. 145-147.

DIELTJENS K.

De gemeentelijke opdrachten voor aanmelding van werken, leveringen en diensten.

De Gemeente, 1978, nr 5, blz. 165-168.

EMPAIN J.

Gemeenten en informatica : de bespreking kan beginnen.

De Gemeente, 1978, nr 4, blz. 133-136.

GAILLY J.P. et ROELANTS W.

Mouvements sociaux urbains à Bruxelles.

Socialisme, août 1978, pp. 361-372.

HESBOIS E.

Vers une animation globale en milieu rural : le « vivre » communal.

Mouvement Communal, 1978, juin-juillet, pp. 203-209.

HOLLAND E., LEPAFFE J. et LONGREE D.

La relance de l'emploi dans les communes.

Les Cahiers du Centre Jacques Georgin, 1978, n° 3, pp. 49-75.

LATOUR G.
Geschiedkundig overzicht van de ontwikkeling van het gemeentefonds sinds 1945.
De Gemeente, 1978, nr 5, blz. 169-171.

LATOUR G.
Bref historique de l'évolution du fonds des communes depuis 1945.
Mouvement Communal, 1978, juin-juillet, pp. 212-214.

LEBOUTTE J.M.
De wet van 20 februari 1978 op de rijkstoelagen voor sommige investeringen van openbaar nut.
De Gemeente, 1978, nr 4, blz. 129-132.

NAMECHE L.
Le personnel communal et la fusion.
Socialisme, décembre 1978, pp. 589-598.

TOINT J.
Naar een nieuw gemeentelijk ruimtelijk beleid.
De Gemeente, 1978, nr 6-7, blz. 203-206.

TOINT J.
Vers une nouvelle politique d'aménagement du territoire à l'échelon communal ?
Mouvement Communal, 1978, juin-juillet, pp. 214-217.

VANDERMOERE V.G.
De comptabiliteitswetgeving van de kerkfabrieken.
De Gemeente, 1978, nr 2, blz. 52-59.

VAN WAEYENBERGH R.
Vaststelling van de wedde van burgemeester en schepenen.
Gemeente en Provincie, 1978, nr 3, blz. 86-93.

X.
Toelagen aan gemeenten, openbare centra voor maatschappelijk welzijn en intercommunale verenigingen, verdeling van de regionale bevoegdigheden in het Vlaams gewest.
De Gemeente, 1978, nr 5, blz. 172-173.

X.
De openbare centra voor maatschappelijk welzijn : een last of iets waar men trots op kan gaan ?
De Gemeente, 1978, nr 8-9, blz. 247-252.

X.
Advies van de gewestelijke comités van de Vereniging van Belgische Steden en gemeenten inzake subgewesten.
De Gemeente, 1978, nr 12, blz. 355-357.

X.
Toezicht op de Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn.
Gemeente en Provincie, 1978, nr 1-2, blz. 24-30.

10. La situation de la presse

BOONE L.
Krentenpluralisme en informatiebeleid. Ontstaan, evolutie en toekomst van de overheidshulp aan de pers en aan Belga.
Leuven, Centrum voor Communicatiewetenschappen, 1978, 292 blz.

BOONE L.
De toenemende politisering van de Belgische omroep.
De Nieuwe Maand, nr 8, oktober 1978, blz. 444-452.

CLIJSTERS E.
Wiens geld voor welke pers ?
De Nieuwe Maand, nr 8, oktober 1978, blz. 425-436.

COOLSAET R.
Kritiek — Een alternatief in de Vlaamse boekenwereld ?
De Nieuwe Maand, nr 8, oktober 1978, blz. 414-423.

DE MEYER J.
Enkele overwegingen betreffende de drukpersvrijheid.

Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en publiekrecht, nr 1, januari-februari 1978, blz. 3-6.

RINGLET G.
Radioscopie de l'information locale en Wallonie et à Bruxelles.

Centre de recherche et d'information sociopolitiques (C.R.I.S.P.), Courrier hebdomadaire, n° 812-813, 20 octobre 1978, 40 pp.

van ROOSELAER L.
Volksgazet — Een politiek failliet.
De Nieuwe Maand, nr 8, oktober 1978, blz. 437-443.

X.
CIM 1977 : il est moins cinq...
La Revue Nouvelle, mars 1978, pp. 234-236.

11. La politique en matière de défense juridique

AUBENAS J.
Un viol.
La Revue Nouvelle, avril 1978, pp. 353-359.

BERLEUR J. et POULET Y.
Informatique et vie privée.
Journal des Tribunaux, n° 5028, 18 février 1978, pp. 109-117.

BODSON J.-C. et JACOBS R.
Liberté d'association.
Cahiers Marxistes, n° 42, février 1978, pp. 8-15.

COLARD D.
1948-1978. Les droits de l'homme trente ans après la déclaration universelle.
Studia Diplomatica, XXXI, 1978, n° 5, p.p. 555-574.

DENIS M. et AUBENAS J.
Pourquoi parler du viol ?
La Revue Nouvelle, avril 1978, pp. 349-352.

DENIS M.
De gros chiens endormis.
La Revue Nouvelle, avril 1978, pp. 372-375.

GOEMAERE G.
De Vlaamse wetswinkels : een balans.
De Nieuwe Maand, nr 2, maart 1978, blz. 67-79.

GOOSSENS M.
Hoe komt de Belgische consument aan zijn rechten ?
De Nieuwe Maand, nr 10, december 1978, blz. 565-578.

HUBERLANT C.
Le droit de défense devant l'autorité d'administration active.
Administration Publique, Institut Belge des Sciences Administratives, t. 1, décembre 1978, pp. 1-16.

LAES W.
Amnesty International.
De Nieuwe Maand, nr 2, februari 1978, blz. 58-66.

LEROY G.
Vie privée et droit de la presse.
Journal des Tribunaux, n° 5062, 16 décembre 1978, pp. 717-721.

LUSIANI A.
La Justice au service des violeurs.
La Revue Nouvelle, avril 1978, pp. 360-364.

MAUDUIT D.
Justice. Le petit homme triste.
La Revue Nouvelle, mars 1978, pp. 301-302.

- MOINS J.
Institutions démocratiques.
Cahiers Marxistes, n° 47, septembre 1978, pp. 30-37.
- PANIER C.
Justice. Etat de nécessité.
La Revue Nouvelle, avril 1978, pp. 344-345.
- POLSENAERE A.
La violence est une réalité quotidienne.
La Revue Nouvelle, avril 1978, pp. 365-367.
- POTVIN J.-P. et TISSEYRE C.
La police vue par les jeunes.
Centre d'étude de la délinquance juvénile, Bruxelles, 1978, publication n° 442.
- REMACLE D.
Fonctions idéologiques du droit.
Cahiers Marxistes, n° 49, novembre 1978, pp. 16-28.
- SERVAIS A.
Accès du citoyen à la justice. Justice gratuite. Assistance judiciaire.
Journal des Tribunaux, n° 5045, 24 juin 1978, pp. 409-414.
- WESOLY H.
Viol. crime à la mode ?
La Revue Nouvelle, avril 1978, pp. 368-371.
- X.
De privatlaering van de openbare diensten.
Socialistische Standpunten, 1978, nr 1, blz. 50-58.
- 12. La situation dans la sidérurgie**
- BETTE J.
Les crises de la sidérurgie.
Wallonie 78, n° 6, pp. 451-462.
- de WASSEIGE Y.
Plaidoyer pour une sidérurgie wallonne.
Wallonie 78, n° 6, pp. 465-474.
- DUCARME D.
Sidérurgie : un débat ?
Progrès, 1978, n° 56, pp. 16-23.
- DUSSART R.
Pour un statut public de la sidérurgie.
Les Cahiers Marxistes, n° 46, juin 1978, pp. 31-38.
- JOYE P.
Cahiers Marxistes, n° 41, janvier 1978, pp. 1-12.
- MATTHYS P.
Staal tussen subsidiëring en rationalisatie. Cruciale vragen.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, nr 2, februari 1978, blz. 139-160.
- SCHOONBROODT J.
Sidérurgie : la réforme inversée.
La Revue Nouvelle, novembre 1978, pp. 437-439.
- VANACKERE H.
Overheidshulp aan de staalsector.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, nr 12, december 1978, blz. 980-982.
- 13. La politique étrangère**
- AREL.
Orientation future de nos problèmes de sécurité extérieure.
Socialisme, avril-juin 1978, pp. 243-252.
- BOISARD M.A.
La presse européenne et la « troisième corbeille » de l'acte final d'Helsinki.
Studia Diplomatica, XXXI, n° 1, 1978, pp. 69-97.
- CARACCILO di FORINO O.
La capacità di dissuasione de l'O.T.A.N.
Studia Diplomatica, XXXI, n° 5, 1978, pp. 623-627.
- CHEYSSON C.
La contribution du tiers-monde à la relance de l'économie mondiale.
Studia Diplomatica, XXXI, n° 1, 1978, pp. 3-19.
- DEBRAS A.
Que vaut notre politique d'exportation ?
Progrès, 1978, n° 58, pp. 30-31.
- de BRUYNE H.
Europa en de nieuwe economische wereldorde.
Studia Diplomatica, XXXI, n° 1, 1978, pp. 21-30.
- DEBUNNE O.
Développement et désarmement.
Socialisme, avril-juin 1978, pp. 297-304.
- DENORME R.
C.S.C.E. After Belgrade, what ?
Studia Diplomatica, XXXI, n° 5, pp. 613-622.
- DEWACHTER W., TEGENBOS G. en CLYSTERS E.
Europa, derde wereldmacht ? Onderzoek naar het machtsquotum van een politiek Europa.
Internationale spectator, 1978, nr 4, blz. 245-250.
- DU BOSCH J.
Désarmement.
Cahiers Marxistes, n° 43, mars 1978, pp. 12-22.
- HATRY P.
Pour une Communauté atlantique de l'énergie.
Studia Diplomatica, XXXI, n° 5, 1978, pp. 597-612.
- KRAVARITOU-MANTITAKIS P.
Hedendaagse strekkingen van het collectief overleg in de Lidstaten van de Gemeenschap.
Arbeidsblad, 1978, nr 1-2, blz. 1-19.
- LANTZKE U.
Energy as a factor in evolving north american-european relations.
Studia Diplomatica, XXXI, n° 3, 1978, pp. 255-270.
- LAURENT P.-H.
The road to Lomé ; the origins of a new community development strategy, 1969-75.
Studia Diplomatica, XXXI, n° 4, 1978, pp. 349-359.
- LE PORTZ Y.
Reprise économique et financement communautaires.
Studia Diplomatica, XXXI, n° 2, 1978, pp. 177-185.
- LOUWAGIE A.
Une politique commerciale ouverte et libérale est également rentable en Afrique.
Progrès, 1978, n° 58, pp. 19-26.
- MANGE E.
De betekenis van het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling.
Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen, Berichten nr 16, blz. 25-48.
- MARIJSSE S.
Naar een rechtvaardiging van de Internationale orde ?
De Nieuwe Maand, nr 1, januari 1978, blz. 2-23.
- OUTERS L.
La coopération en question.
Studia Diplomatica, XXXI, n° 5, 1978, pp. 519-525.
- PARKINSON C.N.
The art of communication for survival.
Studia Diplomatica, XXXI, n° 1, 1978, pp. 43-48.
- PEETERS A.M.
Het Internationaal energie agentschap.
Studia Diplomatica, XXXI, n° 1, pp. 99-116.

- R.D.
Belgique-Iran : tout va bien.
La Revue Nouvelle, décembre 1978, pp. 558-559.
- SABOURIN L.
Le Canada et le tiers-monde : origines et originalité d'une politique.
Studia Diplomatica, XXXI, n° 5, 1978, pp. 527-544.
- SCHWED J.-J.
Idéalisme et réalisme dans la Communauté européenne : la place des problèmes institutionnels.
Studia Diplomatica, XXXI, n° 4, 1978, pp. 379-399.
- SIMONET H.
Le dialogue Nord-Sud.
Socialisme avril-juin 1978, pp. 305-312.
- STOBBE D.
Berlin in the balance of power : political and economic aspects.
Studia Diplomatica, XXXI, n° 5, 1978, pp. 545-554.
- TOMSA B.
La C.E.E. et le Tokyo-Round.
Studia Diplomatica, XXXI, n° 3, 1978, pp. 281-304.
- TOMSA B.
Les relations entre la C.E.E. et la République populaire de Chine : l'accord commercial du 3 février 1978.
Studia Diplomatica, XXXI, n° 4, 1978, pp. 361-378.
- VAN BOGAERT E.
De evolutie van de verdragsregelingen betreffende de Schelde.
Studia Diplomatica, XXXI, nr 5, 1978, blz. 575-596.
- VAN STRAELEN R.
De Belgische Commissie-Vandeputte.
Streven, februari 1978, blz. 421-424.
- WELLENS K.
Codificatie en progressieve ontwikkeling van het internationaal economisch recht.
Studia Diplomatica, XXXI, n° 4, 1978, blz. 401-436.

14. La politique vis-à-vis du Zaïre

- LOUWAGIE A.
Zaïre : l'autocritique suffit-elle pour construire une économie libérale ?
Progrès, 1978, n° 56, pp. 8-11.
- LOUWAGIE A.
Kolwezi, un aller-retour !
Progrès, 1978, n° 59, pp. 7-16.
- SERLON P.
Belgique-Zaïre. Drame et logique à Kolwezi. Les aléas du plan Mobutu.
La Revue Nouvelle, juillet-août 1978, pp. 3-6.
- SERLON P.
Belgique-Zaïre. Tintin au Zaïre.
La Revue Nouvelle, septembre 1978, pp. 116-118.
- VANACKERE H.
Minister L. Outers voor de vijfde keer naar Zaïre.
De Gids op Maatschappelijk Gebied, nr 10, oktober 1978, blz. 776-777.
- VANDERSTEEN D.
Recolonisation du Zaïre.
La Revue Nouvelle, mars 1978, pp. 230-232.
- VERHAEGEN B.
Zaïre : les chaînons de la dépendance.
La Revue Nouvelle, février 1978, pp. 129-139.
- VOLCAN.
Zaïre is een hel geworden.
Kultuurleven 78, nr 2, blz. 135-145.

ICONOGRAPHIE DE LA PROPAGANDE ELECTORALE
DE NOVEMBRE - DECEMBRE 1978,
REPRISE DANS CETTE ANNEE POLITIQUE

ICONOGRAFIE VAN DE VERKIEZINGSPROPAGANDA
VAN NOVEMBER - DECEMBER 1978,
OPGENOMEN IN DIT POLITIEK JAARBOEK

Hou er rekening mee.

Partij voor Vrijheid en Vooruitgang, Vlaanderen. Programmabrochure :
Wakker worden, 16 blz., blz. 15, 4 kleuren. 208

Vindt u de politiek een knoeiboel ?

Vlaams Blok, arrondissement Antwerpen, postinwerpsel, voorzijde, 2 blz.,
2 kleuren 209

50 % d'impôts : un crime.

Union Démocratique pour le Respect du Travail — Respekt voor Arbeid
en Democratie, arrondissement de Bruxelles, tract et affiche, 2 p.,
4 couleurs 210

Claes : Mijn van Eisden.

Belgische Socialistische Partij, arrondissement Hasselt. Verkiezingsbro-
chure *Vooruit*, redactie H. Verheyden, Vormgeving G. Govaert, 20 blz.,
blz. 8-9, 4 kleuren 243

Les sociaux-chrétiens flamands ont refusé la régionalisation.

Parti Socialiste, Wallonie et arrondissement de Bruxelles, tract, p. 2
et 3, 2 couleurs 244

Pour rendre l'avenir possible.

Parti Social Chrétien. Wallonie et arrondissement de Bruxelles, tract,
p. 8, 4 couleurs ; représente également les affiches de 20 m² 245

Qui d'autre que nous ?

Parti des Réformes et de la Liberté en Wallonie, arrondissement de
Verviers, tract de présentation des candidats, extrait, 4 p., 3 couleurs.
. 278

Krisisfeiten op een rijtje.

Christelijke Volkspartij, Vlaanderen, verscheidene media : televisie, pers,
Uittreksel uit *Extra Editie ZEG*, 31 oktober 1978, blz. 4, 1 kleur.
. 279

Zes miljoen Vlamingen.

Volksunie, Vlaanderen. Affiche 20 m² en een van de thema's in de druk-
werkcampagne. *Wij*, z.d., blz. 4-5, 2 kleuren. 307

Le FDF n'a pas voulu les élections.

Front Démocratique des Bruxellois Francophones, arrondissement de Bruxelles, annonce dans *Belgique numéro 1* du 7 décembre 1978, p. 11 ABCD. Même annonce dans *Vlan* du 6 décembre 1978, p. 30. 308

Bruxelles-Région tout de suite.

Parti Communiste Belge — Kommunistische Partij van België, arrondissement de Bruxelles, tract, frontispice, 2 p., 1 couleur. 329

De Vlaamse Socialisten met Karel Van Miert.

Belgische Socialistische Partij, Vlaanderen. Affiche in 20 m², 4 m² en 2 m². Als leitmotief gebruikt in de postinwerpselpropaganda. 330

Stem tegen de krisis!

Affiche voor een paneldiskussie met kandidaten van de CVP-ACW, de BSP, de KPB, de RAL en Amada, arrondissement Leuven. Organisatie RAL, KPB, Amada e.a., 1 kleur (gedeeltelijk verwerkt in de kaft)

L'Année politique 1977 Politiek Jaarboek

Nouvelle série n° 2 — Nieuwe reeks n° 2

S O M M A I R E — I N H O U D

Inleiding. Koppen uit het politieke nieuws van 1977.

Vic VAN ROMPUY, De budgettaire, financiële en monetaire politiek van België in 1977.

Marie-Louise OPDENBERG, La politique de l'emploi dans une période de chômage et d'inquiétude sociale.

Jan CEULEERS, Dagboek van een kabinetsformatie.

Xavier MABILLE, L'évolution des partis politiques en 1977.

Staf LAUWERYSSEN, Het beleid van de provincies.

Jef VAN DER PERRE, Evolutie van de wetenschapspolitieke problematiek in België gedurende het voorbije decennium (1968-1977).

Michel TAVERNE et Albert MARTENS, L'année 1977 pour les immigrés.

Jef MATON, De crisis in de staalnijverheid, pogingen tot opvijzelen en beleidskeuzen.

Christian FRANCK, La politique extérieure de la Belgique en 1977.

Mark DEWEERDT, De politieke opiniepeilingen in België in 1977.

Wladimir PLAVSIC, Bibliographie de l'année politique 1977.

RES PUBLICA

Revue de l'Institut Belge de Science Politique

Tijdschrift van het Belgisch Instituut voor Wetenschap der Politiek

La reproduction, soit intégrale, soit abrégée, des articles est autorisée. Toutefois, les références doivent être indiquées avec précision (nom de l'auteur, titre de l'article, numéro et pages de la revue). Les droits de traduction sont réservés pour tous pays.

L'Institut Belge de Science Politique n'assume pas la responsabilité des opinions émises ; celles-ci n'engagent que les auteurs.

Les articles qui nous sont envoyés devront être dactylographiés en double interligne et accompagnés d'un court résumé (max. 150 mots) en anglais. Les manuscrits non insérés ne sont pas rendus.

Het is toegelaten de artikels hetzij integraal, hetzij samengevat, over te nemen. De referenties moeten nochtans nauwkeurig aangeduid worden (naam van de schrijver, titel van het artikel, nummer en bladzijden van het tijdschrift). De vertaalrechten zijn voorgehouden voor alle landen.

Het Belgisch Instituut voor Wetenschap der Politiek neemt geen verantwoordelijkheid op zich voor de uitgebrachte meningen ; deze verbinden alleen de auteurs.

De bijdragen moeten persklaar aangeboden worden, getipt met dubbel interlinie. Zij moeten vergezeld zijn van een Engelstalige samenvatting van maximum 150 woorden. De niet opgenomen manuscripten worden niet teruggegeven.

Rédacteur en chef - Hoofdredacteur : Wilfried Dewachter

Couverture — Kaftontwerp : Jaak Debroux & Lutt Clijsters

Conditions de vente et d'abonnement de la revue RES PUBLICA :
Verkoops- en abonnementsvoorwaarden van het tijdschrift RES PUBLICA :
Sales conditions and annual subscription of the journal RES PUBLICA :

	1979
1. Abonnement annuel (4 numéros) — Jaarlijks abonnement (4 nummers)	
Annual subscription (4 numbers)	F.B. - B.F.
Belgique - België : personne - persoon - person	700
institution - instelling	1.500
étudiant - student	400
Autres pays - Andere landen - Other countries :	
personne - persoon - person	700
institution - instellingen	1.500
2. Vente au numéro - Verkoop per nummer - Number sale	300

SIEGE DE L'INSTITUT — ZETEL VAN HET INSTITUUT :

Hôtel de Sociétés scientifiques, rue des Champs-Élysées 43 - B-1050 Bruxelles (Belgique)
Tél. : (02) 649.13.57 - 647.89.94 C.C.P. n° 000.00533.74-24

Hotel voor Wetenschappelijke Genootschappen. Elyzeese Veldenstraat 43 - B-1050 Brussel (België)
Tel. : (02) 649.13.57 - 647.89.94 P.C.R. nr 000.00533.74-24

La revue RES PUBLICA est publiée
avec le concours du Ministère de l'Éducation nationale
Het tijdschrift RES PUBLICA wordt uitgegeven
met de steun van het Ministerie van Nationale Opvoeding

Dépôt légal — Wettelijk depot : D/R.P. 1979/2/1173

Imprimé en Belgique — Gedrukt in België